Літопис Революції

ЖУРНАЛ ІСТПАРТУ ЦККП(Б)У

№ 4

РІК ВИДАННЯ ДЕСЯТИЙ

1931

ВИДАВНИЦТВО ЦК КП(Б)У
КОМУНІСТ

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

ЦК КП(б)У
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ ПАРТІЇ ТА ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
НА УКРАЇНІ (ІСТПАРТ)

ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ

ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ КП(б)У ТА ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА УКРАЇНІ

№ 4 (49)

ЛИПЕНЬ — СЕРПЕНЬ

ВИДАВНИЦТВО ЦК КП(б)У
„КОМУНІСТ“ * 1931

Друкарня видавництва
ЦК КП(б)У
„КОМУНІСТ"
Пушкінська вул. 31.

Укрголовліт 87/жб.
Зам. № 2176. Тир. 6300

Іргізов, А.

Селянський рух 1917 року на Київщині

„В залежності від того, чи пощастить міському пролетаріяту повести за собою сільський пролетаріят і прилучити до нього масу напівпролетарів села, чи ця маса піде за селянською буржуазією, що тяжить до спілки з Гучковим, Мілюковим, капіталістами, та поміщиками та з контрреволюцією взагалі,— в залежності від цього визначиться доля та кінець російської революції"—так визначав 1917 року В. І. Ленін ролю селянства та ставлення до нього пролетаріяту.

Пізніше, в листопаді 1917 року Ленін писав: „Спочатку разом з усім селянством проти монархії,проти поміщиків, проти середньовіччя (і в такій мірі революція є буржуазна, буржуазно-демократична). Потім разом з найбіднішим селянством, разом з напівпролетаріятом, разом з усіма експлуатованими проти капіталізму, а так само значить проти сільських багатіїв, куркулів, спекулянтів, і в такій мірі революція стає соціялістичною". (т. XV, стор. 508).

Тов. Сталін з цього приводу пише: „Що до Жовтня ми йшли й перемогли в Жовтні разом з найбіднішим селянством, що скинули владу буржуазії та встановили диктатуру пролетаріяту (одним із завдань якої було завершення буржуазної революції) вкупі з найбіднішим селянством, коли куркулі чинили опір (також селяни) та коли вагалося середнє селянство" (Сталін—„Питання ленінізму", стор. 226).

Далі там таки, доводячи тов. Ян-ському й усім, що не розуміли вірности ленінської тактики партії щодо селянства в період готування до Жовтня та самої боротьби за Жовтень тов. Сталін пише, обґрунтовуючи потребу невтралізації середняка: „Середняк скиглив і вагався між революцією та контрреволюцією, поки скидали буржуазію, поки влада Рад ще не зміцніла, через те доводилося його невтралізувати.

Середняк почав завертати до нас, коли він почав переконуватися, що буржуазію повалено „серйозно", що влада Рад міцнішає, що куркуля перемагають, що Червона армія починає перемагати на громадянських фронтах".

І нарешті; „Саме під час повалення влади буржуазії і до зміцнення влади пролетаріяту найбільше вагається, найбільше чинить опір середняк. Саме за цього періоду й потрібна спілка з біднотою та невтралізація середняка“ (Там саме, стор. 227).

Саме в цей період в боротьбі за здійснення міцної бойової спілки з бідняцтвом українського села на Україні пролетаріятові довелося зіткнутися з сильним ворогом — українським куркульством, українською буржуазією. Її адвокати — дрібнобуржуазні „соціялісти“ — з усіх сил намагалися довести самобутність українських умов, через які українське селянство повинно було стати підпорою української національної буржуазії в боротьбі за національну незалежність, а по суті в боротьбі проти пролетарської революції і проти національної незалежности. Відбиток цих доказів, що йдуть, зрозуміло, з ворожого пролетаріятові табору, ми можемо побачити і на сучасному етапі. Ще не так давно пущено було в обіг теорію „двокуркульности“ (Яворський), завданням якої було протягти ідею про нібито революційність українського куркульства та націоналістичної буржуазії.

Наведені в цій роботі документи про розвиток клясової боротьбі в київському селі, а подеколи й свідчення українських дрібнобуржуазних партій подають надзвичайно яскраву картину, яка змальовує участь селянства в революцію далеко не так, як цього хотілося б українському куркулеві та його ідеологам в минулому й тепер.

Ці документи малюють загостренішу та жорстокішу боротьбу всередині українського села, як по інших частинах Росії.

Перше, як підійти до викладу в декількох рисах, ми спробуємо намалювати особливості розвитку суперечностей в київському селі, які повинні були знайти своє розв'язання в Жовтневій революції.

Основним характеристичним для сільського господарства правобережної України, а відтак і Київщини, є переважний капіталістичний характер хліборобства. Капіталізм до хліборобства тут просяк ще задовго до реформи 1861 року. Від реформи процес розпаду кріпосницьких, натуральних зв'язків та заміни їх капіталістичними, товарово-міновими пішов велетенськими кроками.

Сприятливі ґрунтові та кліматичні умови, близькість ринків збуту, зайві робочі руки, що їх створила реформа, нарешті, збудування залізниць дуже швидко перетворили українські „дворянські гнізда“ — фільварки на капіталістичні фабрики. Поруч з алеями стародавніх дерев тут дуже швидко виросли димарі цукроварень, гуралень та інших підприємств для обробки продуктів хліборобства. На початок нашого століття на Київщині було 70 цукроварень, що випускали близько $^{1}/_{3}$ всієї російської

продукції цукру, 63 гуральні та багато інших підприємств, що працювали на місцевій сировині (млини тощо).

Майже половина всього земельного масиву належала землевласникам-поміщикам або орендарям-капіталістам. На долю великих маєтків понад 1000 десятин землі приходилося близько $^2/_3$ „приватних земель". „Роля останніх", — цілком слушно констатував буржуазний дослідник південно-західнього краю,[1] — в економіці краю дуже значна. Спираючись на забезпечення капіталами та зв'язок з цукровою промисловістю, вони дають тон всьому господарському розвитку. За ними тягнуться середні й навіть нижче середнього поміщицькі господарства... Заробляючи на цих інтенсивних щодо застосування робочої сили приватних господарствах, населення дістає чималий додаток до ресурсів, що їх воно має із злиденного наділу"

На 1917 рік форм кріпосницької експлуатації на Київщині майже немає, хоч за першої революції вони й були. Тоді ще досить широко практикували поміщики позики восени хлібом та інше для відробітку на весні та влітку. Тепер дуже рідко можна було зустріти віддавання поміщицької землі в оренду селянам за відробіток з половини тощо. Вживали її іноді в північній поліській частині губерні, де наменше родючих ґрунтах не таке рентабельне було капіталістичне господарство.

Проте, поруч із зростанням та перевагою капіталістичних взаємин в київському селі до революції 1917 року сильні ще були пережитки кріпацтва. Наслідки реформи кріпосників поміщиків: черезполосся, дальноземелля подеколи залишки сервитутів, відсутність пасовиськ та вигонів, малоземелля, правові норми обтяжували ту частину села, яка не мала сил й неспроможна була викупити свою „незалежність" у монополіста землевласника.

Селянське господарство Київщини, що існувало віддавна на основі так званого подвірного землеволодіння, як каже про нього цитований нами дослідник, мало здебільшого наймицький характер. За ознакою земельної власности на 1917 рік воно являло собою таку картину: 7,4% всіх господарств безземельні; 37,3% господарств розміром від 1 до 2 десятин і мали 13,4% всієї селянської землі; 42% господарств розміром від 2 до 6 десятин на одне господарство „володіли" 50,5% всієї селянської землі; 12,8% господарств розміром від 6 до 50 десятин володіли 35% землі.[2]

Оскільки незалежні були ці „власники" землі, свідчать виборні обслідування сільського господарства деяких повітів Київщини. При цьому обслідуванні, що його провели ще 1908 року, виявлено було, що дійсно абсолютна більшість цих сільських „господарів" шукала „додаткових засобів" поза своїм господар-

[1] Довідкова книжка—„Юго-западный край в економическом отношении". Стаття А. Ярошевича.

[2] Цифри взято з архіва перепису 1917 р.

ством. В групі господарств, що мали землі до 3 десятин на кожне, відходи на роботу становили 83,8%; від 3 до 5 десятин — 75%; від 5 до 7 дес — 59%, при чому на польові роботи в межах губерні відходило відповідно 66,6 та 40%.

Абсолютна земельна тіснота та цілковита залежність від великого капіталістичного хліборобства — отака основна характеристика селянського господарства Київщини. Ця залежність відбилася ще 1905 року в боротьбі проти поміщика. З усієї кількости зареєстрованих поліцією 1905-1906 р. р. масових селянських виступів на долю страйків та сутичок на ґрунті наймання робочої сили приходилося 227 випадків, на долю всіх інших, в яких брало участь „все" селянство (порубка лісу, захоплення луків, землі, худоби та маєтків), трохи більше як половина — 116 випадків.

На 1917 рік суперечності в київському селі, що їх посилила столипінська реформа та імперіялістична війна, ще більше загострилися.[1] І якщо останнє (імперіялістична війна) чимраз рішучіше підштовхувало бідноту на боротьбу проти капіталістичної експлуатації, проти імперіялізму, то на другому полюсі села (заможному) ми можемо прослідкувати не менше характеристичне для пояснення позицій українського куркульства 1917 р — зв'язок куркульської верхівки села з системою цукрових монополій.

Ми не маємо можливости навести тут всіх відомостей про зростання елементів капіталізму в „надільному" сільському господарстві, зростання куркульської верхівки. Уявлення про темпи цього зростання дають близькі до сучасности (1917 р.) відомості селянського банку за 1908-10 р. р. „Пільги" банка переважно використовували заможні шари села, як, наприклад, група господарств від 15 до 25 десятин виявила в цей період тенденцію зросту в 26 разів, тоді як кількість покупців землі від 3 до 6 десятин виросла лише в два рази.[2]

Концентрація земельної власности в руках заможної верхівки давали їй можливість інтенсифікувати своє господарство, розвиваючи його капіталістичним шляхом. Про це досить яскраво свідчить збільшення засівів трудомісткої культури — буряка в селянських господарствах. За час з 1906 р. до 1916 р. селян-

[1] За відомостями того ж перепису 1917 р. із загальної кількости 587.000 описаних господарств було безпосівних — 80.000, без робочої худоби — 325.000, без реманенту — 300.000, без робітників — 212.000, мобілізовано до армії 362.000 осіб.

[2] Характеристично, в цей період виселення на хутори та отруби на Київщині відбувалося значною мірою за рахунок надільної селянської землі, загострюючи боротьбу всередині села. Якщо по губернях центральної Росії хуторів Саратівської, Симбірської, Орловської та інш. організація хуторів на землі селянських товариств та купленої з банку відбувалася в такому відношенні: 44 : 56, 58 : 42, 54 : 44, то на Київщині співвідношення це — 71 : 29.

ські засіви збільшилися вдвоє й досягли однієї п'ятої усіх бурякових засівів. Господарства понад 6 десятин з запровадженням бурякового клину після притягнення додаткових робочих рук на обробку цукру зв'язалися цією лінією з цукровими заводами, як постачальники продукта, здобутого капілістичним способом. Але цією ж лінією виявилася й боротьба поміж поміщицьким великим капіталістичним землеволодінням, на чолі якого здебільшого стояли такі представники фінансового капіталу Росії, як Терещенко, Зайцев, Ярошинський та інші. Їх монопольне становище на капіталістичному ринку, монополія на землю дуже обмежувала зростання куркульського господарства. Безперервне зростання ренти, цін на землю та високий їх рівень затримував поширення засівної площі останнього. Поміщики-заводчики встановлювали також контроль над прибутками куркульського господарства лінією цін на буряк, що його здавали селяни заводам. Із глибин цих господарств чути було постійні скарги на високі земельні ціни й просто таки благання дати їм в оренду поміщицьку землю. Ці ж так звані „селяни-плантатори" скаржаться на всеросійському сільсько-господарському з'їзді на „сваволля та зловживання, що панують в справі здавання буряку" [1].

В шуканнях виходу з цього „пригніченого стану" куркульське господарство пішло шляхом кооперування своїх сил на боротьбу з інонаціональним великим землеволодінням. Придбання землі через товариства, організація кредитних товариств „Взаємодопомоги", нарешті, кооперування капіталів, в тому числі мізерних коштів середняцьких, а подеколи й бідняцьких господарств — ось той шлях, початок якого можна віднести до другої половини минулого століття, той шлях, на якому „давало бій" куркульське господарство великокапіталістичному, намагаючись притягти на свій бік, за допомогою кооперації, бідняцько-середняцькі маси села. Зростання кооперованих селянських об'єднань, особливо збільшується після революції 1905 року київська кредитна сільсько-господарська кооперація і стає зразковою для всієї України. Лише за один післяреволюційний рік мережа селянських куркульських кооперативних організацій виросла вдвоє тоді як в попередні 30 років зростання це було ледве помітне: її обіг випереджує обіг всієї кооперативної мережі цілої України. Тут таки на Київщині, виховані в її культурному та політичному центрі всеукраїнського значення — в Києві — ідеологи куркульського господарства оформляють політичну програму кооперованого куркуля.

З „Коротенької історії кредитової кооперації на Україні" [2] ми довідуємося про те, що... „кооперативний рух, який почався

[1] „Труды Всероссийского сельськохозяйственного съезда". Київ, 1913 р.
[2] Мандрика. — „Коротенька історія кредитової кооперації на Україні". Катеринослав, 1919 р.

1906 р. дав кооперації багато коштовних придбань... Кращі його співробітники стали міркувати над тим, що іменно він таке й якими кращими шляхами його провести... Так народилося ідейне обґрунтування руху, ідейний його провід. З рухом цим стали сполучати певні громадські ідеали — культурне відродження народу, розвиток у ньому самодіяльности" тощо. Так, не беручи ніяких інших політичних документів і розшифровуючи наведені фрази про „самодіяльність", „громадські ідеали" тощо, можна сказати зформульована була політична програма куркуля. Програма ця намагалася консолідувати під своєю гегемонією соціяльно й національно-пригнічене українське селянство для виступу „єдиним", „загально-національним" фронтом проти великого фінансового капіталу, інонаціонального російського та польського великого землеволодіння, з одного боку, та пролетаріяту, з другого. В цій програмі „культурного відродження" виявляється повною мірою та тактична лінія, яку тримала українська буржуазія в революції 1917 року, відстоюючи своє право на існування, приховуючи свої інтереси „загальнонаціональними"; тут разом з тим чітко виявлено боягузтво та нерішучість української буржуазії та куркуля в боротьбі проти великого землеволодіння та великого капіталу взагалі, вірніше здатність її стати виключно на шлях компромісів, реформ та угод.

Зрозуміло, що за таких обставин увесь хід розвитку клясової боротьби на Україні основним питанням на порядок дня ставив перед українським пролетаріятом і трудящими масами села (також, як і перед усіма трудящими колишньої Росії) боротьбу проти російської імперіялістичної та „власної" української буржуазії та її підголосків, боротьбу проти капіталістичної системи взагалі за цілковите соціяльне й національне визволення, за пролетарську революцію.

Отже, в українському, зокрема, київському селі проти розпорошеної й недостатньо організованої напівпролетарської частини села був політично-активний і зорганізований ворог, що його інтереси не збігалися навіть з буржуазно-демократичною революцією, що її доводили до кінця, був ворог, який намагався підкорити через „загальнонаціональні", „загальноселянські" організації своєму керівництву, своїм інтересам решту села, щоб посісти командне становище на селі, умовившись з великим землеволодінням зменшити його економічну та політичну міць, але ні в якім разі не касуючи усієї системи, в яку він вріс міцним корінням і захищався.

В пролетарській революції, що зростала, міський пролетаріят повинен був зважити на всі ці обставини.

В рішучій і упертій боротьбі проти всякого пригнічення від інонаціональної та своєї буржуазії, проти всякого визиску він відірвав з-під впливу націоналістичної буржуазії ті трудящі

шари села, що певний час через цілу низку причин тимчасово ішли за нею, і на чолі широких мас села домігся перемоги пролетарської революції.

Лютневі дні на селі. Зміна влади. Організація селян

Вплив свобод, що їх здобула лютнева революція особливо зовнішня, поверхова їх сторона, надзвичайно „вразив“ село. Для села це було нове й несподіване. Звістки про повалення самодержавства та ненависного поліцайського режиму, діставшися до найглухіших кутків губерні, справили на забите й затуркане селянство надзвичайно глибоке враження. В багатьох випадках селяни змушували попів справляти молебни. Проте далеко не всі селяни були такі наївні. Війна та шанці політично виховали значний прошарок селянства, зробивши їх свідомими борцями проти самодержавства та поміщиків.

„З нагоди скинення царя, — пишуть у своїх спогадах про лютневі дні селяни, — піп одправив молебня в церкві, равін — у синагозі... Більшість селянства зраділа й почала гомоніти, що вже війни не буде, що встановлено нову владу, яка захищатиме від усіх воєн“ [1] (с. Таганча). В другому селі „звістку про скинення царя зустріли якось неоднаково, не то з переляком, не то з радістю (дехто з жалю плакав), але всі вважали це за надто серйозний факт. Повиходять з хат, збируться в купки, обмірковують події. Одні, частіше з письменних, кажуть, що далі буде краще, вільніше, не буде таких величезних здирств, де ж, мовляв, один цар одержує 13 мільйонів, а цариця, а діти, а скільки в них родичів і всяких дармоїдів... земля панська повинна відійти до людей та ще й даремно та швидко закінчиться війна... Морочили люди голови тими балачками, добре бо вже вони їх баламутили й розходилися по хатах без певної думки, без певних поглядів (Улашівка, Таращанського повіту). „Коли пролунала звістка, що скинуто царя, винуватця війни, — пише селянин із села Мостищі — всі легко зідхнули. Село ожило. У кожного в очах світилася надія на краще, що врешті прийшло. Будуть земля, випаси, воля“. „Селянство, — повідомляли з с. Плоського, — (Сквірський повіт) деяке було раде, а деяке смутне, що це таке сталося. Темне селянство не уявляло собі, що можна якнебудь царя скинути. Вони думали, що він царем народився, то й буде вічно царем. Але багато людей коли почули, що царя нема й буде воля, взявши хто кусок червоного краму, поприв'язували до дрючків і понаписували на крамові: „Воля і рівноправіє“ й рушили з піснями до містечка Ружин. З усіх сіл пішло селянство до містечка, співаючи революційних пісень. Коли зійшлися всі, то влаштували

[1] Архів Київського істпарту, фонд спогадів.

співи гуртом, схиливши прапори. Потім багато деяких селян виходили на трибуну й закликали все селянство до закінчення війни, яка взяла багато молоді, що гине не зна за що“ [1].

Отже, природно, що селяни покладали найсерйозніші сподіванки на те, що саме Тимчасовий уряд розв'яже, нарешті, як земельне питання, так і питання миру та припинення війни. Сподіванки на „волю та рівність“ були сильні й міцно жили в уявленні селян.

З міста, яке швидше орієнтувалося в подіях, і швидше організувалося, почали надходити офіційні повідомлення й розпорядження київського губерніяльного комісара та громадських організацій. Село було звичайно на буксирі у міста. Воно поволі почало реалізовувати здобутки революції, організовувати нову владу, раззброювати поліцію. І якщо в повітових містах губерні ліквідація поліції затяглася на кілька тижнів, якщо губерніяльний комісар намагався перешкоджати усувати від влади реакційних урядовців в губерніяльному та повітових містах, то далеко ще повільніше відбувалася зміна влади в розпорошеному, неорганізованому селі, яке в масі своїй довірливо ставилося до кожного нового слова, сказаного „за свободу“.

Попи й куркулі, що перефарбувалися в червоний колір, прислужники старого режиму, місцева дрібнобуржуазна інтеліґенція в перші дні революції на селі намагалися стати „апостолами свободи“ й організаторами селянства. Майже скрізь вони прагнули стати на чолі села, що не часто-густо удавалося.

„Представник духівництва, — читаємо ми у звіті про волосні збори, — пан отець Солуха виголосив урочисту промову й висловив побажання об'єднатися всім, щоб допомогти новому урядові перемогти упертого ворога“; на других волосних зборах головував і обраний був до складу комітета мировий. В складі нових обраних сільських комітетів були колишні волосні та сільські старости. Під час виборів нових органів влади, що відбувалися, як правило, за принципом представництва інтересів усіх груп населення, до комітетів потрапляли навіть і поміщики, які уповноважували своїх економів та управителів заступати їх на зборах.

Вивчення складу деяких волосних комітетів дає нам таку картину їх соціяльної структури: в Гостомельському волосному комітеті селян, що мали землі до одної десятини — 1 чол., від 2-3 десятин — 3 чол., від 4 до 6 дес. — 5 чол., від 8-12 дес. — 6 чол., до 20 десятин — 3 чол., 220 дес. — 1 чол. Заможні групи, як бачимо ми, репрезентовані були далеко непропорційно своїй питомій вазі (з 19 осіб — 10 належало до заможних груп села).

Другий волосний комітет (В.-Дмитрівський) складається з 14 „хліборобів“ (маєтковий стан не з'ясовано), 3 учителів, попа,

---

[1] Мова ориґіналу.

2 представників кредитної кооперації, 5 представників споживчої кооперації, 1 земського службовця. В с. Хотово — в раді 22 особи, з них не селяни: волосний писар, лісник, піп, земський фельдшер, 2 учителі, завідувач школи та члени правління споживчого товариства. Голова комітету — земський фельдшер.

Але не завжди так легко й порівнюючи без боротьби владу захоплювала верхівка села. Були випадки, коли на зборах, де „демократично" обирали нову владу (волосні комітети) виникала досить серйозна опозиція від „низів" села, що призводила до конфлікту, суперечностей та непорозумінь. „Дезертири, — відзначають повітові комісари, — сіють серед населення дезорганізацію", селяни скаржаться до міста Раді робітничих депутатів на неправильні вибори волосних рад, що обрані були за куріяльною системою. В деяких місцях констатує газета вибори відбуваються з „підмогоричуванням", викликаючи „обурення селян" тощо. Але ці непорозуміння, як і взагалі спроби „затьмарити світлі дні свободи", швидко ліквідувало втручання влади та встановлення громадянського спокою.

Подеколи село досить гостро реагувало щодо поліції та колишніх старшин. „В зв'язку з тим, що волосний старшина тов. Галушка не вживає заходів до виконання розпоряджень нового уряду, що виявилося в тому, що й досі поліцію не обеззброєно та взагалі підтримує старий режим, — сход ухвалив названого Галушку зняти й передати виконання обов'язків новому", — так у деяких випадках формулювало селянство лютневу революцію на селі. Інде вони революційнішими методами, діючи натовпом, виганяли з села прихильників старого ладу — попів, розправлялися з поліцією. Бувало й так, як це констатує „Народня Воля", що під час зміни „старого режиму" попало й своїм багатіям куркулям, що засіли в кооперації.

„Під час зміни старих порядків, — пише „Народня Воля", — доводилося немало бачити й такого, що селяни, скидаючи урядника, старшину, як слуг „старого режиму", готові були й потребілку скасувати, або змінити в товаристві порядки наново так, що воно загрожувало й життю товариства. Бо все це, мовляв, „старий режим", старі порядки, а тепер все заводиться нове"...[1].

Цілком природно, що утворені в перші дні революції комітети нічого не дали селянству, крім пари — другої бюрократичних постанов тощо[2].

---

[1] „Народня Воля", № 8, 1913 р.

[2] Як курйозну ілюстрацію наводимо один яскравий зразок громадськокорисної діяльности такого комітету. Германівський волосний комітет ухвалив: „Треба завтра 3 квітня улаштували демонстрацію на честь свободи. Зібратися групами: військові, кооперативи, селяни, учні, євреї та дівчата в національному вбранні. Військовим та учням зібратися біля школи, кооператорам біля сільської управи, селянам, дівчатам та споживачам — біля во-

Тимчасовий уряд в перші дні революції міг цілком спертися на „революційну“ владу на селі. По суті в ньому за ці дні грунтовних зрушень та змін не було: очікувальний стан селян напередодні революції змінився на молебні, демонстрації, радощі та знов на те ж таки очікування... Владу захопили замість поліції та старшин часто-густо верхні сільські шари, сільські багатії, кооператори, учительство тощо. Природно, що вони, вірні своїм клясовим інтересам, як і раніше заходилися не за страх, а сумлінно виконувати волю та вимоги нової „революційної“ влади: підтримувати лад, стягати податки, допомагати чим можна фронту, збираючи пожертви, молебнями, затримуючи дезертирів тощо.

За такого становища на селі неминуче повинні були виникнути гострі конфлікти на грунті розв'язання основних потреб і вимог селянства, як тільки відійде і розвіється чад перших днів революції, а буденне життя вступить до своїх прав. І справді, час витверезення дуже швидко прийшов.

„На другий день після демонстрації та мітингів, — дуже яскраво цей момент освітлюють у спогадах селяни, — було вже тихше... Деякі селяни позбираються докупи й балакають: „і чого ми ходили, кричали та раділи, що воля, земля наша й всім рівноправіє. Тепер воно так само як і було... Землею користується пан, а як підемо на роботу, то скільки панова совість позволить, стільки й заплатить. Що це за воля, що ми ходимо до пана на роботу, а він нам платить, що сам хоче.

Якби нам така воля, щоб пани до нас ходили, просились на роботу, а ми їм платили, — ото була б воля, я знаю, що воля.

Пождіть, пождіть озивається з гурту хтось, колись воно таке буде. Зуміли скинути верхи, а низину легше повалити...

Отак коли не вийдешь, то чуєш, що селяни балакають про пана та волю...“ [1].

Цей стан села, висловлений словами учасників „пождіть, пождіть“ надзвичайно характеристичний для перших тижнів лютневої революції. Селянство, переважна його частина, в перші дні революції дійсно чекало свого справжньогоорганізатора, який міг би повести його за собою, зміг би селянську масу повести шляхом розв'язання його потреб. Від цієї селянської маси, що чекала поштовху зовні, з багатьох сіл до міста пішли ходоки

лосного правління, євреям біля міщанської управи. Всі приходять стрункими лавами на майдан до церкви, де буде молебен. Першими військові, за ними учні, дівчата в національному вбранні, молоді парубки, кооператори, споживачі, селяни. До місця молебня підходять і євреї. Після цього маніфестація“.

[1] Архів Київського істпарту, фонд спогадів.

розвідати, що треба далі робити. Приходили вони до Київської Ради робітничих депутатів по допомогу — просити організувати село й „встановити свободу".

Пролетарське місто в цей момент недостатньо відгукнулося на заклик села. Рада послала аґітаторів, але вони, наговоривши селянам багато такого, що вони вже чули на мітинґах про „свободу, царя та Установчі збори", повернулися назад.

Київська більшовицька організація, яка поруч з роботою серед міського пролетаріяту повинна була одноразово виступити і як організатор батрацьких сільських мас, у цей час розгортала свою роботу в місті. Основним її завданням тут було відвоювати робітників з під впливу дрібнобуржуазних партій.

Пізніше й у практичній роботі організації і в її постановах про тези В. І. Леніна та в ряді інших постанов виявилися помилки окремих керівних т. т., які безперечно відбилися в деякій мірі на підготовці пролетарських трудящих мас до Жовтня. Київські більшовики спершу не завжди належною мірою охоплювали й ураховували своєрідність місцевих умов, щоб відповідно до них побудувати свою роботу.

В селянському національному питанні дехто (Бош, П'ятаков і інші) з керівників організації стояли на неленінських позиціях. Також неправильно деякі з них оцінювали характер революції. Напередодні Жовтня на партійній конференції ще мали підтримку троцькістсько - каменівські погляди, що наша революція буржуазно - демократична, пролетарська революція може перемогти після перемоги західньо - европейського пролетаріяту й т. інше і т. інше.

До помилок, що їх допустилися ці т. т. під час підготування Жовтня й які мали мале значення для наслідків боротьби, треба віднести: 1) недооцінку окремими керівними товаришами ролі селянства в революції, змазування селянського питання відсутністю будь-якої роботи серед місцевого сільського пролетаріяту та бідноти, на чому так настоював В. І. Ленін, коли ще в резолюції квітневої більшовицької конференції він підкреслював, що в залежності від того, чи пощастить міському пролетаріятові повести за собою більшість непролетарських трудящих мас, відвоювати їх з-під впливу буржуазії, в залежності від цього визначиться кінець революції; 2) неправильне розуміння розв'язання деякими керівними робітниками національного питання (заперечення гасла „право націй на самовизначення").

Ці слабі місця в роботі більшовицької організації серед селянства намагалася і не без успіху використати українська буржуазія, зокрема куркульство, яка з перших днів революції посіла командні висоти на селі і, не маючи більше супротивника від ніякої іншої організованої сили, почала обробляти й організовувати селянство в бажаному для неї напрямі. Вона зуміла прокласти собі шлях в селянські середняцькі маси й повести їх за

собою (правда, не надовго), завдяки наявності в селі підпорних пунктів та кадрів, підготовлених ще задовго до лютневої революції.

Кооператори, дрібнобуржуазна сільська інтелігенція, вигодувана та вихована в буржуазних обставинах, дуже часто в куркульській сім'ї, зробилися її вірним знаряддям у справі завоювання селянських мас. В перші ж дні революції ще більш наочно виявилося, що не менш вірними агентами української буржуазії були українські „соціялістичні" партії, які становили рупор української буржуазії, були пасом, що поєднує її з селянськими масами.

Українська буржуазія мріяла домогтися своєї незалежности й неподільного панування у себе на своїй батьківщині, до того ж прагнув і сільський куркуль, намагаючись звільнитися від свого конкурента, переважно, інонаціонального великого землеволодіння. До цього ж ішли українські дрібнобуржуазні партії, що устами своїх лідерів заявляли, що „без визволення національного не може бути визволення соціяльного. На цьому, — пише В. Винниченко, — сходилися усі одностайно"[1]. Отже, ставши на ґрунт боротьби за національні права й відсунувши соціяльні завдання, відкинувши марксові твердження (якому так клялися у вірності українські дрібнобуржуазні соціялісти), що із знищенням панування буржуазії, із знищенням капіталізму зникає основа будь-якого пригнічення людини людиною, а також і національного, вони увійшли в щільний контакт зі своєю буржуазією, підкоривши її бажанням свої „соціялістичні" програми.

Справжню ролю українських соціялістів на службі у своєї буржуазії, наявність якої (буржуазії) до речі, вони заперечували, ще яскравіше видно з тієї практичної роботи, яку розвинули ці партії на селі, з їхніх програм тощо.

За гегемона революції, організатора „національно-демократичної революції" в їх уявленні та оцінці, ці партії визнали молоду українську буржуазію, куркуля, буржуазну інтеліґенцію.

„Політичні партії, — писав у буржуазній, „Новій Раді" лідер українських есерів П. Христюк, закликаючи українську буржуазію творити революцію, — вони не пустили ще глибокого коріння в народнє життя... І от в числі ковалів, як велика організаційна сила, повинна виступити в нинішні хвилини українська кооперація... Кооперація, що навіть за найгірших часів царського гніту стала виразна в своїй роботі на національнім ґрунті, що останніми роками була майже єдиним репрезентантом широких верств українського селянства, тепер повинна сослужити українському народові велику службу, ставши до роботи політичної... Нехай же кооперація в цю велику хвилю політичної організації народа

[1] В. Винниченко — „Відродження нації", т. I, стор. 79.

українського активно стане на службу національній демократії".[1]

Тому, невипадковий той факт, що вже в перших селянських органах влади на поверхню випливли кооператори, також невипадково, ще першим губерніяльнн з'їздом після лютневої революції був губерніяльний кооперативний з'їзд, з трибуни якого вперше пролунали слова „за самостійну Україну", як невипадково й те, що українська Центральна Рада в першому своєму складі народилася у вузькому колі українських кооперативних діячів буржуазної та дрібнобуржуазної інтелігенції, професури тощо[2]. Все це було в наслідок особливої активности української буржуазії й куркуля за складних умов розвитку революційного руху на Україні.

Оскільки головну ролю в організації і роботі серед селянства відіграла партія українських есерів, ми в декількох словах з'ясуємо її програму, з якою вона пішла до селянських мас. Ухвалені на установчому з'їзді українських есерів 17-19 квітня резолюції, які повинні були лягти в основу їхньої діяльности, так розв'язували питання революції:

„1) Партія есерів підтримуватиме Тимчасовий уряд остільки, оскільки він обстоюватиме інтереси трудового народу. З'їзд визнає за потрібне негайно запровадити в життя широку національно-територіяльну автономію, скликати територіяльні українські Установчі збори, щоб розробити основи й форми автономії та підготувати вибори до Всеросійських Установчих зборів. Перешкоди щодо скликання Української установчої ради від Тимчасового уряду розглядатиметься як продовження імперіялістичної політики російських імператорів. Партія українських есерів визнає війну тепер за боротьбу за волю народів Росії і домагатиметься, щоб Тимчасовий уряд помирився з країнами, що воюють як тільки їхні уряди відмовляться від анексій та посягань на волю народів Росії. З'їзд обстоював той погляд, що в умовах української економічної дійсности важко провести соціялізацію землі й що, вважаючи на це, партія настоюватиме на передачі всіх державних, кабінетських та приватних земель на Україні до українського земельного фонду, з якого землю розподілятиметься для трудового користування через громадські організації. Витрати щодо проведення земельної реформи треба покласти на рахунок держави"[3].

---

[1] „Нова Рада" № 6 з 2/IV 1917 р. Стаття—„Політична організація українського народу й кооперація".

[2] Потверджуючи це, „Народня Воля" писала: „І не гріх буде сказати, що для революції найбільш приготовленими з'явилися кооперативні робітники. Здебільшого й в нових організаціях, які дала нам революція — сільські продовольствені та інші комітети — кооператори стали до роботи й перші взялися до заведення нових порядків" („Народня Воля" № 8).

[3] „1917 год на Киевщине", хроніка подій за ред. В. Манілова, стор. 29.

Так розв'язували українські дрібнобуржуазні партії болюче питання, яке так хвилювало мільйонні маси селянства, скривдженого, обезземеленого, збіднілого, киненого в імперіялістичну війну на ще більший розор. Для того, щоб як слід оцінити соціяльну фізіономію цієї партії і з'ясувати, чиї ж інтереси вона захищала приховуючись „соціялізмом", ми для порівнення наведемо декілька виписок з анкети перепису 1917 року,[1] в яких реєстратори записували побажання селян лише в аграрному питанні.

„Заможніші кляси хліборобів, — записує з їхніх слів під час перепису 1917 року реєстратор, — бажають, щоб їхня земля, що її вони придбали за гроші, зібрані тяжкою працею, залишилася в цілковитому їхньому володінні, як нагорода за важкий труд їх особисто та їхніх предків. Віднімати у них частину такої землі й віддавати її тим селянам, що не мають, буде несправедливо. А допомогти бідним селянам треба, бо їхні наділи такі малі, що на них неможливо жити. Збільшити їхні наділи можна, роздавши їм наділи із земель, подарених царями. Власники таких земель вже мали з великими надвишками нагороду за їхню працю від прибутків з тих земель". (с. Россоше, Липовецького повіту).

Заможні селяни в другому селі бажають, щоб земля була в одноосібному користуванні, бо вони і їхні предки були трудящими селянами й на трудові гроші купили собі землі, тоді як інші лінилися, тому вони й не хотять, щоб землю (мають на увазі свою землю — *А. І.*) було поділено рівно, або щоб вона була громадською, а тим більше державною" (с. Непедівка, Липовецького повіту). І, нарешті, що більше від усього характеристично „заможні кляси Звенигородського села, де було так багато „подвірників" і де в той же час організовано було вперше на Україні загони „вільного козацтва", побоюються нового переділу й не сподіваються на поліпшення їхнього становища... Незаможні кляси дуже швидко реагують на найменший натяк у питанні про землю" (с. Вербовець, Звенигородського повіту).

Для характеристики настрою другого полюсу села наведемо й таку відповідь, що її зареєстровано зі слів бідноти: „Бідніші хотять, щоб уся земля, яка б вона не була: селянська, манастирська, приватна розподілена була між усіма хліборобами рівно, тоді кожний матиме свою землю й не кланятиметься багатому. Селяни, — пише реєстратор, — поділяються на дві кляси: бідних та заможних" (с. Винцентівка, Липовецького повіту).

Не кажуче вже про те, що українські есери, як і їх російські товариші, підтримували Тимчасовий уряд і його імперіялістичну політику, ми звернемо увагу лише на ту частину про-

---

[1] Архів київського статбюра. Матеріяли перепису 1917 р. Поселенні картки.

грами, яка повинна була бути найзрозумілішою для селянства. Есери відмовлялися від запровадження соціялізації землі правда, трохи пізніше, щоб утримати за собою селянські маси, (їм довелося вставити слово, що нідочого їх не зобов'язувало, „соціялізація“). Одвертіше говорили сільські куркулі — не хочемо передачі землі державі, не хочемо й навіть побоюємося соціялізації. Бідняцьке господарство наділяйте за ракунок деякої частини поміщицьких земель.

Есери до цього ще додавали — видатки щодо проведення реформи треба покласти на рахунок держави, цебто, у вигляді державних податків за рахунок більшости селянства бідняцьких та середняцьких мас.

Так, через вище згадане та через низку інших визначень в есер. програмі, остання, не маючи жодного натяку на соціялізм, цілком і повнотою відбивала інтереси куркуля та загалом української буржуазії. Інакше й неможна пояснити тої привітности, з якою друкувала буржуазна „Нова Рада“ есерівські статті, того дружного єднання українських кадетів (есефів) з есерами на всіх виборах тощо.

В квітні-травні в повітових провінціяльних містах остаточно склалися й оформилися партійні організації українських есерів, що претендували на найповніший вияв інтересів селянства. До них пішла сільська та містечкова українська інтелігенція, яка „раптом“ відчула своє призвання служити народові, селянству. „Інтелігенція м. Василькова, — повідомляє „Народня Воля“, — одразу перейнялася щиро народніми думками й почала організовувати села. Гурт місцевих соціялістів революціонерів, порозумівшися з у. с-р. та Центральною Радою, скликав селянський з'їзд, на якому було обрано Раду селянських депутатів. Всю свою роботу ця Рада провадить під прапором українських есерів „Земля й Воля“. На повітових зборах інтелігенції (переважно вчителі та вчительки Бердичівського повіту), — читаємо ми в другому повідомленні, — вирішувалися справи про організацію й порозуміння в справі агітації серед селян і про її напрямок, про реквізицію худоби тощо. Збори заслухали доповідь Л. Є. Чикаленко. Ухвалено постанови: „Вести агітацію в такому напрямі: для України потрібна національно-територіяльна автономія; земельні справи принципово розв'язуються на Установчих зборах, остаточно на українському територіяльному соймові... вчителі зостаються на час вакацій на своїх місцях для агітації... на бердичівській міській думі та повітовому земстві вивісити, крім червоного, ще й національний український прапор... і нарешті, прикласти всіх зусиль, щоб реквізиція худоби, хліба тощо для війська пройшла по селах якнайкраще.“ [1]

---

[1] „Народня Воля“ № 1, 4-V 1917 р.

Так, дрібнобуржуазна, а далі контрреволюційна українська націоналістично - оборонча інтелігенція під фіговим листком „просвітянства“, співів та вечірок в дійсності послідовно сполучала їх з реквізиціями худоби та хліба для війська, намагалася надавати певних форм селянському рухові, агітувала за буржуазну Україну, за захист її — за все, що найбільше відповідало клясовим інтересам українського буржуа та куркуля.

„Не вмерла й наша рідна мати Україна, здвигнув плечима нарід і посипалися усі, „що робили на його хребті беззаконня“. Не вмерла Україна й її не зовсім приспану розбудили. Вона не спить, а жадає землі й волі. Тепер селяне - хлібороби ваш слушний час настав... Гуртуйтесь усі. Ставайте під прапор „Селянської спілки“, записуйтесь у члени спілки й чоловіки, і жінки. Записуйтесь усі, чиє серце боліло й запеклося кров'ю, коли він бачив, що широкі лани та займища, що козацька земля годувала своїм соком тих, про кого сказав батько Тарас: „Варшавське сміття — грязь Москви“... Селяне, не розбивайте голосів, гуртуйтеся, вибирайте одноголосно, одностайно своїх уповноважених, через них висловлюйте свої думи й бажання про волю й землю; вони ваші уповноважені ті думки ваші донесуть до Установчих зборів, аж туди, де буде куватися доля народів, а між тим, і доля й щастя України“

Такою промовою до селян почав своє існування орган „Селянської спілки“ та партії українських есерів газета „Народня Воля“. Такий був вихідний пункт есерівської агітації, коли вони взялися до організації селян. Націоналізм, спекуляція на національних почуттях пригнобленого народа, пригнобленого селянства, розпалювання національного шовінізму — ось ті козирі, які були в руках дрібнобуржуазних партій, що допомагали своїй буржуазії. „Агітували вони, — як оповідають у спогадах селяни,[1] дійсно вміло... Згадаючи Тараса Шевченка, а селяни дуже його поважали, спеціяльно знаходили в його віршах те, що треба було їм, до речі“... І, зрозуміло, що не гребували тим, щоб закликати до боротьби проти „тих, що їх козацька земля годувала своїм соком, про кого казав батько Тарас „Варшавське сміття, грязь Москви“, не пояснюючи, звичайно, що „Варшавським сміттям“, „грязью“ були поміщики та інші, а, розуміючи під цими епітетами всіх чужинців, в тому числі й міський російський пролетаріят. Зрозуміло, що в цій агітації жодного слова не було сказано про своїх визискувачів - куркулів, панів та підпанків. Тому - то так відкликалися на цю агітацію есерів сільські багатії.

---

[1] Архів Київського істпарту, фонд спогадів.

„Вступали, — згадує далі селянин - учасник, — до спілок та платили внески більше заможні селяни, бо їм казали, а вони мали надію, що спільчанам наділятимуть землю в першу чергу“.

В небагатьох документах, що зберіглися, ми мало маємо відомостей про співвідношення різних груп села в „спілках“, що організувалися на селі. Але й ті досить рідкі документи, над якими вже попрацювала рука редактора, досить яскраво малюють гегемонію в „спілках“ заможної верхівки села й ту боротьбу, що точилася всередині селянства за керівництво спілкою, яка повинна була бути демократичною організацією всього селянства.

„В селі Полствін, — пише до газети селянин - кореспондент,— зібралися селяни для організації „Спілки“. Збори тривали три дні. Селяни слухали б промови й балачки цілу ніч і цілий день безперестану — так були зацікавлені питаннями. Промовець з Києва розказував про старі порядки. Особливо цікавило селян земельне питання. Винесено було резолюції, щоб усі землі поміщицькі, удільні тощо перейшли безплатно до національного фонду. Проти цієї постанови на зборах виступили заможні селяни, які домагалися й навіть провели в раніше зложеному статуті „Селянської Спілки“, щоб викупити землі тільки до 100 десятин, а решта, щоб переходила безплатно“.[1]

Друга кореспонденція з того ж села показує нам фізіономію керівників „Спілки“, що з таким успіхом домоглися на третій день зборів ухвали статута про сплату куркулями за націоналізовану землю.

„На зелених святах відбулися загальні збори „спілки“. На цих зборах ухвалено було, на превеликий жаль, якраз не те, що потрібно. Вирішили замінити учителів нашого села, як нездатних через те, що вони не можуть керувати церковним хором (!!! — *А. І.*). Це все тому, що головою „Селянської Спілки“ обрали батюшку. До президії обрали також двох учителів та диякона. І от ті ж самі вчителі та диякон, — за висловом дописувача, — ще поступові люди в порівнянні з „пан - отцем“, який проти них і намагається провести до президії своїх прибічників“.[2]

Низка інших документів встановлює те саме, що в цей період під шумок пропаганди „національної свідомости“ сільська буржуазія посідала на селі командні висоти, добираючись до керівництва у всіх громадських селянських організаціях. В цей період трапляються, нарешті, і скарги бідноти, які свідчать про те, що... місцеві куркулі - багатії, що мають владу, ображають сім'ї салдатів, проганяють їх з землі тощо.

[1] „Нова Рада“ № 47.
[2] Там же, № 49 за 1917 р.

Проте, не скрізь „встигали“ українські есери стати організаторами селянства (правда, те, чого не встигали вони, надолужувала активність місцевих багатіїв, що співчували есерівському „соціялізмові“). Різні відомості для пізнішого періоду підкреслюють, що не в кожному селі організували есери „спілки“.[1] В анкетах міністерства хліборобства, що її заповнили на місцях на 15 червня, ми маємо дуже мало повідомлень про спілки, що організувалися на селах, проте, анкета двічі ставить це питання: які існують спілки для розв'язання земельних справ, до яких організацій, партій та спілок належить селянське населення вашої місцевости. Тут таки в анкетах ми знаходимо й таку оригінальну, але разом з тим і красномовну відповідь: „селянство, — заповнює анкету граф Тишкевич, — входить здебільшого до більшовицького українського відділу“. Не дивно, що в деяких селах, як це довелося констатувати „Народній Волі“, селянство, перебуваючи так би мовити в „неорганізованому“ українськими есерами стані, „на власну руч“ почало приступати до вирішення своїх потреб.

Як же розв'язували есери це основне, болюче, селянське питання про землю? Що вони рекомендували діяти селянам, в який спосіб оволодіти землею, що її так довго чекали?

„Найбільш балачок, — писав той таки П. Христюк у „Народній Волі“, — ведеться тепер поміж селянами й хліборобами про землю. Трудовий народ не діждеться того дня, коли слідом за волею здобуде він землю, щоб було до чого робочі руки прикласти. Деякі товариші-хлібороби запитують, чи варто нам ждати тих Установчих зборів та Української народньої ради (сойму)? Чи не краще буде зразу поділити землю. А подеяких селах, то вже й почали ділити землю кожне село на свою власну руч... Це питання, — повчала трудове селянство газета, — питання про те, чи зараз ділити землю, має дуже велику вагу для всього трудового народу й од того, як ми його вирішимо, може залежати те, чи получимо ми землю чи ні. Земельна справа нелегка й попереду ніж ділити землю треба прийти до однієї думки — в кого й як забрати землю та яким порядком її потім розподілити між тими, хто буде охочий її обробляти. Треба, щоб не тільки сусіди, а й село з селом, повіт з повідом, а губерня з губернею столкувалися б й порозумілися як і що“...[2]

Так партія есерів, вірна своїй настанові та соціяльним замовленням від українського куркуля й підло прислужуючись перед владними клясами, намагалася стримувати селянську стихійну дію, стримувати безземельне селянство, бідноту в його невпинному прагненні якими завгодно методами оволодіти землею.

---

[1] Селянський з'їзд 9/IX констатував, що не по всіх селах утворено ще „Спілки“ („Народня Воля“ № 108).

[2] „Народня Воля“ № 8, 1917 р.

І все це прикривалося складністю питання, потребою обговорити справу, погодити тощо.

Далі газета пише: „Не однакові землі по всіх селах, де землі дуже багато так, що люди тих губерній самі не в силі будуть її своїми руками обробити... Отже... треба все це до ладу обміркувати, обсудити та прийти до згоди... Діло ще й у тому, — пише далі газета, — що коли земля перейде до наших рук по закону, по постанові установчих зборів і Української народньої ради, то вже ніхто проти цього нічого не зробить і всяк муситиме цьому законові покоритися“.

І далі:

„Сум і страх бере, читаючи звістки про поділ землі в Орловській губерні. Великі панські маєтки пограбовано... Місцеве начальство думає викликати салдатів для того, щоб встановити сякий такий порядок... Налякавши так селян, автор цих рядків далі робить висновки, — треба чекати до Установчих зборів, треба не робити самочинних захватів землі. Коли ми хочемо собі добра, хочемо землю здобути й волю закріпити, то ні в якому разі не повинні ми зараз ділити землю. Треба гуртуватись в селянські спілки, які опрацьовують це питання, а тих, що будуть підбивати зараз ділити землю, палити панські економії, словом кликати до всяких безпорядків та до безладдя, тих людей не слід слухати, бо то або вороги наші, або нетямущі, нерозумні. Самочинних захватів землі на економіях не робити, бо це може внести розрух, а від цього й вся селянська справа й воля загинуть.

Було б безвладдя й тоді пропали б і автономія й земля, й воля... Всі сили свої треба покласти перш за все на об'єднання. Щоб єдина мрія, єдине бажання стало ділом кожного українця, зокрема, й всіх українців укупі.[1]

Так навчали українські есери селянство, намагаючись утворити єдиний національний фронт під егідою куркуля. Для цього вживали всіх засобів аж до залякування й салдатами й тим, що загине воля й автономія якої ніяк не могли „здобути“ ці ж есери, оббиваючи пороги приймальних Тимчасового уряду, яке мало таку цінну властивість, що на ній можна було спекулювати (до певного часу — *А. І.*), граючи на національних почуттях пригнобленого народу.

Національний рух

Селянство, що його пригнічували століттями, швидко, „займалося“, піднімалося на національно-визвольну боротьбу.

„Селяни, — пише до буржуазної „Нової Ради“ один з гастрольорів на село, — дуже приймають національну ідею, швидко

[1] „Народня Воля“ № 2 з 18-V 1917 р.

орієнтуються в ній. Треба тільки праці, треба національної агітації і можемо мати свідому національну українську масу. Вони, — продовжує кореспондент, — з великим дивним захопленням слухають про національне питання, кожне слово в цій справі викликає захват і радісне почуття. Відозви „Союзбанку“ та Української Центральної Ради буквально виривали з рук [1]. Неясну ще ідею автономії України селяни сприймають, — робить висновок він далі, — так, що на Україні треба „мати свого президента“.

Селянство жадібно тяглося до слова, що його виголошували рідною мовою з міста, з яким, звичайно, зв'язано було уявлення про національний гніт, жадібно сприймало промови про рівність мов, зрусифікованого міста й українського села, жадібно тяглося до культури, що відтепер, після повалення царату, стала приступною забитим темним селянським масам.

Пробудження національної самосвідомости широких шарів українського селянства не без тенденційности ілюструють кореспонденції з місць про проведення дня національного фонду, мимохідь викриваючи нам клясове лице тих груп, яким тимчасово вдалося захопити організацію національного руху, надаючи йому певного напрямку.

„В день національного фонду в с. Кримка (Чигирінський повіт) відбулася під орудою пр. (прапорщика — *А. І.*) Діхтяра величезна маніфестація, якої село не бачило ще з покон віку. О 12 годині після служби стали збиратися малі й старі до церкви, де було одправлено молебня по праотцях Кирилі та Методії, як перших насадителях вищої культури на Україні. Після молебня міський священик Грушевський виступив з широкою промовою з історії України. Було цікаво слухати ті гарячі, щирі слова правди про колишнє життя вільної України... Після промови маніфестанти пішли по селу, співав хор і грали музики. Тут же був улаштований збір на національний фонд — продавали національні прапорці. Обійшовши село, маніфестація направилась у ліс, де був улаштований мітинг і гульбище. Пр. Діхтяр тут виступив з промовою, в якій змалював наше становище під московським ярмом і закликав з'єднатися міцно, щоб творити нашу будучину, наше щастя, наше краще життя“.

„В селі Романівці... свято почалося коротким молебнем, після якого священик сказав на українській мові проповідь, яка своїм змістом і силою зробила велике враження. Після цього один із присутніх „прапорщиків“ пояснив про федеративно-демократичний устрій Росії і що таке автономія України. Далі говорив представник від організаційної комісії Центральної ради й він закликав берегти так тяжко здобуту волю та підтримувати Центральну раду. В кінці віча всі одноголосно ухвалили переімену-

---

[1] „Нова Рада“ № 2 з 28-III 1917 р.

вати село з Романівки на Богданівку. Потім всі рушили в село величним походом з музикою і співами".

Село за ці місяці пережило величезне піднесення, яке намагалося, й завдяки низці умов на певний час не без успіху, використати націоналістична дрібна буржуазія та куркуль.

День „національного фонда" як у Києві, так і в найглухіших сільських закутках, пройшов з надзвичайним успіхом. На ім'я Центральної ради одержано було сотні привітальних телеграм, листів та наказів, що визнавали її за найвищий орган влади на Україні, в яких вимагалося проголосити автономію.

Представники інтересів нації, що товклися в прихожих Тимчасового уряду, з доповідними записками про право української нації на автономію, примушені були під натиском мас видати перший Універсал про те, що віднині український нарід сам творитиме своє життя на своїх землях.

Селянські з'їзди

Але, опинившись на гребені могутнього національного піднесення, „ставши на чолі" селянських мас, дрібнобуржуазні партії, закликані „всім народом" захищати інтереси „всієї нації" разом з тим повинні були також реалізувати, „протягти" свою соціяльну програму. Використовуючи свій успіх, вони повинні були домагатися того, щоб їх програму в частині, що стосується землі тощо з таким же успіхом сприйняло селянство, як і їх національну програму. Селянство, як це ми бачили з наведених повідомлень „Народньої Волі" в розв'язанні земельного питання виявило не меншу нетерплячку, як у вимогах національної автономії.

Селянство прагнуло радикального розв'язання як національного, так і аграрного питання. Воно поєднувало ці два питання— знищення соціяльного й національного пригноблення.

В наведених уже витягах з газетних статтів ми мали можливість переконатися, якими способами домагалися есери об'єднання селянства навколо Центральної ради, як намагалися вони зберегти єдність лав всього селянського фронту, примирити „загальною" метою й куркуля й бідняка. Інакше бо, твердили вони, загине й земля й воля.

З оцим „інакше бо загине"... вони приступили до виконання другого, не менш важливого, завдання. А виконання цього не вимагало особливого напруження. В кінці травня, саме, в момент найвищого національного піднесення, в той момент, коли взаємини з Тимчасовим урядом в національному питанні досягли певного напруження, скликано було всеукраїнський селянський з'їзд, який і ухвалив, з деякими поправками, подані від есерів резолюції, а потім від імені селянства всієї України рекоменду-

вав свої постанови, як плятформу для організації „спілок“ і всього селянства.

„Найперше діло з'їзду, — писала під час підготування Всеукраїнського з'їзду „Народня воля“, — дружне єднання могутніх трудових сил України. Єднання положить основу нового життя. Нехай же перший селянський з'їзд згуртує всю трудову Україну й створить силу, якої ніхто не переможе“. В той же час готувався з'їзд. Делеґатів „обирали“ на сходи та з'їзди селян, а... по одному представнику від волосних „селянських спілок“, або ради селянських депутатів, по два представники від повітових організацій і по одному від губерніяльних. „Хто без мандата „Спілки“, — сказано було в повідомленні, — той не буде на з'їзді“. Лише в тому випадку, якщо в волості немає ні селянської спілки, ні селянської ради, на з'їзд допускали (за словами оповіщення — треба було обрати) обраного на селянському волосному сході делеґата.

Демократизму й повного представництва інтересів усіх шарів селянства на з'їзді ми бачимо дуже мало. Якщо взяти до уваги, що в тих таки волосних, не кажучи вже про повітові та губерніяльні комітети „Спілки“ та інших селянських організаціях, що „обирали“ від себе депутатів, були чи не в переважній кількості попи, вчителі й просто „національно-свідомі елементи“ — куркулі, то можна уявити собі склад першого Всеукраїнського селянського з'їзду [1]. Недурно ж на з'їзді одностайно й одноголосно ухвалено було всі резолюції, що їх запропонували українські есери, в тому числі й резолюція про організацію селянства, яка встановлювала, що віднині плятформою для організації селянства повинні бути постанови Всеукраїнського селянського з'їзду. Не оцінюючи постанов з'їзду в аґрарному питанні, про ставлення до Тимчасового уряду та війни та не описуючи тих обставин, в яких відбувався з'їзд і приймали постанови, бо це не входить в наше завдання, ми обмежимося лише зауваженням, що постанови з'їзду в аґрарному питанні значно ширше розроблені були й більше примащені „соціялізмом“, якщо рівняти до тих, що їх українські есери вписали до своєї програми перших днів революції. По суті ж ніяких змін не було внесено за винятком того, що деклярували принцип, з якім сумісна була кожна буржуазно-демократична революція: „приватня власність на землю має бути скасована“. А в окремій резолюції „про негайні заходи в аґрарній справі“ підкреслювався ще раз пункт про те, „щоб до Установчих зборів самочинних захватів землі та самовільних порубок лісу не робити“. „Щоб забезпечити Україну од безвладдя й руїни“ й виставлялася вимога від Тимчасового

[1]. Зорове красномовне уявлення про склад дає фотографія учасників з'їзду, що збереглася в київському музеї, серед яких значна кількість сільської та міської інтеліґенції, „службовців“ тощо.

уряду негайно організувати Всеукраїнський центральний земельний комітет, який повинен об'єднати діяльність усіх земельних комітетів на Україні.

Так досить успішно завершився перший етап організаційної роботи українських дрібнобуржуазних партій. Скликані в ці місяці всеукраїнські селянський, військовий та робітничий з'їзди, що відбулися під їх впливом, поповнювали представниками від „української демократії" Центральну раду, висловлювали їй довір'я всього народу, а Всеукраїнський селянський з'їзд рекомендував всьому селянству програму есерів.

Лише після Всеукраїнського з'їзду на Київщині та в інших губернях України відбулися більш-менш демократичні селянські з'їзди, які в зв'язку з авторитетом Всеукраїнського з'їзду хоч-не-хоч стверджували ухвалені вже постанови, які мали, як ми вже казали, силу закона, „волі" всього селянства України.

Треба чітко й певно відзначити, що „таємниця" впливу українських есерів на селянство була в тому, що тоді на Україні широкі середняцьки маси українського села, ще йшли за есерами, сподіваючись на задоволення своїх потреб (земельних насамперед). Селяни в масі своїй тоді ще — певний час — вірили, що як есери, так і Центральна рада **дійсно** борються проти Тимчасового уряду Росії, борються за землю, мир та національне визволення. Незабаром селянство в своїй масі „пізнало" цю „боротьбу" та свого дійсного спільника, проводиря й пішло за ним у боротьбі за землю та національне визволення, за соціялістичну революцію як ішли вже по суті за пролетаріятом бідняцькі маси села.

Аграрний рух за перших місяців революції

Отже, заходи, що їх вжили українські дрібнобуржуазн партії до об'єднання всього селянства, до збереження громадянського миру всередині села, як показало життя, не досягли мети. Правда, селянство нібито зовні поділяло національну програму цих партій і навіть ішло значно далі від них, вимагаючи на своїх сходах та з'їздах негайно здійснити автономію. Слід також відзначити цілком вірне твердження „Робітничої газети", що саме вплив дрібнобуржуазних українських партій відтягнув увагу мас у бік національного руху й „врятував країну від анархії"[1] (тобто, клясової боротьби в країні, зокрема, на селі, громадянської війни тощо) на даному етапі. Резолюції, що стримували селянство від виступів проти поміщиків, агітація й нарешті авторитети з'їздів відграли свою ролю, що, власне кажучи, становило мету дрібнобуржуазних партій, мету української буржуазії.

[1] „Робітнича газета" № 43, 25-V 1917 р.

Але ці начала, що стримували, були лише виявом тих зусиль, які треба було прикласти, щоб попередити громадянську війну на селі, до якої селянство підготовлено було за попередніх років. Розвиток аґрарного руху, який ішов всупереч бажанням дрібнобуржуазних партій вгору до свого логічного завершення, знищення панування поміщиків, доведення до кінця буржуазно-демократичної революції доводить їх несилу використати революційну енергію селянства для захисту інтересів української буржуазії і куркуля та загальмувати революцію на етапі недоведеної до кінця буржуазно-демократичної революції.

„Контакт“ та „взаємодія“, що встановилися були за перших місяців революції в період національного піднесення, між селянськими масами, головне середняцькими та дрібнобуржуазними партіями, що стримували революцію в її розвитку, швидко зникли спершу лінією найближчих селянству соціяльних потреб, потім лінією національних вимог, поки за цими партіями не залишилися ті шари села, інтереси яких цілком репрезентували дрібнобуржуазні партії. Фронт „національного єднання“ першою прорвала сільська біднота, якій чужі були інтереси укр. бурж. та куркуля, яка з самого початку прислухалася до голосу та гасел, що йшли з міста від міського пролетаріяту, від більшовиків. Біднота все більш ясніше бачила в пролетаріятові свого керівника, а в більшовицькій партії—свою партію.

З наведених уже нами повідомлень з села ми бачили, що ще в перші дні революції селянство далеко не „одностайно“ реаґувало на революцію. Ми спостерігали прагнення багатіїв та куркулів захопити всі командні висоти, коли неорганізована біднота в загальному рухові проти решток самодержавного устрою „зачіпала“ за одно й куркуля, куркульську кооперацію, а здебільшого реаґувала надсиланням ходоків до міста просити організаторів „свободи“ й скаржилася на утиски заможних. Треба сказати, що активні сили цієї групи села були значно послаблені мобілізацією до армії більше як 350 тисяч чоловіків, що їх відправили з київського села на фронт; це означало скорочення більш як на половину чоловічого населення, при чому весь тягар мобілізації лягав, насамперед, на бідняцьке господарство. Заможні селяни „влаштовувалися“ не гірше від міських крамарів, обивателів та буржуазії. Досить часте явище на селі було, що куркулі працювали „на оборону“ на цукроварнях, по різних майстернях та заводах, у повітових містах.

Проте, в аґрарному рухові перших та й дальших місяців революції біднота відіграла вирішальну ролю. Оскільки головний ворог на даному етапі революції було велике землеволодіння, що існувало, як ми бачили, на експлуатації переважної частини селянства, аґрарний рух перших місяців революції спрямований був проти цього землеволодіння. Зв'язується він і

розвивається безпосередньо лінією стикання селянського господарства з поміщицьким. Судячи з усіх архівних джерел, вже перші дні революції відзначилися декількома випадками виступів селян проти поміщиків. Початок зробив Поліський район, де порівняно з іншими районами губерні більше розвинута була оренда землі у поміщиків.

„Селяни села Буди Ваховської, — повідомляють губерніяльну земську управу, — зорали землю поміщиці Головиної тоді, як в лісах ще лежав сніг“. При розслідуванні цієї „події“ виявилося, що поміщиця відмовилася здати селянам землю на попередніх умовах. Останні намагалися явочним порядком здійснити своє право на орендовану раніше землю. Управа замирила обидві сторони, встановивши підвищену орендну платню. Кілька днів згодом до канцелярії надійшла скарга свавільної поміщиці на селян, які, помщаючись за програну справу, розібрали сторожку, потравили засіви й вигнали худобу на поміщицькі луки. Цією подією обмежується хроніка аграрного руху за березень. За свідченням учасників анкети міністерства хліборобства[1] перші дні після лютневої революції визначилися лише погіршенням взаємин між селянами та поміщиками. „Лютнева революція,—пише кореспондент земства,—на взаєминах селян та поміщиків відбилася посиленням заздрощів та ворожнечі до багатих та заможних людей. Селяни збираються, балакають, а толку ніякого. Ухвалюють і самі не знають, щоб його краще ухвалити. „Рух проти поміщиків ще не почався, хоч середні й бідні селяни думають, якби піджитися за рахунок багатих... чекають на урядове розпорядження й т. д. й т. і. З Уманського повіту, де на місці зруйнованої громади за столипінськими законами з'явилися хутори та отруби й де багато поміщицької землі придбали селяни, кореспондент повідомляє, що тут селяни (розуміють бідних) дуже погано настроєні не тільки до тих, хто має 25 десятин, але й до тих, хто придбав одну десятину“.

Селяни рушили проти поміщика трохи пізніше. Спершу боротьба ця мала порівняно „мирний“, але разом з тим своєрідний характер: селяни дезорганізують поміщицьке господарство, виганяючи на поміщицькі поля та луки худобу. Цей спосіб боротьби характеристичний і для передреволюційного періоду, його вживає все селянство навіть переважно заможні групи, які мають що виганяти на луки та засіви.

Разом з тим сама собою метода боротьби проти поміщика цікава тим, що суб'єктом, який безпосередньо чинить шкоду поміщикові, є не сам селянин, а худоба, яка, звичайно поясню-

[1] 1917 року міністерство хліборобства через губ. земства розіслало анкету про аграрний рух першої половини 1917 року. Заповнили її кореспонденти земства. Багато анкет повернули незаповненими. Тепер вони переховуються в київській с.-г. бібліотеці.

вали селяни, випадково, через недогляд тощо потрапила на чужі луки, поле тощо. Дезорганізуючи в такий спосіб поміщика, селяни намагаються свою активну участь, ворожнечу з поміщиком звести до випадку, який може трапитися з кожним в обставинах земельної тісноти за відсутністю луків тощо.

Але 1917 року в перші місяці революції поруч із цими прийомами виганяти худобу до поміщика на поле ми маємо значно більше рішучости в боротьбі проти поміщика, а також поволі й проти куркуля. Правда, і тут переважають ще спроби не загострювати взаємин (адже беруть участь всі групи села, в тому числі й заможні), встановити справедливі орендні ціни.

„Ми, що нижче підписалися, — так формулюють свої вимоги селяни, — обговорювали вчинок нашого орендаря. Ми користувалися цією землею довго, наймаючи у нього сінокоси. Все це йшло від наших дідів. Але тепер, у вільній для всіх громадян час, орендар відмовив нам в цій вигоді й не прийняв нашої пропозиції, пояснюючи, що землю цю він передав всеросійській земській спілці. Щоб худоба не голодала, ми, сільська управа, на сході ухвалили вигнати худобу на пасовисько, за яке ми хочемо сплатити орендаторові, щоб його не обійти, в чому й розписуємося“ [1].

Але щодалі, то гостріші й упертіші ставали селяни, біднота насамперед. В Димерській волості сільський і волосний сходи ухвалюють уже постанови: „в казенних, селянського банка, удільних та приватних лісах пасти худобу безплатно, виробити інструкцію про користування травою в лісах з участю володільців, звільнити деяких стражників в лісах, які можуть шкодити населенню“ [2].

Нарешті, в Канівському повіті, „який став подібний до мертвого острова“, як скаржиться поміщик - орендар маєтку княгині Потоцької, „немає ніяких відповідей на скарги, нібито немає ніяких комісарів“. „Що ж буде далі, — пише наляканий поміщик князю Львову. Волосний комітет офіційно дав розпорядження й призначив три села пасти худобу на економічній землі. Відбувся справжній погром. За два дні не стало зеленого корму, яким я годував коней мого кінного заводу. Коні дохнуть від голоду. В ремонт кінноті коней не дали — вони в жахливому стані. Від насильства селян маю величезні збитки і т. д.

Ці способи боротьби проти поміщиків були лише першими ластівками. Практикували їх переважно в Поліській частині губерні, де досить розвинуте було скотарство. У відповідь на самочинні дії селян та постанови сходів з губерніяльного адміністративного центра надійшли грізні попередження: „Оголосіть негайно через сільські управи населенню Голокрилля, Берестянки,

---

[1] Справа київського повітового комісара № 3 за 1917 р.
[2] Там саме № 28, 1917 р.

Феліціанівки та Луб'янки, що самовільного випасу худоби та порупки лісу неможна дозволити. Винних притягатимуть до законної відповідальности. Поясніть населенню, що у вільній країні інтереси кожного захищатимуть однаково й насильства будь з чиєї сторони дозволити неможна. Тих, хто не бажає йти законним шляхом, як ворогів вільної батьківщини рішуче переслідуватимуть за законом".

Але ці попередження мало впливали...

Страйки сільсько-господарського пролетаріяту

Могутнішого характеру та чіткіших форм набуває в цей період боротьба сільсько-господарського пролетаріяту, на загальному тлі якої дезорганізаторські виступи, випаси, протрави та порубки втрачають свою гостроту. Недарма ж деякі проникливі поміщики, під впливом страйкової боротьби та настирливости сільсько-господарських робітників, передбачаючи всі наслідки й кінець боротьби, дають селянам такі характеристики, як „бідні селяни в душі справжні більшовики, селяни здебільшого належать до більшовицького українського відділу".

І, якщо стихійні виступи селян зформульовані інколи в постановах сходів про випаси худоби тощо, адміністративними заходами, агітацією проти самочинних захоплень та випасів агентури української буржуазії — есерів щастило іноді: на деякий, правда, дуже короткий час, гальмувати боротьбу селян проти поміщиків, то щодо страйків сільсько-господарських робітників і адміністрація, і політичні партії, що керували селянством, були безсильні. Єдино-можливий спосіб встановити мир були спроби втручитися до боротьби, запропонувавши посередництво, мирові камері тощо. Але й ці спроби були ненадійними заходами. Розростаючись цілим фронтом, страйкова боротьба сільського пролетаріяту та бідноти швидко переросла в одверті сутички з поміщиками та військом. Вона стала в центрі уваги всього села. Під впливом страйкового руху, завдяки йому стала можливою успішна боротьба за ліквідацію поміщицького маєтка, за знищення поміщицької експлуатації.

Безпосередній вплив на розвиток страйкової боротьби на селі зробило безперечно пролетарське місто, в якому робітники використовуючи „волі", в перші ж дні революції домоглися застосовань 8-годинного робітого дня та збільшення заробітної платні. Говорити про безпосереднє керівництво страйковим рухом та організації страйків від політичних партій не доводиться. Партія пролетаріяту, київська більшовицька організація, зосередила свою роботу в місті. До того ж вона приділяла роботі серед селянства, зокрема, серед наймитів села та серед

бідноти, недостатню увагу[1]. Проте, не вважаючи на це, вплив більшовизму був величезний. Інші партії, що претендували бути захисниками інтересів пролетаріяту, або намагалися зовсім не помітити с.-г. пролетаріяту й не говорити про нього, вважаючи його, як і все селянство, за реакційну силу (меншовики), або за своєю дрібнобуржуазною обмеженістю зовсім не виділяли його з селянської маси (укр. с.-д). Тому страйки зростали стихійно, організуючи в процесі боротьби наймитсько-бідняцькку частину села. Перші звістки про успіхи незаможної частини села з'являються в квітні. В селі Ставах[2], —повідомляє повітовий комісар,— селяни встановили таку плату за роботу на поміщицьких ланах: 3 карбованці робітникові, 2 крб. 50 коп. жінці, 1 крб. 50 коп. підліткові й робітий день має тривати 9 годин. Ексцесів підчас запровадження тарифів, очевидно, не було. Певно, що запровадження тарифів у Ставах було не поодиноким випадком, бо в тому таки Васильківському повіті поміщики, під загрозою ексцесів (були випадки, коли селяни загрожували повторити 1905 р., якщо поміщики не задовольнять їхніх вимог) „ішли назустріч" вимогам наймитів та бідноти[3]. Поруч із страйком повторилися давно знайомі картини знімання з роботи штрейкбрехерів, зай-

---

[1] В „Голосе социал-демократа"—органі київських більшовиків тоді надруковано було статтю, присвячену селянському питанню під назвою „Крестьянство и революция". Стаття деякою мірою може характеризувати ставлення окремих керівників організації до цього питання. „Віднині—писав „Голос социал-демократа",—сам нарід став ковалем свого щастя. Його доля в його руках. Швидко зберуться всенародні Установчі збори, які й встановлять в Росії новий лад... Чого ж півинні домагатися в Установчих зборах селянські депутати. Вони зажадають урочистого проголошення демократичної республіки. В цьому устрої вся влада перейде до рук народу. Царське самодержавство замінено буде самодержавством народнім... Селянство дихне повними грудьми й відчує себе вільним громадянином великої вільної Росії... „Далі стаття зазначає на потребу конфіскувати поміщицьку землю, щоб гарантуватися від реставрації сталого устрою й дати своїм депутатам наказа зробити все те, що в їхніх силах, щоб як найшвидше підписати мир без „захоплень". Лише під кінець стаття закінчується відозвою до селян не вірити тим, хто намагається посіяти суперечки між селянами та робітниками. „Це вороги народу. Разом з міським робітником селянство доб'єтсься заміни царського самодержавства на самодержавство народу, спираючись на його підтримку, переможе поміщиків і одержить потрібну йому землю, разом з робітничою клясою вимагатиме миру" („Голос социал-демократа" № 16, 1917 р.).

Навряд чи треба доводити, що така постава питання в багатьох міркуваннях є невірно. Автор статті зовсім неураховував своєрідности революції 1917 р., в якій події розвивалися не назад, не до парляментарної республіки, а до республіки Рад, нарешті, він не зважав на те, що це ще більше загострить суперечность на селі (в Київському зокрема) коли доводив потребу „замінити самодержавство царя на самодержавство народу" і т. д.

[2] Справа київського повітового комісара № 8, 1917 р.

[3] Так, наприклад, орендарі Васильківського повіту, зібравшись у день початку жнив, вирішили мобілізувати всі сили й засоби, увесь склад жниварок для щонайшвидщого збирання, давши цілковиту можливість збирати

шлих робітників. Орендатор маєтку Черніна,—телеграфує губкомісар місцевій владі, пропонуючи вжити заходів до припинення „самочинних дій“,— заявив, що місцеві селяни знімають робітників з сільських робіт і заважають виконувати роботи“ [1]. З другого села повідомляють:

„Буряка не просапують. Місцеві селяни вимагають по 2 крб. 50 к. за 8 годин праці. Виганяють привезених робітників. Становище плянтацій загрозливе [2].

В цій боротьбі дуже характеристичні, певно непоодинокі, спроби налагодити зв'язок з міськими робітниками, одержати керівні вказівки, як домогтися справедливої оплати тощо.

> „Мы,—пишуть прохання до міста селяни та селянки,— все люди малоземельные и безземельные, крайне бедны, именно жены запасных работали за сноп, но управляющий экономией Стефан Краевский об'явил отдать кто жал, то 7-й сноп, кто косил, то 8-й сноп; за его жниварками вязать—15-й сноп, за деньги 35 рублей. Народ просит солдатских рабочих депутатов и прочих начальников, так как нам обидно, об'явить какие у вас были постановления об уборке хлеба. Просим, рабочая партия, дайте ответ на бумаге“ [3].

Здебільшого сільська біднота обходилася своїми силами й засобами, перебуваючи під величезним і дейним впливом більшовицької партії. Характеристичною рисою при цьому є прагнення відокремитися від решти селянської маси. По селах Васильківського повіта при управах організовано було спеціяльні „комісії праці“ для розв'язання конфліктів з поміщиками. Робітники (а не селяни—нарід), як це видно з наведеного нижче документа, організуються не тільки в межах села, але й волости, складаючи широкий фронт для посиленої боротьби з поміщиками.

> „Загальні волосні збори всіх сільських комісій праці,— сказано в протоколі одних таких зборів,—в засіданні 9 травня, під головуванням Івана Бублика з секретарем П. Юрченком ухвалили: 1) Всі приватні господарства повинні обробляти— виключно робітники своєї Винцентівської волости й до господарств района Винцентівської волости не можна запрошувати робітників з інших місцевостей; 2) робітний день і поденну платню встановити рівномірну для всіх приватних господарств для всього району Винцентівської волости

хліб в економіях всім сім'ям запасних та безземельних за 5-й сніп. З'їзд просить губземельний комітет сприяти цьому на місцях, не даючи можливости агітувати окремим безвідповідальним зайшлим елементам (справа № 25 київського губкомісара).

[1] Справа № 24 київського повітового комісара, 1917 р.

[2] Там вже, № 25, 1917 р.

[3] Спра а Київської повітової земської управи. № 120. Мова оригіналу.

в такому розмірі: а) робітний день вважати з 8 годин ранку й з посадки на підводи або відправки з місця збору, закінчувати роботу о 6-й годині ввечорі, протягом робітного дня встановити такі перерви: на сніданок півгодини, на обід та відпочинок 2 години й на полудень півгодини. Поденна платня повноробочому чоловікові 4 карб., повноробочій жінці 3 карб., напівробочому чоловікові 3 крб. та напівробочій жинці 2 карб.; 3) робітників брати з місця зборів в такій кількості, яка потрібна, а відсилати робітників вже з місця збора чи економії не можна, але якщо це буде, то робітникові, якого відсилають, треба сплатити цілком за робітний день. Також треба цілком сплачувати поденну платню тим, кого відішлють з роботи через злобу приказчика; 4) за поління буряка розплачуватися з робітниками щодня після закінчення роботи, а за інші роботи—один раз чи двічі на тиждень; 5) воду для робітників треба привозити неодмінно з криниці і в достатній кількості; 6) роботу треба виконувати сумлінно, а від адміністрації економії не повинно бути нахабних вимог, що їх не можна виконати.

Тривалість робітного дня та поденна плата для робітників, що визначена цим протоколом, встановлюється лише на час з 9·V до початку жнив. За невиконання цієї постанови економії підлягають штрафу за постановою цих зборів.

Запропонувати адміністрації Телешівського маєтку не виселяти двох сімей біженців лише тому, що сини їхні призовного віку ховаються, бо можливо, що сім'ї тут і невинні й тому робітникам цих сімей треба давати роботу так, як і іншим робітникам. Копію цього протоколу до відома та виконання надіслати усім економіям та господарствам, а також і сільським управам Винцентівської волости. Оригінал за відповідними підписами“ [1].

Наведений документ свідчить про досить високий рівень, високу фазу боротьби с.-г. пролетаріяту; очевидно, з ініціятиви тієї ж організації далі відбувся спільний виступ селян сусідніх волостей, що заявили вимоги адміністрації цукроварень. Бо „втручання селянських організацій до господарства окремих маєтків“ дуже занепокоїло васильківських поміщиків. Вони зразу ж оскаржили постанови комісії праці й в наслідок цього до Винцентівської волости, щоб умовити селян надіслали „представників оборончої меншовицько-есерівської Ради, що мала ще достатній авторитет, поміщикам пощастило домогтися скасувати деякі пункти ухваленої селянами постанови. В наслідок уговорів селяни зняли зовсім § 1, зменшили зарплатню до 3 карб. повноробочому чоловікові, збільшили робочий день до $8^{1}/_{2}$ годин і, нарешті, погоди-

[1] Справа № 25 канцелярії київського губкомісара.

лися на запровадження скороченого робітного дня та нового тарифу з 1 липня [1].

Так „допомагала" тоді бідноті революційна" рада. Не краще було селянству від урядових та „громадських" демократичних організацій, які зняли ґвалт за першої ж спроби селян самостійно задовольнити свої потреби. Лінією земства сільські та волосні управи розіслали спеціяльні обіжники та відозви із закликом отямитися.

Посилаючись на „тяжку спадщину, що залишилася нам від старого ладу" „до остаточного розв'язання земельного питання Установчими зборами", земельна управа закликала землеволодільців та селян, „відчути відповідальне значення моменту, що переживаємо", „йти назустріч мирному розв'язанню питань, що виникають".

„Щоб урегулювати непорозуміння, які виникають в сільськогосподарських стосунках як між різними групами населення, так і між окремими особами земельна управа рекомендувала організувати в кожній волості мирові камери в складі 5 суддів (двох від селян даної волості, двох від землеволодільців та одного від волосної управи). Мирова камера повинна розглядати питання, що виникають із стосунків між власниками, орендарями,— наймачами та с-г. робітниками, про право пасти худобу та інші непорозуміння [2].

Нема чого й казати, що всі ці спроби укласти в „нормальні", „законні" береги сутички селян з поміщиками давали дуже незначний ефект. Зібрані на 15 липня анкети міністерства хліборобства, на які ми вже посилалися, доводять, що аґрарний рух, страйки та „самовільні" випаси, [3] захоплення луків та полів на цей час охопили більшу кількість сіл. З 25 сіл Бердичівського повіту, зазначених в анкеті, немає вказівок про аґрарний рух, що почався в 4 селах; в Васильківському повіті з 29 сіл „рушили" 24; в Радомисельському з 18—16 сіл і т. д. Боротьба проти поміщиків, за цими анкетами, виявляється, головним чином, у страйках, випасах та потравах, анкети також диференціюють учасників аґрарного руху на бідняків, бідняків та середняків, середняків та усіх селян. Здебільшого відзначено участь бідняків та середняків, за ними зменшуючись ідуть: усі селяни, а потім бідняки. Проте, останні відповіді не можна визнати за точні, бо їх давали дуже часто кореспонденти земства, а не учасники-селяни — попи, вчителі й навіть поміщики. Значно цінніші конкретні вказівки велеречи-

[1] Справа № 25 канцелярії Київського губкомісара.

[2] Справа Київської земської управи № 1.

[3] В підрахованих нами за виборочною 52 випадках „за постановами" сходів та методою інших організацій селяни брали участь в аґрарному рухові в 4 випадках. Подеколи кореспонденти давали дуже дотепні відповіді на питання: на яких підставах та з чиїх постанов відбувалися „самочинні" дії— „на підставі волі" тощо.

вих кореспондентів, які замість короткої відповіді пишуть, що в аґрарному рухові брали участь: люди, що займаються відхожим промислом, грабарі, які хоч і мають землю, але... віддають перевагу (!!) міському заробіткові, в тому числі й жінки. Для боротьби проти поміщиків в нашій місцевості утворилася особлива робітнича партія". Трапляються нарешті такі відповіді (з Уманського повіту): „Пропаґанда розбила селян на дві й три країни, що ворогують між собою".

Ці незначні відомості все досить чітко змальовують характер „селянської війни", в якій найактивнішу участь і головне місце починає посідати сільсько-господарський пролетаріят та біднота. Для захисту своїх інтересів вони подеколи виділяються з загально-селянського фронту, утворюючи свої, хоч і тимчасові, але самостійні організації.

Боротьба бідноти вже на цьому етапі забарвлює весь селянський рух, заповнює собою діяльність сільських організацій, сільських та волосних продовольчих та земельних взаємин між селянами та поміщиками.

Не кажучи про весь зміст діяльности земельних комітетів, ми повинні відзначити, що в цій боротьбі далеко неоднорідні своїм соціяльним складом селянські організації, в яких за загальним правилом заможня верхівка села, на чолі з куркулями, зуміла забезпечити своє панування, досить співчутливо ставилася до страйкової боротьби. В деяких випадках земельні комітети приходять на допомогу бідноті, формулюючи її вимоги, борячись за запровадження їх у життя тощо. Тактика комітету та участь їх в розв'язанні конфліктів з поміщиками приводять до висновку, що вони були значно демократичніші від перших селянських органів влади. У обранні їх, очевидно, брали активнішу участь бідняцько-середняцькі елементи села, тому, що ці комітети обрано було місяців за два після лютневої революції, які вже дечого навчили селян і, нарешті, тому, що питання про землю примушувало бути активнішими всі групи села, а насамперед бідноту[1].

В кожнім разі упродовж усієї боротьби селян в діяльності земельних комітетів, особливо низових, можна констатувати значно більше рішучости ніж у діяльності центральних селянських органів.

(Далі буде)

[1] Нам не пощастило підібрати документів, що викрили б боротьбу різних груп села за панування та перевагу в земельних комітетах. Безперечно боротьба ця була, при чому сильніші прояви її повинні були бути на селі, де низові земельні комітети обрали безпосередньо селяни. Але оскільки низові сільські архіви найбільше постраждали в громадянській війні, а в тих, що збереглися, незначно відбиваються ці процеси, то зрозуміло, що цілком висвітлити діяльність комітетів—справа досить важка. Щодо складу повітових та губерніяльних комітетів, то вони значно більше, як сільські комітети, репрезентували верхівку села. Їх не обирали, а складали з представників волосних комітетів, „Селянської спілки", земської управи тощо.

Погорілий, І.

Робітничий рух в Одесі за денікінщини[1]

Боротьба за підвищення зарплатні, колдоговори та соціяльне страхування

Безупинне погіршення умов праці робітників та гостре зменшення реальної заробітної платні полегшували меншовицькому Радпрофу відвертати увагу відсталих шарів робітництва від політичної боротьби. Але, нібито намагаючись провадити „боротьбу за підвищення зарплатні та складання договорів шляхом безупинних переговорів з підприємцями, уникаючи гострих форм боротьби, забороняючи оголошені окремими профспілками страйки, примушуючи цим самим робітництво поступатись перед буржуазією, Одеський Радпроф врешті своєю тактикою довів справу до того, що меншовики втратили остаточно свій вплив на більшість тих відсталих шарів робітництва, що ще йшли за ними.

Завдяки льокайській щодо буржуазії та денікінщини тактиці Радпрофу, боротьба за збільшення заробітньої платні була боротьбою за голодний прожитковий мінімум в буквальному розумінні цього слова.

За денікінщини ціни на всі продукти споживання були надзвичайно великі, не зважаючи на те, що в перші дні після зміни влади, в зв'язку з оголошенням вільної торгівлі, „полетіли вниз ціни на ввесь крам та зникли хвости біля кооперативних крамниць". Проте, все це було лише в перші дні, далі почала панувати спекуляція та ажіотаж, в наслідок чого ціни знов почали безупинно зростати.

Для характеристики цього стану досить навести лише зміни цін на хліб. Не зважаючи на те, що була осінь — час реалізації врожаю, ціни на хліб не зменшувалися, а навпаки, зростали велетенськими кроками. Ось дані, що показують зміну цін на пшеницю протягом двох місяців — вересня та жовтня 1919 року по декадах. Якщо взяти ціну на пшеницю в першу декаду вересня за 100, то зміна йшла такими темпами: в другу декаду вона становила 150; в третю — 140; в першу декаду жовтня — 184;

[1] Закінчення. Початок див. „Л. Р." № 3 за 1931 р.

в другу — 208.[1] З цього видно як швидко зростали ціни на головну хлібну культуру, виросши лише за один місяць майже вдвоє. Так саме зростали ціни й на інші зернові культури — жито, ячмінь, просо та інш.[2] Це динаміка зростання цін по всієй Херсонській губернії, щождо Одещини, то вони були найвищі.

Далеко гірше була справа щодо цін на інший крам. Денікін побалував був Одесу імпортним крамом, але коштував він приблизно так: сукно пересічної якости від 1.500 карб. арш.; сарпинка — 70 - 80 карб. аршин.[3]

В наслідок спекуляції шкіряними виробами одна пара халяв для чобіт коштувала 700 - 800 карб.[4]

Така ж справа була й з іншими продуктами, при чому ціни ввесь час зростали і на кінець року вони були значно вищі, ніж тут зазначено.

В зв'язку з таким становищем, реальна зарплатня робітників була на надзвичайно низькому рівні. Якщо взяти дані про зростання цін на найголовніші продукти першої потреби, то порівнюючи до першої половини 1916 року вони зросли на 13 грудня 1919 р. пересічно в 1,31 раз. За цей же час заробітна платня зросла пересічно лише в 22,5 разу.[5] Тобто, коли взяти пересічну вартість продуктів 1916 року й пересічну зарплатню за той же час за 100, то продукти становитимуть 131.000, а зарплатня 2.250. Отже зростання вартости харчових продуктів обігнало зростання зарплатні в 5,8 разу.

Це свідчить про те, що матеріяльне становище робітництва було жахливе. Навіть у найбільш високо оплачуваних робітників - металістів зарплатня не забезпечувала напівголодного існування. Ось загальна характеристика, яку подав „Южный Рабочий".

> „В більшості підприємств, навіть висококваліфіковані робітники одержують при інтенсивній роботі (надурочна, акордна — *І. П.*) всього лише 70 - 100 карб. на день... Робітники ж заводів та майстерень, на яких, за відсутністю (електричного — *І. П.*) струму робота відбувається ненормально, буквально голодують, заробляючи 58 карб., а то й 48. При чому треба взяти до уваги, що всі вищенаведені ставки стосуються лише кваліфікованих робітників, інші ж і акорду не мають, тому миряться на 35 - 50 карб. на день."[6]

Становище настільки було важке, що навіть орган підприємців - млинарників „Южный Мельник"[7] зазначає: „Доводиться

---

1 Журнал „Южный Мельник" № 2, 1919, стор 10.
2 Там же, стор. 2.
3 „Современное Слово" № 16, 1919 р.
4 „Южный Рабочий" № 73, 1919 р.
5 Бюллетень сов. проф. союз. № 1, вміщ. в „Южн. Раб." № 80, 1919 р.
6 „Южный Рабочий" № 68, 1919 р.
7 „Южный Мельник" № 1, 1919 р., стор. 13.

констатувати, що ставки оплати праці млинарних робітників... в поточні дні зовсім не відповідають вимогам життя. І дійсно, на 75-78 карб. в день сім'ї з 4-х чол, навіть за надзвичайно зменшених потребах проіснувати дуже важко. Вистачає лише на „зелень", а про м'ясо й думати не доводиться.

Щоб якнебудь пережити, робітництву доводилося покривати дефіцит свого мізерного бюджету, спродуючи свої речі.

В жовтні Рада профспілок, на підставі відомостей про риночні ціни, що їх зібрали торговельні та продовольчі відділи міської управи, а також відомостей кооперативних організацій за місяць з 13/IX до 14/X, виробила прожитковий мінімум для сім'ї з 4-х душ (2 дорослих та 2 дітей). Відповідно до цього мінімуму пересічні видатки сім'ї за місяць визначалися в сумі 6.553 карб. Ця сума складалася з 4.915 карб., що призначалися на купівлю продуктів першої потреби і решти 1.638 карб. на сплату комунальних послуг, купівлю одягу, взуття, а також на навчання дітей.

Відповідно ж до тарифних ставок на цей час, пересічний місячний заробіток робітників, а також службовців становив 1.600 карб. або $^1/_3$ прожиткового мінімуму.[1]

Але й цей прожитковий мінімум не залишався, звичайно, постійним на довший термін, оскільки ціни на всі продукти ввесь час безупинно зростали. Вже на 7/XII голодний прожитковий мінімум, що його встановив відділі охорони праці міської управи був такий (теж не сім'ю з 4 осіб): хліба 90 фунт. на місяць — 900 карб., цукру (рафінаду та піску) 6 фунт.—420 карб., чаю 0,25 фунт. — 60 карб., картоплі 90 фунт. — 300 карб., на приварок (капуста, бурак, морква, петрушка, олія, м'яса) 2 рази на тиждень по 0,5 фунта, вугілля для самовару — 4.168 карб., дров 300 фунт. на місяць — 1.500 карб. Разом виходить 7.348 карб... При чому зовсім не ураховують молоко, яйця, сало та інш., а також видатки комунальні, на одяг тощо.[2]

Звичайно, що повсякденне зменшення реальної зарплатні примушувало робітництво йти лінією боротьби за збільшення її, але меншовицькі профспілки всіляко гальмували цю боротьбу на користь підприємців. Заявляючи вимоги підприємцям, вони не наважувались вимагати ставок більших за вищенаведені прожиткові мінімуми, а завжди навіть не досягали їх, особливо для робітників нижчих кваліфікацій.

Так, наприклад, спілка „металістів" піднесла вимогу підприємській організації „Металспілці" на початку листопада, підписати колективний тарифний договір такими ставками: (Вся тарифна сітка розбита була на 21 категорію) для 1-ї категорії —

---

[1] „Южный Рабочий" № 58, 1919 р.
[2] „Современное слово" № 40, 1919 р.

6.000 карб. на місяць; для 2-ї — 5.800 і для 21-ї останньої — 3.350 карб.[1]

Ще менші ставки в перших числах жовтня вимагала спілка місцевого транспорту. За цими ставками найвища зарплатня для 1-ї категорії І розряду становила 4.850 карб., а найнижча — для 5-ї категорії III розряду — 1.250 карб. на місяць.[2] Але й ці вимоги підприємці не задовольняли зразу. Через меншовицьку обережну тактику, намагання провадити боротьбу мирними „европейськими“, як вони називали, заходами, уникаючи гострих форм, ця боротьба за підвищення зарплатні тривала довго й закінчувалася завжди великими поступками з боку пролетаріяту. До того ж організовані в свої організації підприємці почували себе в „глибокому тилу“, а тому не легко йшли на поступки робітникам, саботуючи часто переговори з ними.

В колективних договорах, що їх намагалися здійснити профспілки, завжди передбачались пакти про 8-годинний робітничий день; прийняття та звільнення робітників через профспілки; соціяльне страхування робітників; про ліквідаційні компенсації робітникам та тарифні ставки.

Першими розпочали тарифно-договорну кампанію „харчовики“. У вересні спілка харчовиків встановила голодний прожитковий мінімум в 6.193 карб. 75 коп. і почала провадити переговори з підприємцямм борошно-круподерної промисловости, що була в найсприятливішах умовах виробництва та збуту.

Оскільки більшість робітників одержувала по 1.950 карб. на місяць, а голодний прожитковий мінімум спілка визначила в 6.193 карб. 75 коп., то й заявили вимогу про збільшення зарплатні на 217%.

Підприємці не погодилися на такий великий відсоток надвишки і, після деякого відволікання переговорів, виставили свої контрвимоги: а) виключити з зарплатні 500 карб., що їх робітники одержували на дорожнечу, а цим самим відсоток надвишки зменшувався; б) замість цомісячної платні застосовувати поденну; в) за час простою підприємств сплачувати робітникам лише 50% зарплатні і т. інш.

Робітники, звичайно, на це не погоджувалися и становище було напружене, оскільки підприємці теж не йшли на поступки. Але в той час коли „правління профспілки прикладало всіх зусиль, щоб не довести переговорів до розриву і оголошення страйку“ на одному з великих підприємств „в наслідок упертости власників виникло серйозне непорозуміння“. На якому саме підприємстві і в чому полягало це непорозуміння, не можна сказати, оскільки в пресі немає інформацій. Але як наслідок цього непорозуміння

---

[1] „Южный Рабочий“ № 58, 1919 р.
[2] Там же, № 62, 1919 р.

з ініціятиви підприємців, зразу ж була скликана спільна зі спілкою нарада, на якій і дійшли згоди в усіх спірних пактах. Але зарплатню пощастило збільшити не на 217%, як вимагали, а значно менше: ставки для вищої катеґорії робітннків було встановлено 4.000 карб., а для нижчої 3.000.

Меншим успіхом закінчилася боротьба в секції ковбасників спілки „харчовиків“. Вони вимагали підвищити зарплатню на 150%, а погодилися на 75% та й то лише після страйку на ковбасних фабриках, який виник стихійно і ліквідований був за допомогою спілки.[1]

Лише після виступу харчовиків Радпроф сконцентрував керівництво тарифно - колдоговірною кампанією в своїх руках. Визначено було прожитковий мінімум, на який мусили орієнтуватися в своїх вимогах всі профспілки міста Одеси.

Розпочали цю кампанію всі профспілки, але скрізь промисловці ставали зразу на шлях саботажу переговорів, вони тривали надзвичайно довго. Так, наприклад, пароплавні т - ва декілька раз зривали переговори й намагалися також внести розлад у лави робітництва тим, що доходили часткових згод з окремими групами членів профспілок. 31 жовтня спілка водного транспорту заявила вимогу судовласникам, а перше об'єднане засідання судовласників з моряками відбулося лише 11 грудня. Таких засідань було декілька, але всі вони були не більш як крутійство судовласників з таємним бажанням виграти час. Остаточно ж дійшли згоди лише 15 січня 1920 року. Отже, переговори тривали рівно два з половиною місяці. Наслідки теж були незначні. Підписали договір лише такі пароплавні т - ва, як Доброфльот, Руське т - во, Північне пароплавство та ЮРПО, щождо Ропіту, то останнє зовсім відмовилося підписати, мотивуючи важким фінансовим станом і врешті 27 січня оголосило про закриття Адміральтейства.[2]

Так само проходила тарифна кампанія й у трамвайників. Вимоги заявили на початку жовтня і після секвестру трамваю міським самоврядуванням кампанія продовжувалася без будь-яких позитивних наслідків аж до кінця денікінщини.[3]

В інших профспілках колдоговірна кампанія проходила з такими саме „успіхами“. Особливо гостро проходила вона в спілці „металістів“.

1 - го листопада профспілка металістів запропонувала підприємській організації „Метальспілці“ підписати колективний договір. Лише 18 листопада метальспілка відповіла металістам про те, що вона категорично відмовляється підписати колдоговір та

[1] „Южный Рабочий“ № 92, 1919 р.

[2] „Южный рабочий“ №№ 75, 79, 85, 86, 89, 94, 95, 1919 р. та № 124, 1920 р.

[3] Там же, №№ 94, 98, 99, 107, 1919 р.

збільшити зарплатню. Робітництво обурилося і після декількох зборів, було ухвалено продовжувати боротьбу, увійшовши в контакт з іншими профспілками, які обіцяли підтримку. Справа ускладнялася настільки, що Радпроф мусив, як останній захід, надіслати „Метальспілці“ ультиматум і копії його Головному уповноваженому торгівлі та промисловости, одеській міській управі, старшому фабричному інспекторові, проюгу та т-ву фабрикантів та заводчиків. Характеризуючи процес переговорів з „метальспілкою“ та заявивши останній, що вона не розуміє „европейських методів“ боротьби, цей ультиматум закінчувався так:

> „Неодержання до 27 листопада ц. р. відповіді на нашу пропозицію скликати спільне засідання для обговорення питань про колдоговір та збільшення зарплатні, ми вважатимемо за відмовлення з вашого боку вести переговори й всю відповідальність за наслідки цього покладемо цілком на „Металоспілку“. Радпроф м. Одеси вважає за свій обов'язок попередити вас про це, щоб потім ніхто не намагався покласти вину на робітників, які вжили всіх заходів щодо розв'язання цього конфлікту мирним шляхом“.

Але відповідь на цей ультиматум була несподівана. Метальспілка відповіла, що спільного засідання зараз не може провести тому, що „всі члени правління спілки захворіли, а до того ще тепер правління переходить до другого приміщення“.

Здавалось, що після такої нахабної відповіді залишалось лише одно — оголосити загальний страйк, до якого усе робітництво було готове і який підтримали б усі профспілки м. Одеси. Але „завдяки тактові Радпрофа цього страйку не було“. Частина заводчиків задовольнила до певної міри вимоги робітників, але колдоговора майже ніхто з підприємців не підписав.[1] Це ще й ще раз свідчило про справжню тактику меншовицького Радпрофу. Його „ультиматуми“ були лише вимушеним жестом. Ціну їм добре знали як самі меншовики, так і підприємці. Це був спосіб Радпрофу та „Металоспілки“, що чудово розуміли один одного й булу в спілці, обдурюючи робітничі маси.

Поруч з колдоговірною кампанією ввесь час, до кінця денікінщини, тривали переговори з підприємцями про соціяльне страхування робітників. Підприємці на декількох засіданнях пропонували встановити 5% відрахувань від підприємців та 2% від робітників, крім того правління Обкаси повинно було складатися на паритетних умовах. Лише в наслідок довгих переговорів підприємці погодилися вносити 7%.

Не зважаючи на цей договір, підприємці в грудні ще не вносили відрахувань до „Обкаси“. Так, з 200 підприємств спла-

[1] „Южный Рабочий“ №№ 58, 61, 67, 80, 82, 86, 88, 92, 95, 96, 1919 р.

чували страхові внески лише 40-50 — решта ж або зовсім не сплачувала, абож сплачувала не повністю, так що правління „Обкаси" мусило припинити допомогу робітникам з цих підприємств. Міське самоврядування теж не сплатило жодної копійки внесків.

Надзвичайно скрутне становнище „Обкаси" ускладнялося ще й великою дорожнечою медикаметів, які теж захопила в свою орбиту спекуляція. В аптеках „ціни, які бог на душу положить". Наприклад, в аптеці Гербера рецепт 6 вересня коштував 9 крб. 80 коп., а на другого дня — 16 крб. 20 коп. Другий рецепт 1 жовтня коштує 28 крб. 05 к., а 14 жовтня — 53 крб. Обкасі доводилося прийняти та обмежувати допомогу утриманцям робітників. Видавали допомогу лише на похорони тоб то трун не купували, бо вони ще в вересні коштували 1.000 крб. „Все частіше робітників ховають без труни".

В той же час потреба в лікарській допомозі була надзвичайно велика. Епідемії в робітничих кварталах були дуже поширені. Лише за 8 день вересня (1-8) захворіло 1729 чоловіка. За підрахуванням кількости захворувань на півторамісячний термін виходило, що кожний робітник по заводу Ропіт хворів щотижня 1 день.

Після оголошення закону про 10% відрахування страхових внесків, в Одесі не лише не домоглися принципової згоди від підприємців сплачувати їх, але й вносити ті 7%, на які була вже згода. [1]

Не зважаючи на таку упертість підприємців, Радпроф, як справажня аґентура одеської буржуазії в робітничих лавах, не давав можливости доводити справу до відкритих сутичок. І коли відбувалися страйки на будь якому підприємстві, то це було завжди без відома й проти бажання Радпрофу. Так, наприклад, немало налякав соціял-денекінських керівників профруху страйк на одеському водогоні. Робітники, не чекаючи дозволу на оголошення страйку, покинули роботу. Представники Радпрофу мусили їхати на водогін і втихомирювати робітників. [2]

У спілці міських робітників та службовців без відома Радпрофу припинила роботу ціла низка міських підприємств, а саме: господарчий відділ міських хлібопекарень, міські пральні та інш. Не зважаючи на те, що робітники говорили, „що вони не страйкують, а лише припинили роботу, тому що вони голодні працювати не можуть", представник Радпрофу на засідання Виконкому спілки міських робітників та службовців добився такої постанови:"... тому, що Виконком спілки протягом довгого часу

[1] „Нар. Слово" №№ 8, 10, 1919 р. „Южный Рабочий" №№ 44, 50, 80, 96, 100, 94, 1919 р.

[2] „Южный Рабочий" №№ 89, 90, 1919 року. „Современное Слово "№№ 41, 42, 1919 р.

вживає всіх заходів до мирного розв'язання конфлікту, вважати за потрібне: закликати всіх міських робітників та службовців до товариської дисципліни й пропонує від припинення роботи зараз утриматися". [1]

Ось така денікінська тактика Радпрофу, що призвела до поразки робітників у всіх інших вимогах під час колдоговірно-тарифної кампанії, призвела до того, що широкі маси робітництва ще раз мали нагоду оцінити меншовицьке керівництво, яке ввесь час мало своїм основним настановленням прив'язати пролетаріят до воза денікінщини, поставити робітничий рух на службу білогвардійщині.

Зв'язки більшовицького підпілля з пролетаріятом

Одеська більшовицька підпільна організація була досить численна, проте, працювали організовано не всі. Після виходу з підпілля членів партії було 1.590, а працювало приблизно 150. Крім місцевих партійців в Одесі залишилось багато евакуйованих з Миколаєва, Херсона та Криму. [2] „Працювати було тяжко,— говорив в своєму організаційному звіті на Губпартконференції 1920 року т. Інгулов,—тому що більшість робітників не мала достатньої підготови для підпільної роботи й вони намагалися в підпіллі застосувати методи відкритой легальної роботи. І в наслідок було багато провалів... жодне підпілля не було таким важким як це". [3]

На чолі організації стояв Губком, а всю організацію було поділено на 6 районів: міський, молдаванський, пересипський, слобідський, морський та залізничий.

Всупереч меншовикам, які, ставши на шлях співробітництва з Денікіним, намагалися в усій своїй роботі підкоряти клясові інтереси пролетаріяту буржуазії, більшовики ставили своїм основним завданням організувати протидії всім заходам денікінської влади проти пролетаріяту, дезорганізувати денікінський тил для одної основної мети — встановлення диктатури пролетаріяту.

> „В своїй роботі наша підпільна організація, завдяки загальному стану міста та губерні, вирішила більше орієнтуватися на село, ніж на місто. Перед ним стояло завдання всіма засобами допомогти Червоної армії... Одеська губерня тоді охоплювала собою Миколаївщину й Херсонщину. Центром повстанської діяльности був Олександрійський повіт і туди Губком звернув головну увагу". [4]

[1] „Южный Рабочий" № 94, 1919 р.

[2] Організаційний звіт Губбюра. Доповідь т. Інгулова. Журн. „Комуніст", 1920 року. №№ 6 - 7, стор. 30.

[3] Там же.

[4] Там же, стор. 29.

Алеж це не визначало, що партійна організація нічого не робила в місті. Навпаки, зразу ж після вступу денікінців було налагоджено безпосередній зв'язок з профспілками, з організаціями та з підприємствами.

Уже в жовтні на засіданні секретарів районих парткомітетів, що присвячене було організаційним питанням, доповідачі з місць констатували такий стан.

В Молдавському районі почали організовувати партійні колективи в профспілках. В слободському районі, де профспілок не було, зв'язки були налагоджено з заводами і взято було на облік всіх членів партії. В міському районі організовано парт колективи й становлено зв'язки з профспілками. У залізничників були зв'язки з кожним цехом майстерень та депо. Моряки, не зважаючи на заборону спілки, продовжували організовуватися навколо партійного комітету.[1] Так, наприклад, завод „Ропіт" мав міцний зв'язок з Райпаркомом. „В кожному цеху було по декілька чоловіка... які перевадили відповідну роботу"[2] Персональні зв'язки були з заводами: кол. Гена, Ораз (спілка міст), електровнею, майстернями порту зав. Беллінго-Фендеріха, Леніна, з млином Вайнштейна, з шкірзаводом Бахапова, з майстернями Одеського залізничого парку ст. Пересип, Артдепом, фабрикою Попова та інш.[3]

При спілці будівельників був партколектив з 10 чол., харчовиків—15 чол., пекарів—15, хеміків—20, візників—16, швейників—25, водогін—20, торговельно-промислових службовців—10, досить міцний колектив у металістів, друкарів та голярів.[4]

Крім того, був зв'язок з одеським Радпрофом, де працювали партійці, що їх виділив для цієї роботи Губком. При Радпрофі було організовано комуністичну фракцію (звичайно, підпільну), яка спромоглася згуртувати навколо себе досить значну частину по-більшовицкому настроєних представників від різних профспілок,[5] металістів, древообробників, швейників, хеміків,

[1] „Одесский Коммунист" № 132-133, 1919 р.

[2] Одеський Істпарт. Фонд спогад. Стенограма спогадів.

[3] Там же, спогади т. Александровича.

[4] Одеський Істпарт, спог. Справа № 133 та одеськ. Комуніст № 146, 1920 р.

[5] Дехто з товаришів у своїх спогадах, що переховуються в Одеському Істпарті, вживає термін „підпільний Радпроф.- це невірно. Підпільного Радпрофу, організаційно-оформленого не було, а була лише ліва частина в загальному Радпрофі, що йшла за більшовиками. Ця ліва течія намітилася ще під час виборів до виконкому радпрофу. Під час самих виборів виникла боротьба з приводу техніки виборів. Тимчасове бюро запропонувало провадити вибори персонально, оскільки всі стоять на грунті „єдности та незалежности" профруху, але на зборах піднесено було пропозицію провадити вибори пропорціональна від кожної спілки для того, щоб за великими профспілками, як металісти, забезпечити більшість. В наслідок голосування за пропозицію тимчасового бюра висловились 38, проти 17, утрималося 20. А голосували кандидатів лише абсолютною більшістю, так що Виконком Радпрофу обраний був не одноголосно. („Южный Рабочий" № 18 за 1919 р.).

міського транспорту, пекарів, будівельників вантажників, залізничників.[1]

В денікінському підпіллі в Одесі більшовикам довелося працювати в надзвичайно важких умовах. Одеса, особливо після перемог Червоної армії на фронтах, зробилася останнім місцем на Україні, куди верталися звідусюди квіти денікінської контррозвідки й випробовували свій хист тероризувати маси та виловлювати більшовиків. Через такий стан було багато надзвичайно шкідливих для організації провалів. Проте, не зважаючи ні на що, роботу провадила уперто. В підпіллі нормально виходила газета „Одесский Коммуніст“, яка агітувала проти денікінщини та дискредитувала меншовицьку тактику. Газета відіграла величезну ролю в революціонізуванні широких мас, а також в розкладі денікінських салдатів.

Величезну роботу також провадив військовий відділ організації. Не зважаючи на провали, від яких загинули в контррозвідці досить значні сили, військова робота мала свій вплив як на розвиток повстанського руху на селі, так і на організацію збройних дружин робітників.

Значну роботу також провадив підпільний Червоний Хрест, через який політичні ув'язнені та їхні родини одержували допомогу. Ця допомога відіграла певну ролю й у відновленні профспілкової роботи, як про це вже було згадано раніше.

Взагалі діяльність одеської більшовицької організації дуже сприяла зростанню лівих настроїв серед відсталих шарів робітничих мас, які, усвідомивши свій стан, і зрозумівши зрадницьку ролю соціял - угодовців, рішуче стали на шлях боротьби за радвладу, приєднавшись тим самим до основної маси пролетаріяту Одеси.

Вибори до денікінської думи

Активізація широких робітничих мас, зокрема проти меншовиків, визначилася ще з грудня. Саме тоді відбулася кампанія виборів до Одеської Міської Думи. Ця кампанія проходила за всіма „правилами о производстве выборов в гласные городских дум, утвержденных Деникиным 6 марта 1919 р. в Екатеринодаре“. На цих виборах одеські соціял-денікінці одержали рішучу поразку від робітництва і на практиці переконались в тому, що вони залишились без мас.

Вибори припали саме на той час, коли після переможного галасу білогвардійщини „наші орли взяли Орел, Ура - а!“, справа дійшла до того, що уже давно „наші орли залишили Орел“,[2] коли в наслідок безупинних поразок на фронтах денікінська зграя,

[1] Одеський Істпарт. Фонд спогадів. Стенограма спогадів.
[2] На той час Червона армія була вже навіть біля Харкова та Києва.

почуваючи свій близький кінець, душила в застінках контррозвідки найкращих представників робітництва й коли в гущі робітничих мас уже лунали заклики покінчити з цим звірячим розгулом білого терору.

Думські вибори більшовики зразу ж почали бойкотувати. „Дума чи Совдеп", так поставила питання одеська організація більшовиків. В своєму підпільному органі „Одесский Коммунист", вона, звертаючись до робітників, писала:

„Одеські соціялісти закликають робітників брати участь у виборах до денікінської думи, куди значній частині робітничої кляси шлях закрито, де в наслідок перекрученої виборчої системи робітники ніяк не зможуть набути собі більшости місць, де головну ролю відіграватимуть домовласники та фабриканти. Одеські соціялісти-меншовики та с-р. закликають робітників підтримати Денікіна в його боротьбі проти переможної Червоної армії, яка несе вам визволення від... ярма добровольчих банд.

„Вони" вимагають від вас, щоб ви взяли участь у виборах їхніх (меншовицьких—*І. П.*) кандидатів і тим солідаризувалися з політикою добровольчої армії... Оголошуємо їй (думі—*І. П.*) повний бойкот. Не йдіть на вибори".[1]

Одеська ж аґентура денікінщини в робітничій клясі, стоячи на шляху відвертої допомоги Денікіну, взяла участь у виборах. Для цього вона склала так званий „Республіканський бльок", до якого увійшли меншовики, с-р., ППСовці.

Маючи легальну можливість, вони більш як місяць провадили передвиборну агітаційну кампанію, зміст якої яскраво характеризує такий ось уривок зі статті „Южный Рабочий": „Всі на вибори—і голосуйте за республіканський список, за список, який підтримують всі масові організації трудящих—соціялістичні партії, профспілки та робітнича кооперація... робітники, не слухайте намовлень комуністів, що намагаються використати міжнародню грозу для виборів, для проповіді бойкоту. „Навіщо нам дума, готуйтесь до виборів рад",—кажуть випробовані вороги робітничої кляси, що призвели її і всю Росію до знищення та загибелі.[2]

Республіканський бльок провів багато передвиборних зборів. Але вони характерні були тим, що на них майже ніхто не приходив, а про успіх їх писав „Южный Рабочий" так: „В кінці зборів промовцеві поставили кілька запитань".

Стояло це питання майже на всіх профспілкових зборах, де робітників закликали до участи у виборах. Обговорював це пи-

---

[1] „Одесский Коммунист" № 10, 1919 р.
[2] „Южный Рабочий" № 89, 1919 р.

тання декілька разів і Радпроф, який ухвалив домагатися організації республіканського бльоку й забезпечити його якнайбільшою допомогою. Надіслано було до профспілок обіжника, в якому пропонувалося: „а) закликати всіх членів профспілок слідкувати за тим, щоб вони та їх сім'я були занесені до виборчих списків; в) з'ясувати робітникам значення виборів та потребу участи в них“. [1]

В „Южном Рабочем“ тричі оголошувано список кандидатів республіканського бльоку до міської думи. В цьому списку була персонально вся верхівка Радпрофу. Його підримував Радпроф та Одеська спілка споживчого т-ва „Рабочее дело“.

Меншовики навіть оголосили в пресі свою муніципальну програму, де в розділі 2-му про робітниче питання написано було таке:

І. Місто, як підприємець мусить виконувати основні вимоги програми мінімума РСДРП та включити до договорів з міськими контрагентами зобов'язання виконувати ті ж вимоги.

II. Повне у всіх його видах соціяльне забезпечення міських робітників та службовців.

III. Розвиток діяльности відділу праці міського самоврядування, щоб допомоги провести в життя закони про охорону праці.

IV. Боротьба з безробіттям за допомогою профспілок, шляхом організації громадських робіт, громадського харчування, підтримки й поширення міської Біржі Праці, видачі робітничим організаціям допомогти для безробітних (за гентською системою). [2]

Не зважаючи на таку „ґрунтовну“ підготову до виборів, вони закінчилися для республіканського бльоку несподівано.

Всього з 223.565 виборців взяло участь у виборах до думи 61.653 чоловіка, або 27,5%. При чому робітничі райони майже зовсім не брали участи в цій комедії. Голосував лише найбільш буржуазний район (бульварний), де брало участь у виборах до думи 47% виборців.

Переміг на виборах чорносотенний „Християнський бльок“, [3] який одержав 86 місць або 71,7%, в той час коли „республіканський“, який „підтримували“ всі „соціялістичні“ партії, проф-

---

[1] „Южный Рабочий“ № 89, 1919 р., № 61, 1919 р.

[2] Там же № 84, 1919 р.

[3] Про цю перемогу Шульгін писав: „Ми перемогли в Одесі на міських виборах у грудні 1919 р. Це здавалося неймовірним. В Одесі перемогти нам руським . . . Алеж перемогли. Вибори провадили мої друзі . . . Перемогу дала найдена ними надзвичайно вдала назва. Як все „геніяльне“, це було дуже „просте“! „Християнсьий блок“. Ніяких програм, ніяких загроз і ніяких обіцянок. Але всі, кому треба було, зрозуміли один одного“. Шульгін „1920 год“, стор. 48.

спілки та робітнича кооперація, дістав лише 8 місць, або 6,6%. Решту місць забрали: демократичний бльок — 22 та трудовики — 4.

Одеські меншовики пояснювали свій провал „політичною апатією, байдужістю замучених останніми роками мас“.[1] Але це було не так. Вибори до денікінської думи, як не можна краще свідчать про те, що робітництво в своїй масі активізовувало боротьбу проти денікінської „демократії“ й продажної політики їхніх одеських льокаїв, які закликали підтримувати цю „демократію“. Робітнича кляса Одеси пішла на заклик більшовиків і бойкотували збори.[2] „Що гірше, то краще“ так коротко визначало робітництво своє ставлення до цих зборів.

Цей бойкот виборів до міської думи був одним з кроків на шляху активізації боротьби широких робітничих мас проти меншовиків. Остаточно меншовики загубили свій вплив, який вони мали на відсталу частину робітничої маси після зриву ними загально-міського політичного страйку-протесту проти білогвардійського терору в кінці січня 1920 року.

Боротьба за загально-міський політичний страйк та меншовицький Радпроф

За денікінщини соціяльно-економічне становище Одеси ввесь час змінювалось в такт з подіями на фронті. Одеська буржуазія не була певна в непереможності денікінського війська. І коли спершу була деяка надія на перемогу, то зразу ж після перелому на фронті вона (надія) почала швидко спадати. В грудні, а особливо в січні 1920 р серед одеської буржуазії панував панічний настрій. Велика кількість біженців з Києва та інших міст, що їх зайняла вже Червона армія, збільшувала цей настрій.

Почалася масова ліквідація підприємств та вивіз сировини й напівфабрикатів. Особливо вивозили шкіру, яку разом з мануфактурою влада взяла на облік для військових потреб. Це ще більше сприяло спекулятивній горячці. Були випадки, коли не приймали донських грошей. Справа дійшла навіть до того, що начальник державної вартим усив видати з цього приводу наказа, загрожуючи особам, які не прийматимуть донських грошей військово-польовим судом.[3]

---

[1] „Южный Рабочий“ № 95, 1919 р.

[2] Це навіть визнали меншовики, подаючи в „Южном Рабочем“ таку інформацію. „Напередодні виборів у робітничих кварталах був широко розповсюджений метелик що закликав бойкотувати вибори. Він вплинув на частину (!) робітників“. („Южный Рабочий“ № 91, 1919 р.).

[3] „Южный Рабочий“ № 106, 1919 р.

Тоді ж збільшилася еміграція буржуазії за кордон. Ще в другій половині грудня щодня видавалося для виїзду за кордон 500 - 800 пашпортів. [1]

Білогвардійщина, передбачаючи свій близький кінець, нервувалася. Після відносної тиші знову збільшився білий терор проти робітництва. На січень до Одеси збігся весь цвіт білогвардійщини. Шульгін свідчить, що за скромним підрахунком було 25.000 офіцерів. [2] Контррозвідчики Києва, Харкова, Полтави та інших міст, всі були в Одесі і кожний з них хотів показати свій хист у справі винищування робітників.

Збільшилися арешти. Заарештовано було багато робітників профспілкових організацій. Так, наприклад, було заарештовано все старе, що було ще за радвлади, правління спілки водного транспорту. Заарештовано секретаря профспілки металістів Багатова, який у в'язниці й помер. Було також заарештовано підпільних робітників комуністів.

На 28 грудня у в'язниці було 1075 заарештованих, з яких 800 обвинувачували в більшовизмі. [3]

І що ближче було до розв'язки, то все частіше в пресі оголошували списки засуджених до розстрілу робітників за сприяння владі Радянської Республіки та за ворожі дії проти добрармії [4].

Так за присудом військово - польового суду за агітацію проти мобілізації розстріляли чотирьох робітників і повісили на ярмарочному майдані з надписом на грудях: „Повешен за агітацию против мобилизации". [5]

Потім замордували й розстріляли активного підпільника робітника - більшовика Хворостіна та декількох, зв'язаних з ним роботою осіб.

В січні був процес „17 - ти". Судили підпільних робітників яких військово - польовий суд при штабі оборони м. Одеси засудив до розстрілу.

Багатьох розстріляли зовсім без суду. Оскаженілі білогвардійці дійшли навіть до того, що вночі проти 25 січня привезли трьох зовсім роздягнених живих людей до моргу, спитали, „чи тут приймаються трупи" і, розстрілявши тут же, здали їх до моргу [6].

Врешті вночі проти 6 - го лютого білогвардійські банди вчинили на Молдаванці серед робітничих кварталів погром. Багато було пограбовано, покалічено й побито робітників, особливо з

---

[1] „Современное Слово" № 59, 1919 р.
[2] Шульгін — „1920 год", стор. 47.
[3] Одеський Істпарт.
[4] „Современное Слово" № 4, 1919 р.
[5] Одеський Істпарт. Фонд спогадів. Справа № 150. Протоколи засід. комісій.
[6] Там же.

єврейських сімей. Скрізь на вулицях Молдаванки валялися трупи забитих.

Звичайно, що цей кривавий розгул білобандитів викликав обурення робітничих мас. А меншовицький Радпроф, намагаючись прикрити всі ці дії білих, виправдати тапідтримати їх, обмежувався лише тим, що без кінця надсилав делегації до начальства та улаштовував зустріч нового року й різдв'яні ялинки, як це було, наприклад, в спілці шкіряників та робітників міських установ, де за інформацією „Южного Рабочего“ свято закінчилося дуже добре. „Робітники залишилися дуже задоволені з свята й просили улаштувати свято ще й на водохреща“. [1]

Або як було в спілці хеміків. „Коли 4 чоловіки скарали на горло на Ярмарочному майдані“, меншовицьке правління не тільки не реагувало на це, а навпаки, зібралося в клубі святкувати ювілей“. [2]

А „Южный Рабочий“, вмістивши без усяких коментарів факт повідомлення про кари вищезазначених осіб, додав лише таке: „Коли загін, виконавши смертний вирок, повертався з місця кари, його сповістили про грабування. Загін допоміг зловити злочинців і 4 з них тут таки й скарали на горло“. [3] Які, мовляв, гарні люди й там встигли добре діло зробити...

І ось через голови меншовиків та проти них робітничі маси починають вимагати рішучої відсічі білогвардійському теророві. Один залізничник вмістив такого листа в підпільному „Комуністі“:

> „Тов. залізничники! З біллю в серці пишу ці рядки, але довше мовчати не можна. Їх звільняють, їх переслідують на кожному кроці, їх заарештовують, розстрілюють, вони голодують зі своїми сім'ями. В спілці засіли меншовики, які відповідають звільненим робітникам: „ми маємо лише культосвітні завдання“ і заспокоюють тим, що між іншим з майстерень звільнено більше як 1000 робітників, а з депа 215 чолов. Геть з дороги! Не заважайте робітникам будувати своє життя. Ми повинні з'єднатися й допомогти нашим товаришам. Ми повинні вимагати, щоб негайно звільнили заарештованих й прийняли звільнених товаришів. Якщо ми цього не зробимо, то на нас чекає в майбутньому доля наших товаришів. Так не забудьмо їх. Доведімо, що ми гідні слова „товариш“. Доведімо, що сила у нас — робітників“. [4]

„Нехай перестане наш „благородний кінь“ (Радпроф), — пише один металіст, — грати в піжмурки з владою генералів і полков-

[1] „Одесский Коммунист“ № 148, 1920 р. „Совр. Слово“ № 84, 1919 р.
[2] „Южный Рабочий“ № 110, 1919 р.
[3] Одеський Істпарт. Фонд спогадів. Стенограма спогадів про денікінщину.
[4] „Одесский Коммунист“ № 136-137, 1919 р.

ників. Треба заговорити відверто й твердо. І якщо наш „благородний кінь“ не рушить так скоро з місця, то нехай знає, що ми металісти—передовий елемент і аванґард робітників—заговоримо першими й не їхніми красномовними трусливими словами, а нашею простою й вірною мовою — загального страйку. І вимагатимем не зайвого гривеника на годину, а негайного припинення грабіжництва та відмовлення від криваво - гнусної політики винищування нашого брата в різних застінках“ (там же № 132-133).

Навіть завод Ропіт, на який так покладала надію білогвардійщина, після арешту Богатого, захвилювався. Масла в огонь підлила ще контррозвідка тим, що побили дуже делеґата, робітника Смецюка, який пішов туди клопатати за Богатого. [1]

Після смерти цього товариша робітники на мітингу, що його скликано було без відома „начальства“, ухвалили зібратися всім на похорон свого товариша. [2] Надаремно ж Богатого проводив на кладовище цілий загін офіцерів. („Соврем. Слово“ № 54, 1919 р.)

Губком дав директиву розкрити перед масами денікінську політику меншовиків та есерів, а також підготувати й провести загально - міський страйк — протест проти звірства добровольців. Робітники, яким доручено було цю роботу, скликали дві підпільні наради представників вищезазначених профспілок. Одна нарада відбулася в клюбі Ретнера, а друга в будинку Трудолюбія, де було ухвалено оголосити загально - міський страйк і провести цю постанову в життя через Радпроф. [3]

5 січня 1920 р. відбувся пленум Радпрофу, на якому й поставили питання про оголошення загально - міського страйку - протесту проти терору, що збільшився. Але голосів, що засуджували політику Виконкому Радпрофу, було мало і питання про страйк було перенесено на другий пленум. [4]

10 січня знов відбувся широкий пленум з представниками від 20 профспілок та політичних, громадських і кооперативних організацій. [5] На цьому пленумі досить компактна група заявила, поперше, що вважає за свій обов'язок від імені всіх організованих у профспілки робітників висловити енерґійний протест проти кривавого розгулу денікінців над політичними в'язнями й, що, подруге, найдоцільніший й вартий захід впливу й протесту — політичний страйк. А в кінці запропоновано було таку резолюцію:

„Заслухавши доповідь представників виконкому Радпрофу про вжиті заходи щодо визволення політичних в'язнів, пленум Ради: 1) констатує повну безплідність спроб викон-

---

[1] „Современное Слово“ № 52, 1919 р.
[2] „Южный Рабочий“ № 100, 1919 р.
[3] „Бюллетень профессионального движения гор. Одессы“ № 1, 1920 р.
[4] Одеський Істпарт. Фонд спогадів. Стенограма.
[5] „Бюллетень профдвижения гор. Одессы“ № 1, 1920 р.

кому допомогтися визволення, а також і пом'ягшення участи політичних в'язнів шляхом надсилки до влади численних делеґацій, які зарані засуджені булу на невдачу. 2) Закликає весь організований пролетаріят підняти свій міцний голос на захист товаришів, що сидять у в'язницях, оголосивши загальний страйк - протест, як єдиний захід, щоб припинити дальше свавілля влади, та як доказ готовости робітничої кляси боротися до кінця за відновлення своїх знищених прав" (там же).

Цю резолюцію поставлено було на голосування. Голосували раз і більшість голосів була за резолюцію. Але меншовики вчинили крик, що голосування неправильне й вимагали переголосувати.

В наслідок другого голосування за резолюцію було 28 голосів, проти — 29. [1] Після цього ліва частина радпрофу обурилася „Дійшло до того, що вона заявила, шо вийде до другої кімнати й оголосить страйк незапежно від їхньої згоди". [2] Після такої заяви цю резолюцію знов обговорили. Меншовики боялися зовсім загубити маси, але, намагаючись відтягти справу з оголошенням страйку, щоб зірвати його, запропонували внести зміну до першої резолюції, а саме передати це питання на обговорення окремих профспілок, а потім знову поставити на пленумі. Врешті дійшли згоди й ухвалили одноголосно таку резолюцію:

„Пленум Ради профспілок м. Одеси 28 грудня (за ст. ст.) 1919 року, заслухавши доповідь виконкому Радпрофу й приймаючи до уваги: 1) що всі вимоги передати до гласного суду всіх винних у катуванні ув'язнених, припинити мордування й звільнити ув'язнених на поруки профспілок не дали жодних наслідків; 2) що останніми днями становище ув'язнених погіршало, у в'язниці відбулося масове катування ув'язнених, чого не було при жодному з урядів за часів революції. Катувало лише ганебної пам'яти царське самодержавство; 3) що всі шляхи розв'язання цього питання, які були в розпорядженні виконкому Радпрофу, вичерпані, тому пленум Радпрофа вважає за потрібне:

а) питання про дальші кроки профспілок, аж до оголошення страйку-протесту передати на обговорення делеґатських та загальних зборів окремих профспілок.

б) скликати в неділю 5 січня 1920 року (за ст. ст.) пленум Радпрофу, а до цього часу всі профспілки повинні неодмінно обговорити це питання й постанови подати до Радпрофу" [3].

---

[1] „Бюллетень профдвижения гор. Одессы" № 1, 1920 р.
[2] Одеський Істпарт, спогади, стенограми.
[3] „Бюллетень профдвижения гор. Одессы" № 1, 1920 р.

Ліва частина Радпрофу розгорнула широку агітаційну роботу. В підпіллі видано було „Бюллетень профессионального движения г. Одессы“, як орган прихильників постанов II Всеросійського та І Всеукраїнського з'їздів профспілок. В цих постановах з'їздів робітників закликалося до страйку. В той же час Виконком Радпрофу зовсім припинив видавати легальний „Бюллетень Совета профсоюзов“, який об'єднався з газетою „Южный Рабочий“. А щоб показати, що Радпроф щось робить, друкували на видних місцях відповіді різних начальників на запити Радпрофу про знущання над заарештованими. В цих відповідях обіцяли винних у знущаннях притягти до відповідальности, якщо їх буде виявлено.

Профспілки вимогу оголосити загальний страйк підтримали. Особливо профспілки: металістів, деревообробників, місцевого транспорту, пекарів та електриків. [1]

18 січня зібрався знову пленум Радпрофу для того, щоб декретувати страйк. Поставили питання на голосування. За негайне оголошено страйку подано було 49 голосів, проти — 34 і утрималося — 13. Отже, негайне оголошення страйку підтримувало 5 профспілок, а проти й утрималося — 7 профспілок. [2]

Меншовицький виконком Радпрофу, не бажаючи псувати своїх взаємин з білогвардійцями, цебто залишаючись до кінця на службі у денікінців, подав у відставку. [3]

Губком дав більшовикам завдання взяти до своїх рук Бюро Радпрофу, але утворився такий стан, „що якби нас обрали до Бюра, то за годину всіх було б заарештовано“. [4]

22 січня знову призначили пленум Радпрофу, на якому поставлено було питання про вибори до виконкому Радпрофу. Старий виконком оголосив свою декляpацію про причини зняття з себе обов'язків. Почалися вибори... З тактичних міркувань ліві відмовилися тоді бути обраними до виконкому, бо їм загрожував негайний арешт, [5] а тому, коли почали голосувати, то $^{3}/_{4}$ організованих робітників зовсім відмовилися голосувати за меншовиків. Вибори знову відклали. [6]

Лише 1 лютого на пленумі меншовики поставили питання про перевибори виконкому. Вони гадали, що, „обравши знову тих самих вождів одеського пролетаріяту, цим саме буде висловлено довір'я всій практиці старого виконкому“. [7]

Але наслідки голосування говорять про інше. Представники 12 профспілок зовсім не голосували. Частина декількох профспі-

---

[1] Одеський Істпарт. Фонд спогадів. Стенограми.
[2] „Бюллетень профдвижения гор. Одессы“.
[3] „Бюллетень профдвижения гор. Одессы“ № 2, 1920 р.
[4] Одеський Істпарт. Фонд спогадів. Стенограми.
[5] Там же.
[6] „Южный Рабочий“ № 119, 1919 р.
[7] „Бюллетень профдвижения гор. Одессы“ № 2, 1920 р.

лок, як, наприклад, хеміків, харчовиків, медробітників та інші брала участь у голосуванні, а частина ні. Серед обраних нових членів виконкому дехто лише зібрав половину голосів, решту ж обрано було відносною більшістю (там же). Лише в кінці зборів, коли значна частина делегатів розійшлася, „виконкомові вдалося контрабандним шляхом зняти з порядку денного питання про оголошення страйку“ (там же).

Це відмовлення виконкому Радпрофу оголосити страйк послужило приводом для виступів членів Радпрофу, що голосували за декретування страйку, з такою декларацією:

„Представники профспілок, що висловилися за негайне оголошення страйку-протесту, опинившись перед фактом зриву цього страйку, вважають за свій обов'язок перед усім організованим пролетаріятом Одеси заявити таке: 1) Ідея загального страйку-протесту проти арештів та насильств над політичними в'язнями, що не припиняються, не здійснилась, головне через політику виконкому Радпрофу, що ввесь час лицемірно відволікав оголошення страйку й саботував постанову більшости пленуму Радпрофу; 2) тому вся морально відповідальність за зрив страйку, а значить і за страждання товаришів у в'язницях, що продовжують залишатися під гнітом сваволі й кривавого розгулу своїх тюремщиків, падає цілком на теперішніх керівників Радпрофу в особі виконкому та голів профспілок, які з-за шкурних інтересів, через свою слабодухість підтримували виконком у його злочинній політиці; 3) перша постанова про оголошення страйку, що ухвалена була більшістю пленуму й не переведена в життя виключно через виконком, залишається для нас непохитною“. [1]

Цим зрадницьким відтягуванням, а потім зривом політичного страйку одеський меншовицький виконком Радпрофу ще раз показав своє обличчя, обличчя соціял-денікінців, обличчя денікінської аґентури в робітничій клясі. Після перевороту Радпроф без усяких перешкод перейшов до рук більшовиків. [2]

Самий факт зриву страйку стався уже тоді, коли пролетаріят Одеси енерґійно готувався до захоплення влади.

---

[1] „Бюллетень профдвижения гор. Одессы“ № 2, 1920 р.

[2] Треба зазначити помилку в книзі Колеснікова. П. — „Профессиональное движение и контрреволюция“ (ГИЗ, 1923 г.), де він на стор. 194-195 замість дальших подій, після зриву страйку, описує ті, що відбулися рік тому, тобто на початку 1919 року, коли радянська влада мала захопити Одесу вдруге. Те саме роблят багато товаришів у своїх спогадах. Так, наприклад, в книзі „Одесские главные жел. дор. мастерские“ — на стор. 68-69 один із спогадачів, описуючи факти, що були в майстернях, помилково відносить їх до початку 1920 року, в той час як вони відбулися на початку 1919 року.

В місті був уже організований Військово - революційний комітет, який почав формувати робітничі загони.

Робітництво діставало зброю, що її ховали до цього часу на підприємствах. В усьому місті було 46 загонів. І коли наказано було виступати, всі робітничі загони майже одночасно виступили в усіх кінцях міста. Вночі проти 8 лютого влада остаточно перейшла до Військово - революційного комітету, а 9 лютого до Одеси прибули реґулярні частини Червоної армії, яка остаточно поклала край势 пануванню білоґвардійців в Одесі.

Так робітничий рух у Одесі за часів денікінщини розвивався під більшовицьким керівництвом та впливом за надзвичайно тяжких умов, підриваючи „міць“ та „тил“ денікінщини. На цьому шляху йому довелося подолати одну з головних підпор денікінщини, її льокаїв та аґентів у робітничій клясі — меншовиків, які трималися на повірхні, спираючись на білоґвардійський терор.

Пролетаріят Одеси, як і інших міст України, в цій боротьбі ще більше згуртувався навколо більшовицької партії.

Коротенко, Ол.

З історії кременчуцької організації РСДРП

Своїм економічно - географічним становищем м. Кременчук та повіт у цілому в 90-х та напочатку 900-х р. р значно відрізнявся від інших міст та повітів кол. Полтавської губерні, до якої Кременчук увіходив, як повітове місто.

Порівнення хоча б із Полтавою треба навести тому, що це дасть нам можливість зрозуміти ті особливості, які були в роботі Кременчуцької організації РСДРП, відмінно від інших організацій на терені кол. Полтавської губ., оскільки всі ці організації мали своє керівництво від Полтавського губерніяльного комітету РСДРП та „Полтавського губерніяльного союзу соц.-дем. організації".

Кременчук лежить на судохідній частині річки Дніпра, через це місто проходять дві залізниці, в Кременчуці маємо залізниче депо та вагонобудівельні майстерні (у посаді Крюково, який межує з Кременчуком). Крім цього в м. Кременчуці було значно більше, як у самій Полтаві, різних торговельно - промислових закладів.

Для ілюстрації наведемо декілька цифрових даних про кількість підприємств та їх продукцію, а також і кількість робітників, починаючи з 1890 року.[1]

Повіти	Кільк. фабрик та заводів на 1890 рік без залізниць			
	Кільк. підприємств у місті	На них робітників	Кільк. підприємств у повіті	На них робітників
Полтавський	67	712	11	80
Кременчуцький	102	1120	18	164

[1] „Памятная книжка и адрес - календарь Полтавской губернии на 1892 год, стр. 42 - 45.

На 1897 рік маємо дані, теж без залізниць, такі:[1]

Міста	Кільк. підприємств у місті	Річний обіг	Кількість робітників	Кількість[2] населення
Полтава	100	4627000	1496	53.703
Кременчук	175	7453000	2254	57.072[3]

Із звіту кременчуцького комітету РСДРП 1903 року про соц. демократичний рух та за кременчуцьку організацію РСДРП знаходимо відомості, що у Кременчуці було багато дрібних промислових закладів, близько восьми тютюнових фабрик, на яких працювало щось з 1 000 чоловіка,[4] на парових млинах робітників було близько, 1.000 чол., на механічному заводі робітників 700 чол., на тартаках близько 200 чол.[5] в залізничих майстернях у повному складі 1.800, а при скороченні 900 чол. Потім декілька тисяч ремісників: шевців, кравців, ковалів, слюсарів тощо.[6]

В газеті „Искра“ про Кременчук на 1904 р. маємо такі дані:

„Всього в нашому місті робітників з робітниками дрібних ремісних підприємств близько 10.000, з яких заводські та фабричні складають трохи більше половини. З великих промислових підприємств в Кременчуці та посаді Крюково відзначимо: 6 металічних підприємств, серед них машинобудівельний завод, розрахований на 3.000 робітників, але там працює тепер всього 700, залізниче депо, 8 тартаків, 7 парових млинів, 1 тютюнова фабрика, 3 махоркові фабрики, броварня, миловарня, олійниця та чинбарня“.[7]

З праці А. Козаченко „Історичні часи на Полтавщині“[8] маємо, що 1912 р. кількість підприємств у Кременчуцькому та Полтавському повітах розподілялася так:

Повіти	В місті		На повіті		Разом	
	Підпр.	Сума обігів	Підпр.	Сума обігів	Підпр.	Сума обігів
Кременчук . .	1110	26640300	429	4211200	1.539	30851500
Полтава . .	977	18459000	484	2332700	1.461	20791700

1 „Статистический ежегодник Полт. губ. земства на 1897 г.“, стр. 63-64

2 Ці відомості про населення за Вологодцевим – „Особенности развития городов Украины“, стр. 186-188.

3 З посадом Крюково, який межує з Кременчуком, — 63.007 чол.

4 На 1905 р. тютюнових фабрик було 7, на них робітників 764. „Обзор Полтавской губ. за 1905 г.“ Полтавського губернатора.

5 На 1905 р. на тартаках працювало 584 роб. — „Обзор Полт. губ. за 1905 г.“ Полтавського губернатора.

6 Полтавський Крайарх., фонд ГЖУ. В'язка 173. Справа 2.724., стр. 3.

7 „Искра“ № 74 від 20 вересня, 1904 р.

8 „Полтавщина“. Збірник, т. 2, стор. 197.

Отже, Кременчук слід характеризувати як фабрично-заводське місто, а Полтаву як адміністративно-торговельно-промислове.[1]

Щодо становища робітничої кляси, то, звичайно, що кременчуцькі робітники не відрізнялися своїм економічним та правовим станом від інших робітників кол. царської Росії. Чи не за найкращу ілюстрацію економічно-правового становища кременчуцького пролетаріяту буде таке місце з характеристики тодішньої дійсности:

„Важко собі уявити ще більше варварський спосіб експлуатації робітничої сили як той, що його практикували на цих підприємствах (на тютюнових фабриках — *О. К.*). Робітний день становив 14-16 годин. Заробітна платня дорослого робітника влітку була 60 коп. на день, взимку — 50 коп. Жінки одержували від 2 до 8 карб. на місяць, ще менше діти та підлітки. Робітники рідко одержували помісячну заробітну платню, бо за поденної оплати фабриканти в періоди застою легко викидали лишки робочої сили на вулицю, звичайно, без будь-якої компенсації. До цього треба додати жахливі санітарні умови, бруд, порох, відсутність вентиляції, санітарно технічних приладь, відсутність лікарської допомоги“.[2]

З усіх вищеподаних відомостей вже можна зробити той висновок, що ґрунт для поширення соц.-дем. руху у Кременчуці був досить добрий. Цей висновок можна ілюструвати та доповнити такою характеристикою із звіту кременчуцького повітового жандарського управління: „Помимо сего окружающие фабричные центры, как-то: города Харьков, Екатеринослав, Киев и Одесса служат поставщиками как пролетариата, так и людей, занимающихся специально преступной пропагандой.

В виду сказанного преступные идеи среди населения легко прививаются и население укрывает вожаков противоправительственных организаций“.[3]

І природно, що за наявности хоч і невеликої кількости пролетаріяту та тієї жахливої експлуатації, що була в Кременчуці, як і скрізь по всій царській Росії, у Кременчуці на початку 90-х років виникають перші стихійні страйки.[4]

Але це поки що були лише стихійні економічні страйки й не більше.

---

[1] Характеристика за Вологодцевим — „Особенности развития городов Украины“, стор. 186-188.

[2] „От рабства к свободе“, стор. 15. Видання кременчуцької спілки „Харчосмак“, 1923 р.

[3] Полтавський Крайарх. Фонд ГЖУ. В — 53. Справа 930, стор. 176

[4] Н. Попов. „Нарис історії КП(б)У“, стор. 27.

Початок соціял-демократичного руху в Кременчуці

Про Кременчук треба сказати, що соц.-демократичний рух у ньому постав разом із соц.-демократ. рухом низки промислових центрів кол. Росії, зокрема, разом з рухом великих міст України. У праці „К двадцатипятилетию первого съезда партии"— В. Невський пише: „Кроме Петербурга и Москвы отчасти в конце 80-х и начале 90-х годов велась соц.-демократическая пропаганда в Нижнем-Новгороде... Киеве, Одессе, Николаеве, Екатеринославе, Елисаветграде, Кременчуге ..." [1]

Для цієї соц.-демократичної пропаганди потрібні були як зв'язки, так і література, яку Кременчук у першій половині 90-х років одержував від київської першої групи „Рабочее Дело". [2] Але кращий на цей час зв'язок та вплив ішов з Одеси. [3]

Соц.-демократичний рух у Кременчуці допомогу ще одержував від соц.-демократичних груп західніх губерень кол. Росії, які для пожвавлення своєї роботи й для зв'язку з іншими організаціями та ознайомлення з їхньою роботою спеціяльно 1893-1895 р. р. посилали своїх товаришів до різних міст, а серед них і до Кременчука. [4]

В спогадах т. Віленського [5] знаходимо ще й такі відомості, що членів групи відряджали до тих міст, де вже „провадили практичну роботу" й для практичної роботи.

Цей соц.-демократичний рух у Кременчуці до 1895 р. стає вже більш-менш визначеним, про що знаходимо відомості й у звітах Полтавського жандарського управління: „Кременчугская организация „Российской социал-демократической партии" ведет свое начало с 1895 года, но ее попытки развиться в начале были неудачны" ... [6]

За ці невдалі спроби та в чому вони полягали мова буде далі, а покищо треба констатувати, що була соціял-демократична група більш-менш визначена, яка закладала початок майбутньої організації РСДРП у Кременчуці й що ця група складалася здебільшого з місцевих соціял-демократів; партійних робітників, що прибули з інших місць, було дуже мало.

В чому полягала робота соціял-демократичних гуртків у Кременчуці того часу? Відповідь на це знаходимо у спогадах Р. Л. — „Кременчуг накануне I съезда РСДРП": „Початок робітничого руху в Кременчуці треба віднести до 1897 року. До цього

---

[1] В. И. Невский — „К двадцатипятилетию первого съезда партии", стор. 7.
[2] Там же. Г. Рудерман — „Из прошлого", стор. 86.
[3] В. И. Невский — „К двадцатипятилетию первого съезда партии", стор. 10.
[4] Там же, стор. 12.
[5] И. Виленский — „Социал-демократическая работа в Витебске в 90-х годах", стор. 150.
[6] Полтавський Крайарх. Фонд ГЖУ. В.— 53. Справа 930, стор. 176.

часу місцева інтелігенція провадила освітню роботу в гуртках для мішаного складу. Вивчали літературу, філософію, політичну економію. Читали і Лаврова, і Михайловського, і Бельтова, і Чернишевського, і Добролюбова і Писарева й багато інших гарних книжок, серед яких траплялися й нелегальні. Був навіть гурток марксистського напряму, яким з великою любов'ю та умінням керував Абрам Захарович Соркінд. Особливістю цих гуртків, а серед них і нашого марксистського була відсутність думки про практичну революційну роботу, яка сама собою відкладалася на далеке майбутнє, бо що ширше ставав наш кругогляд і розвивалися інтелектуальні попити, то більше хотілося вчитися". [1]

Робітників у пропагандистських гуртках були одиниці й, як зазначає Р. Л., вони були лише „вкраплені" в оці інтелігентські гуртки. З 1896 р. картина змінюється. З цього року до Кременчука починає приїздити все більше й більше партійних робітників з інших організацій. До їх рук переходить і керівництво цим рухом у Кременчуці, завдяки чому встановлюється зв'язок з іншими організаціями, збільшується досвід у роботі та керівництво нею. Так, у спогадах А. Поляка „Социал-демократическая работа в Киеве в эпоху первого съезда" знаходимо, що Оля Вольфсон, разом з Л. Драбкіним з Києва у 1896 р. виїхали до Кременчука, де вони налагодили з місцевими інтелігентами Орловим та Левіною зв'язки й почали влаштовувати робітничі гуртки й провадили заняття в них. [2]

Отже, з 1896 р. встановлюється зв'язок з Києвом і далі у спогадах А. Поляка ми бачимо, що він сам неодноразово після 1896 р. бував у Кременчуці [3] і, звичайно, що налагоджував зв'язки. [4]

У тих таки спогадах Р. Л. про цей зв'язок з Києвом ми знаходимо ще кращі свідчення, що стосується до 1897 р.:

> „Були налагоджені зносини з Києвом та Катеринославом, звідки ми діставали нелегальну літературу, щождо Києва, то скільки пам'ятаю, звідти одержували керівні вказівки, зв'язані в моїй пам'яти з ім'ям Б. Л. Ейдельман". [5]

„Киевский Союз борьбы", з яким була зв'язана кременчуцька організація, був першим і головним джерелом одержування різної літератури не лише для Кременчука, але й для інших організацій півдня Росії. [6]

Інші товариші приїздили з Одеси, завдяки чому й з нею встановлювався зв'язок. Свідчення про це знаходимо в спогадах

[1] Збірник „К двадцатипятилетию первого съезда партии", стор. 135.
[2] Там же, стор. 59.
[3] Там же, стор. 61-62.
[4] В. Невский. „Очерки по истории РКП", стор. 544.
[5] Збірник „К двадцатипятилетию первого съезда партии", стор. 136.
[6] В. Невский. „Очерки истории РКП", стор. 551.

М. Г. Даргольца, з яких бачимо, що в період 1896 - 1898 р. з Одеси відряджали членів організації до різних міст України, а серед них і до Кременчука для встановлення зв'язків, закладання соц. - дем. організацій, для постачання їм літератури. [1]

До Кременчука було відряджено Грінштейна. Крім Грінштейна до Кременчука з Одеси прибули ще Орловський, М. Вайнштейн, Р. Ляховіцька й цей зв'язок з Одесою був досить гарний: „Мы уже довольно точно й правильно, как я уже отмечала, связались с Киевом, Кременчугом .. " [2].

За третє джерело, відкіля прибували до Кременчука партійні робітники та з якими ще організаціями закладалися зв'язки, були т. т., яких царський уряд виселяв 1897 р. з Вільно, Вітебську, Менську й Гомелю.

Саме оці товариші й зробили злам у напрямі роботи Кременчуцької організації як досвідченіші в конспіративній та організаційній роботі, з страйковим запалом, живим струмом „аґітації", чим і сприяли переходу від вузьких самоосвітніх інтеліґентських гуртків до активної праці в робітничих гуртках та їх організації. [3]

„Це мирне життя (доби самоосвітньої роботи до 1896 - 97 р. р.— *О. К.*) нашого міста (Кременчука — *О. К.*) порушила група гомельських робітників, з приїздом яких зв'язаний початок робітничого руху в Кременчуці. Ольга Вольфсон, А. Поляк, Альтер - Драбкин, Клара — це вони перші заговорили про „страйк", про „аґітацію" впротивагу безконечному „накопиченню знань". Вони навчили нас організовувати суто робітничі гуртки, учасники яких не лише читали ерфуртську програму, комуністичний маніфест, але й „робили страйки" [4].

Це ж констатує й кременчуцький комітет РСДРП у своєму „Докладе о кременчугском с.-д. движении": „Соц.-демократ. движение в Кременчуге впервые поднято было в 1898 г. несколькими приезжими рабочими — западниками. Благодаря их энергии удалось поднять массовое движение на экономической почве" [5]

Конкретна ж робота цих західників полягала в тому, що, починаючи з цього часу, між організацією та робітниками різних галузів, як залізничників, тютюнників, кравців і інших, встановлюється щільний зв'язок. Провадили активну пропаґанду в робітничих гуртках, влаштовували масовки і „провели страйки кравців, швачок, робітників млинів, тютюнниць" [6].

---

[1] Збірник „К двадцатипятилетию первого съезда партии". М. Г. Даргольц, стор. 99.

[2] Там же, Ц. И. Даргольц — „Беглые заметки о состоянии Одесск. орган. к моменту первого партийного съезда", стор. 131.

[3] В. Невский. „Очерки истории РКП", стор. 548 - 549.

[4] „К двадцатипятилетию первого съезда партии". Р. Л. „Кременчуг накануне первого съезда РСДПР", стор. 135.

[5] Полтавський Крайарх. Фонд ГЖУ. В.— 173. Справа. 2724, стор. 3.

[6] Збірник „К двадцатипятилетию первого съезда партии", стор. 136.

На цей же час починає змінюватися й обличчя соц.-демократичних гуртків щодо соціяльного складу їх. Коли на 1895 р. робітники були лише „вкраплені" в оці гуртки, то на 1897-1898 р. р. маємо таку зміну: „Интеллигентов было мало. Кроме уже упомянутых выше товарищей работали в это время Григорий Розенберг и Борис Тиркельтауб. Зато рабочих, которые с величайшей преданностью и энергией вели подпольную работу, было человек 15". [1]

Крім зазначених товаришів, що працювали в Кременчуці, треба ще згадати т. Б. Гуревича, який працював у Кременчуці з Гомельської групи з 1895 р. до кінця 1897 р., коли й був заарештований.

Насправді ж кількість членів у гуртках була більша. Так, у праці „Очерки по истории РКП" В. Невський наводить, що кількість членів у Єлісаветграді та в Кременчуці — в обох організаціях разом нараховувалося близько 100 чол. [2]

Але в даному разі важливо не те, скільки було в самих гуртках, а те, як охоплювали ці гуртки своєю роботою маси робітників:

„Коло агітації тепер (з 1897 р. — *О. К.*) заходилися всі. Особливо енергійну роботу в цьому напрямі провадив чорноробочий млина Білого та Корниса — Лейзер Шепель та Лев Ратнер, що приїхав з Києва. Почалися збори робітників у Шепеля по 40-50 чоловіка, а також і в інших місцях; на цих зборах обговорювали питання про касу та про страйки, при чому робітники дуже швидко перейшли від слів до діла, організувавши страйк 53 кравців (1898 р. — *О. К.*). В цьому страйкові взяв участь не тільки кременчуцький гурток, миколаївська організація видала навіть спеціяльний листок із закликом про допомогу страйкарям". [3]

М. Качинський у своїх спогадах зазначає, що цей страйк тривав більше як 6 тижнів. [4]

На початку страйк мав успіх, але тільки тимчасовий, завдяки тому, що зараз же після початку страйку було зроблено біля 100 трусів та 64 арешти, [5] в число яких потрапили якнайактивніші робітники, чим і скористувалися підприємці, відібравши всі завоювання робітників, без усякого опору останніх, бо були досить тероризовані цими масовими арештами.

За цей час маємо такого документа Полтавського прокурора: „Еще в 1898 году в Кременчуге обнаружено было социал-демократическое движение, повлекшее за собой строжайшее

[1] Збірник „К двадцатипятилетию первого съезда партии", стор. 136.
[2] В. Невский. „Очерки по истории РКП", стор. 570.
[3] В. Невский. „Очерки по истории РКП", стор. 526.
[4] Мемуарный фонд, спр. 473 Інституту Історії партії при ЦК КП(б)У.
[5] Полт. Крайарх. Фонд ГЖУ. В-173 Спр. 2724, стр. 3.

расследование и окончившееся наказанием главнейших участников его".[1]

Ці арешти були викликані не стільки цим страйком, а скільки у зв'язку з арештом І з'їзду партії і взагалі у зв'язку з арештами соціял-демократичних організацій по всій Росії. Серед заарештованих відомі такі товариші: „Организация в Кременчуге подверглась разгрому летом 1898 г. (с 28 июля). Были арестованы: Л. Ратнер, Карнаухов, З. И. Тихоцкая, Роза Вайнштейн (вона ж Р. Ляховіцька — *О. К.*), Хана Баландер (акушерка), Довба Райрин, Е. З. Куперман (интел.), Е. Батхан, Шепель, Я. Варшавский, Г. Хухрия, Ш. Любарський, М Ольшанский, Я. Маркин, М. Векслер, С. Лившиц, Кохман, П. Тиркельтауб, Е. Копержинский (интел.), С. Гелькин, Казановский и П. Вайнштейн".[2]

Такою величезною поразкою закінчується для кременчуцької організації другий період в історії розвитку нашої партії.

Що ж являла собою кременчуцька організація на час першого з'їзду партії, яка питома вага кременчуцької організації у готуванні скликання першого з'їзду партії, яке її місце поміж інших соціял-демократичних організацій того часу, яке ідейне й організаційне багацтво залишила організація на початок третього періоду. На ці питання маємо таку відповідь:

> „Як про це свідчить список літератури, що її знайшли у заарештованих у Кременчуці, а також їхній зв'язок з киянами, з Миколаївом, Одесою та агітація, що її провадили соціял-демократи про каси та страйки, кременчуцька організація вже вийшла із стадії пропагандистських гуртків і перейшла до масової економічної агітації. Отже, у всіх головніших пунктах південної Росії відбувався не лише масовий робітничий рух, але й створювалися скрізь соціял-демократичні організації. Київ, Одеса, Катеринослав, Єлісаветград, Кременчук, Миколаїв мали таку організацію, і що найважливіше, були зв'язані один з одним. Лише Ростов над Доном ніби не мав міцних зв'язків з цими центрами руху та Харків, хоч і добре зв'язаний і з Києвом, і з Катеринославом, тримався якось осторонь".[3]

Отже маємо, що соціял-демократичний рух у Кременчуці почався з середини 90-х років. Цей рух був виявлений як у освітніх, так і марксистських гуртках і на перших кроках без усякої думки про практичну революційну роботу. Коли на початку в соціял-демократичних гуртках були переважно інтелігенти, то в другій половині 90-х р. р. переважають у цих гуртках робітники. До гуртків втягуються робітничі маси, завдяки чому вже постає

[1] Полт. Крайарх. Фонд прокурора. Від 26 жовтня 1991 р.
[2] В. Невский. „Очерки по истории РКП", стор. 526.
[3] Там же.

думка і про практичну роботу, що і відбилося в страйках 1898 року.

На кінець 90-х років кременчуцький соціял-демократичний рух уже був щільно зв'язаний з іншими організаціями півдня Росії і кременчуцька організація вже вийшла з стадії пропаґандистських гуртків, щільно підійшовши до утворення соціял-демократичної організації і до масової економічної аґітації.

Отже, з нижченаведених матеріялів та документів можемо зробити той висновок, що кременчуцька організація входила до складу тієї органічної орбіти, тих соціял-демократичних організацій, які своїм існуванням та роботою були за базу та сприяли скликанню першого з'їзду РСДРП — першого величезного кроку до партійної єдности і оформлення самої партії.

З другого боку, попередня робота кременчуцької організації, не зважаючи на величезну поразку 1898 р., все ж таки залишила досвід у своїй роботі для третього періоду історії партії, бо вже було пройдено шлях пропаґандистських гуртків і організація твердо і впевнено перейшла до масової економічної аґітації цього вищого щабля свого розвитку.

Організаційне оформлення кременчуцької організації РСДРП, її структура та середпартійна робота

Не зважаючи на поразку страйку 1898 р., він мав величезне значення, бо довів наочно усім робітникам потребу боротьби з підприємцями, разбуркав у робітників потребу і свідомість економічної та політичної боротьби.

Але, з другого боку, також треба констатувати, що цей розгром досить сильно загальмував роботу, що навіть і після поновлення своєї роботи організації спочатку довелося повторювати вже пройдений шлях, але шлях, на якому вона вже мала досвід. Організація також значною мірою загубила ті величезні зв'язки, які вона мала, а особливо загубила зв'язки з організаціями західнього краю і в дальшому віддана була самій собі й зовні вже не одержувала допомоги ні літературою, ні активними робітниками.

Проте, робота не припиняється. Соціял-демократичний рух до 1901 року зовні нібито й припинився, бо не було активного його виявлення, але серед мас робітників провадилася непомітна, але досить величезна своїм значенням робота коло об'єднання робітників та готування до нового вже революційного піднесення.

Так у прокурорському огляді від 26 жовтня 1901 р. знаходимо таке досить цінне свідчення: „Движение после этого (після арештів 1898 р. — *О. К.*) притихло, но далеко не прекратилось, тайная деятельность кружков продолжалась и в

настоящее время (1901 року — *О. К.*), проявилась с еще большей силой чем прежде".[1]

Цю роботу розпочала, вірніше продовжувала з другої половини 1898 року та частина організації, яку не було заарештовано у першій половині цього року. За цей період ми маємо згадку у доповіді делеґації РСДРП Паризькому конґресові II Інтернаціоналу 1900 року, відкіля видно, що у Кременчуці була соціял-демократична пропаґанда та аґітація. Завдяки відірваности в оцей час від загальноросійського соціял-демократичного руху й приймаючи на увагу ту розтіч, яка взагалі існувала поміж організаціями, соціял-демократичний рух у Кременчуці набирає своєрідного, але досить революційного суто робітничого характеру.

Так, організація 1899 року разом із звільненими з в'язниць робітниками, які були заарештовані 1898 року, розпочала діяльність коло організації пропаґандистських гуртків. Але це повторювання минулого вже маємо на поширеній основі, бо в дальшому з цих гуртків рекрутувалося стале, міцне ядро організації та починає формуватися організація на виборчому принципі. Отже маємо, що організація за першої ж можливости доходить до утворення партії, чому допомагає робота минулих років та самий факт першого з'їзду партії, бо „він (робітник — *О. К.*) почуває себе членом одного великого цілого".[2]

І 1899-1900 р.р. постає робітнича організація з керівним центром — революційним комітетом:

„У мене було конспіративне приміщення, в якому збиралися два-три рази на день гуртки, щоб працювати, друкували проклямації (на гектографі — *О. К.*) та відбувалися засідання революційного комітету, членом якого я був".[3]

І цілком вірно, що т. Лядов у праці — „Как начала складываться РКП(б)" Кременчуцьку організацію на цей час відносить до тих організацій, які більш-менш постійно існували.[4]

Із звіту жандарського управління про цю орґанізацію знаходимо дані про її існування та її ролю у закладанні організації РСДРП: „Российская—Социал-Демократическая Рабочая Партия— эта партия существует с 1898 г. и носила до 1901 г. наименование „Партии Рабочего Движения", а в 1901 г. эта партия переименовалась в Кременчугский Комитет Российской Социал-Демократической Рабочей Партии.[5]

Отже встановлюємо, що організація РСДРП у Кременчуці постала 1901 року. Організованих робітників на цей час нараховувалося близько 150 чол.

---

[1] Полтавський Крайарх: Фонд прокурора з 26 жовтня 1901 року.
[2] М. Лядов.—„История росс. соц. демократ. раб. партии", ч. II, стор. 78.
[3] З листа Ян. Жеребчевського до автора.
[4] М. Лядов —„Как начала складываться РКП(б)", стор. 311.
[5] Полтавський Крайарх. Фонд ГЖУ. В-30. Справа 364, стор. 25.

Ініціяторами, що заклали організацію РСДРП у Кременчуці, були такі тт.: Генрік Малкін та його сестра за дружиною Гуревич, Надежда Семенівна (лікар), І. Галацький, Я. Жеребчевський, Я. Драбкін, який потім перейшов до партії есерів, М. Данілов та його дружина Ш. Данілова [1].

Діяльність організації цього періоду 1899-1900 та 1901 рр. обмежується гуртками та розповсюдженням нелегальної й легальної літератури. Але з другої половини 1901 року організація заходжується коло влаштування страйків, а з вересня 1901 р. Кременчуцький Комітет РСДРП видав першу проклямацію — політичного характеру.

Поява комітету, видання проклямації та хвилювання серед робітників, що виявилися у готуванні до страйків під керівництвом організації, дуже стурбувало поліцію й вона вирішила ліквідувати як комітет, так і організацію в цілому. Цій нібито ліквідації значно допомогла провокаторка Серебрякова й з 25 вересня 1901 року за досить короткий час було заарештовано більше як 60 чол. членів організації, а серед них декількох членів комітету: про це свідчать матеріяли, що „по формальному дознанию „О Кременчугском Комитете РСДРП“, возникшему 25-го сентября 1901 г., содержится под стражей обвиняемые мещане: Айзик Шустин, Янкель Жеребчевский, Шмуль Меер Винман и Мойсей Драбкин“ [2].

Проте, не зважаючи на такий величезний провал, організація не розгубилася і не припинила своєї роботи, а, навпаки, поширила її, чому в значній мірі допомогли т.т. В. Цедербаум та подружжя Бовшеверових: „мы решили восстановить комитет и начать в Кременчуге систематическую работу“.[3]

Так, з осени 1901 року кременчуцька організація особливо поширила свою роботу в політичному напрямку, розкидаючи не менш одного разу на місяць по Кременчуку різні проклямації.[4] Така робота продовжувалася до літа 1902 року, коли розкидання проклямацій та їх виготовлення припинилося, а з серпня 1902 р. організація скупчила всю свою увагу й роботу на систематичній пропаґанді в масах окремих місцевих гуртків, що мали назву цехів.

1903 рік у кременчуцький організацій був переламним роком, коли організація стає на міцний ґрунт і організаційно оформлюється. Значна більшість організації складалася з робітників, потім з ремісників — столярів, кравців, шевців і дуже невеликої частини інтеліґенції. Селян в організації не було. Для повної характеристики організації наведемо такого документа поліції: „К этой партии (РСДРП — *О. К.*) принадлежит большая часть

---

[1] Полтавський Крайарх. Фонд ГЖУ. В.—30. Справа 364, стор. 25.
[2] Полтавський Крайарх. Фонд прокурора за 1901 рік.
[3] В. Левицкий (В. О. Цедербаум) „За четверть века“, ч. 2, стор. 52.
[4] Полтавський Крайарх. Фонд. ГЖУ В-20. Справа 33, лист. 57.

рабочих как русских, так и евреев, а также и еврейская интеллигенция; у них часто бывали и ныне происходят сходки и совещания, которые неоднократно задерживались полицией и переписывались лица на них участвовавшия"[1].

Крім провалу 1901 року були такі и в дальші роки: „Взимку 1902-1903 р.р. організація пережила великі поразки: було близько 50 арештів (за всю зиму) і останнім часом (в другій половині 1903 року — *О. К.*) майже вся організація була під доглядом поліції"[2].

Цей 1903 рік був найтяжчим роком для організації в розумінні провалів, бо крім арештів узимку 1903 року, арешти були й в липні 1903 р., коли було заарештовано 2 сходки з 16 чол. активних членів організації, та в жовтні цього ж року. Всіх заарештованих членів організації 1903 р. за відомостями Полтавського жандармського управління було близько 100 чол.

Заарештовані члени організації поводили себе по-бойовому, влаштовували демонстрації, голодування у в'язниці тощо:

„Лица эти (члени орган. — *О. К.*) крайне легко относятся к своему 2-х недельному аресту, устраивают голодовки и позволяют себе разные безпорядки в тюрьме, как, напр., вчера 31 октября подняли крик, шум, разбили окна в своих камерах и выбросили на двор стоявшие у них лампы"[3].

В цьому ж документі знаходимо й відомості про голодовку, що тривала 4 дні, яку в'язні припинили після задоволення їхніх вимог.

Такі великі провали сталися в наслідок того, що серед членів організації були провокатори. Крім уже згаданої Серебрякової ще були: Дора Робська, Сергій Решетніков, Каравайн та „відомі вже в Кременчуці провокатори: Лейкін-Старина, Лазар, Кержнер, Гриша провокатор"[4].

Ці арешти, звичайно, заважали активній праці організації: „Это делает почти невозможным работоспособным рабочим интеллигентам работать в организации"[5].

Проте, не зважаючи на великі провали та арешти, кількість членів увесь час зростала й на 1904 р. організація нараховувала вже понад 400 чол. Разом з тим збільшувався авторитет та популярність самої організації серед робітників м. Кременчука. До 1903 року організація друкувала свої різні відозви та проклямації на гектографі, в цього ж року поставила й власну

[1] Полтавський Крайарх. Фонд ГЖУ. В-30 Справа 364 Стор. 26.

[2] Полтавський Крайарх. Фонд. ГЖУ В-173. Справа 2724, стр. 3, з відчиту „О Кременчугском СДД". Кременч. Ком. РСДРП 1903 року.

[3] Полтавський Крайарх. Фонд ГЖУ В-173 Справа 2724, стор. 18.

[4] Полтавський Крайарх. Фонд ГЖУ В-28 Справа 319, стор. 49.

[5] Із звіта „О Кременчугском СДД." Крем. Ком. РСДРП. Полт. Крайарх. В-28 справа 319, стор. 49.

друкарню: „Організація має свою друкарню організовану лише кілька місяців (1903 р. — *О. К.*), в якій уже було надруковано дві проклямації — одну з приводу маніфеста (2.000 прим.), а другу первомайську (2.500 прим.)“.[1]

За відомостями жандарського управління в цій друкарні працювали — Співаковський, Р. Ляховіцька, Вайнштейн, Генрік Малкін, Берковський, Ол. Залковер.[2]

Як працювала друкарня, характеристику дає сама поліція, де зазначає, що організація, починаючи з 1901 року в дуже великій кількости розповсюджувала гектографовані проклямації, а з 1904 р. почала розповсюджувати друковані проклямації, „которые воспроизводились на типографии названной партии, которая не обнаружена и до настоящего времени (на 1905 р. *О. К.*)“.[3]

На 1904 р. кількість провалів через провокації значно зменшується, бо й техніка конспірації, навчені минулими роками, поліпшується: „Из всего вышеизложенного видна вредная деятельность Герша Духовного, которого я задерживал на улице и производил обыски на дому, но никогда с поличным поймать его не удавалось, все сходки обставляются так, что ни у одного из собравшихся никаких преступных изданий не бывает и они собрались не с преступной целью, а якобы пришли в гости к хозяину квартиры...“.[4]

Правда, наприкінці 1904 року стався провал ще більший за попередні провали, але це вже провал іншого змісту, про який мова буде далі.

* * *

Наявність різних промислових закладів та досить великої кількости ремісників наклали свій відбиток і на організаційну структуру кременчуцької організації РСДРП. За низовий осередок був гурток, який організовувався за цеховою ознакою і на цеховому принципі будувалася структура всієї організації. В одній з кореспонденцій газети „Искра“ про цю гурткову роботу читаємо:

„До останнього часу (до 1904 р. — *О. К*) наша організація збудована була за принципом розподілу робітників по цехах та виборного начала. Робота відбувалася суто гурткова, при чому робітники об'єднувалися не за рівнем знань, а за професіями“.[5]

В одному цехові за наявности великої кількости членів організації могло бути й декілька гуртків. Цеха відомі такі: металістів, фабричний, столярів, мохорняний, малярів, шевців, кравців, швачок та інші.

---

[1] Із звіта „О Кременчугском СДД“. Крем. Ком. РСДРП. Полтавський Крайарх. В-28. Справа 319, стор. 49.
[2] Полтавський Крайарх. Фонд. ГЖУ В-176. Справа 2725, стор. 46.
[3] Там же.
[4] Полтавський Крайарх. Фонд ГЖУ. В-144. Справа 2347, стор. 345.
[5] „Искра“ № 74 від 20 вересня 1904 р.

Організаційне оформлення цієї гурткової роботи повинно було бути скупчено у своєрідній інституції, для якої було вироблено спеціяльний статут, який мав назву „Статут каси“: „Между тем, вслед за сим, 3-го июля с. г. (1902 р. — *О. К.*) произошло совершенно случайно, как то изложено мною в донесении моем Вашему Высокоблагородию 17 июля за № 613, обнаружение у Землинского проекта „Устава Кассы“, согласно коему предполагалось все вышеупомянутые кружки — цехи объединить в одну общую для всего города организацию, во главе которой должен находиться центр ее, составленный руководителями их“.[1]

Із свідчень заарештованого 1903 р. члена організації т. Міндліна та прокурорського обвинувального акту довідуємося що: „каждый такой кружок состоял из членов, представителя и руководителя. Организация эта была построена на началах, изложенных в „уставе кассы“.[2]

Наводимо повний текст цього „Статута каси“:

„Касса имеет целью объединить всех рабочих одного ремесла или отдельных фабрик в один союз для более успешной борьбы со своими хозяевами угнетателями. Касса составляется из членских ежемесячных взносов, размер которых устанавливается самими членами данного цеха или фабрики;[3] фонд или основание кассы должно быть не менее ежемесячного взноса. Новопоступивший член должен внести фондовые деньги. Каждый отдельный цех или фабрика, смотря по количеству людей, распределяется на кружки и выбирает представителей кружков, на обязанности которых лежит ведать делами своего кружка, а именно: следить за ходом агитации среди членов своего кружка, встречаться с каждым членом в отдельности не менее одного раза в неделю, раздавать им литературу и получать от них кассовые взносы; чтобы ввести нового человека членом цеха и кассы, нужно чтобы его знали непременно два представителя или же один представитель и 2 члена; член который не платит в кассу по уважительным причинам более 3-х месяцев, подлежит выговору со стороны представителей, если же это не поможет, то он исключается из членов кассы. Деньги кассы употребляються на следующее: 25% всей кассы могут тратиться на литературу и др. организационные нужды, а остальные же деньги могут израсходываться лишь во время стачек, при чем один цех должен помогать другому в случае нужды. Каждый цех должен собираться

[1] Полтавський Крайарх. Фонд ГЖУ. В-20. Справа 33, стор. 507.

[2] Полтавський Крайарх. Фонд прокурора за 1903 р. по опису № 15 та 10.

[3] Так маємо, що кожен член гуртка столярів вносив до каси по 40 коп. щомісяця. Полтавський Крайахр. Фонд ГЖУ. В-142, справа 2330, стор. 34.

для обсуждения своих дел не менее одного разу в месяц, а представители данного цеха должны собираться еженедельно. Представители выбирают из своей среды руководителя, который должен следить за ходом агитации и ведением дела во всем цехе и которому представители должны передавать взносы, собранные с членов. Руководитель сходится с руководителями других цехов и они составляют центр всей организации города. Касса находится в ведении центра. Центр занимается обсуждением и решением дел всех цехов. Решению центра должны подчиняться все члены. Руководитель передает в свой цех решение центра относительно данного цеха; он должен также сообщать все новости, происходящие в других цехах. Руководитель должен передавать литературу представителям для распространения среди членов".[1]

Звичайно, що додержуватися цього статуту для організації було важко. Були різні відхилення в залежності від різних умов та ситуацій, але було все ж таки організаційне оформлення, певна система в роботі організації.

Структура організації за „Статутом каси" переслідувала ту мету, що за допомогою такої організаційної структури можна було якнайкраще наблизитися до мас робітників, вербувати нових членів, провадити серед робітників роботу та керувати страйками. І друга мета „Статуту каси"—це на випадок якихось провалів, як один із засобів конспірації роботи організації.

Наведений „Статут каси" не треба ототожнювати із „Статутами кас" бундівських організацій 1900 років, за якими працювала, наприклад, Одеська, організація 1900 - 1901 р.р. Бундівські статути суто професійно - економічні, а тому істотно відрізняються від наведеного „Статуту каси" кременчуцької організації. Для порівняння наведемо перший параграф „Статуту каси" Одеської організації: „Членом кассы может быть каждый рабочий данного ремесла, безусловно, честный, сознающий необходимость экономической борьбы и имеющий некоторое понятие об отношениях правительства к ней".[2]

Навіть і коментарі зайві, щоб чіткіше виявити різницю між цими статутами.

А коли взяти на увагу гуртки ремісничого характету у Кременчуці, то й тоді картина буде така, як каже В. Левицький: „Цехові організації ремісників були тут (у Кременчуці — *О. К.*) не стільки економічними чи професійними організаціями, що систематично керували економічною боротьбою, скільки пропаґан-

---

[1] Полтавський Крайарх. Фонд прокурора за 1907 р. Наряд № 7.

[2] „Прот. 2 съезда РСДРП". П. Лепешинский. „Рост с.-д. организации в России", стор. 124.

дистсько-агітаційними гуртками, які лише об'єднувалися за цеховою ознакою".[1]

Крім гуртків, що складалися з чоловіків, у Кременчуці ще існували організації, які складалися виключно з жінок на тих саме засадах, що й чоловічі. Так були гуртки швачок близько 30 осіб і коробочниць близько 15 осіб.

Організованих робітників за „Статутом каси" на 1902 р., які входили до організації РСДРП, нараховувалося понад 230 чол.[2].

На 1903 р. партійна організація, як вище зазначалося, вже остаточно організаційно оформилася й складалася з ядра партії, комітету та масових членів.

Що собою являло ядро партії пояснення знаходимо у В. Левицького:

„Щодо організаційного боку — першим кроком комітету було утворення центральної робітничої групи, на яку він міг спиратися в своїй діяльності".[3]

До ядра партії належали: Берель Шмид-Хіром, Л. Кержнер, Веніямін Живов Драбкін, Швець „Мойсей", Йос. Шнітман, „Борька" Герш Овсевіч, Кугінер, Жеребчевський і Гуревич.

Характеристика членів ядра від жандарського управління така, „до ядра партії входили найбільш розвинені робітники"[4].

До комітету організації у різні часи на 1903 р. входили: Олександер Титаренко, Герш Землінський, М. Амчиславський, Данілов, С. Уманський, Хаїм Еткін, Абрам Вітлін, Сквірський, „Льва" — бухгальтер заводу Ямпільського, Берта Берман, Б. Турецька та Рахіль Вайнштейн.[5]

До складу партії ще належали такі тт. „более деятельные и интересные лица", за визначенням поліції, інші масові члени: Р. Турецька, Г. Геніондзький, Х. Берковський, Ег. Співаковський, Поля Костюківська, В. Курган, Ан. Цехновіцер, Л. Немзер, Як. Бінейбейн, М. Кушнер, Із. Рабіновіч.[6]

1902 р. 1903 та 1904 років особливо було чимало сходок[7] з приводу чого маємо таку оцінку в одному з папірців жандарського управління: „Между тем в Кременчуге происходят сходки чуть не ежедневно".[8]

На цих сходках зачитували різні проклямації, книжки — як політекономія Богданова, газети — особливо „Искра" та „Южный Рабочий", літучі листки, збирали гроші на різні потреби, обго-

[1] В. Левицький (В. О. Цедербаум) „За четверть века", ч. 2, стор., 55.
[2] Полтавський Крайарх. Фонд ГЖУ В-142. Справа 2330, стор. 843.
[3] В. Левицький (В. О. Цедербаум) „За четверть века", ч. 2, стор. 56.
[4] Полтавський Крайарх. Фонд ГЖУ. В-173. Справа 2725, стор. 172.
[5] Там же.
[6] Там же, справа 2724, стор. 12.
[7] Там же. В-28. справа 319, стор. 31 та В-144, справа 2347. стор. 345 і інші справи.
[8] Там же, справа 2725, стор. 156.

ворювали пляни різних демонстрацій та страйків, розглядали еркфуртську програму і т. інш.

Для повної характеристики цієї роботи та структури організації наведемо кореспонденцію з „Искры“:

„Всю масу поділено, за рівнем розвитку, на „летучки“ та „масовки“. Для перших ухвалено й проводять змінену в деяких деталях катеринославську програму летучок: для других, гурток пропаґандистів (з участю представників від комітету) розробив плян аґітаційних промов на такі теми: 1) капіталістичне суспільство та неминучість соціялізму, 2) робітничий рух та соціялізм, 3) програма соціял-демократії, 4) історія революційного руху в Росії, 5) інші партії та ставлення до них соціял-демократії. Кожна з цих промов повинна закінчуватися закликом до соціялізму. Крім того треба влаштовувати масові збори з 40-50 осіб, де треба виголошувати промови на теми дня“.[1]

Отже найхарактерніше в роботі організації на 1903-4 р. це те, що гурткова робота на цей час вже остаточно й ґрунтовно замінюється на масову роботу. Кількість сходок та масовок збільшується, відбулося їх досить багато та з великою кількістю учасників на них.

Для прикладу про кількість сходок можемо навести такі відомості поліції: у березні 1904 р. відбулося 13 сходок, а учасників на них 146 чол.[2]. За кількість учасників відомості неповні, бо нема відомостей про кількість на 4-х сходках. В даному разі цікаво відзначити таке: „27 березня сходка на островах р. Дніпра, брало участь 20 жінок, прізвища невідомі, з чоловіків бачили Решетнікова та Розенбаума.[3]

Що ближче до кінця цього року, кількість сходок все збільшувалася, але цифрові дані не можемо навести, бо у справах поліції нема таких більш-менш систематизованих відомостей. Як бачимо, і організаційне оформлення, структура та середпартійна роботи кременчуцької організації все це йшло загальним річищем соціял-демократичних організацій, як і по всій Росії. Правда, були і відміни, які полягали в тому, що до 1901 року існувала організація „Партия рабочего движения“, але це цілком природно коли згадаємо, яка взагалі була кустарність в організаціях цього періоду.

Також була своєрідність і в цеховій структурі організації, яка трималася досить довго — до 1904 р. Це виправдувалося тим, що за такою структурою краще охоплювалося робітничі маси і що було подібно до партійних нелеґальних осередків на підпри-

[1] „Искра“ № 74 від 20 вересня 1904 р.
[2] Полтавський Крайарх. Фонд ГЖУ, В-28. Справа 319, стор. 31.
[3] Там же.

ємствах за постановою загально-російської конференції РСДРП 1908 р. В цілому ж кременчуцька організація в цей період, а особливо на 1903 рік повністю входить у партійне соціял-демократичне річище і має загально-партійну структуру своєї організації та напрямку своєї роботи. А характер напрямку цієї роботи був скерований на активну й революційну боротьбу проти царату, для чого втягувалося широкі кола робітничих мас.

Боротьба „Іскры" та більшовиків за кременчуцьку організацію (в період до 1905 р.).

Коли говорити про наявність економізму в кременчуцькій організації РСДРП, то треба констатувати той факт, що економізму, як провідної лінії в роботі організації, не було [1]. Звичайно, що організація провадила страйки із виключно економічними вимогами, але це ні в якім разі не домінувало в політичному напрямку всієї роботи організації, хоч крім робітників великих підприємств у Кременчуці була велика кількість і ремісників. Таке становище пояснюється тим, що на організацію великий вплив зробила спочатку група „Южный Рабочий" з її друкарнею, яка один час перебувала у Кременчуці й під деяким впливом якої організація з самого початку свого існування 1901 р. стояла на плятформі старої „Искры". Велика популярність „Искры" була не тільки в самій організації, а й серед широких кіл робітництва, що в дальшому розділі ми будемо бачити. Далі вплив на кременчуцьку організацію робила й Катеринославська організація в цілому, з якою був зв'язок. [2] На увагу також треба прийняти той момент, коли саме заснувалася організація — 1901 рік, час, коли економізм вже почав втрачати свій вплив, що також сприяло організації не пройнятися економізмом, як головним чинником боротьби: „Передові кременчуцькі робітники не були заражені „економізмом". [3]

Ті ж економічні гасла — вимоги, навколо яких організація на 1901 рік об'єднувала робітників, були такі: 1) скорочення робітниго дня до 10-ти годин, 2) збільшення зарплатні на 20%, 3) вчасна видача зарплатні, 4) страхування робітників на фабриках та заводах за рахунок підприємства, 5) краще поводження з робітниками. [4]

А що ці економічні вимоги були лише як частка загально-політичної боротьби і що не економізм домінував у напрямку

---

[1] Це твердження автора — спірне. *Ред.*

[2] „История Екатеринославской с.-д. организации 1889-1905" за редакцією М. Рубача.

[3] В. Левицький (В. Цедербаум) „За четверть века", т. I, ч. 2, стор. 57.

[4] Полтавський Крайарх, Фонд прокурора від 26 жовтня 1901 року.

роботи організації, про це свідчить, сам Комітет 1903 р. у своїм звіті про історію с.-д. руху у Кременчуці:

„На 1900-1901 р.р. політична хвиля, що охопила всю Росію, розбуркала й в місцевих робітниках прагнення до політичної боротьби. Організація використала загальний настрій робітників, випустила (3 вересня 1901 р. — *О. К.*) першу проклямацію на гектографі з гостро політичним відтінком“,[1] де закликалося робітників до активної революційної боротьби так з підприємцями, як із урядом в цілому.

Коли в цій першій відозві Кременчуцького комітету до робітників ми маємо досить яскраве випинання заклику до негайної політичної боротьби, то вже у відозві 1902 р. „19 февраля“ до всіх робітників і селян маємо відвертий заклик до влаштування 19 лютого 1902 року різних заколотів і навіть негайного повалення царату.[2] А в газеті „Искра“ знаходимо ще й такі відомості: „13 марта (1902 р. — *О. К.*) по городу были распространены в количестве 1200 экз. прокламации — „Ко всем рабочим и работницам Кременчуга и Крюкова“, — бойового політичного характеру, в який виставлено було вимоги волі слова, преси, зборів, гарантія недоторканости особи та скликання народніх представників до парляменту“.[3]

Як логічне продовження попереднього й поглиблення політичного напрямку роботи, організація в день свята 1-го травня 1902 р. влаштувала демонстрацію, виключно політичного характеру своїм змістом, як демонстрація, так і змістом тієї відозви, що її випустив на 16 квітня Кременчуцький комітет, закликалося всіх робітників м. Кременчука та посада Крюкова вийти 16 квітня на вулицю й заявити свій протест проти сваволля й насильства царату вимагаючи: 1) волі слова, друку, зборів та союзів, 2) недоторканости особи, 3) скликання представників до Земського Собору для видання законів і керування країною, 4) 8 годинного робітного дня для всіх робітників, 5) знищення мілитарізму.[4]

Міркування Кременчуцького Комітету, про влаштування цієї демонстрації, мета її, були такі:

„Для нас політична демонстрація в Кременчуці важлива була не як підбиття підсумків масової агітації в цьому місті, а як вихід для революційного настрою місцевих робітників, що зібрався, як факт загально-політичного значення.[5]

---

[1] Полтавський Крайарх. Фонд ГЖУ, В-173, справа 2724, стор. 3.
[2] Полтавський Крайарх. Фонд прокурора за 1902 р.
[3] „Искра“ № 21, 1 червня, 1902 р.
[4] Полтавський Крайарх. Фонд ГЖУ, В-17, справа 99, стор. 6.
[5] В. Левицький (В. О. Цедербаум) „За четверть века“, ч. 2, стор. 69.

І в дальших відозвах кременчуцької організації, які висвітлюють різні події в Росії, можемо прослідкувати, як організація чимраз міцніше й остаточно стає на твердий ґрунт революційної політичної боротьби, під якими гаслами провадилася робота організації, готуючи так себе, як і всю робітничу масу м. Кременчука до збройної боротьби. У відозві від 11 квітня 1903 р. „Ко всем рабочим города Кременчуга и посада Крюкова", з нагоди видання 28 лютого 1903 р. Миколоя II маніфесту з закликом до спокою, організація у відозві наводить приклади, як царат турбується за нарід і закликає робітників до збройної боротьби. Відозва починається таким віршем:

„Мечи скуем мы из цепей,
Зажжем огонь свободы,
Дружно грянем на царей,
И радостно вздохнут народы".

А в другому місці цієї відозви маємо: „І ми ніколи не здобудемо своїх прав, поки не завоюємо їх собі; в руках у нас права наші можуть бути лише тоді, коли ми самі здобудемо їх собі боротьбою".

Відозва закінчується так:

„Повстаньмо ж і ми, товариші, і сміливо разом з ними (з робітниками, що повстають із зброєю в руках — *О. К.*) зажадаємо свої права. Зажадаємо повалення самодержавства, зажадаємо цілковитої політичної волі, цебто, волі сходок та страйків, волі слова та друки, волі релігійних переконань та участи народу в управлінні країною. Геть самодержавство. Хай живе політична воля! Хай живе соціялдемократична робітнича партія". [1]

У відозві „Первое мая" 1903 р. сказано:

„Ну ж, товариство, сміливіше рушаймо вперед, нехай цей ланцюг не розпадеться від одного зусилля, але ще й ще зусиль... і цей ланцюг розпадеться, і тоді лише прийде царство волі. Хай живе воля! Хай живе боротьба за соціялізм! Хай живе 8 годинний робітний день! Хай живе травневе свято! [2]

Наведені приклади досить яскраво показують політичне обличчя Кременчуцької організації та напрямок її роботи. Що ближче до 1905 р. і за часів самої революції через усі відозви червоною ниткою проходить заклик до збройної боротьби.

Отже маємо, що навіть з 1900 року, а особливо з часу заснування кременчуцької організації РСДРП, з 1901 р. економізму

[1] Полтавський Крайарх. Фонд прокурора за 1903, по опису № 52.
[2] Там же.

в організації не існувало, організація з перших же кроків стала на шлях „Искры“ і була досить об'єднана та міцна.

> „Своїми настроями та поглядами всі ми, за винятком Маргуліса, який трохи тяжів до „економізму“, більшою чи меншою мірою були іскровцями чи принаймні прихильниками політичної аґітації“.[1]

Правда, слід відзначити деякі елементи боротьби в організації між напрямком „Искры“ й економізмом, яка тільки намітилася і відразу ж припинилася. Справа була в тому, що робітнича група почала була заперечувати проти централізму в організації, що це нібито спричиниться до узурпаторства і т. д. Оцей вияв економізму в організаційному питанні і можемо лише відзначити як незгоду з позицією „Искры“, але це явище було тимчасове і ніяких наслідків не залишило для напрямку в роботі організації; комітет та робітнича група враз порозумілися, комітет ніяких поступок в організаційному питанні не робив.[2]

Про розкол у партії після II з'їзду Кременчуцька організація довідалася досить пізно й на початку в організації не надавали йому великого значення, вважаючи його за суто академічну справу. Коли ж організація почала одержувати крім „Искры“ ще й газету „Вперед“, то тоді організація добре ознайомилася зі змістом боротьби двох фракцій і в самій організації почалися розходження, що збіглося з переходом від старої цехової структури організації до нової, до переходу на масову роботу. Остаточне розходження сталося після одержання й ознайомлення з брошурою Леніна — „Шаг вперед, два шага назад“, коли організація у переважній більшості стала на більшовицьку позицію. Для ілюстрації даного питання наведемо свідчення старого члена кременчуцької організації РСДРП т. Д. Мейденберга:

> „Після II з'їзду 1903 року в нашій партії, коли з'їзд розколовся на більшовиків та меншовиків і коли зроблено було доповідь про з'їзд, я прочитав брошуру т. Леніна: „Що робити“, я особисто стояв за революційну тактику боротьби, робітники також стояли за цю тактику, крім інтеліґенції, яка закликала до поміркованости“.[3]

А коли прийняти на увагу ту невелику кількість інтеліґенції, що була на цей час в організації, то зрозуміло, чому для меншовизму не було помітного місця у кременчуцькій орґанізації.

От чому й маємо, що наприкінці 1904 р. до складу Комітету входять 4 більшовики — З. Карась, Гр. Рожинський, Ісак („Рижий“),

---

[1] В. Левицкий (В. О. Цедербаум) „За четверть века“, ч. 2, стор. 55.

[2] Там же, стор. 58.

[3] Збірник „От рабства к свободе“. Вид. Крем. Спілки „Харчосмак“, 1923 р., стор. 53.

4-й невідомо хто, а від меншовиків всього один чоловік — Л. Уманський[1]. Коли ж меншовики висунули плян земської кампанії, то Кременчуцька організація в своїй значній більшості, рішуче висловилася проти земської кампанії і, взагалі, з приводу цілого ряду питань щодо меншовицької тактики. Навпаки, факти говорять за те, що під керівництвом комітету наприкінці 1904 р. провадилася підготова до збройного повстання, для чого вироблено було пляна повстання та добували зброю.

Про придбання зброї ще 1903 р. маємо документ, що у заарештованого 6 липня 1903 р. Г. Слуцького було знайдено підписного листа з таким надписом: „Кременчугский Комитет РСДРП поручает товарищам собирать деньги в пользу самообороны“[2]. І за підписним листом у Г. Слуцького значилося зібраних грошей 126 крб.

З приводу цього ж питання можна навести ще й таку довідку жандарського управління: „Во вверенном мне районе не замечалось изготовления разрывных снарядов, таковые были привезены из г. Екатеринослава Янкелем Халатом 30 июля с. г. (1905 р. — *О. К.*); оружие приобреталось раньше и приобретается теперь, для каковой цели собираються пожертвования как среди преступных партий, так и среди богатой еврейской интеллигенции“[3].

Боротьба за скликання III з'їзду партії в організації набрала, як і у всій партії, досить гострох форм. Меншовицька частина організації навіть надіслала до „Искры“ і відповідну резолюцію, де зазначала що III з'їзд треба вважати не за партійний, а фракційний[4], а нова „Искра“ на цей час, звичайно, з задоволенням та як коли із відповідним перекручуванням друкувала такі резолюції. Звичайно, що тут треба було б детальніше показати цю боротьбу між меншовиками та більшовиками за III з'їзд партії, але, на жаль, ми не маємо на це докладніших відомостей, чому й примушені обмежитися таким загальним визначенням зі слів участників та деяких друкованих праць, які лише свідчать про цю боротьбу, а не показують, не розгортають її.

На підставі мабуть цієї боротьби Н. Крупська від імени В. Леніна в листі до „Аркадія“ на Урал і бере кременчуцьку організацію під сумнів, що вона висловиться проти III з'їзду[5] в чому почасти і не помилилася, бо як бачимо від меншовицької частини організації і була така резолюція в „Искрі“. Що цю резолюцію ухвалила не організація, а лише сами меншовики, це

[1] Прізвища повідомлені Д. Мейденбергом. Про склад к-ту по фракційности зазначено у „Літ. Рев.“ за 1926 р., ч. 2 стор., 119.

[2] Полтавський Крайарх. Фонд. ГЖУ. В-30, справа 364, стор. 25.

[3] Там же.

[4] „Искра“ № 106 від 18 липня 1905 року.

[5] Ленінський збірник, т. XV, стор. 227.

безперечно без ніякого сумніву, бо „Бюро Комитетов Большинства", а в дальшому і „Организационный Комитет" для скликання III з'їзду партії вважали кременчуцьку організацію з комітетом на чолі за організацію, яка висловлюється за скликання цього з'їзду. З протоколів III з'їзду бачимо, що: „Кременчугский К-т был извещан о Съезде специальним агентом *О. К.* и обещал прислать делегата".[1] Отже не лише організація, і Кременчуцький комітет розумів потребу скликати III з'їзд і делегата більшовика обрано було та відряджено на з'їзд, хоч йому так і не довелося з суто технічних умов бути на з'їзді: („Зимин. Получено известие, что в г. N приехал делегат Кременчугского комитета. Он спрашивает, успеет ли он приехать на съезд. Бюро ему ответило, что съезд скоро кончается и предоставило ему самому решить этот вопрос").[2]

Звичайно те, що делегат запізнився на з'їзд і не був на ньому, не значить, що організація була проти з'їзду, але залишається досить знаменний факт, що кременчуцька організація була серед тих організацій, що брали участь у скликанні III більшовицького з'їзду, про що можемо зробити висновок з протоколів III з'їзда, де жодного разу не згадується про кременчуцьку організацію, як про організацію, яка висловлювалася проти з'їзду і яка не повинна була бути на самому з'їзді.[3]

Прізвища делегата не знаємо. А коли ще взяти на увагу, що економізм не відігравав великої ролі в організації і що більшість організації після II з'їзду були прихильниками більшовизму і що робота провадилася під досить рішучими революційними гаслами, то зрозуміло буде, чому організація не проводила земської кампанії, чому не було ніякого ліберальничання і що організація вступила в революцію, цілком усвідомлюючи потребу рішучої збройної боротьби проти царату, до чого організація й готувалася.

(Далі буде)

---

[1] Протоколи III з'їзду РСДРП за редакцією М. Лядова, стор. 43.
[2] Там же, стор. 439.
[3] Там же, стор. 44, 97, 108, 110.

Антонов - Овсієнко

В боротьбі за радянську Україну [1]

Троцький хвалиться

В березні та на початку квітня 1919 р. був ряд твердих запевнень про близькість нашої рішучої перемоги на південному фронті.

1 квітня на пленумі Московської Ради Троцький заявляв: „Наша затримка в Донецькому басейні пояснюється тим, що туди відправлено нові сили ще не досить випробовані; з другого боку — там велика повінь, що утруднює пересування війська. Просування вперед наших авангардних частин змушене було припинитися, щоб не бути одрізаними повінню від тилу, що харчує їх, але ця затримка ні в якім разі не говорить про нашу слабість. Можна з певністю сказати, що ми на південному фронті маємо значну перевагу...

Як тільки стан річок та мостів дозволить, — це справа найближчих тижнів, а може бути й днів, — південний фронт буде свідком дальших рішучих подій. І тут ми зовсім певно скажемо, що ці події будуть цілком успішні для нас".

В наказі східньому фронтові (з 5 квітня) Троцький категорично запевняв, що не більше як за два тижні південний фронт ми ліквідуємо.

„На Дону, в Донецькому басейні ніякого наступу проти нас не вийшло. Там і далі триває наше переможне просування на Дін, а потім піде й на Кавказ. Краснова розбито. Денікіна теж буде розбито. В Донецькому басейні, де вони зосереджують усе, що мають, і де ми їх зажимаємо в залізні тиски від Маріюполя на Таганрог, від Воронежа та Великокняжеської через Торгову на Батайськ та на Ростов, — тиски звужуються чимраз сильніше. Пройде місяць весняної повіді й рушить вперед наш наступ, розгорнеться своїм природним шляхом. Ми там сильніші".

---

[1] Продовження. Початок див. „Л. Р". №№ 4, 5-6 за 1929 р., №№ 1, 2, 3-4, 5 за 1930 р. та №№ 1-2, 3 за 1931 р.

Там таки 7 квітня повідомлялося:

„На Дону операції тимчасово затрималися через весняну повідь. Перевага тут, безперечно, на нашому боці. Після здобуття Великокняжеської та форсування Манича, царицинська армія простягає збройну руку до вузлової станції Торгової, відкриваючи нову загрозу на Батайськ та Ростов. В той же час українське військо, що взяло Маріюпіль, наступає на Таганрог. В Донецькому басейні відбувається зосередження наших сил. Ліквідація донецько-донської контрреволюції — справа найближчих тижнів“.

12 квітня в Нижньому-Новгороді Троцький в статті „Борьба за Волгу“ не знайшов жодного слова, щоб показати небезпеку, що загрожувала нам з півдня. Жодного такого ж слова ми не знайдемо ні в його статтях, ні в промовах, ні в одному з його наказів того часу.

В промові його 12 квітня до „червоних морців“ — той самий основний мотив:

„На Україні перемоги. На донському, красновському фронтах все гаразд. Рештки денікінських банд оточено залізним кільцем. Ми за 30 верстов від Таганрога, в тилу Ростова та Новочеркаська. Воронізька та балашівська армії натискують їх з півночі. Царицинська — форсувавши Манич, натискує зі сходу, Денікіна та рештки Краснова притиснуто до Каспійського моря. Найближчим тижнем наші червоні полки закінчать справу на цьому фронті. Зроблений огляд показує, що на всіх цих фронтах є важливі завдання, але небезпек немає. Вся небезпека—східній фронт“.

Що вийшло з цієї хвальби — відомо.

Початок квітня нас тішив ще успіхами на південному фронті.

Успішно ніби розвивала операції і 13 армія на правому флангові фронту.

30 березня в 13-й армії видано було наказа перейти в рішучий наступ. Надвечір 1 квітня 9 стрілецькій дивізії вийти на лінію Грабов — Кутейніково — Степанівка — Кясько-Орловський; 4-й дивізії — на лінію Олексіївка — Леоново; Армійському резервові залишатися в районі Попасної; 9-й резервній дивізії вийти в бік Волноваха-Маріюпіль, тримаючи зв'язок з загоном Махна.

Білі наступають

В цей час наступ Махна вже розгорнувся — він зайняв Волноваху та Маріюпіль.

Щоденні звідомлення приносять звістки про успіхи нашого просування: до 10 години 1/IV ми взяли ст. Новомиколаївську та Безім'янку за 10-12 верстов на північний захід від першої; козаки добровільно здали зброю: 11 годин 2 квітня — зайнято

Весело - Вознесенське на морі та села Стилу та Бешево на лінії Волноваха — Кутейніково. 3 квітня — „козаки масами переходять до нас“, взято 100 полонених. 5 квітня—бої біля с. с. Старе та Нове Бешово за 7 верстов від ст. Кутейніково; Б. Каракуба, Васильєва за 40 верстов на схід від Волновахи та хутір Олександрівський—Пудавов (?) за 10 верстов на північний схід від Веселого Вознесенська.

Рух до Таганрогу відрізав комунікаційні шляхи з Донбасу, виводячи в тил добровольчим частинам.

Розпочатий з нашої ініціятиви рух розгорнувся в самий момент переходу в наступ добровольчої армії. Щоб відбити наш рух, добровольці спішно виставили найближчі тилові резерви.

Пізніше розвідка південного фронту доповідала:

„7 квітня на лінії Таганрог - Іловайська пройшли один по одному 10 - 12 ешельонів тилових частин 1 та 3 дивізії добровольчого корпуса. Цими ешельонами пройшли два запасні батальйони: один — 1 - ої, другий — 3 - ї дивізії; п'ять навчальних команд добровольчого корпуса таких полків: 2-го офіцерського, Самурського, 13 - го Білоозерського, 1 - го генерала Маркова та Корніловського ударного та інші дрібні службові та тилові команди. Ці частини розташувалися в південно - східньому кутку Донецького басейну, щоб навчатися та нести залогову службу. З 7 квітня більше масових пересувань на таганрозькому фронті не спостеріґалося. Можливо, що днів 20 тому було пересування через Таганрог на ст. Кутейніково однієї кінної кубанської дивізії корпуса генерала Шкуро.

Зміст наказа добровольців (28 березня) про наступ:

„В зв'язку з відсутністю кінноти при добровольчому корпусі, корпусові Шкуро вийти на ділянку 2 корпусу й разом з ним, кількома короткими ударами висунутися на лінію Доля — Рутченково — Очеретино — Горлівка — Микитівка — Дебальцево, а якщо пощастить — зайняти лінію Констянтинівка — Бахмут — Попасна“.

Точно виконати зазначений наказ перешкодило пересування частин бриґад Махна в напрямі ст. Кутейніково. Добровольчому корпусові наказано було замінити частини корпуса Шкуро й закріпитися в районі Доля — Рутченково — Овдіївка — Ясиновата — Скотовата й далі на схід, а корпусові Шкуро вдарити з півночі від ст. Доля вдовж залізниці на Волноваху, ст. Кальчак та Маріюпіль, щоб висунутися вперед лінії Юзово — Маріюпіль і цим забезпечити залізничу маґістраль.

Ворожий натиск спинив просування бриґади Махна.

П. Дибенко, до складу дивізії якого входила ця бриґада, писав до командукра:

„В зв'язку з бойвими операціями в таганрозькому напрямі, а також Кутейніково — Іловайському, треба повернути на фронт панцерні поїзди № 8, він же № 10, а також „Грозний“.

Але ці панцерні поїзди були в ремонті.

П. Дибенко не міг підтримати Махна, бо всупереч всім вказівкам, просувався у Крим.

Проте, в розпорядженні 13-ї армії південного фронту було чимало сил, що вимагали лише твердого керівництва.

Нас повідомляли (6 квітня):

„Ворог за 11 верстов від Гришина, наші частини стоять на позиції біля Гродівки. Станція Желанна з 3-х годин 6 березня невтральна. Між Гришино та Чапліно зосередилося багато ешельонів з військовими частинами, які не хотять вилазити з вагонів".

8 квітня перелам. Надійшли звістки про наші невдачі на правому флангові південного фронту.

„На гришинській ділянці: сімдесят—п'ятий—восьмий — вісімдесятий — перший зайняли лінію Гродівка — ст. Желанна — с. Желанне — Курахівка. 11-й полк займає Щербинські хутори. Напрямок на ст. Залізна — село Царів Байрак. 13-полк та залізничий за останніми відомостями були в районі ст. Рутченково, с. Юзівка, що з ними тепер — невідомо через відсутність зв'язку. Із Слав'янська виступив в напрямі на Щербинські хутори 74 полк, що був у резерві. На ділянці 9-ї стрілецької дивізії діють кінні частини ворога. Лівий фланг лівої ділянки бригади Махна біля Новомиколаївського, на лівій бойовій ділянці Махна діють 6-й резервний, 9-й заднепровський полк, дві 42-лінейні гармати, 9 кулеметів, на лінії залізниці нанцерний поїзд „Спартак". В зв'язку з проривом вирішено віддати під команду тов. Дибенкові 3-тю бригаду. Йому наказано відновити становище, для чого, очевидно, доведеться взяти на деякий час частину з кримського напряму, в зв'язку з тим, що недавно зформований полк в Катеринославі, дійшовши до Олександрівського, відмовився йти на Волноваху, вимагаючи й загрожуючи зброєю відправити на Мелітопіль, куди один ешельон уже прийшов, останні ж затримано було в Олександрівському. Туди виїздить для відновлення порядку тов. Тищенко".

І додатково:

„Ворог, зосередившись в районі Карповка — Овдієво—Юзово, почав наступ значними силами, під командою Шкуро, на Ново-Михайлів, захист від Очеретина. Під натиском частини 9 стрілецької дивізії (70 полк) почали в безладді відходити, залишивши ст. Оленівку. Оголений лівий фланг бригади Махна, отбиваючись до багнетних сутичок включно, повинен був відійти до Новомиколаївського. Тепер наші частини, за неповними відомостями, через відсутність зв'язку, займають позицію на схід від Очеретина — с. Галицинівку. Частина 79 полка, що відступає на Волноваху, панічно настроєна, командний склад збільшує паніку. Сьогодні о 1-й годині відправили перший ешельон Катерино-

славського полка, дальші ешельони виїдуть о 2-й год. 10 хвил. та о 2 г. 30 хв. в напрямі на Волноваху через Олександрівське. До полка в Олександрівському приєднано буде 2 гармати та 16 кулеметів. Начальника загону призначать від Дибенка, завдання прикрити лівий фланг бригади Махна, наступаючи в напрямі на ст. Оленівка, в розріз ворогові, що йде на Новомихайлівку. Дибенко й Петренко виїздять до Волновахи. Дибенко в наступній операції просить командарм 13 відтягти сили ворога ударом від Луганського — Новобахмутки".

Тоді ж повідомляли із штабу Укрфронта:

„За останніми відомостями, стан 13 армії важкий, що загрожує нашому тилу, можливо, що Серпухов зажадає резервів — вважаю за потрібне дати завдання Наркомвоєн на термінове формування хоча б одного полка з батареєю спеціяльно для цієї мети".

Зразу ж дано відповідь:

„Один полк дано буде з Катеринослава з двома гарматами, другий — відкликано буде з під Одеси з 4 гарматами. Скачка повідомили. Про термінове формування умовтеся з Межлауком. Якщо маєте морські гарматні набої, надішлю панцерний поїзд".

Становище на правому флангові південного фронту в зв'язку з нашою допомогою ніби знову зміцніло.

11 квітня начопервідділу 2-ї української армії повідомляв з Катеринослава:

„Становище частин в Донецькому басейні: на ділянці 9 дивізії між Микитівкою та Горлівкою 12 полк, 11 в Микитівці, передові частини 11 полка на станції Царів Байрак та ст. Петруньки, 80 полк від ст. Галушкіно наступає в напрямі на Овдіївку, 75 полк біля с. Гродівки, 77 — біля ст. Желанна. Він підтримує зв'язок з 11 полком через Мартинівку, 81 полк наступає від хутора Насчанна (?), що за 3 верстви на захід від ст. Юзово, до Червоної Горки та Максиміл'янівки, добровольчий загін прикриває правий фланг. Бригада Махна: 9 полк з двома гарматами та двома кінними сотнями наступає з району Катеринівка — Констянтинівка — Новомихайлівка в напрямі на Мар'ївку, щоб оволодіти цим районом і встановити зв'язок з 9-ю стрілецькою дивізією, 3 сірогозький резервний полк та 13-й полк 9 дивізії з двома панцерними поїздами наступають на ст. Доля, залізничий полк 9-ї дивізії уступом з правого боку, погоджуючи свої дії з частинами, що наступають на ст. Доля, щоб зайняти Новоселівку за 15 верстов на схід від ст. Оленівка. Іншим частинам бригади Махна—зробити демонстрацію на лінії Бешево Бкараку Безім'яна на північний схід від Маріюполя. Частини 79-го полка 9-ї дивізії з окремою сотнею займають район ст. Волноваха, щоб охороняти залізничий шлях".

На цей час надійшла телеграма від Леніна: „Дати дві дивізії на південний фронт".

Але ми не мали резервів.

Всі частини або брали участь в бойових операціях, або були дуже стомлені та мало надійні (Григор'єв), потребували серйозного відпочинку та переорганізації.

Багато залежало від успіху формувань. В Херсоні формувалася особлива Кримська бриґада, яка повинна була змінити частини Дибенка, звільнивши їх для підтримки Махна.

Але 11 квітня з Одеси губвоєнком повідомляв, що „Кримській бриґаді допомогти з Одеси нема змоги. Облік Зайцева був невірний, так, наприклад, за його відомостями на склепах південного фронту 8000 ґвинтовок. Коли я перевірив, то виявилося, що немає жодної. Те саме й щодо матеріялів для умундирування".

На повідомлення з Одеси Наркомвоєн писав:

„В зв'язку з вашим звідомленням про те, що є багато людей, які бажають вступити до лав армії, невідкладно формуйте ешельони й ешельонами направляйте Київ та Харків всіх, хто хоче вступити до Червоної армії. Ешельони повинні супроводити стійкі політичні начальники ешельонів та комосередки для роботи всередині. Тов. Ленін вимагає негайно перевезти на південний фронт дві дивізії. Якщо ви негайно почнете пересилати нам ешельони, ми зможемо спільними зусиллями блискуче виконати цей наказ Володимира Ільїча. Інтернаціональні частини формуйте в Одесі, змішуючи всі нації не більше як сотнями з однієї національности в полках. Зброю та умундирування ми надішлемо. Подвойський".

Тимчасовий перепочинок на південному фронті закінчився. Командарм 2 повідомляв нас прямим дротом 12 квітня 19-й годині:

„Зараз повернувся до Катеринослава. Становище на лівому флангові (нашому) нестійке. Вважаю за потрібне виїхати в район Задніпровської дивізії оглянути Кримський театр і якщо можливо зняти з нього деякі сили й перевести на лівий фланг. Але навряд чи можна буде багато взяти, а тому прошу дати мені хоч одну бриґаду з кінним та артилерійським дивізіонами. Дайте хоча бриґаду Покуса. 15-й полк, згідно з Вашим розпорядженням, повинен був повести Худяков на з'єднання з бриґадою. Без своєї бриґади самий 15 полк в роботу не годиться й мені самому вже двічі доводилося втихомирювати його. Прошу доповісти тов. Антонову, що його приватний наказ про приїзд мій до Києва, переданий запискою через Худякова, я вважаю за скасований телеграмою, в якій комфронт наказав мені відправитися до Катеринослава для особистого командування групою лівого флангу, що його я й виконую. Я вважаю, що до закінчення операції Донбаса справи вимагають моєї присутности в Катеринославі. Плян операції на лівому флангові я розробив і виконаю як тільки мені дадуть бриґаду з артилерією".

І за годину:

„Одержано повідомлення, що ворог, діючи кінними частинами, знову прорвав фронт на стику укрфронта та південного фронта й зайняв село Ново-Миколаївське, що за 7 верствов від Волновахи, Каранні, Розенфельд... Дибенкові резерви вичерпано. Він вислав останній батальйон і просить підтримки. Мені нічого дати, бо я нічого не маю. Новий прорив зробила знов такі кіннота Шкуро, що кинулася на Ново-Троїцьке й примусила частини південного фронту відступати. Без допомоги й, головне, без кінноти, ліквідувати прорива нічим. В Роздільній є 500 коней добре дисциплінованого дивізіона Попова, що належить бригаді. Прошу дати розпорядження Худякову терміново направити цей дивізіон на Волноваху, якщо його взяти не можна, то терміново надішліть інший кінний полк з двома батареями... Без підтримки й, головне, кінної я не маю сил ліквідувати прорива".

І закілька хвилин:

„Ворог зайняв Волноваху. Маріюпіль одрізано. Прорив шириться, у ворога вже з'явилася піхота. Вся серйозність становища полягає в тому, що частини 9-ї дивізії панічно тікають. 79-й та 81-й полки свавільно пішли з позицій біля Волновахи і, загрожуючи комендантам станції зброєю, наказали везти себе через Пологи до Гришино, посилаючись на те, що ніби є такий наказ начдив дев'ять. Деякі ешельони цих частин добігли вже до Полог. Щоб затримати в Пологах та привести їх до порядку, висилаю Пологи мій останній резерв-батальйон інтернаціоналістів під командою Тищенка. Махно виїхав Маріюпіль на фронт, але він не може проїхати до місця боїв, бо Волноваха у ворожих руках. Дибенко в Симферополі, йому дано наказ виїхати до Полог. З мого наказу з Крима перекиньте один полк на Пологи. Але в зв'язку з тим, що частини 9-ї дивізії за вчорашньою доповіддю комітета гришинських комуністів не становлять жодної бойової сили, одного полка замало. Ми можемо думати, що ввесь наш лівий фланг, починаючи від Гришина та Волновахи, зовсім зім'ято. В зв'язку з цим потрібна термінова підтримка надійними українськими частинами силою не менше бригади з одним полком кінноти. Повторюю, це потрібно дуже терміново. Худяков відмовляється дати 15-й полк, бо він у бою; надіслані панцерні поїзди звичайно, їм допоможуть, але ворог має багато кінноти, панцерні поїзди, їм не страшні, навпаки, вони страшні для панцерних поїздів... Доповідаючи про це, вважаю, що відповідальність за дальше погіршення становища лежить уже не тільки на мені, але й на фронтовому командуванні".

Ми на це відповідали:

„Катеринослав, командарму Скачкові.

Відповідальність покладається цілком на Вас, бо Вам було наказано не захоплюватися кримською операцією" (13 квітня).

Проте, негайно було наказано командармові першої (Київ) терміново надіслати до Катеринослава бригаду Покуса; до Миколаєва — воєнкомові Шульженкові — направити дві сформовані батареї до Катеринослава; до Одеси Худякову - 15 піший полк передати до Катеринослава Скачкові.

Але Худяков повідомляв (14 квітня):

„15 полк у бою. Проте, виконуючи наказ, я дав розпорядження викликати на зміну 15 полку 1 - й Вознесенський полк; після того, як прибуде він, 15 - й полк негайно відправимо".

14 квітня Скачко просив:

„Прошу розпорядження видати 3.000 комплектів умундирування та 3.000 чобіт для полка, що формується, якого не можна відправити на діло через відсутність одежі та взуття".

Начальникові постачання тов. Лазимиру:

„Негайно дайте розпорядження передати Катеринослав штаб 2 - ї армії Скачкові 3000 комплектів умундирування та 3000 пар чобіт. Це дуже терміново, бо частини йдуть зразу ж у Донбас".

13 квітня командукр писав Наркомвоєну тов. Подвойському:

„В зв'язку з сумним станом у Донецькому басейні, де 9 - та дивізія тікає в паніці й де вже занято Волноваху, треба негайно озброїти 4 дивізії, з якої один полк зовсім готовий. З Харкова мене повідомляють, що немає гвинтовок, гармат та кулеметів, що треба негайно з київського Арсенала послати до Харкова 3.000 гвинтовок та 40 - 50 кулеметів. Прошу про наслідки повідомити".

Довелося підбадьорювати Скачка, що дуже розгубився від грізних відомостей про корпус Шкура.

„Відомості про Шкуро перебільшені удвічі. Я маю точні відомості: у Махна 6 полків — купа загонів, виборне начало командирів та комісарів полків, звітности немає, платню та умундирування одержують нерегулярно. Візьміться гаразд до організаційної роботи, підтягніть Дибенка, надсилайте політробітників — от у Вас і будуть на місці достатні сили. Наказ бригаді Покуса та 5 кінному полку дано, вони повинні зразу почати вантажитися. Але головне — не скигліть, а організовуйте. Ніяка кіннота перед організованою піхотою не встоїть. І повторюю, ворожий тил слабий — це наскок, а не наступ".

Скачко відповідав:

„На волновахівському напрямку ворога діє корпус Шкура. 5.000 чудової дисциплінованої кінноти з кубанців та горців, що не піддаються політичному розкладові. За літньої години та в нашому степу сама піхота навіть в четверній кількості упоритися з такою кіннотою не може.

Це аксіома початкової тактики. Витягайте із заходу вашу кінноту й переводьте її до нас на схід, інакше справа буде погана".

І тоді ж:

„Ніколи, в жодному оперативному наказі Дибенкові не було наказів іти вглиб Кримського півострова, навпаки, дано було вказівки зайняти проходи й закріпитися на них, не захоплюючись рухом уперед. Дибенко рушив на Симферопіль свавільно, не повідомивши мене про це. Крім того, прорив фронта тепер стався не в районі моєї армії, а в районі південного фронта, бо Волноваха лежить за нашою розмежувальною лінією. Прорива зробили не підлеглі мені частини, а частини південного фронту. Я опинився в скрутному становищі й примушений енергійно просити допомоги лише через катастрофу правого флангу південного фронту, за який не можу відповідати (14 квітня)".

Сили групи Скачка поменшали, як вибули із строю для термінового ремонту обидва панцерні поїзди „Грозний" та „Десятий", що ми їх направили з під Києва на підтримку Донбаса.

Скачко збільшував вимоги й малював привабливі перспективи:

„Після того, як я одержу потрібні мені для відновлення стану на маріупільському фронті дві бриґади з кіннотою та артилерією й після того, як вони займуть лінію Маріупіль - Кутейніково, військо 2-ї бриґади після умундировання та двотижневого відпочинку через Керч відправлене буде на Кубань, щоб ударити у фланг та глибокий тил ворога й тим відвернути увагу добровольчої армії від Донецького басейну" (16 квітня).

Ця фантазія мала на увазі, звичайно, відібрати ініціятиву у ворога. Вона досить добре показує необізнаність із співвідношенням сил на південному фронті.

Саме посеред роботи на підтримку південному фронтові головком писав:

„16 квітня. Щоб остаточно ліквідувати ворожий опір на південному фронті, на якому ворог розгорнув максимум своїх сил, потрібна найенерґійніша підтримка бриґади Махна, що наступає в таганрозькому напрямі дуже повільно і майже немає успіху. Запропоновано негайно вислати на підтримку цій бриґаді ще одну бриґаду Задніпровської дивізії".

І телеграма, що її надіслав Ленін, в якій вимагав підтримати Донбас.

Ми відповідали Раді оборони—Леніну:

„На Донецький басейн з укрфронту я віддав вже 9 дивізію, інтернаціональну бриґаду, укрбриґаду, бриґаду Махна з шости полків, три панцерні поїзди. Тепер відправляю два панцерні поїзди, бриґаду піхоти, 10 гармат, полк кінноти і ще дещо надішлю, для чого їду до Одеси, Катеринослава, Пологи. На Крим наступають майже виключно місцеві сили; зорганізувавши їх, створено загрозу з Керчі - Новоросійська — тилу добровольчої армії. Якщо взятися енерґійно, то можна всупереч думці кабінетних людей перевезти військо керченською протокою. Повторюю,

це будуть місцеві сили; на інше їх не рушити. Галичан ще не ліквідовано, з Ковеля загрожують поляки. Якщо пощастить замиритися з поляками та галичанами (я почав клопотатися про це й маю згоду від уряду), то можемо ще допомогти південному фронтові й, крім того, йти через Буковину до Угорщини, що ненавидить Румунію. Крім того, спираючись на басарабських повстанців, що їх ми організовуємо у полки, (влаштовуємо — *ред.*) похід на Румунію з підтримкою Болгарії та Угорщини. Все залежить від миру з Польщею та Галичиною. Куркульські повстання ще не ліквідовано. Я наполягаю ввести до уряду не тільки українських есерів, але й незалежних с-д. Проте, тут дуже проти. Почувається, що перебільшуюте наші сили: підірвані вони безперервною боротьбою, поганим постачанням, тягнуть до землі й тепер. Дуже зле з фуражем, умундируванням, набоями. Зброї не вистачає. Коней через куркульські повстання та польові роботи знайти важко, політробітників обмаль; розкладницький вплив націоналістичних партій та анархів дуже великий (№ 806—16-IV)".

А П. Дибенко тим часом провадив далі переможний наступ на Крим.

Звідомлення з 16 квітня 10 годин було таке:

„На севастопільському напрямі наші частини просунулися до ст. Сюрень за 20 верстов від Севастополя".

Командарм нервується, центр натискує

Скачко надсилав довжелезні телеграми:

„Як я й передбачав, ворог узяв Маріюпіль. Взято також Сартани та Мангуш. Ворог просувається в напрямі на Бердянське і досить швидко; можливо, що й Бердянське спіткає доля Маріюполя. Протиставити рухові ворога нічого, бо 3 бриґади Махна, перебуваючи безперервно, більше як 3 місяці, в боях, одержуючи лише мізерну кількість умундирування та маючи ще в додаток таких сусідів, як 9 дивізія, зовсім виснажилася й можна вважати 3 бриґаду за таку, що тимчасово вибула із строю. Частин 2-ї бриґади з Крима перевезти теж неможна, бо й ці частини змучені вкрай, голі, босі й тримаються лише тому, що втягнуті до бою. Якщо перевести частини 2 бриґади, що майже цілком складається з мешканців району Мелітопіль-Пришиб, неодмінно розійдуться додому. Ударний полк, що його перевів Дибенко, з Криму на Волноваху в район Пришиба, увесь розійшовся додому, хоч на фронті він був один з кращих полків. Дибенко відповідаючи на зауваження, що він не виконав оперативного наказу й свавільно пішов у глиб Криму, пише, що зробив це з доконечности, бо після здобуття Сиваша та Перекопа в полках 2-ї бриґади залишалося лише по 500-600 чоловіка й тільки, бачачи розбитого ворога, що тікав, міг повести полки в дальший бій у глиб Крима. Якби тоді зроблено було спробу перевести частини

на другу ділянку фронта, люди вважали б це за зраду й не виконали б наказу. Тепер полки 2-ї бриґади біля воріт Севастополя, ведуть переговори з французьким командуванням про зайняття міста. Добровольців у Севастополі немає, вони вже вийшли. Взяти звідти полки 2-ї бриґади неможливо. Отже, стан такий: 2-гу бригаду перевести на маріюпільський напрямок не можна, вона розбіжиться; 3-ю бриґаду треба вважати за тимчасово вибулу із строю; для відновлення її боєздатности треба відвести її в тил, принаймні, тижнів на два.

Таким чином, увесь маріюпільський фронт від Гришина до Бердянського відкритий і ворогові тут шлях вільний аж до Перекопа та Олександрівського. Дибенко називає стан катастрофічним. Я повторюю теж, що стан катастрофічніший, як був під Києвом, коли наші відійшли до Тетерева. Тут на маріюпільському напрямі всі наслідки тримісячної кампанії можуть бути втрачені, зведені накінець за дуже короткий час і незначними силами. Тоді, під Київ знімали всі частини фронта й тепер я рішуче вимагаю, щоб теж було зроблено й щодо маріюпільського фронту, важнішого для нас як сам Київ. Рішуче вимагаю надіслати до Криму бригаду Покуса, 15-й полк, що його Худяков уперто відмовляється дати, ще одну 3- полкову бриґаду з артилерією та кіннотою. І я вимагаю, щоб цю допомогу мені подано було не через тиждень, а за два дні, інакше буде пізно. Якщо моє прохання про допомогу не буде виконано негайно, то кампанію в Новоросії доведеться починати спочатку. Не знімаю з себе відповідальности, бо як військовий знаю, що повинен до кінця відповідати й за перевтомлення свого війська й за нездатність своїх підлеглих, і за небажання тила дати нам умундирування, за нерозуміння серйозности становища старшими начальниками. Але не знімаючи з себе відповідальности, я попереджую, що якщо за три дні мені не дадуть 4 піших полків, два кінні та двох артилерійських дивізіонів, то Бердянськ - Мелітопіль - Пологи, а може й Олександрівське ворог візьме. Чекаю на відповідь, але попереджаю, що відповідь не змінить становища. Його може змінити лише допомога (16 квітня)“.

Скачко перебільшував небоєздатність Махна. Звідомлення з 16 квітня повідомляло:

„На фронті бриґади Махна ми зайняли В. Анадоль, що за 10 верстов на північ від Волновахи. Просування триває“.

Звичайно, що ні за два, ні за три дні вирвати з бою частини для Донбасу, які діяли за кілька сот кілометрів він нього, було неможливо. Свого часу командармові пощастило особистими зусиллями взяти під Київ бриґаду Покуса, що була в резерві в Кременчуці лише за тиждень. В резерві у нас були формування зовсім необстріляні, ненавчені й неозброєні. Були ще частини дивізії Григор‘єва, що пішли на відпочинок і дуже ненадійні.

І Скачкові надіслано відповідь:

„Раз назавжди залиште полемічні вправи та ще в такому неприпустимому неврастинічному тоні. Не пізнаю вашої коректности та витриманости. То ви збираєтеся брати Новоросійськ, то скиглите про здачу Маріюполя. Те, що взято у вас під Київ, повертаємо вам і ще 15 полк та дві батареї з Миколаєва. В Коростенському напрямі тікали частини західньої армії, а не наші. Серйозне виховання дасть можливість відправити ці частини куди треба. Пересування частин вимагає часу. Становище Донбаса не погане — Кутейніково важливіше за Маріюпіль. Які сили ворога біля Маріюполя? Запропонуйте мобілізувати комуністів в усьому районі, надішліть їх до частин для стійкости. Харкову надіслано такі ж вказівки. Коротше телеграфуйте. Чи залишили наші паротяги в Маріюполі? В Криму утворюється свій уряд. Почато переговори з Польщою та Галичиною про мир — якщо пощастить, тоді дістаните цілу дивізію".

А Скачко і далі писав:

„Зараз одержав повідомлення, що ворог зайняв Мангуш, Стародубівську, Миколаївське та ще деякі пункти на півдорозі від Маріюполя до Бердянського й виявляє намір іти далі. Становище під Волновахою, що було непевне, тепер очевидно погіршало. Від Махна Дибенко одержав жахливу телеграму, в якій він вимагає негайно надіслати будь-які збройні сили. Питання про Севастопіль ще не розв'язане. На феодосійському напрямі почалися серйозні бої, в звязку з чим в Криму затримано кінноту та артилерію, що їх треба було надіслати до 3-ї бригади. Відбувається те, що я передбачав і телеграфував вам, але, не маючи відповіді, мені, на жаль, залишається бути лище свідком того, що відбувається (17-IV)".

Головком від нього вимагав:

„17 квітня. Терміново надішліть на підтримку Махна для дій в наказаному йому напрямі одну пішу дивізію та один полк кінноти, крім бригади призначеної 16 квітня".

Відповідаючи, Скачко повідомляв:

„За додатковою доповіддю члена Реввоєнради Тищенко цілком потверджується моє повідомлення, що бригаду Махна треба вважати за відсутню, а фронт від Маріюполя до Оленівки за відкритий. Тому, треба якнайшвидше зайняти цей фронт іншими частинами, а частини бригади Махна одвести в тил для формування. Тимто, ще раз повторюю своє клопотання якнайшвидше надіслати бригаду, що зайняла б лінію Маріюпіль-Оленівка й разом з тим була ядром для розгортання 7-ї дивізії, до складу якої ніяк не можна заводити бригаду Махна".

Головком напосідав:

„Направити на південний фронт одну дивізію та одну бригаду.

Ці частини повинні бути цілком боєздатні, з доброю артилерією. Прибуття їх за призначенням повинно бути терміновим за Вашою особистою відповідальностю. При чому виділити ці частини треба по можливості з частин, що діять у південному напрямі".

І далі:

„Наказ треба виконати. Дивізію та полк кінноти треба будь-що направити терміново. Про виконання сповістіть."

Від РВради докори за відволікання у виконанні наказів про підтримку південного фронта. Відповідаючи на них, ми писали:

„Жодної хвилини прогаяння. Галичани били поляків, які дуже даються в знаки західньому фронтові. Наші частини розбили галичан, в чотири рази сильніших греків, союзників під Одесою, під перехресним обстрілом прорвалися крізь позиції біля Сиваша, що називалися неприступними. Під Маріюполем частини Махна, босі, не мавши 4 місяці відпочинку, відійшли лише після втечі 9 дивізії. Тепер знову йдуть уперед, діставши від нас поки два полки на підтримку. Частини українського фронту гідні кращих частин інших фронтів. Безперечно, погоджуюсь: всі на Ростов! Так дайте ж і мені з усім організаційним військовим та партійним апаратом діяти на Ростов. Тупцювання в Донбасі губить Донбас, робітничий район майже вмер. Давно прошу — дайте мені Гришинський або Волноваський напрямок, що підсікає Донбас і успіх забезпечений. Ідучи з укрфронту, частини втратять половину боєздатности. В мені говорить знання місцевих умов і свідомість свого впливу на Махна та українські частини. Не викидайте з уваги мене, нашої військової та політичної організації, використайте їх цілком. Після Вашого, глибоко історично - вдумливого ставлення перед взяттям Харкова, я маю право вірити в Вашу проникливість і тепер. Знову, повірте,— на місці видніше".

На цю телеграму дуже суворо відповів Володимир Ілліч:

„Розподілу південного фронту та укрфронту немає. За перше дякую, друге — лаю. Караю самостійність. Переведіть українське військо для заняття Таганрога, неодмінно відразу ж. Телеграфуйте,". (За „перше"— це за танк, надісланий до Москви для східнього фронту).

На це командукр відповідав:

„Голові Раднаркому Леніну. Додаючи до раніш надісланих телеграм: саме тому, що тепер все на Ростов, прошу дати мені взяти участь у цьому поході. Як без Вас наша партія половина, чи менше сили, так і без мене та моїх командирів укрармія значно послаблена".

Тим часом прибуло запитання від Ради оборони — чи одержали ми наказа передати всю 2-гу армію (Катеринослав) південному фронтові?

Ми добре розуміли правильність цього розпорядження з військового погляду: єдиний об'єкт — єдине командування. Але ми знали. що південний фронт не справиться з організаційними завданнями, що лежать на 2-й армії.

І ми відповідали - Вацетісу, Леніну:

„Наказа про передачу 2 армії південному фронтові не одержали. Надалі прошу мати на увазі, що тепер укрфронт виділити більше нічого не може безболісно. За 30 верстов від Києва куркульське повстання 3.000 добре озброєних з 8 гарматами, біля Шепетівки ворога ще не зломили, поляки від Ковеля наступають на Рівне, відтісняючи петлюрівців, що їх і ми натискуємо, але загрожуючи й нам; Угорщина благає допомоги; відбувається переформування розладнаних частин, погано з артилерією, частини майже босі, не досить дисципліновані. Не можна їх відсилати до іншого командування. (Повинен зазначити, що передача 2-ї армії південному фронтові цілком правильна з суто військового погляду, єдиний об'єкт — єдине командування на ділі дуже шкідливі, бо не вважає на місцеві особливості, на організаційні можливості укрфронта та південного фронта — завдання організувати Новоросію для боротьби не під силу йому (південному фронтові), що погано справляється й з Доном). Знову прошу передати таганрозький напрямок укрфронтові — тут величезне військово-організаційне завдання, що надсильне південному фронтові“ [1].

А Скачкові ми телеграфували (19 квітня):

„Розв'язання питання про другу неправильне, чекайте мого приїзду. Передайте привіт частинам за те, що своїм мужнім наступом зуміли відтягти на себе кращі ворожі сили. Що треба й можливо зробимо. Обіцяне у дорозі до Вас.“

Повільне виконання негайних розпоряджень

Розпорядження про підтримку Донбасу виконувалося не досить енергійно. Наказа з 13 квітня про негайну відправку до Катеринослава бриґади Покуса виконано лише 19 (з Житомира виїхали терміновими ешельонами 16 піший полк та кінний дивізіон цієї бриґади). Ці частини 22 квітня прибули до Катеринослава.

Про 15 полк із складу тієї ж бриґади Покуса ще 21 квітня тривало листування з командармом 3. Командукр вимагав: „Терміново п'ятнадцятий завтра Катеринослав“.

Вознесенський полк, про відправку якого в розпорядження Скачка наказ дано 20-IV лише 25-IV прибув з фронту до Одеси.

Вимога відправити на допомогу Донбасу артилерійські частини, зформованих у Миколаєві, довго гуляла в інстанціях Нар-

[1] Поставлене в дужках у цій телеграмі ми викреслили; наводимо його, проте (з рукописного оригіналу), як дуже характерне.

комвоєн і так і не була виконана до особистого приїзду командукра до Миколаєва (21 квітня).

Поволі просувався 5 кінний полк. 18 квітня комендант ст. Знаменка повідомляв, що цей полк влаштував мітинґ, — куди їхати: чи до Полтави, де залишилися сім'ї червоноармійців, чи до Катеринослава.

Після рішучої вимоги коменданта, вирішили їхати до Катеринослава, але послати делеґацію до Полтави.

Панцерні поїзди „Грозний" та „Десятий" прибули несправні. Тов. Скачко мав підстави нервуватися. Він міг виставити на підтримку Махна два полки та й то один з них „розбігся".

Становище ставало чимраз серйозніше. Скачко повідомляв:

„Фронт від Маріюполя до Оленівки зосім оголений, бо бриґади Махна майже немає. Незначний опір, що його ми чинимо, підбадьорює ворога розвивати операції. Рух до Бердянського йде посиленим темпом. Мені потрібна негайна допомога, а проте, Худяков навіть не відповідає на запитання про висилку 15 полка; де бриґада Покуса та 5 кінний я відомостей не маю."

Ми відповідали (18 квітня):

„Бриґада Покуса звільнилася лише після здобуття Житомира, вантажиться до Вас. 15 полк тепер, після зміни його Вознесенським, іде до Вас. Про дві батареї з Миколаєва не знаю. 5 полк уже в дорозі до Християновки. Для Вас в Харкові готовий, але неозброєний полк, зброю послали звідси. Кримський уряд буде на зразок українського."

На вимогу головкома крім бриґади дати ще дивізію на підтримку Махнові тоді ж відповідали:

„Зараз триває упертий бій біля Шепетівки та Тирасполя й уперта боротьба проти куркульських повстань. До того ж, більша половина сил — місцеві формування, які розсипаються, коли їх переводити. Крім того, що дав, нічого дати не можу. В Харкові чекає озброєння формована бриґада 4-ї української дивізії У Махна — бракує лише постачання та озброєння. Зформованих людей в Катеринославі сила."

Але 4 дивізія, що формувалася, була в розпорядженні Наркомвоєн, а тов. Подвойський справедливо не хотів зривати її формування й розпорошувати дивізію на частки. Справних ґвинтовок у нас не вистачало, ремонтували попсовані погано.

Моряцькі панцерні поїзди (а їх ми мали три) були в частковому ремонті. Багато було на них сподівань. І раптом наказ — моряцькі команди з панцерних поїздів відправити на північний фронт.

„Захід чи Схід?"

Скачко нервувався й далі. Особливо цікавий його лист (писаний рукою):

„Тов. Антонов!

Дозвольте мені звернутися до Вас не як до командувача фронту, а як до комуніста та революціонера й висловити по-товариському деякі міркування, що їх командувачеві фронту я не можу висловити, не порушуючи підлеглости.

На мою думку, тепер робиться величезна помилка, що може загубити всю справу революції в Росії. Помилка ця полягає в тому, що ми, маючи можливість тепер придушити Дін і зайняти бойову лінію Ростов — Великокняжеська, не використовуємо цієї можливости і, захопившись операціями на західньому фронті, захопилися можливістю працювати в інтернаціональному маштабі, в безпосередньому контакті з революційною Угорщиною, залишаємо схід і дозволяємо ворогові, що тимчасово подався, зміцнитися й знову відновити суцільний східній фронт.

Помилка ця почалася не з учорашнього дня. Ще тоді, коли фронт Донецького басейну був у нашому віданні й коли там ворожі сили були дуже незначні, я просив Вас дати мені фронтовий резерв з тим, щоб користуючись силою його, ліквідувати Донбас. Ви мені відповіли тоді: „Не захоплюйтеся Донецькими операціями“. Проте, тоді ліквідувати Донецький басейн було неважко, бо до нього не надійшла ще допомога з кубанського фронту й всі сили ворога були не більші за одну дивізію.

Потім донецьку групу взяли з нашого відання, фронтовий резерв так само вийшов з нашого розпорядження до південного фронту й через неналагодженість командування в 13-й армії, через відсутність зв'язку між штабом 13 армії та гришинською ділянкою, на якій фактично не було жодного командування, ліквідація Донбасу перетворилася на безконечну кадрилю воронізько-царицинського типу. Ми звикли до безконечного тупцювання на місці вже не нашого бахмутсько-гришинського фронту й перестали звертати на нього увагу, ніби зовсім забули про те, що ворожі сили там зростають й що на перше квітня намічено повну їх концентрацію з переходом до активних дій, про що нам добре було відомо з даних розвідки.

Каюся, що навіть я, відтягнутий іншими завданнями на південному заході (здобуття Одеси), на якийсь час випустив з ока Донбас, головне тому, що нічого не міг зробити там, не маючи засобів і сил.

Але звістки із східнього російського фронту знову заставили дуже швидко згадати за нашу болячку.

Зараз приїхав розвідник З. і привіз відомості про становище в добровольчій армії та її оперативні пляни.

Добровольче командування втратило будь-яку надію на французів і ставиться до них вороже, називаючи їх зрадниками. Вся надія добровольців тепер на Колчака й весь їхній плян збудовано на з'єднанні з ним та створенні єдиного східнього фронта.

Ви знаєте, як іде Колчак, ви знаєте, що Казань, Симбірськ, Самара та Оренбург вже під ударом. На лівому флянгові Колчак має намір іти через Оренбург на Царицин, в зв'язку з цим добровольча армія на Кубані готує сильний кулак, який на початку травня повинен ударити через Великокняжеську та Свято-Хрест на Царицин. Покищо наказано триматися на лінії Манича.

Зрозуміло, треба й нам зосередити здоровий кулак в куті, десходиться Дін та Донець, щоб парирувати удар у фланг просування ворога на Царицин. Одночасно з ударом на Царицин передбачається десант біля Астрахані, якого підтримає Гур єв. До Гур'єва тепер відправляють морем зброю, набої та умундирування. Після виходу Колчака на Волгу, зрозуміло, ворогові дуже легко буде здійснити свої пляни й відновити єдиний східній фронт і тоді вже боротьба буде дуже важка.

Ми можемо перешкодити цьому виключно одним — цілковитою ліквідацією Дона та утворенням кавказького фронту на лінії Манича від Ростова через Великокняжеську. Якщо ми не встигнемо зробити цього до початку травня, ми пропали.

Зрозуміло, що південний фронт через свою внутрішню слабість зробити цього не може й тому ліквідувати Дін і вийти на Ростов повинні ми. Для цього нам треба всю свою увагу звернути на схід і рушити трьома напрямами: 1) Крим-Керч-Кубань, 3) Маріюпіль-Таганрог-Ростов, 3) Доля-Кутейніково-Новочеркаське.

Удар в цих напрямках повинен бути блискавичний і рішучий, а для цього треба дати не менше як три дивізії. Проте, коли я прошу сил для цього удару, Ви відповідаєте: „Я дам Вам бригаду Покуса"... Це звучить іронічно... Адже ми маємо три дивізії і можемо їх дати, знявши дві з одеського та київського напряму. Захід нічим нам не загрожує тепер. Він нам не страшний. Захід розкладається. Ні Румунія, ні Галичина не зможуть вести проти нас походу. Після того, як вибули французи, на заході не залишилося жодної реальної сили, проти якої нам треба боротися, а проте, ми тримаємо на західньо-українському фронті п'ять (а з кіннотою шість) дивізій і з цими силами ліземо все вперед і вперед, мріючи про похід на Угорщину, не зважаючи на схід, де хмари збираються чимраз грізніші. Ми рвемося на захід і не помічаємо, що цим самим ми допомагаємо ворогові витискувати сили комуністичної революції з Росії.

Нам тепер треба покинути захід і всіма силами повернутися на схід і за два тижні ліквідувати Дін. Якщо ми цього не зробимо до 1 травня, то Колчак об'єднається з Денікіним і ми програємо справу комуністичної революції.

Про це я кричу в усіх своїх телеграмах, а Ви мені відповідаєте порадами не хвилюватися та обіцянками прислати „два

полки“. Ви ніяк не хочете зрозуміти, що об'єднання Колчака з Денікіним буде загібеллю російської комуністичної революції і Ви не хочете звернути уваги на те, що якщо російську революцію переможуть, то винно буде в цьому наше захоплення західнім походом та відтягання всіх дійових сил з Дону на Галичину та Румунію, відтягнена сил від справжньої небезпеки до слави міжнародньої арени.

Зрозумійте ж нарешті, зверніть увагу на східню небезпеку, що грізно зростає й дайте для ліквідації її не два полки (що просто смішно), але дві дивізії з західнього фронту. Якщо Ви через тиждень дасте мені ці дві дивізії, Дін ліквідуємо, південний фронт вийде на лінію Ростов-Великокняжеська й, зосередившись там, стане непереборною стіною між Колчаком та Денікіним. Якщо Ви цього не зробите, Колчак з'єднається з Денікіним і війну в Росії (річну війну) програє комунізм.

Дві дивізії на східній фронт, на фронт Дін-Маріюпіль!

Дві дивізії або загибіль революції!

Загибіль загрожує не тільки від суто військових неуспіхів, але є ще одна обставина, на яку очевидно не зважає уряд — це становище вугільної промисловости. Кожний зайвий день тупцювання в Донбасі, тупцювання, що триває три місяці, непоправно руйнує вугільну промисловість. Справа була краще як ми не лізли в Донбас. Робітники працювали там під білогвардійським ярмом, але працювали й підтримували копальні. Тепер ми наскочили на Юзівський район, не утрималися й відійшли і разом з нами, побоючись репресій ворога, пішли з Юзівського району 40.000 робітників. Копальні покинуто, а покинута копальня за тиждень руйнується так, що її не можна потім відновити й за місяць. Ще тиждень прогаяння, що тиждень даремного тупцювання в Юзівському районі і його загубимо безповоротно й навіть за майбутніх успіхів вже він не зможе нам дати вугілля. А це ж буде найтяжчий крах нашої армії й нашої революції.

Коли я тепер дістаю відомості, що взято Кам'янець на Поділлі, що ми вже в межах Галичини, не радісне, а злісне почуття опановує мене. Ми самі ідемо туди, куди нас витискує реакція в Росії, ми перемагаємо для того, щоб у чужих країнах, в які ми тепер ідемо, як переможці, опинилися в ролі вигнанців, що втратили свою країну, віддали її у владу реакції через захоплення широкими плянами.

Залиште захід, заберіть звідти всі сили й переведіть їх на схід. Щільно візьміться до заходу, інакше... інакше комуністична Росія не переможе небезпеки, що насувається зі сходу, її буде роздавлено, а разом з нею роздавлено буде й комуністичну Україну.

І винні будемо ми, українські радянські воєначальники, винні в тому, що ми мали сили попередити цю небезпеку й ми її не попередили.

Забути захід! Підписати який завгодно мир з Галичиною та Польщею й всіма силами напосісти на схід та Дін! Ось єдиний шлях до спасіння революції! Благаю Вас станьте на нього поки ще не пізно.

З комуністичним привітанням А. Скачко.

18/IV, 1919 р. Катеринослав".

Зразу ж після одержання цього листа ми телеграфували Скачкові:

„Ваші зауваження та міркування невчасні. Кам'янець на Поділлі беруть басарабські частини. Добре зробите, якщо припините міркування, а повідомлятимете, що Ви вживаєте, щоб врятувати становище. Треба вміти організувати сили на місці. Покус уже рушив до Вас. З Одеси вже пішло все, що можна, й особисто буду у Вас".

За два дні докладнішу відповідь надіслано було листовно.

„Лист Ваш з 18/IV повний непорозумінь. Донбас із середини грудня, коли Кожевнікова взяли у мене, — не наш. І даремні були мої та Глаголєва прохання дати нам хоча б гришинський (на Іловайську) напрямок. Півтора місяці тому Костяєв заявив Раковському й Кожевніков мені, що за два тижні Донбас і Новочеркаське будуть ліквідовані, — справи йшли добре й у резерві була вся восьма армія. Наші сили виросли лише після здобуття Києва, а до того часу були вчетверо слабші. Ніякої стратегічної помилки з нашого боку не було й нема. Я настоював, і задовго до ваших телеграм вирішено було почати переговори з Польщею та Галичиною про мир. Далі, все для того ж, щоб зекономити сили для боротьби на схід, я настоював перед українським урядом та загальноросійським, щоб ввести до українського уряду українських соціялістів-революціонерів та незалежних с.-д., це на шкоду комунізму, але це заспокоїть деякі елементи селянства. Та ж думка в основі визнати самостійну радянську республіку в Криму.

Ваші міркування про захід — слабенькі: там наш поштовх розв'язує нові сили, які самі дороблять свою справу. Зараз румуни наступають на Угорщину, Болгарія ладна кинутися на Румунію, в Туреччині величезні заворушення. Ввесь Балканський півострів клекоче. І все завдання в організації удара, що здатний повалити останні бар'єри для розвитку революції. Сил для цього багато на місцях і їх ні на що інше не відтягнеш. Як там зрушиться, руки в нас цілком будуть розв'язані.

Помилка є у нас і велика — в організаційній роботі. У Махна нічого не зроблено, а його сил цілком було б достатньо, щоб протистояти натискові „корпуса" Шкуро. Тільки ці сили треба було зорганізувати. Комфронт Антонов".

Цей лист не давав вичерпливої відповіді.

Перш за все Скачкові було добре відомо, що коли він вимагав „фронтового резерву“ в своє розпорядження, цей резерв складався з бригади 9 резервної дивізії, яку ми так і не встигли використати на своєму фронті, бо вона майже тоді ж передана була південному фронтові з наказу Головкома. Але ще раніше на південний фронт ми віддали інтернаціональну бриґаду, що її ми сформували, два панцерні поїзди та дві батареї. Скачко також знав, що це з нашої ініціятиви Махно почав наступ на Таганрог й що для підтримки Махна передбачалося використати частини П. Дибенка. Тому то й наказано було не наступати в глибину Кримського півострова, але лише „замкнути Крим“.

Скачко знав, що лише десять днів, як ми здобули Одесу, лише тиждень, як усунули безпосередню небезпеку для Києва й що по суті ми ще рішуче нічого не зробили для „заходу“.

Імпульсивний командарм раптом забув, що бриґаду Покуса надіслано було йому на допомогу з його ж прохання та ще з додачою кінного полка, двох батарей та двох панцерних поїздів.

І вимагав він цих сил зовсім не для „удару“ в трьох напрямах проти добровольчої армії, а лише, щоб закріпити правий фланг південного фронту. Тепер після доповіді розвідника, що прибув до нього, він називав зневагою відправку допомоги, що її він просив раніше, і вимагав аж три дивізії для активних операцій. І зовсім одверто прибрехував, що кричить про ці великі бойові завдання в усіх своїх телеграмах (справді ж жодної такої не було).

Три дивізії тоді, коли ще тривали уперті бої з петлюрівцями під Шепетівкою та з мішаними силами білих під Тирасполем, майже ціла наша дивізія скована була придушенням внутрішніх повстань. Три дивізії, цебто, по суті все, що ми якось зформували.

Решта ж була хаос, в якому треба було ще розібратися. І серед цієї решти — дивізія Григор'єва, а про Григор'єва були уперті й надзвичайно тривожні чутки. [1]

Дати три боєздатні дивізії на південний фронт, крім того, що ми вже йому віддали — це значило в тодішніх умовах не тільки відмовитися від „прорива на захід“, але звільнити для петлюрівців (далеко ще непереможених) Україну.

Нарешті, район Катеринославщини мав величезні сили (з самої Юзівської округи за повідомленням того ж Скачкового листа пішло близько 40.000 робітників). За напруженої роботи партійних та радянських організацій можна було б утворити тут за короткий час цілу армію. Цієї роботи не було пророблено в районі Катеринославщини й величезна доля відповідальности за це падає на того ж Скачка.

---

[1] Про Григор'єва див. докладніше „Л. Р.“ № 3, 1931 р. *Ред.*.

Лише надзвичайною психічною неврівноваженістю Скачка можна пояснити його лист, сповнений вигадками та істерикою.

Надвечір 19 Скачко повідомляв:

„Одеса, комфронту Антонову.

На маріюпільському фронті почався загальний безладний відступ 3-ї бригади тиждень тому. Коли я надіслав перше прохання про допомогу, щоб відновити становище, досить було однієї бригади. Тепер треба принаймні трьохбригадна дивізія й якщо її не буде надіслано до мене за 3 дні, неминучий цілковитий крах фронту".

І слідом:

„В зв'язку з тим, що досі ми не одержали ніякої допомоги, про яку я благав цілий тиждень, з 12 квітня і в зв'язку з неможливістю триматися з рештками сил проти ворога, що в п'ять разів перебільшує кількісно, для спасіння решток 3-ї бригади Задніпровської дивізії і щоб попередити оточення 2-ї бригади я завтра 12 квітня віддам наказ про звільнення Кримського півострова та про відступ 2-ї бригади на лінію Перекоп-Генічеське, та про відступ 3-ї бригади на лінію Бердянське-Новоспаське — Цареконстянтинівка - Кремінчик, Максимільянівка".

Йому командукр відповідав:

„Негайно відповідайте, чи виконали Ви дивну загрозу про Крим? Цього без дозволу мого Ви не повинні робити". (Загроза була тим більше дивна, що справді ворог не тільки не мав кількісної переваги, але значно поступався перед нами в кількості — *А. О.*).

Відповідь від Скачка була така:

„Досі ще не виконано, але якщо своєчасно не буде допомоги, то можливо примушений буду це зробити".

Після цього командукр дав розпорядження:

„1. Прискорити просування бригади Покуса та 5 кінного полка до Катеринослава.

2. Крім 15 та Вознесенського піших полків надіслати до Катеринослава з Одеси й полк Тараса Шевченка.

3. Затримати відправку морців з панцерних потягів на „північ".

Начальникові панцерних поїздів Лепетенкові (до Кременчука).

„Негайно без затримки, взявши гарматні набої, їдьте до Катеринослава ком. Скачко".

4. Наркомвоєн Подвойському прохання підштовхнути передачу Скачкові двох батарей, зформованих у Миколаєві, передати в його розпорядження 9 та 11 запасні батальйони, зформовані в Катеринославі, а також 3 бригаду 4-ї української дивізії, що зформована й чекає на зброю в Харкові".

Скачкові (20 квітня):

„З Одеси п'ятнадцятий виїздить завтра. Іду Миколаїв витягти що можна. Завтра у Григор'єва — його три полки з ним. Але це буде важко".

На категоричну вимогу Головкома відповідь дано 21/IV:

„З оперативних звідомлень зрозуміло було становище: бриґада Махна своїм наступом відтягла на себе корпус Шкура й тепер розбита як і 9 дивізія. Все, що можна, знімається з київського та одеського напрямів; але це справи не виправить, якщо не розвинеться наступ 8 армії“.

Це була, звичайно, цілком слушна заява. Наступ Шкуро був короткий удар, а не бойова операція „далекого націлу“. Зосередження нами достатніх сил вимагало часу. Лише негайний і рішучий наступ 8 армії до життьових центрів козацтва міг виправити справу.

Але напосідала Рада оборони, напосідав Ільїч. Особисто Раковському 22 квітня писав:

„Сокольніков телеграфує мені, що Денікін в Донбасі добре використав відволікання, зміцнився й зібрав свіжиші, як наші сили. Небезпека величезна. Україна повинна визнати Донбас за безперечно важливіший український фронт і будь-що негайно виконати розпорядження Головкома дати пристойну допомогу на підтримку ділянки Донбас — Маріюпіль. Із матеріялів Подвойського я бачу, що воєнного майна на Україні, навіть не рахуючи Одеси, є багато, не треба збирати його, а зразу ж формувати частини для здобуття Таганрога та Ростова. Чи мобілізували Ви всіх офіцерів на Україні? Треба будь-що збільшити сили проти Денікіна. Телеграфуйте докладніше № 118. Голова Ради оборони Ленін“.

Стан формувань Укрфронту

Тим часом радянська Угорщина, радянська Баварія благали про підтримку. Басарабські та галицькі селяни чекали лише появи нашого війська, щоб повстати під прапором Рад.

І в той же час на сусідньому з нами фронті раптом виявилася серйозна загроза.

Злива категоричних наказів — на підтримку головкома, накази РВРади й нарешті телеграми Леніна — віддати на південний фронт крім тих, що ми їх уже передали, майже всі оформлені сили укрфронту.

Перед нами стояли важкі завдання.

А, проте, стан українських армій був далеко не блискучий.

Куркульські повстання відтягли не лише караульні, а й фронтові частини. Кращі бойові одиниці, змучені тривалими боями, потребували відпочинку й переорганізації. Значна частина наших сил не досить надійна (майже вся дивізія Григор'єва, бриґада Богунського, значна частина другої дивізії тощо).

Постачання зовсім кепське.

Брак кадрів, умундирування та озброєння гальмує формування нових частин.

Записка про стан частин, що їх формували органи наркомвоєн, подавала на 3 квітня для Київської округи такі відомості:

1. Окрема кримська бриґада (Херсон — Миколаїв — Берєслав) відомостей нема.

2. 1-а бригада 4 української стрілецької дивізії (Київ), 28 стрілецький полк — 48 червоних командирів, 137 червоноармійців, 9 коней, 193 ґвинтівки.

29 стрілецький полк — 52 командири, 148 червоноармійців, 21 кінь, 219 ґвинтівок.

30 стрілецький полк — 20 командирів, 793 червоноармійці, 57 коней, 350 ґвинтівок, 13 кулеметів.

Кінний дивізіон, саперна сотня, сотня зв'язку та обоз — 100% некомплекта.

Легкий артилерійський дивізіон — 18 командирів, 187 червоноармійців, 44 коня, 12 гармат.

3. Запасний піший полк — 43 командири, 417 червоноармійців, 1 ґвинтівка.

4. Три менометні команди для фронта, понтонний батальйон, прожекторний відділ — 100% некомплекту.

5. 2-й український інженерний батальйон — 19 командирів, 269 червоноармійців, 38 коней.

6. 3-й запасний полк (Черкаси) — 25 командирів, 653 червоноармійці, 4 коня.

7. Прикордонний запасний полк (Чернігівщина) — 36 командирів, 28 червоноармійців.

8. Запасна кінна сотня — 6 командирів, 32 червоноармійці, 9 коней.

9. Запасна сотня прикордонної дивізії: 1-ша запасна легка батарея, 2-га запасна легка батарея, 3-я запасна легка батарея — 100% некомплекта.

Майже для всіх цих формувань крайні терміни вичерпано.

В Харківській військовій окрузі на 1 квітня:

1. Зараховано як такий, що формується, 13 полк 2-ї дивізії, а справді це бриґада Богунського, що не має ніякого відношення до округи.

2. В другій бриґаді 4 української радянської дивізії: 31 стрілецький полк (Кременчук) — 58 командирів, 80 червоноармійців, 9 коней. 108 ґвинтівок.

32 Стрілецький полк (Кобеляки) — 32 командири, 17 червоноармійців, 14 ґвинтовок.

33 стрілецький полк (Конград) — 24 командири, 17 червоноармійців 24 ґвинтівки.

3. 3 бриґада 4 української стрілецької дивізії.

34 стрілецький полк (Харків) — 57 командирів, 1. 300 червоноармійців, 87 коней 157 ґвинтівок і кулемет.

35 стрілецький полк (Суми) — 93 командири, 1.721 червоноармієць, 33 коня, 133 ґвинтівки.

36 стрілецький полк (Богодухів) — 48 командирів, 1.333 червоноармійці, 23 коня, 74 гвинтівки.

Штаби обох бриґад оформлені на 50%.

4. 5 минометна команда—100% некомплекта.

5. 3 кінна бриґада — штаб по одній особі. 5 кінний полк та 6 кінний полк — 100% некомплекта.

6. Кінний дивізіон для 4 української дивізії — 100% некомплекта.

7. Легкий артилерійський дивізіон і легка батарея для 1 української дивізії — 100% некомплекта.

8. Легкий артилерійський дивізіон та 2 батареї для 2-ї дивізії — 100% некомплекта.

9. Легкий артилерійський дивізіон для прикордонної дивізії — 100% некомплекта.

10. 100% некомплекта для трьох гаубічних батарей, що формуються (по 1 на дивізію) та двох важких артилерійський дивізіонів.

11. 100% некомплекту для всіх артилерійських формувань 4-ї української дивізії.

12. В такому ж стані всі технічні формування та обоз.

13. 3-й запасний полк (Катеринослав) — 15 командирів, 1699 червоноармійців, 29 коней.

14. 4-й запасний полк (Миргород) — 41 камандир, 692 червоноармійця.

15. Запасні кінні частини — 100% некомплекта.

16. Запасні легкі батареї — теж.

17. Чотири залізничі сотні — відомостей немає.

18. Два авіозагони — відомостей немає.

Такий стан був з терміновими (за 2 тижні для піхоти, один місяць для решти) формуваннями, що проходили здебільшого більше як місяць.

Додаткові завдання для Київської округи:

1. Перший та другий полки особливого призначення — 100% некомплекта (на 7 квітня).

2. Легкий артилерійський дивізіон для 1-ї дивізії — 24 командири, 301 червоноармієць, 43 коня, 4 кулемети, 12 гармат.

3. Дві важких батареї — відомостей немає.

4. Тракторний дивізіон — відомостей немає.

5. Панцерний загін — відомостей немає.

6. Кінний полк при уряді — відомостей немає.

Додатково для Харківської округи — 2 запасні батальйони — відомостей немає, Румунський полк — відомостей немає, 3-й радянський полк особливого призначення — 100% некомплекта.

8 квітня — дано такі розпорядження одеській армії.

1-й збірний полк Ткаченка переіменовується на 1-й знаменський полк: 3-й особливий батальйон 5 полка переводиться до 1-го знаменського полка, як 3-й батальйон. 2-га південна армія переформовується в 2-й ананьївський полк. Обидва полки об'єднуються в південну, що окремо діє, бриґаду.

1-шу південну армію переформовується в кінний дивізіон південної бриґади, що діє окремо.

Південна бриґада, що діє окремо, підлягає командувачеві групи війська Одеського напряму.

Призначаються: колишній командир 1 збірного полка тов. Ткаченко — на командарма південної бриґади, що діє окремо; колишній командарм 1-ї південної армії тов. Богун — на політичного комісара бригади; колишній командарм 2-ї південної армії Марков—на начальника штаба бриґади; колишній командир Знаменського полка тов. Айвазовський — на командира ананьївського полка".

13 квітня ми віддали командармові 1-ї такого наказу в організаційній частині:

„На додаток до наказу за № 655 пропоную негайно почати плянове переформування доручених вам частин:

1. 1, 2, 3, 4 полки розгорнути в штатні бриґади, три бриґади об'єднати в 1-шу дивізію, 4-ту бриґаду виділити до 2-ї дивізії.

2. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 20, 21, 22, Волинський, Чигиринський, Миргородський, Констянтиноградський полк об'єднати в дві бриґади 2 та 3-ю бриґади 2-ї дивізії.

3. Зробити переформування 3-ї бриґади 2-ї дивізії, поставивши цю бриґаду, як залогу в Житомирі.

4. 1-шу бриґаду 3-ї прикордонної дивізії (11, 12 та 13 полки) розгорнути до штатного складу, додати до них один дивізіон легкої артилерії, розгортання провести в районі Коростень — Овруч.

5. Звернути особливу увагу на становище артилерії: при дивізіях на кожну дивізію по три дивізіона легкої, один дивізіон (6 гармат) 48-лінейної та один дивізіон (4 гармати) важкої польової.

6. Постачати частини достаньою кількістю обоза та засобів зв'язку.

7. Наглядати за об'єднанням басарабських повстанців у штатну бриґаду, до якої додати легкий артилерійський дивізіон.

8. Розгорнути 3-й полк кінної бриґади і її артилерію довести до одного 3-батарейного кінного дивізіона.

15 квітня наказ фронту (47):

§ 1. Наказую військо фронту переформувати на три армії.

Перша армія — штаб Київ, командувач Мацилевський, члени Реввоєнради: Владимиров та Ушаков—колишня київська група.

Друга армія — штаб Катеринослав, командарм Скачко, члени: Реввоєнради: Тищенко та Дуцис. Задніпровська дивізія без 1-ої бриґади, 2-га окрема бриґада, 3-тя бриґада та Кримська бриґада.

Третя армія — штаб Одеса, командарм Худяков, члени Реввоєнради Голубенко, Рославлєв, заступник — Будьзько. 1-ша бриґада Задніпровської дивізії — (6 полків), бриґади Богунського, дивізіон Попова, басарабські повстанські частини та 5-й кінний полк.

§ 2. Розмежувальні лінії залишаються ті самі.

§ 3. Всі частини 1-ї армії звести в дві штатні дивізії — 1-шу та 2-гу, 1-шу кінну бриґаду, окремо басарабську бриґаду та прикордонну дивізію. 1-шу окремо стрілецьку бриґаду ввести до 2-ї дивізії. Всі частини 2-ї армії об'єднати в дві штатні дивізії — 3-ю (кол. Задніпровську), та 7-му. Всі частини 3-ї армії звести в дві штатні радянські українські дивізії — 5 та 6.

§ 4. 2-га окрема кінна бриґада стоїть у резерві фронта.

§ 5. Організована в Києві Дніпровська фльота входить до складу 1-ї армії.

§ 6. В зв'язку з швидким зростанням польових формувань всім начальникам постачання терміново переробити пляни постачання, виходячи з даних цього наказу".

Одна 1-ша армія (Київ) заявила вимогу на поповнення до штатного складу — 455 червоних командирів, 28.700 червоноармійців, 365 кіннотчиків, 1.700 артилеристів, 2.160 фахівців та 8.000 коней. Вимоги на матеріяльну частину були величезні.

Відправляючи цю вимогу до Наркомвоєну, командукр відзначав:

„За весь час Наркомвоєн надіслав до армії лише 8 маршевих сотен (до бриґади Покуса увійшли повстанські частини, а не Наркомвоєн). Наркомвоєн не зформував для фронта жодного штатного обозу, жодної команди кінних чи піших розвідників, жодної кулеметної, минометної команди, жодного батальйону зв'язку. Жодне з завдань фронту щодо цього не було виконано.

Так само фактично не створено будь-яких продовольчих чи інших базових чи витратних магазинів, за що взявся головний начальник постачання. Жодного не дано технічного поїзду — лазні, пральні. Панцерні поїзди, замовлені на 15 квітня, не випущено й досі".

На 15 квітня було: В 1-й дивізії — 13.000 багнетів, 1.000 шабель, 400 кулеметів, 12 легких, 2 гірних, 2 важких гармати, панцерний дивізон (3 машини), 1 панцерний потяг, 2 панцерні площадки, авіодивізіон.

В 2-й дивізії: 15.000 багнетів, 500 шабель, 200 кулеметів, 8 легких, одна 45-лінійна, одна 48-лінійна гармати, панцерний дивізіон, 2 панцерних поїзди, авіозагін.

В 1-ій окремій бриґаді — 2.300 багнетів, 30 шабель, 40 кулеметів, 8 гармат.

В 2-й окремій бриґаді (яку відряджали на підтримку Донбасу) 900 багнетів, 300 шабель, 10 кулеметів, 2 гармати.

В прикордонній дивізії — 2.900 багнетів, 20 кулеметів.

В кінній бриґаді — 3.500 шабель, 50 кулеметів і 8 гармат.

Разом в 1-й армії: 33.000 багнетів, 5.600 шабель, 740 кулеметів, 40 легких, 2 полегшені та дві важкі гармати, два панцерні дивізіони, три панцерні поїзди, дві панцерні площадки та два авіозагони.

В резерві фронту в Києві лише формування та кадри 3-ї стрілецької дивізії (переданої укрфронтові всередині квітня). Разом близько 3.000 багнетів та 4 гармати; в операціях проти банд — бриґада Богунського — (2.000 багнетів, 10 кулеметів, 3 гармати).

В харківській групі (2-га армія) були—2-га бриґада Задніпровської дивізії Дибенка (1-ша Григор'єва відійшла до одеської армії, 3-тя — Махна до південного фронту) та кримська окрема бриґада (яка ще доформовувалася в Херсоні) — разом навряд чи більше як 10.000 багнетів, 300 шабель, 30 кулеметів, 8 гармат, при групі панцерні поїзди — „Спартак", „Грозный" та „№ 10" (ці три з морськими гарматами майже без набоїв). За перших же звісток про ненадійність правого флангу південного фронту до цієї групи надіслано було (скільки пригадую) ще три панцерні поїзди: „Руднев", „Ворошилов" та „Коммунист".

Одеська армія в процесі формування. До її складу входила й одеська бриґада (2 полки по 4.000 багнетів), потім південна окрема бриґада, 6 полкова бриґада Григор'єва, потім 15 полк Тараса Шевченка (обидва намічаються до відправки до 2-ї армії). Разом (приблизно) близько 20.000 багнетів, близько 1.000 шабель, близько 15 гармат, 2-3 панцерні площадки (більша половина цих сил в бриґаді Григор'єва).

Але надійшов наказ, щоб негайно відправити ще не менше дивізії на підтримку Донбасу.

Переформування зривали.

Довелося дати розпорядження вивести з бою 2-гу дивізію, щоб направити її до Катеринослава.

В зв'язку з цим командарм зазначав командувачеві 1-ї армії:

„Бриґада Богунського залишається у Вас. Вона повинна змінити частини 2-ї дивізії, що їх, крім 3-ї бриґади, треба перевести в розпорядження командарма 2, Катеринослав. Негайно вживіть всіх підготовних заходів до якнайшвидшої заміни зазначених частин. Заміна повинна відбутися зразу ж після ліквідації Трипілля, Ржищево. За прогаяння — Ваша особиста сувора бойова відповідальність".

А лише кілька днів перед цим ми телеграфували Богунському:

„На Вас чекають в Басарабії. Кінчайте швидше Когарлик, Ржищево, Трипілля“.

Особисто командукр збирався виїхати до района — Григор'єва — Махна, щоб взяти максимум сил на підтримку південного фронту.

І писав (18 квітня) Х. Раковському:

„Я дуже нетерпляче чекаю на Вас. Мій від'їзд до Одеси та до Махна обсолютно потрібний. Прошу не відкладати Вашого від'їзду. Завтра о 12-й годині їдемо просто до Одеси.

Становище під Маріуполем все гіршає. Григор'ївське військо йде на відпочинок. Я думаю рушити їх на Маріупіль. Адже вони небезпечніші на цьому „відпочинку“ поблизу районів куркульського повстання. А там у бою вони вилікуються від багато дечого“.

Від'їзджаючи на другий день (без Раковського):

„Тов. Бубнову, члену Реввоєнради фронту.

Прошу Вас особисто настояти на виконанні наказів даних Мацилевському:

1) щодо переформування частин армії — розгортання перших трьох полків у бриґади та об'єднання інших полків армії в 2-гу дивізію;

2) щодо виділення до 2-ї армії 2-ї дивізії, щодо заміни її бриґадою Богунського;

3) щодо збереження за армією лише тієї зброї, яка потрібна для зазначеного розгортання 1-ї дивізії та докомплектування прикордонної дивізії;

4) щодо розслідування поведінки в Казатині — 4-го ніжинського полка;

5) щодо переговорів про встановлення демаркаційної лінії з петлюрівцями — наш максимум від Прип'яти, р. Стоходом до м. Кисельно, далі умовна лінія на Затурці, Свинюхи“.

І перед від'їздом до Одеси командукр надіслав Раді оборони таку надзвичайно відповідальну записку:

„Наше формування гальмується: 1) через брак гвинтовок, взуття, умундирування; 2) слабість кадрів (особливо артилерійських); 3) бюрократизм установ воєнного відомства (Подвойський організував надзвичайно складну машину воєнкомів, повітові, губерніяльні, три краєвих і нарешті Наркомвоєн. Все це провадить „облік“, „порядкує“, розраховує тощо, а більше, по поличках розкладає); 4) бездіяльність відділу воєнних заготівель, Раднаргоспу та Чрезкомснабарм (спершу П'ятаков, бувши головою Чрезкомснабарм нічорта не робив, крім недодуманої політики, тепер Багдад'ян, приймаючи справи, починає з такого коріння — Донбаса — вугілля, що з його добрих починань виростає лише дві плутанини і в галузі Раднаргоспу, і в галузі постачання армії);

5) майже цілковиту відсутність політроботи і в армії, і особливо серед населення (цілі важливіші райони, особливо Київська губерня, Волинська та Херсонська віддані неподільно лівоесерам та просто місцевому чортополоху); 6) і це найголовніше, через неправильний напрямок всієї політики українського уряду.

Нашу майже виключно селянську армію розхитує політика, що плутає середняка з куркулем (відповідно до нової резолюції ЦК УКП), що проводить „продовольчу диктатуру" за підтримкою моськовських продармійців за цілковитої майже відсутности радянської влади на місцях (по селах).

На Правобережній Україні робота надзвичайних комісій та продекспедиторів, що спираються на „інтернаціональні" загони, відроджує націоналізм, підбиваючи все населення на боротьбу проти „окупантів".

Земельна політика, що її провадить Мещеряков, не вважає на місцеві особливості. Незграбна редакція земельних декретів та мещеряковських статтів сприяє тій ненависті до комуністів, яку старанно сіють численні наші недруги.

Українська армія, яку будували не самі комуністи, а й українські есери, ліві есери, анархісти погано дисциплінується, далеко не пережила партизанського, повстанського духу й її зовсім не можна, в масі, вважати за цілком надійну нашу підпору. Наша земельна та національна політика на Україні ґрунтовно підриває всі зусилля військових перебороти цей розкладницький вплив.

Я бачу, як наша армія хворобливо набухає, я бачу, як в ній вистигає розклад.

Треба: 1) ввести до Українського уряду представників від партій, зв'язаних з середнім та дрібним селянством (незалежних с-д. та українських есерів); 2) змінити земельну політику в дусі згоди з середнім селянством; 3) примусити працювати Нарком внутрішніх справ коло організації радянської влади на місцях; 4) примусити приїзджих „великоросів" дуже тактовно ставитися до місцевих людей та місцевих особливостей; 5) припинити хижацьке (хапальне) ставлення до хліба, вугілля України; 6) переконати партію надіслати дві третини своїх сил на село та в армію; 7) скоротити на дві третини склад всіх радянських установ, перевівши робітників в глибину на практику; 8) донецьких робітників втягти до лав нашої селянської армії; 9) в продовольчій політиці — не продовольча, а виробнича диктатура.

Треба поспішати.

Я кажу про це в Українському уряді. Не допомагає. Кабінетне бере гору.

Командувач армій Українського фронту - Антонов".

Ця записка навряд чи потребує особливих коментарів. Надзвичайно гостра на адресу т. т. Подвойського та П'ятакова, які

все ж виконували велику позитивну роботу коло організації нашої армії, вона особливо ставить питання про нашу політичну лінію на Україні.

В усякім разі характеристично, що повсякденні зустрічі з червоноармійською (селянською також) масою, примусило командукра правильно, на мою думку, підійти до головних питань політики 1919 р. на Україні та побачити її помилки.

(Далі буде)

Ємельянов-Сурик

Харківські більшовики в перші дні лютневої революції

(Уривки із спогадів)

Кінець 1916 та початок 1917 р. в житті харківської організації РСДРП(б) відзначилися черговими провалами. За кілька днів до 9 січня заарештовано було Ф. Тинякова, Ярослава та інш.; напочатку лютого — всіх інших товаришів, яких хоч трохи знали жандарі.

Жандарі, звичайно, почуваючи наближення революційної грози, вважали за своєчасне зняти ввесь керівний склад організації. Харківські охранники ще намагалися врятувати становище й для цього упродовж. кількох днів наповнили революціонерами харківську губерніяльну в'язницю; розгромили не тільки нашу більшовицьку організацію, але й організацію соціялістів-революціонерів, позиція більшости якої в питанні про війну близько підходила до лівої Циммервальда й яка лінією техніки тоді працювала в щільному контакті з нами [1].

Про те, що в'язниця була наповнена далі нікуди, свідчать такі факти: напочатку лютого мене заарештували разом з тов. Заборенком, з яким ми жили в кімнаті на Клочківській вулиці [2] На цей раз трус і арешт проводили поліцаї; жандарів очевидно не вистачало — вони діяли в інших районах. Засипалися ми здорово. Серед інших матеріялів, що їх узяли у мене поліцаї, було декілька номерів „Социал - Демократа“ та кілька рукописів, що компрометували мене. Це й було підставою для арешту, бо в поданому нам ордері було зазначено—заарештувати в залежності від наслідків трусу. Всупереч жандарським звичаям, що панували в Харкові, нас не відправили просто до в'язниці, а спершу посадили в поліцайському районі на Миколаївській площі в кабінеті.

---

[1] Пізніше майже всі есери харківської організації, з якими ми тоді тримали зв'язок, увійшли до нашої партії (Г. Оганджаньянц, Слуцький, Я. Тер - Саакoв, Н. Алексеєв та інш.).

[2] В цій кімнаті в перші дні після революції містився Харківський комітет РСДРП та його редакція газети „Пролетарий“.

пристава. Це сталося годині о 5-6 ранку. Зовсім несподівано сюди ж привели есера Гайк Оганджаньянця та ще одного, прізвища якого тепер не пам'ятаю.

В кабінеті пристава всіх нас тримали до початку роботи в поліцайському районі, а потім перевели до арестантського приміщення при районі й посадили разом із злодіями та повіями. Зрозуміло, що ми цілком використали ці обставини не тільки для того, щоб умовитися між собою в багатьох питаннях, які треба було однаково висвітлити на майбутніх допитах, але й для того, щоб повідомити на волю про нашу долю та про обставини, за яких відбувся арешт.

Як виявилося, вже після раволюції, останнє ми зробили не дуже вдало, бо студент медик Берекашвілі (есер), через якого ми повідомляли на волю, був провокатор. Тепер, звичайно, зрозуміло, як цей тип проліз до нас (до кабінету пристава), біля входу до якого стояв на варті городовик, але тоді ми без жодних підозр повірили його оповіданню про те, що він бачив, як нас заарештованих вели до поліцайського району, підкупив чергового городовика й той його пустив до нас. В усякому разі Берекашвілі, якого я знав як активного есера, я розповів, де в мене заховані документи, що їх не знайшла поліція і просив заховати їх у професійній спілці студентів медиків. Вже після виходу з в'язниці я спробував знайти ці документи, але їх ні в мене дома, ні в профспілці так і не знайшли. Треба думати, що вони або потрапили до жандарського управління, або їх знищив провокатор.

Тільки увечорі в день арешту нас перевели з поліцайського району до в'язниці. Тут через переповнення камер мене посадили до камери для „одиночних", в якій тоді вже було два товариша латиша, що їх заарештовано було місяців за три до мене в зв'язку з провалом друкарні (на Заїківці) нашої організації.

Не встигли ми сказати кількох фраз, як, очевидно, схаменувшись адміністрація в'язниці одвела мене до іншої на цей раз порожньої камери. Вже днів за п'ять до звільнення всіх політичних вночі до моєї камери привели й посадили тов. Безчетвертного (Миколая) — одного з активних робітників того часу, про якого жандарі не могли не знати, що він завжди бував разом з „Рубашкіним", як філери мене „величали" в своїх звідомленнях [1]. Миколаю я розповів про мій перший допит в жандарському управлінні і від нього довідався, що наша організація дуже потерпіла від арештів, але що в повітрі вже певно чути „грозу". Пам'ятаю, що в цей момент вперше численні арешти, що відбулися в місті, ми поставили в зв'язок з революційним рухом, що зростав у країні. Це потверджував один примірник „Русского Слова", що його випадково проніс тов. Миколай через всі труси,

[1] Про кличку цю я довідався після захоплення жандарського архіва.

в тому числі й через трус, коли його приймали до в'язниці й коли в'язнів роздягали до білизни. В „Русском Слове" повідомлялося про продовольчі заколоти в Петербурзі та про заколоти, що почалися в зв'язку з розпуском Державної думи. Миколай доповнив ці відомості, розповівши про те, що на харківських заводах відчувається велике напруження та пожвавлення.

На початку 1917 р. розклад царату, а з другого боку зростання масового революційного руху серед міського пролетаріяту, дійшли такої сили, що наближення революції ми, безпосередні учасники революційного руху, відчували цілком конкретно. Проте, я поставився з деякою недовірою до того, про що випадково, завдяки другій помилці тюремщиків, довідався від Ніколая.

Минуло півгодини і його перевели до другої камери.

Цілу ніч в'язниця галасувала. Відсували засови, клацали ключі, лаялися доглядачі та вартові. До в'язниці приводили заарештованих.

Хотілося довідатися про те, що діється на волі. Досадно було, що в цей момент доводиться з багатьма іншими товаришами, мимо своєї волі, сидіти нічого не роблячи. У в'язниці сиділи: Данілевський, Волков, Геншафт, Тиняков, Заборенко, Безчетвертний, Борщевський, Франц та ще один латиш, заарештований в справі друкарні, Ярослав, Люль, я та ще декілька більшовиків, прізвищ яких не пам'ятаю.

На ранковій прогулянці тов. Ярослав з вікна своєї камери крикнув мені про мітинги на харківських заводах. Наглядач швидко припинив наші розмови. Обставини я краще зрозумів, коли до моєї камери на кілька годин посадили робітника - анархіста. Він твердо запевняв, що в Петербурзі революція, що на харківських фабриках та заводах відбуваються мітинги і що в „Южном Крае", очевидно, є про це якісь відомості, бо навколо редакції зібрався чималий натовп.

Вночі кілька разів прокидався від галасу. Вирішив, що тривають арешти й що це приводять нових заарештованих з волі. На цей раз я помилявся. Віконце до моєї камери відчинилося й наглядач сказав якимось надзвичайно м'якгим тоном, щоб я одягався, бо піду на волю. Нічого не міг зрозуміти. За наслідками трусу сподівався на 102[1] статтю й раптом „на волю". Від несподіванки не звернув уваги навіть на те, що віконце в двері камери залишилося незамкненим. Укладаючи речі, я виглянув у коридор і побачив незвичайну для в'язниці картину: в коридорі стояв великий натовп в'язнів, що вийшли з речами із своїх камер і, не зважаючи на доглядачів, голосно обговорювали становище. Всі погоджувалися на тому, що звільнення відбувається через якісь важливі події, проте, слова революція вживали обережно.

---

[1] За 102 ст. карано каторгою на декілька років.

Я почав голосно стукати в двері камери. Доглядач, не зробивши зауваження, випустив мене.

Тут таки у в'язниці від адміністрації ми довідалися, що ще увечорі 2 березня звільнено було в першу партію в'язнів і що величезний натовп народу виніс їх на руках.

Було 6 годин ранку, коли ми з тюремними речами разходилилися по домівках. На вулицях було спокійно. Приміські селяни, як завжди, з возами їхали на базар. Ніщо не говорило про події.

* * *

За дві - три години після нашого виходу із в'язниці в кабінеті прозектора медичного факультету (тепер Мединститут) відбулося засідання харківського комітету, що його скликали товариші, які вийшли з в'язниці напередодні увечорі. Треба відзначити, що після революції 1905 року це було перше легальне засідання Харківського комітету РСДРП(б).

Обговорювали питання про вибори Харківського комітету на загальних зборах членів організації та про потребу озброїти робітників і членів партії. На цей раз обговорювали, не оглядаючись на двері, не пошепки, а вислухуючи голосні інформації т. т., які вже встигли зорієнтуватися в тому, що відбулося. Були серед нас і такі особливо завзяті конспіратори, які застерігали від захоплення леґальними можливостями, побоюючись, що це загубить організацію, якщо знову б довелося йти в підпілля. В цих побоюваннях почасти відбивалася та недооцінка розмаху та розміру подій, яка була дуже характерна для багатьох із нас в перші два-три дні після виходу з в'язниці. Саме як поступку цим конспіративним міркуванням треба вважати призначення загальних зборів членів організації вночі проти 4 березня. Характеристично, що звіт про ці збори вміщено було в „Пролетарии“ [1] дуже конспективно, навіть надто конспективно щодо викладу ухвалених, постанов і навіть не було опубліковано персонального складу новообраного комітету.

Хвилі революційного руху з Петербургу дійшли до Харкова вже 27 лютого.

Бретер (Аронштам) розповідає, що 28 лютого до нього в гімназію прийшла Маруся Тишкова й ще дехто з товаришів, які залишилися ще на волі, й повідомили про революційний переворот у Петербурзі. Вирішено було зразу ж почати друкувати листовки.

Тов. Бретер зв'язався з тов. Ісачком (друкар), який тоді намагався відновити нам друкарню, розгромлену жандарами на Заїківці.

---

[1] „Пролетарий“ — орган Харківського комітету РСДРП.

Вночі проти 1 березня з великими труднощами, бо не було жодного товарища, що знав би техніку складання (а шрифт був жахливий своєю якістю), набрано було й надруковано коротеньку летучку. Її розповсюджували по заводах 1 березня.

28 лютого відбулася нарада гласних міської думи в кабінеті міського голови. На цій нараді, яка виділила міський громадській комітет, від Харківського комітету більшовиків присутній був Бретер. Тут вперше з'явився тов. Лугановський (Партігейс), який, познайомившись з тов. Бретером, сказав йому, що він висланий з Петербургу старий більшовик і хоче зв'язатися з більшовицькою організацією.

28 лютого на заводах та фабриках упродовж цілого дня відбувалися мітинґи, а 1 березня зібралася в споживчому товаристві „Об'единение" нарада соціялістичних партій та представників від робітників. Нарада вирішила закликати робітників обирати делеґатів до Ради робітничих депутатів. На цій нараді від більшовиків були Бретер, Скороход та Грязев.

В цей час більшість скількибудь активних робітників нашої більшовицької організації або були на засланні, або сиділи за ґратами. Ті, що залишилися на волі, ще не встигли між собою зв'язатися й працювали без керівництва від будь-якого центра. Отже немає нічого дивного в тому, що 28 лютого, 1, 2 та 3 березня рух харківського пролетаріяту відбувався без точно й чітко формульованих наших гасел і на ньому дуже позначалася тактика меншовиків, які намагалися навіть в ці перші дні революції спрямувати рух у легальних рямках, цебто передати владу буржуазії. Тільки цим, наприклад, можна пояснити, що політичних в'язнів звільнив не той натовп робітників, що підійшов до в'язниці увечорі 2 березня, а звільнено їх було з розпорядження комітета громадських організацій, згідно з директивами, що їх одержали з Петербургу від Керенського.

Отже, ті, що відбували $2^1/_2$ роки фортеці в харківській в'язниці — Микола Данилевський та Олександер Волков — звільнені були лише 5 березня. Вони потрапили до катеґорії тих, що відбували кару за „рідними кримінально-політичними статтями" й тому питання про звільнення їх у кімнаті громадських організацій затрималося.

Звільнення ув'язнених з каторжної холодногорської в'язниці відбулося ще пізніше. Меншовики намагалися будь-що спрямувати революційний рух у легальне річище, щоб біля влади була буржуазія й лише цим можна пояснити такий факт, що поліція виконувала свої функції в місті упродовж кількох днів вже після зформування не лише відверто буржуазного комітету громадських організації, але й Ради робітничих депутатів. Меншовицькі лідери в Раді вважали, що оскільки представники поліції з поліцмайстером на чолі заявили про визнання комітету

громадських організацій і оскільки цей комітет зняв з посади поліцмайстера фон-дер-Ховена для підтримання „революційного ладу“ в місті, низовий поліцайський апарат треба зберігти до зформування міської міліції. Кадетський комітет громадських організацій у цьому питанні не відчув ніякого натиску „організованої революційної демократії“. Характеристично, що навіть одверті чорносотенці, яких 3 - 4 березня під натиском робітників на фабриках та заводах заарештував комітет громадських організацій, через деякий час знову опинилися на волі, а помічник поліцмайстера не тільки не був заарештований, але за злочинного недбальства Ради робітничих депутатів довгий час залишався на чолі харківської міської міліції.

Опортуністичність та зрадницький характер позицій меншовицько - есерівської Ради в одному з основних питаннь революції—про обеззброєння сил старої влади, що виявлені були в доповіді нашого представника в Раді, примушував Харківський комітет особливо загострити увагу організації на питанні про бойові дружини та про вплив на армію [1].

На ввесь зріст ставала небезпека, що в наслідок надзвичайного прагнення меншовицьких лідерів зробити революцію „безкровною“, на випадок якби реакційні сили спробували відновити своє втрачене становище, вона була б беззбройна. В зв'язку з цим комітет включив до порядку денного загальних зборів організації питання „про бойові дружини“ та про „гасла у відозві до салдатів“, а оцінку поточного моменту пов'язав з доповіддю свого представника в Раді.

---

[1] В харківській більшовицькій організації питання про потребу озброєння та про створення бойових дружин поставлено було конкретно ще в вересні 1915 року. Тоді його виставили на обговорення в харківському комітеті в зв'язку з поширенням упертих чуток про заколоти серед робітників та салдатів, що відбувалися в Петербурзі та Москві та про палацовий переворот, що готувався. Ніхто не заперечував потреби за таких обставин створити бойові дружини. Всі визнавали, що революція близька. Її подих незадовго перед цим ми відчули на загальних зборах харківських робітників в „Рабочем доме“, коли з ласкавого дозволу генерал - губернатора Кошури - Масальського оборонці поставили на обговорення питання про участь робітників в обороні країни та про воєннопромислові комітети.

На цих зборах величезна більшість робітників стала за наші більшовицькі гасла. Замість демонстрації „єдности всіх шарів суспільства“ проти Німеччини, збори показали, не зважаючи на урядовий терор та щовінізм, що його прищеплює буржуазія, робітнича кляса правильно розуміє свої завдання й недалекий той день, коли вона виступить на захист їх зі зброєю в руках.

Готувати цей виступ комітет ухвалив одноголосно. Зокрема, всі погоджувалися, що треба почати організовувати бойові дружини, але це питання мало непереборну перешкоду — не було зброї й не зважаючи на всі наші зусилля її здобути. Аж до самої лютневої революції цієї перешкоди перемогти не пощастило.

Реальніше питання про бойові дружини поставлено було вже після лютневого повстання ленінградських пролетарів, коли під нього підведено

Перші леґальні збори

Намічені харківським комітетом загальні збори організації відбулися вночі проти 4 березня в одній з аудиторій медичного корпусу харківського університету. На зборах було близько 60 членів організації. Серед присутніх пригадую: т. т. Тинякова, Судика, Яшу та Іду Ярослав, В. Заборенка, Бретера (Аронштама), Борщевського, Віктора Грязева (?) Віру Сабельнікову, Катю Сабельнікову, Вач, Марусю Данилевську, Михайла Соболєва, Лугановського, його дружиру Портигейс, Якова Ливщиця, Гейя, Ніколая Безчетвертного, Кірkіжа, Люля, Франца, Мелик-Алахвердова, Марію Тишкову, Сук, Буздаліна, Геншафта, Попкова. Інших товаришів, переважно латишів, що були присутні на зборах, хоч і пам'ятаю, але прізвищ їх не пригадую.

На зборах не було т. т. Данилевського та Волкова, які відбували ще кару в харківській в'язниці. Вони почали працювати лише 5 березня.

Зараз не пригадаю, а встановити за документами, за відсутністю їх, не маю можливости, хто робив доповідь про діяльність Ради робітничих депутатів.[1] В усякім разі із повідомлень доповідача та з дебатів, що розгорнулися, тим, хто зібрався, зрозуміло було, що Рада, до якої більшовики не пройшли, не має простої і чіткої революційної лінії, і що вона цілком перебуває під впливом меншовиків та есерів - оборонців. Серед делеґатів Ради в цей момент пощастило знайти лише двох робітників — більшовиків, які підтримували нашого представника в Раді. Цими робітниками були Романович з паротяго - будівельного заводу та Кін, який за кілька днів зареєструвався як більшовик у харківському комітеті й в перші ж дні висунувся в керівні лави організації. Далі виявилося, що ставлення Ради до поліції, її низового апарату на цей момент ще не визначилося.

Рада ухвалила негайно взятися до утворення Ради салдатських депутатів.

було не тільки соліднішу політичну базу, але коли до рук харківських робітників потрапили перші партії зброї, що її одібрали у жандарів та поліцаїв.

Щодо другої галузі роботи харківської організації періоду війни, а саме роботи серед частин харківської залоги, то тут аж до самої лютневої революції справа була зовсім кепська. Ніякої реґулярної роботи у військових частинах харківський комітет не провадив. Відсутність зв'язків у частинах і труднощі пройти до касарні зводили нанівець всі наші спроби почати там роботу. Трохи краще стояла справа з роботою серед поранених. 1915 р. таку роботу провадила в одному з шпиталів Маруся Скобеєва. Пізніше в кінці 1916 р. на харківському евакуаційному пункті її пробували вести В. Заборенко та я, але далі розмов з окремими пораненими справа не йшла. Поранені залишалися на пунткті не більше як 2-3 дні та й загальний стан тих, хто затримувався на цей час був такий тяжкий, що їм було не до розмов на політичні теми.

[1] Здається, що це могли бути або т. Бретер, або т. Буздалін.

Її взаємини з комітетом громадських організацій також залишалися нез'ясовані.

Доповідач взагалі підкреслював недостатню активність Ради.

Зрозуміло, що така позиція Ради не могла задовольнити нас— більшовиків, які розуміли потребу, продиктовану обставинами, що склалися, діяти рішуче щодо обеззброєння сил старої влади та озброєння революційних сил, насамперед, пролетаріяту. В такому сенсі й дали наказ нашому представникові в Раді. Ухвалили постанову — негайно почати „створювати бойові дружини як суто партійні, так і робітничі на фабриках та заводах". Загальне озброєння „народу" виставлялося як одне з основних гасел організації.

В конспективному викладі перших вільних загальних зборів харківських більшовиків цю директиву харківського комітету нічим не вмотивовано, але вона стане зрозумілою, якщо продивитися партійні видання того часу.

З правильної оцінки ролі та місця в революції робітничої кляси логічно виходили турботи про озброєння її.

В пункті „про гасла у відозві до салдатів" загальні збори комітету ухвалили: „Закликати салдатів іти пліч-о-пліч з робітничою клясою, надсилати своїх представників до Ради салдатських депутатів, вимагати негайно скликати Установчі збори... вимагати якнайшвидше припинити війну на умовах, що їх може прийняти демократія (робітники та селяни)". І далі, як пояснення до останньої вимоги, „Німецькій робітник не ворог, а брат, що з примусу буржуазії несе тягар та жахи війни разом з іншими робітниками націй, що воюють поміж себе".

Якщо до цих гасел додати кілька рядків, вміщених на першій сторінці № 2 „Пролетария" з 14 (27) березня, то настановлення парторганізації в цьому питанні стає зовсім чітке. Ось це настановлення:

> „Організуйте салдатів!" Ці два слова повинні мати місце в кожному нумері, кожної соціял-демократичної газети. Відомо, яку ролю відіграли салдати теперішньої революції, але не менш відомо й те, які неорганізовані й байдужі вони політично. Щоб у вихорі подій зберегти їх для справжньої демократії, потрібен негайний „прорив фронта на всій лінії" партійними пропагандистами та наповнення армії партійною літературою. Треба пам'ятати, що ніяку кількість пропагандистів та літератури, якби її не було багато, не можна вважати за достатню для цієї мети" [1]

Ось принципові настановлення, що їх взяла харківська організація РСДРП(б) на другий день після повалення самодер-

[1] „Пролетарий" № 2 з 14 березня 1917 р.

жавства. Питання про збройне повстання, про можливості громадянської війни ніколи наша партія не кваліфікувала „як пережитки старих революцій", як „спогади героїчної доби буржуазних революцій". Навпаки, під проводом Леніна, більшовики послідовно обстоювали ідею потреби насильного перевороту, диктатури пролетаріята з усіма наслідками, що з цього походять.

Саме цьому, не зважаючи на всю складність обставин в історічні лютневі дні, не зважаючи на відсутність зв'язку з центром, на нашу слабість щодо достатньої наявности теоретичних та організаторських сил, ми, харківські більшовики, як і більшість інших партійних організацій, зазначені питання загалом розв'язували правильно. Ми мали загалом вірне настановлення, яке закріпили проробленням матеріялів „Соціял-демократа", „Коммуниста" та „Сборника социал-демократа". На основі цього ми швидко й порівняно легко засвоїли самі й почали просувати в робітничі та салдатські маси зовсім правильні настановлення як лінією роботи в старій армії, так і лінією озброєння гегемона революції — робітничої кляси.

Вже зовсім розвиднилося, коли, обравши комітет з 11 осіб [1] і ухваливши постанову про потребу видавати щоденний партійний орган, збори закрили. Комітет почав виконувати директиву загальних зборів, а інші члени організації пішли на мітинґи, що їх організувала 4 березня Рада робітничих депутатів.

Організація харківських більшовиків починала боротьбу з так званою демократією за вплив на робітничі маси.

---

[1] Склад харківського комітету перших виборів: Бретер (Аронштам) Судик, Ярослав, Безчетвертний, Франц, Маруся Тишкова, Сурик, Тиняков. В складі першого комітету Д. Ерде називає („Революция на Украине", стор. 83) тов. Покко, „який ще в підпіллі вважався за офіційного представника комітету". Тов. Покко до першого складу комітету не був обраний, бо під час виборів перебував ще на засланні. Що значить цитоване речення, „який ще в підпіллі і т. д." не зрозуміло. Ерде правий, що в складі першого комітету не було Артема (Сергеєва).

Габінський (Каляєв), І. П.

До розстрілу колишнього голови Петербурзької Ради Робітничих Депутатів 1905 р. Ю. С. Хрустальова-Носаря*

1919 року я був головою повітового Політбюра (ЧК) та членом Ревкома м. Канева Київської губ. Під час виступу Григор'єва та захоплення ним частини Київської та Полтавської губерень, мене викликали на таємну нараду до м. Переяслава Полтавської губ. Нарада відбувалася на землечерпалці, що стояла на Дніпрі. В засіданні брали участь такі особи: командир — Богунський, командувач лівозадніпрянської бригади, що складалася з самих українських повстанців, які організувалися на лівому березі Дніпра Полтавщини; отаман Зелений,[1] який оперував на правобережній Україні в так званій „Трипільській республіці“; Грудницький, колишній член Золотоноського повіткому; представник від Петлюри — Носар Євген, брат Юрія Степановича Носаря-Хрустальова; представник Переяславської чорної сотні фельдшер Волковий; командир 2-го полка лівозадніпрянської бригади Іван Лопаткін; Юрій Степанович Хрустальов[2]-Носар; командир київського батальйона, він же голова Ревкому Канева Федо-

---

* Ред. „Л. Р.“ просить т. т., які обізнані з цими подіями, також написати свої спогади, висловившись з приводу питань, що їх зачепив автор.
Ред.

[1] З інших відомостей Зелений на цьому засіданні не брав участи.
Ред.

[2] Хрустальов-Носар, Ю. С. (1879-1918) помічник присяжного повіренного. 1905 року випадково став за голову Петербурзької Ради робітничих депутатів, в зв'язку з чим і був заарештований та засланий 1906 р. до Сибіру. Вважав себе за позапартійного, а вже на других чи третіх зборах Ради заявляв офіційно, що він пристав до соціял-демократичної робітничої партії, вчинивши це тому, щоб не втратити своєї популярности серед робітництва. 1907 р. утік закордон, де, відійшовши від с.-д., шахрував фінансовими операціями. 1913 року його заарештовано в Парижі, обвинувачуючи в крадіжці. 1914 р. він повернувся до Росії урапатріотом. 1917 р. після невдалих спроб своєї „діяльности“ в Петроградській Раді він переїхав на батьківщину до м. Переяслава (Україна). Про цей період його діяльности див. „Л. Р.“ № 2-3, 1917 р., статтю Розена, С. — „Переяславская республика“ и ее герой Хрусталев-Носарь“.
Ред.

ренко[1] та я, як представник від каневської залоги та району. Ті дивні обставини, як на цю таємну нараду потрапили два члени комуністичної партії я та тов. Федоренко, пояснюється тим, що інші учасники наради, які були на таємній нараді, вважали нас за українських більшовиків, бо й я й тов. Федоренко керували військом у Каневському та Черкаському повітах проти гетьманщини, але не як члени комуністичної партії, а як червоні повстанці України. Приблизно цим же можна пояснити участь у нараді й Богунського. Отже, вони на нас покладали „надію".

На зазначеному вище засіданні, під головуванням Ю. С. Носаря-Хрустальова зачитано було вироблений раніше порядок денний, на якому стояли такі питання:

1) Виступ Григор'єва та ставлення до нього.

2) Про потребу захопити владу силами України та вигнати „московських гастрольорів".

3) Вироблення пляну повалення радвлади.

Перше вступне слово мав Носар-Хрустальов, Ю. С., який зазначав на потребу захопити владу й встановити владу відповідно до Універсалу Григор'єва в процентній нормі — 80% українців, 15% великоросів і 5% евреїв. Після доказів Носаря-Хрустальова визнати Універсал, який має на меті самостійність України, його ухвалили одноголосно цебто ради без комуністів, кацапів та жидів.

З приводу другого питання виступив отаман Зелений (він же Данило Терпило), який зазначав на надзвичайний важкий режим московських комісарів та на потребу захопити владу за допомогою українських частин, що розташовані на Україні. Нарада ухвалила взяти доповідь до відома й терміново з'ясувати, які українські частини можуть взяти участь у повстанні.

З приводу третього питання виступив отаман Грудницький[2] (Ангел). Він інформував, що під Києвом є досить значні й орга-

---

[1] Був за голову Ревкома Каневщини; 1920 р. — член ВУЦВК; 1921 р. — його забили бандити під Каневом.

[2] Автор зазначає, що Грудницький та Ангел це та сама особа. Це, очевидячки, помилка.

Тов. Каляєв говорить, що потім Ангела (Грудницького) забив на Чернігівщині літучий загін для боротьби проти бандитизму. Проте, з відомостей, що їх має редакція, Грудницький за тих часів на Чернігівщині не був. Цим самим потверджується помилку про дві особи Ангела та Грудницького.

Олесь Грудницький — письменник. 1917-1918 р.р. був член УСДРП, потім незалежник і далі боротьбист. До злиття боротьбистів з КП(б)У був за редактора органу боротьбистів в Катеринославі. Після злиття боротьбистів з КП(б)У він до останньої не вступив. Деякий час після цього перебував у Харкові, потім зник. Згодом його розстріляно в Києві в справі Краєвої контрреволюційної петлюрівської Ради.

Див. ще „Літопис Рев." № 5, 1930 стор. 188 та на стор. 284 примітку. — *Ред.*

нізовані повстанські загони під командою отамана Струка в районі Горностайполя (вгору Дніпром на Київщину), загони (униз Дніпром) Зеленого, Савченка, Вороного та інш., за допомогою яких можна буде з успіхом обійти Київ з правого й лівого берега, як угору за течією Дніпра, так і вниз з обходом південно - західньої, південної та московсько - воронізької залізниць. Крім цього можна буде сподіватися — відзначав доповідач — ще на підтримку реґулярних частин Богунської бриґади, що розташована в Переяславському та Золотоноському повітах, Каневський, Корсунський, Богуславський батальйони та загони, що перебувають у найближчих повітах, які мають своїх представників на цьому засіданні й на перший заклик негайно виступлять.

Отже, як розповідав доповідач, успішно повалити радвладу та вигнати московських „гастрольорів“ можна за допомогою цих частин з великим успіхом і без риску.

Цю пропозицію також ухвалили одноголосно. Юрію Степановичу Хрустальову - Носарю доручено негайно почати об'єднання сил, на чому порядок денний вичерпано.

Після цього останнє прикінцеве слово мав Носар - Хрустальов, Ю. С., в якому він зазначав на те, що треба будь-що провести в життя ухвалену на засіданні постанову й „визволити з тяжкої неволі неньку - Україну“. Тут таки всі вирішили на перший же заклик зв'язатися з Носарем - Хрустальовим, Ю. С., що жив в Переяславі.

Мені й тов. Федоренкові, щоб не видати себе, довелося, звичайно, голосувати за всі ці резолюції. Коли закінчилася нарада й усі розійшлися, я з тов. Федорченком почав обговорювати питання, як організувати протидію постановам наради контрреволюціонерів. Ухвалено було повідомити губвоєнкома тов. Павлова з тим, щоб він інформував про це Реввоєнраду 12 армії. Але це питання відпало, бо ми боялися недовір'я, оскільки в цій справі брало участь чимало робітників, що посідали відповідальні військові пости й брали участь у цій нараді.[1]

Проте, вирішили перш за все умовитися з переяславським революційним комітетом та Політбюром (ЧК). Відбулося засідання повітполітбюра та членів ревкому з участю активних членів пар-

[1] З цього приводу тов. Луценко (був тоді товариш голови Повітревкому в Переяславі) в своїх спогадах (рукопис є в ред. „Л. Р.“) пише, що на таємній нараді, про яку говорить і т. Каляєв, було присутніх чоловіка з шість - сім: голова Переяславського Ревкому — Самутин, Х., повітвійськом — Носенко, голова ЧК Бреславський, Безпечний Н., Шрамченко та інші.

Ця нарада ухвалила постанову про розстріл Хрустальова - Носаря. Виконання постанови було доручено т. Шрамченкові.

Про цю нараду тов. Каляєв за тих обставин міг і не знати.

Тов. Крадожен - Лут у своїх спогадах (рукопис є в ред. „Л. Р.“) пише про це так:

„Перед нами стало питання, що коли ми заарештуємо проводирів і почнемо слідство, яке затягнеться, спільники почнуть аґітувати й ніхто не може

тії про заходи, що їх треба вжити. Але очевидно всі боялися виступити активно, побоюючись частин богунської бриґади, що розташована була поблизу. Прибувши на цю нараду, я запитав про те, чи відомо їм, що готується повстання. Член повітпаркому тов. Роза Гуфельд[2] (її забили денікінці 1920 р. в Ростові), відповідаючи мені, заявила, що готування повстання жовтоблакитників їй відоме, й що вони вже неоднаразово повідомляли про це Київ, але звідти ніяких вказівок і ніякої допомоги. Голова повітпарткому т. Волчок, бувши надісланий з Великоросії, як людина чужа українським умовам та побуту зовсім не вмів зорієнтуватися в поточному політичному моменті, в українській дійсності, — мовчав.

Бачачи всю цю безпорадність, я вирішив робити сам: не умовлятися ні з ким для того, щоб попередити те, що мало трапитися. Знаючи, що в Переяславі перебуває збірний загін чернігівських та остерських полків, які приходили через Переяслав у напрямі на Полтавщину проти зрадника Григор'єва, я пішов до командира кулеметної команди остерського полка тов. Шрамченка (з ним я був знайомий), щоб розв'язати питання як провести операцію й заарештувати всіх ватажків таємної наради.

Тов. Шрамченко сказав мені, що він тільки що був на засіданні членів ревкому та Політбюра, де говорив про потребу вжити термінових заходів проти повстання, що готувалося. Коли я розповів тов. Шрамченкові про таємну нараду на землечерпалці, він сказав мені, що ні ревком, ні Політбюро про цю нараду не знають, але гадають, що десь така нарада відбувалася.

В цей саме час Григор'єв уже зайняв Черкаси й богунські бриґади направлено було проти Григор'єва. Становище було скрутне. Я вирішив діяти рішуче й, керуючись революційним сумлінням, почав те, чого пам'ять старих революціонерів довго не забуває.

Вночі проти 9 травня 1919 р., взявши з кулеметної команди 3-х червоноармійців та трьох своїх з Каневського загону, послав їх на адреси Носаря-Хрустальова, Юрія Степановича, фельдшера Волкового, в Золотоноші до Грудницького, командира

ручитися, що повстання не здійметься, з яким нам за наявности однієї сотні, ні в якім разі не впоратися. Не заарештувати їх, — вони зрозуміють, що ми злякалися — почнуть повстання. Тоді президія Виконкому, в присутності воєнкома та представника ЧК таємно, не повідомляючи про цю постанову навіть рядових членів партії та членів Виконкому, ухвалила заарештувати ініціяторів повстання: Носаря, Волкового та брата Ю. Носаря — Євгена — і розстріляти".

Щодо самого виконання присуду над Хрустальовим, то й друга версія (т.т. Луценко - Крадожен - Лут) по суті аж ніяк не перечить першій (т. Каляєва). *Ред.*

[2] З інших джерел Розу Гуфельд під псевдонімом „Роза Печерская" розстріляли білогвардійці в Криму. *Ред.*

першої богунської бриґади Лопаткіна з тим, щоб всіх украсти й тихо, без найменшого галасу, привести до кулеметної команди.

О 12-й годині вночі привели Євгена Носаря, фельдшера Волкового; інших нікого не було дома. Побачивши мене в кімнаті кулеметної команди, вони зрозуміли, що їхня справа пропала. Обговоривши питання на одинці з тов. Шрамченком, ми вирішили, що оскільки відправити Волкового та Євгена Носаря до Києва немає змоги (бо якби довідалися частини богунської бриґади про їхній арешт, то, безперечно, їх одбили б і виступили), треба заарештованих розстріляти. Наказано було червоноармійцям дуже таємно одвести Волкового та Носаря Євгена на дніпровський міст, розстріляти й кинути в воду, що й зроблено було о 4-й годині вночі проти 10 травня 1919 р.

На другий день надвечір, годині о 7-й, до командира кулеметної команди тов. Шрамченка з'явився Носар-Хрустальов, Юрій Степанович, якого ми розшукували, й вимагав звільнити його брата та Волкового. Йому переказали, як заарештованих вели до кулеметної команди й що в повітревкомі та повітчека, куди він звертався з приводу арешта брата та Волкового, відомостей немає й невідомо хто їх заарештував.

Тов. Шрамченко, знаючи, що самого Носаря - Хрустальова Юрія Степановича треба заарештувати, запросив його зайти до кімнати поговорити про це докладніше, щоб так затримати його до мого приходу. Побачивши мене, Юрій Степанович Носар - Хрустальов сказав:

— „Тепер мені все зрозуміло, тепер я знаю, що брат і Волковий теж тут".

Я спитав його, чи не відмовиться він від своїх слів, що їх він сказав, коли головував на таємній нараді, де був тов. Федоренко й я, як представник каневських військових частин. На це Носар твердо відповів:

— „Я не відмовляюся".

Тоді я його запитав про те, чи знає він, що Федоренко та я член більшовицької партії. На це Носар відповів:

— „Тепер я вже знаю".

— На третє моє питання:

— „А скажіть, гр-н Носар, що треба зробити тій людині, яка зрадила революцію і хоче потопити в крові робітничо-селянську владу?"

Носар відповів:

— „Знаю, що мені загрожує розстріл, але я певний, що ви мене й моїх товаришів не розстріляєте, а дозволите мені надіслати телеграму тов. Раковському про мій арешт".

Вийшовши з кімнати, обговоривши питання з тов. Шрамченком, ми вирішили телеграми Носаря Раковському не давати й самим не повідомляти, щоб ніхто з тих, що співчувають цим

бандитам, не міг нічого перехопити. До того ж розуміючи, що Раковський не. в курсі справи напевне зможе наказати негайно відправити заарештованих до Києва.

В тодішній важкій атмосфері буйного повстанства, в умовах шаленої агітації жовтоблакитників проти Рад та комуністів, ми вважали, що, знищивши Хрустальова - Носаря, змови проти радвлади, схвалену на таємній нараді, можна запобігти. Знаючи свою відповідальність перед революцією, ми отож обговорили з тов. Шрамченком становище й ухвалили: Носаря - Хрустальова, Юрія Степановича, 49 років, колишнього оборонця, що походить з селян Переяславського повіту, який був 1905 року головою Петербурзької Ради робітничих депутатів, обвинувачуваного в керівництві змовою та захопленні влади за допомогою повстання, об'єднавши всі військові частини, що розташовані поблизу м. Києва як з правого, так і з лівого берега Дніпра, в чому він признався, — розстріляти.

Вирок виконано о 2-й годині вночі проти 11 травня 1919 р. в кімнаті колишнього готеля Симонова в м. Переяславі. Після розстрілу труп Носаря зашили у ковдру, винесли на руках, посадили на полковий віз, що чекав на нас, одвезли на міст і кинули в Дніпро. Так, Носар за злочин проти влади робітників та селян дістав цілком заслужене побачення з братом.

Закінчивши все це тієї ж ночі, я із своїми червоноармійцями та тов. Федоренком човном поїхав назад до Канева. Другого дня нас повідомили, що до Переяслава прибув з с. Хоцьок (18 верстов від Переяслава) богунський кінний полк, на чолі з полковим командиром Лопаткіним та Мечудою; ці поставили ревкомові вимогу негайно звільнити братів Носарів та Волкового. Якщо ж їх не видадуть, вони загрожували негайно заарештувати всю владу й розправитися з „комуною". Ввечорі Переяславська Політчека втекла. Повітпартком озброєний незабаром також покинув місто; незабаром так само вийшли з міста частини остерського та чергінівського полків. Між ними та богунцями зчинилася перестрілка, проте, перші щасливо перебралися на правий бік Дніпра. Богунський полк заспокоївся лише тоді, коли зібрався ревком і на нараді запевняв богунців у непричетності до арешту,що, мовляв, приїхав з Канева якийсь Каляєв і разом з остерським полком заарештував братів Носарів та Волкового й уночі повіз їх до Києва.[1]

За тиждень після розстрілу Хрустальова - Носаря Юрія тов. Федоренко повідомив мене, що на Дніпрі виплив труп, загорнутий у ковдру. Ми з ним умовилися піти подивитися на нього.

[1] Всі протоколи про допит Хрустальова - Носаря та всі документи, що відібрані були в нього підчас допиту, залишилися в т. Шрамченка, начальника остерської кулеметної команди з тим, щоб він їх надіслав до Києва голові Всеукраїнської Надзвичайної Комісії тов. Лацису. На жаль, нам досі невідомо де подівся Шрамченко, а з ним і документи.

Прийшовши на берег, ми особисто переконалися, що труп, який прибило за дніпровою течією, це труп того ж злощасного невдали контрреволюціонера Носаря Юрія Степановича: — велика постать, зашита в ковдру, два ряди золотих зубів.

Не бажаючи, щоб під час перевозки до міста хтонебудь узнав ми тут таки на березі у піску труп Носаря закопали.

Як відомо, отамани, що брали участь у таємній нараді, почали оперувати під Києвом. Ангела знищив летучий загін для боротьби проти бандитизму на Чернігівщині. Зеленого (він же Данило Терпило) забито було 1919 р. під Каневом в бою з денікінцями. Лівозадніпрянська бриґада імени Богунського, бувши на позиціях під Констянтиноградом Полтавської губ. проти денікінців, покинула фронт, за що розстріляно було командира цієї бриґади Богунського. Командира 2 полка тієї ж бриґади Івана Лопаткіна згодом розстріляно за зраду, а його полк оголошено поза законом.

Романченко, Ю.

Епізоди з боротьби проти махновщини

(Червень-грудень 1920 р.)

Це було влітку 1920 р. Стояв червень. Радянська Україна боронилася від білополяків, Врангеля, від куркульських повстань, що їх по різних місцевостях України організовували контрреволюційні елементи.

26 червня автор цих рядків, перебуваючи в районі кол. Новгород-Сіверського повіту, дістав повідомлення від партійного комітету—„негайно виїздить партмобілізовані на фронт".

12 липня (1920 р.) теплого ясного ранку нас 9 комунарів відпливали з Новгород-Сіверську річкою Десною до Чернігова. В Чернігові ми пробули лише 2 дні, а там Харків, Посекр і... до частини.

20 липня вже були в другому маневровому загоні війська внутрішньої охорони Харківського військового Посекру, що стояв разом зі штабом на ст. Харків-Південна. Вночі загін рушив на Полтаву і ранком уже був там. Нашвидко формується в Полтаві політвідділ загону.

Чути про бої з білополяками, Врангелем, а навколо Полтави лютує бандитизм. Пора напружена. Передавано, що Махно простує повз Полтаву на Зіньків, руйнує на шляху всі наші слабенькі частини, роззброює наші військомати, поповнює несвідомими червоноармійцями свою „армію".

З Полтави-Київська наш 2-й маневровий загін у 20-х числах липня ранком рушив через ст. Обозівку на ст. Решетилівку (біля Полтави). Тут розвідка сцапала декілька петлюрівців та прихильників махновців. На них ми спробували кулемета, як він буде взагалі строчити бандитів... Спроба вдалася... Надвечір ми вже були в с. Решетилівці. Не встигли розташуватися, як стало чути стрілянину. Місцеві бандити перестрілювалися з нашою кінною розвідкою, відвертавши увагу від Куликівських хуторів[1], де махновці вербували до себе синків куркулів. Наше командування

[1] Куликівські хутори Решетилівського району (куркульські).

про це довідалося й ранком частина загону була вже на хуторах, а об обіді й весь загін.

За зведеннями було відомо, що головна банда Махно проходитиме біля Голтви (що на річці Псьол). Отже, загін швидко рушив туди. Проте, банда встигла уже перейти за залізницю біля Гоголево[1]. Спинившись за верству від Голтви, нам було чути гарматні вибухи. Це перший маневровий загін під проводом тов. Степанова наздогнав тил махновців під Пісками і розпочав бійку.

* * *

За деякий час загін повернувся до Куликівських хуторів. Там уже стояв інтернаціональний курінь (мадярів). Виявилося, що цей курінь мав тут невеличку сутичку з місцевою бандою, розбив її вщент, але втратив двох своїх товаришів. Якраз відбувалася похоронна процесія. Над ямою, без шапок, струнко стояли червоні мадяри. Командир загону держав над ямою промову. Декілька плакало. „Советес, комунарес, драй ітнернаціоналес гут рот салдатес революція... мутер... фатер“... Я зацікавився промовою й попрохав перекласти. „Радянська влада закликала нас захищати комуністичну революцію, якою керує III комуністичний інтернаціонал; хороший червоний салдат загинув за революцію; коли повернемось до Угорщини й батько та мати спитають, де наш син, ми відповімо: його вбила банда в бої за революцію“...

Швидко виросла могила над трупами забитих.

* * *

Стояти в Куликівці не довелося, бо махновці після бою під Пісками швидко рушили на Зіньків. Треба було робити великий перехід, щоб махновці не укріпилися в Зінькові. Пам'ятаю, що комсклад загону цілу ніч сидів у селянській хаті, розроблюючи маневра. Між іншим було декілька варіянтів нападу на махновців. Дехто з комскладу пропонував якомога швидше зв'язатися з 1-м маневровим загоном. Але цього зробити майже не можна було, бо, поперше, для зв'язку треба було послати не менш як з 2-3 кавескадрони, подруге,—це загрожувало розпорошити наш загін в умовах, коли місцеві банди активно нападали на наші розвідки та знищували їх, а куркульська частина хуторів та сіл, співчуваючи бандитам, переховувала їх від наших ударів.

Нарешті, було вирішено їхати маршрутом — с. Решетилівка, станція Решетилівка, якісь хутори, с. Диканька, де в той час під самим селом у Кочубеївських лісах гасали бандитські ватаги. Загін мав переїхати через с. Будище і в с. Опішні почекати

[1] Ст. Гоголево, того ж району, кол. Лубенської округи.

остаточних вказівок з штабу полтавського тилу для активної дії проти Махна.

Задля швидшого пересування з найближчих сел та хуторів було зібрано понад 500 селянських підвід.

Стояла велика спека. Земля пересохла. Найменший рух по дорозі підіймав неймовірну куряву. Курява, нерівна поверхня, балки, кущі, яруги—все це становило для нашого загону певну небезпеку від бандитів.

Проте, ніякі перешкоди не лякали нас. Ми були пройняті думками—якомога швидше наздогнати та розбити цю „невловиму" махновську банду, яка так нахабно тероризувала наш тил, грабувала селянство, жорстоко знищуючи нашу підпору на селі—бідноту. Треба сказати, що біднота нам допомагала чим могла. Неймовірно чинила опір куркульня. Часто траплялося, що куркулі забивали наших червоноармійців з-за вугла. Бувало, що червоноармієць—два покажуться в село по підводу чи по воду, як раптово по них підіймається стрілянина.

Маневр наш був надзвичайно важкий. Проте, ми просувалися твердо вперед, завжди маючи в себе попереду заслін з кулеметів на тачанках та сотню червоноармійців. Під час пересування ми добре охороняли тил. Наш обоз тягнувся на кілька кілометрів. Вночі ми пройшли с. Диканьку [1], а на ранок були в Будищах [2], де зробили невеликий привал. Як і раніш, липневе сонце надзвичайно пекло. Курява майже заліплювала очі червоноармійцям. Вже за 10 кроків не можна було впізнати один одного. Надвечір були в Опішні [3], а за 3-4 години на ніч рушили на Зіньків [4].

Підступ і бій

Падала на землю прохолода, заморені важким маневром наші бійці вирушали з с. Опішні добрим битим шляхом в напрямі Чевнова [5] Думалося про те, скільки сили в Махна, чи добре махновці озброєні й т. Йшли швидким, твердим маршем без будь-якого гомiну, куріння та тарахкотіння казанків. Стояла тепла, літня ніч. Дорога від с. Опішні до Чевнової рівна та гладка. Зате від Чевнової до с. Шилівки [6] та ліворуч — балки, бугри, долини, чагарники—так і дивися, що от-от з засідки кинеться банда.

Вже сіріло,як наші передові частини вступали в с. Шилівку. Далеко ще тягнувся гадюкою наш обоз.

---

[1] с. Диканька—районовий центр кол. Полтавської округи.
[2] с. Будище—Диканського району.
[3] с. Опішня—районовий центр кол. Полтавської округи.
[4] м. Зіньків—районовий центр кол. Полтавської округи.
[5] с. Чевново—Опішнянського району.
[6] с. Шилівка—Зінківського району.

Не встиг розташуватися наш перший курінь, а головна охорона вийти на гору, що ховає с. Шилівку від м. Зінькова, як махновські застави відкрили кулеметно-рушничний вогонь. Швидко частини наші зайняли бойові ділянки, знято батарею з передків і закріплено гармати до землі.

З тих відомостей, що їх мало наше командування, махновців було понад 7 тисяч чоловіка, тоді як 2-й маневровий загін налічував 1.600 бойців. Проте, ми певні були, що з тилу махновців вдарить наш 1-й маневровий загін на чолі з тов. Степановим. Вже згодом виявилося, що 1 загін не встиг вдарити в тил...

5-6 хвилин і махновська „армія“ (так її називав Махно на мітинґу в перших числах серпня 1920 року в м. Зінкові) розпочне контрнаступ на нашу піхоту.

Махновські колони піхоти з криком: „бій краснож...“ рушили на нашу піхоту; їх удар рішуче супроводився гарматним вогнем. Проте, наша піхота не дрігнула; зустрівши бандитів кулеметно-рушничним і гранатним вогнем, банда була прикована до землі. В такій небезпеці Махно пускає в діло свою кіноту під командою якоїсь „матки“ (кажуть, що Марусі) та Іванова. На підсилення кінноти Махно пустив свій „тачаночно-кулеметний полк“, під командою головоріза Щуся. Для нашого загону настав критичний момент. Встати з нашвидко зробленого шанця (окопчика) або підняти голову, це значить загинути.

Такий стан тривав хвилин 10-15. Наша батарея розпочала по кінноті та тачанках руїнницький гарматний вогонь, на який махновці відповіли щось 3-5 разів гарматними вибухами... Треба було негайно підтримати моральний стан піхоти. Командир загону тов. Розин дає наказ комполка кавалерійського тов. Звереву— „лавою в атаку на банду!“... Як звірі, вирвавшись із засідки, наші кавалеристи, виставивши наголо шаблі, понеслися на банду. Чути крики комісара кав. полку тов. Фоміна „Рубай банду!“.

Махновці подалися: кулеметний полк їх повернув за прикриття, а кіннота чвалом кинулася в бік Голубівки[1]. Розпалені наші кавалеристи глибоко врізалися у махновську піхоту, захопили понад триста чоловіка махновців і повернули назад, бо кулеметний вогонь махновців далі рухатися не давав змоги. Стрілянина на 10-15 хвилин стихла, проте, не втихав гарматний вогонь з нашого боку. Як виявилося, махновці гарматних набоїв в м. Зінькові мали всього 12, а тому, вистрілявши 6 штук, швидко замовкли. Це піднесло почуття наших червоних гарматчиків та й підбадьорило стан усього загону. Розправившись з дійсними махновцями (а їх серед 300 полоненних було з 5 чоловіка, останні — червоноармійці, що їх махновці полонили під час боїв на Кременчуччині), понад 250 чоловіка було відправлено в тил; деякі тут же залишилися для обслуговання штабу.

[1] с. Голубівка за 6 кілометрів від Зінькова того ж району.

Наскок махновців на обоз

В той час як бій на 15-20 хвилин притих, махновська банда у балці обмірковувала про наскок на наш обоз з тилу. Наші частини на лівому фланзі посувалися, як раптово затріщали кулемети в нашому обозі. Викрики—„банда!“ внесло паніку. Не зважаючи на те, що наші гарматчики відкрили вогонь по махновцях, махновські головорізи розійшлися, рубали та стріляли хто під руку попався. Дуже дорого обійшовся цей наскок. Махновці захопили всіх полонених кол. червоноармійців Кременчуцької залоги, чоловіка понад 75 наших, близько 12 тисяч рушничних набоїв, 2 повозки гранат, шанцевого та телефонного майна. Банда швидко віддалялася, женучи перед себе полонених у напрямі с. Човнової. З розпорядження самого „батька“ всіх полонених було знищено кулеметним вогнем [1]. Трупи залишилися на полі. Кров текла струмками, а махновці через с. Голубівку балками рушили до Зинькова [2].

* * *

Під Зіньковим ні ми, ні Махно нас не розбив. Надвечір стрілянина з обох боків припинилася. 2-й маневровий загін знявся з позицій і поїхав у с. Хмарівку (8 верстов від Зінькова). Махновці залишилися в Зінькові на ніч... В Хмарівці бійці спали як убиті... Годині о 9-10-й наші застави донесли, що ахтирська група [3] в с. Камишах [4], яка не зуміла своєчасно прибути вчора на підмогу, надсилає своїх зв'язистів для зв'язку.

Не встигли обміркувати пляна нового бою, як кінна розвідка донесла штабові загону: „Махновці ведуть на нас наступ і хочуть відрізати від ахтирської групи. Наступ навальний, потрібно негайно вжити відповідних заходів“.

Швидко збираємось й вирушаємо битим шляхом. Махновці балкою намагаються відрізати нас. Розвідка не помилилася—не проїхавши й верстов 3-4 в напрямку с. Павлівки [5], як на лівому фланзі виринула кіннота та тачанки з кулеметами... Наш загін почав швидко виїздити; кінна розвідка та 3 ескадрони кавполка збільшено почали охороняти лівий фланг. Круто павлівським шляхом ми повернули на с. Камиші, що за 12 верстов північніше м. Зінькова. Це помітили махновці. Прийнявши бойовий стан, банда кинулася в атаку, але спізнилася...

---

[1] Розповідав т. т. Дмитрюк, Поліщук та селяни, що Махно кричав: „Вам все одно служити в мене чи у краснож... Розстріляти!“

[2] Серед розстріляних був секретар політвідділу маневрового загону тов. Лілуєв, робітник, член ВКП(б).

[3] Ахтирка—районовий центр кол. Харківської округи.

[4] с. Камиші Зіньківського району.

[5] Павлівка—Зіньківського району.

* * *

Ахтирська група на 900 багнетів взяла оборонний стан. Загін був уже у с. Камиші, гарматчики ще в'їздили, як махновці на наших гарматників кинулися з кулеметно-рушничним вогнем. Проте, паніки зробити не вдалося. Швидко скинувши з передків гармати, гарматники розпочали картеччю. Піднялася велика стрілянина.

Село Камиші невелике. Наш обоз збився докупи (Вози на вулиці в 6 рядків стояли). Як ті бджоли гули та дзизкали кулі, гуркотали гармати, тріскотіли кулемети — рушниці. Село плакало, кричало. Кричали, стріляли, кидали гранати махновці, але стійкість нашого комскладу, стійкість червоноармійців відбила всі контрнапади. Гарматники вщент розбили декілька тачанок махновського кулеметного полка й банда стала зменшувати напади. Командир загону тов. Розін з двоповерхового цегляного млина давав через ординарців, зв'язистів комскладові вказівки для дружної відсічі. Тов. Розін дає розпорядження зняти із західньої частини села сотню (роту) на підсилення північної частини, де занадто наполягали бандити. Сотня, не зважаючи на бій, дзенькання куль, з піснею „Смерть бандитам і царям, мироєдам и кулакам" рушила селом до північної частини. Це дуже підбадьорило червоноармійців. Відбувся ще більший натиск на банду. І махновці відступили за гору.

Бій стих. Вечоріло. До села наближалася череда овечок, свиней, корів. Наш загін став рушати з с. Камиші на с. Павлівку (за 7 кілометрів на південь) бо залишатися ночувати в с. Камишах (село в балці) це значить бути напевно розбитим під час другого наскоку.

Проїхавши $^1/_2$ кілометра від села, тов. Розін у бінокль помітив велику куряву позад стада. За стадом щось їхало... Негайне розпорядження—вдарити з гармат. Роздався вибух, корови кинулися в бік і на дорозі, як на долоні, стало видко кулеметний полк махновської банди. Маневр махновців теж не вдався й вони мусили швидко заховатися за балку.

* * *

На землю спускалася ніч, а загін вже був у Павлівці. Хто в Зінькові стояв — нікому не відомо. Позавчора залишили там махновців. Майже цілу ніч керівна частина загону обмірковувала новий напад на махновців. Тов. Розін, начштаба тов. Гросман, воєнком тов. Кирилов та його помічник тов. Самовський довго сперечалися про те, чому не вдалося знищити „армію" Махна. Дехто обвинувачував нач. тила Полтавської округи

т. Рудого, дехто Степанова (командир I маневрового загону), який, мовляв, „вчинив самостійність", насвоєчасно підійшовши до Зінькова під час нашого наступу.

Спір закінчився розпорядженням: терміново виступити в напрямку: Павлівка, с. Камиші, Н..ські хутори, Тарасівка й на Зіньків з північного боку... Ранком потягнувся шляхом обоз; червоноармійці також рушили частково на селянських підводах, частково строєм. Маршрут в 35 кілометрів треба було швидко перейти.

Повернувши на тарасівський шлях, 2 ескадрони виїхали на розвідку до Зінькова. Раптом команда: „кулемети на перед... „цепь"... Метушня, відокремлення кулеметів... ось, ось і стрілянина... Добре придивившися, ми побачили два наші ескадрони, які поверталися з тарасівського гайка. Напруженість змінилася на жарти. Ескадроний доповів тов. Розіну, що в Зінькові і маневровий загін і що Махно ще вчора виїхав звідти і десь переховується тут по хуторах. У Зінькові він простояв майже сім днів (з першого по сьоме серпня), випустивши декілька нумерів газети „Набат", „Голос махновця.

В політвідділі ми переглянули один номер „Набата". Під дописами стояли „Коля", „Вася", „Митя" тощо. В статті „Почему я махновец" — писалося в принадних словах таку нісенітницю: „Я махновец потому, что люблю свободу, я махновец потому, что защищаю вольные советы, я махновец потому, что не люблю и ненавижу жидов и комиссаров" і т. д. підпис—„Коля".

В другій статті: „Братья красноармейцы" кінець так само був антирадянський і антисемітський: „Красноармейцы, расправляйтесь со своими комиссарами и жидами, но фронт польський не бросайте, мы Вам поможем" Підпис „Вася".

* * *

Переночувавши у с. Тарасівці, ранком ми рушили на селянських підводах через Зіньків на с. Борки[1].

Переночувавши у Борках, ранком виїхали до м. Сорочинці. Дорогою частина нашого загону виїхала в село Лютеньки[2] на банду Христового. Ми були під Сорочинським лісом. Чути було гарматну й кулеметну канонаду й на обрії над с. Лютенькою стояли стовпи диму. Спільними силами першого та другого маневрових загонів банду Христового було розбито.

Під'їхавши до м. Сорочинець, нам розвідка донесла, що Махно поділив свою „армію" на 3 загони (одним загоном коман-

[1] с. Борки Зінківського району, де під час наступу Махно зарубав 15 чоловіка незаможників. Їх трупи поховали у Зінькові. 1927 р. поставлено там пам'ятника.

[2] Зіньківського району.

дував Іванов, другим—Щусь, третім головним—сам Махно), взявши напрям на Хорол-Миргород. Не пам'ятаю скільки днів простояли в Сорочинцях, але щось швидко рушили в напрямок до м. Миргорода, звідки на селянських підводах до Хорола. Простоявши один день там, знову рушили на Кобеляки. Розказували нам селяни, що Махно пройшов декілька днів тому, напав на наш панцерник „Червоний козак“, пустив його під „одкос“ а сам подався в напрямок Новомосковського. Кобеляцьке населення, залякане махновським перебуванням, прохало наш загін залишитися в них.

З Кобеляк різними шляхами, лісами, пісками та балками ми наздоганяли махновські банди в напрямку ст. Ново-Московська. Під Миколаївкою й Самовкою Зачепилівського району, Полтавської округи була невеличка перестрілка з махновським загоном під орудою Іванова. Під Голубівкою[1] стали зустрічати червоноармійців, які повтікали від Махна біля Павлоградських лісів.

В Голубівці загін переночував і рушив до ст. Ново-Московська, звідки його перекинуто на Дін, назвавши вже 21 бриґадою ВНУС. Швидко минаємо станції Сінельниково, Лозову, Чапліно, нарешті, Гришино.

Висівши на ст. Гришино ми виїхали до с. Ново-Економічна, де зупинилася на декілька день. Поблизу цього села гасали декілька банд, тероризуючи населення та забиваючи міліціонерів.

Днів за три нашого перестою стало відомо, що банда Марусі збирається в Ново-Економічній затопити шахту. 21 бриґада ввечорі виступила до цих копалень, а — розвідка сповістила, що марусинці вже оперують у районі Селидова. Нам довелося спішно виїхати туди.

Проте в Селидові вже бандитів не було. Через Багатир-Констятинівку загін взяв напрям на Гришино. На ст. Гришино телеграфно було донесено, що Махно через м. Ізюм, святогорські ліси (де оперував бандит Савонов Гр.) пройшов та зайняв Старобільське та Біловодське—колишньої Старобільської округи. Тому нам наказано їхати ешельоном через Авдієвку, Горлівку, Микитівку, Лисичанське, ст. Кременну, не доїзджаючи ст. Сватово[2].

В перших числах жовтня ми висіли на ст. Кременна[3].

---

[1] Голубівка—Перещепинського району кол. Дніпропетровської округи.

[2] Сватово — біля м. Куп'янського

[3] В Кременній мадярський загін, що з Полтавщини йшов з нами зажадав відрядити його з внутрішнього фронту на вранґелівський або польський, бо вони, мовляв, не можуть орієнтуватися в цих обставинах. Вмовлення наше не допомогло. Довелося роззброїти їх і відправити до м. Харкова.

Постоявши у с. Кременному два дні [1], штаб бриґади одержав повідомлення з Посекру (Харків) про замирення Махна з радвладою й що на 7-е жовтня 1920 року призначено на ст. Сватово перемир'я. Нашій бриґаді доручено переїхати до с. Нової Астраханки Старобільської округи. Пересування бриґади пройшло швидко. Пригадується, що в с. Варварівці зустріли двох вершників військових.

— Хто ви?

— Махновці.

— Куди їдете?

— В село Кременну.

— Чого?

— Та батько Махно відпустив на 5 день у відпустку...

— А самі відкіль?

— З Кременної.

Так ми несподівано ще раз зустрілися з „мирними" махновцями.

В с. Ново-Астраханському від Махна для зв'язку з нами приїхало 35 чоловіка ескадрону кавалеристів. Довго з ними розмовляли наші політкерівники та червоноармійці. Найбільше розмова оберталася коло того бою, що був у серпні під Зіньковим та в с. Камишах. Ось як відзивався командир ескадрону махновець:

„Ваші червоноармійці, ті обірванці, що лежали по балці від с. Голубівки й були на лівому вашому фланзі, це невстрашима братва; навіть сам Махно казав нам, що за ню він би дав цілий батальон"...

На ст. Сватово, як нам передавали, 6 жовтня у тачанках приїхали від Махна „помкомандарм" Каретніков, нач. штаба Попов та Белаш, а від уряду УСРР тов. Іванов Андрій. 7/X складено умову, де махновці обіцяли після відповідного ремонту рухомого складу (тачанок) через 10-14 днів виступити на фронт проти Врангеля... На пропозицію представників уряду перевезти махновців залізницею на фронт, Каретніков відмовився.

По замиренні з Махном 21 бриґада переїхала до Слав'янського, а звідти до Запоріжжя.

На початку 1921 р. бриґаду перекинули в Луганське, де її переформовано на 3-й полк війська ВЧК України.

Такий шлях боротьби проти бандитизму 2 маневрового загону ВОХР'а.

---

[1] Через Кременну, коли ми стояли, проїздили два гінці від Махна до Савонова. У відкритому лісті Махна до Савонова було приблизно таке написано: „Гришка, приказую немедленно присоединиться ко мне, жду в Старобельск со всем отрядом с оружием, в противном случае не буду считать своим, а встречу—морду побью. Батько Махно".

III. МАТЕРІЯЛИ ТА ДОКУМЕНТИ

Хаїт, Т.

До протоколів Київського Комітету РСДРП(б) 1917 р.

Пролетаріят кол. Російської імперії всією своєю попередньою боротьбою підготовлений був до швидкого переходу від боротьби за буржуазно-демократичну революцію до безпосередньої боротьби за революцію пролетарську.

Лютнево-березнева революція, яка розвалила за 8 день монархію, що трималася віками, була б неможлива без довголітнього бойового підготування робітничої кляси Росії під проводом більшовицької партії.

„Без трьох років величезних клясових боїв та революційної енергії російського пролетаріяту 1905-07 р.р. була б неможлива така швидка щодо завершення її **початкового** етапу, за кілька днів, друга революція“ [1]

Реакція, що збільшилася за імперіялістичної війни, не могла не відбитися на стані більшовицьких організацій і в лютневі дні 1917 року.

Ленінські документи стали відомі лише в кінці березня (перший „лист здалеку“, опублікований був 21-22 березня). В перші дні кожній організації доводилося часто-густо накреслювати політичну лінію в складних обставинах, що тоді утворилися.

„Це був період ґрунтовного зламу старих позицій,— пише тов. Сталін.— Стара плятформа — безпосереднє повалення уряду— тепер вже не відповідала дійсності. Тепер уже не можна було йти на негайне повалення самодержавства, зв'язаного з Радами, бо хто хотів повалити тоді Тимчасовий уряд, той повинен був повалити й Ради. І не можна було також провадити політику підтримування Тимчасового уряду, бо цей уряд був урядом імперіялізму. Потрібно було нове орієнтування партії. Недурно більшовики, що їх розкидав царат по в'язницях та засланнях і які лише тепер дістали можливість з'їхатися з різних кінців Росії, щоб виробити нову плятформу, не змогли одразу розібратися

[1] Ленін, т. XX, стор. 13.

в новому становищі. Недурно, що, шукаючи нового орієнтування, партія зупинилася на півдорозі в питаннях про мир та владу Рад. Потрібні були славнозвісні квітневі ленінові тези для того, щоб партія змогла єдиним духом вийти на новий шлях". (Сталін, „На путях к Октябрю". Передмова).

В цей період розвинулася каменівська позиція. В оцінці характеру революції Каменєв виходив, як відомо, з того, що революція в Росії є революція буржуазно - демократична, що Росія ще не вистигла до революції соціялістичної, тому основним завданням, за Каменєвим, — є тільки доведення буржуазно - демократичної революції до кінця. В статті „Наши разногласия", спрямованій проти славнозвісних квітневих Ленінових тез, він пише:

„Щодо загальної схеми тов. Леніна, то вона здається нам неприйнятою, оскільки вона походить від визнання буржуазно - демократичної революції за закінчену й розрахована на негайне переродження цієї революції в революцію соціялістичну" („Правда" № 27, 8 квітня 1917 р.).

Тов. Каменєв не розумів своєрідности поточного моменту, який полягав у переході від „першого етапа революції" до другого її етапу, цебто від революції буржуазної до революції пролетарської.

В зв'язку з цим Каменєв в статті „Временное правительство и революционная социал - демократия" писав:

„Чинячи опір і проти волі, вони (кляси, репрезентовані в Тимчасовому уряді) примушені під натиском революційного народу йти вперед. І нам, революційним соціял - демократам, немає потреби навіть і казати про те, що оскільки цей Тимчасовий уряд справді бореться проти решток старого режиму, остільки йому забезпечено рішучу підтримку від революційного пролетаріяту. Скрізь, де Тимчасовий уряд, підкоряючись голосу революційної демократії, репрезентованої в Раді робітничих та салдатських депутатів, зіткнеться з реакцією чи контрреволюцією, революційний пролетаріят повинен бути готовий, щоб його підтримати".

В статті „Без тайной дипломатии" Каменєв писав:

„Коли армія стоїть проти армії, безглуздою була б та політика, що запропонувала б одній з них покласти зброю й розійтися додому. Ця політика була б не політика миру, а політика рабства, політика, яку й одкинув вільний нарід. Ні, він стійко стоятиме на своєму посту, на кулі відповідаючи кулями й на гарматень — гарматнем. Це безперечно". („Правда" № 9, з 15 березня 1917 р.).

В „Листах про тактику" Ленін гостро критикував позицію Каменєва:

„Помилка тов. Каменєва в тому, що він і 1917 р. дивиться лише на минуле революційно - демократичної диктатури проле-

таріяту та селянства. А для неї на ділі уже почалося майбутнє, бо інтереси й політика найманого робітника й хазяйчика на ділі уже розійшлися". (Ленін, т. XX, стор. 106-107).

Право-опортуністична позиція тов. Каменєва знайшла свій яскравий вияв у виступі тов. Рикова на квітневій конференції.

„Але чи можемо ми розраховувати на підтримку мас, виставляючи гасло пролетарської революції? — запитує т. Риков, — Росія дрібнобуржуазна країна в Европі. Розраховувати на співчуття мас до соціялістичної революції неможливо. І тому оскільки партія обстоюватиме погляд соціялістичної революції, остільки вона перетворюватиметься на пропаґандистський гурток".

„Програму мінімум можна було б здійснити до соціялізму, а тому на ній і треба безперервно зосереджувати нашу увагу. Звідки зійде сонце соціялістичного перевороту? Я гадаю, що з умов обивательського рівня ініціятива належить не нам. Поштовх повинен прийти з заходу" (Протоколи квітневої конференції РСДРП).

Цей виступ тов. Рикова Ленін дуже гостро й влучно критикував, давши ключ до розуміння право-опортуністичного ухилу Рикова 1928-29 р.р. і „ліво"-опортуністичної позиції Каменєва 1927 р.

„Тов. Риков каже, що соціялізм повинен прийти з інших країн з розвинутішою промисловістю. Але це не так. Не можна сказати хто почне й хто закінчить. Це не марксизм, а пародія на марксизм".

І далі:

„Тов. Риков каже, що переходового періоду між капіталізмом та соціялізмом немає. Це не так. Це розрив з марксизмом". (Протоколи квітневої конференції РСДРП).

Останнє зауваження тов. Леніна особливо цінне, бо воно й дає ключ до розуміння правих та „лівих" позицій Каменєва й Рикова періоду соціялістичної реконструкції. Позиція Каменєва спершу мала деякий вплив на місцеві організації, що, природно відбилося на ставленні частини їх до квітневих Ленінових тез.

В перші дні після приїзду Леніна не всі партійні організації зуміли в цілому швидко розібратися в ленінській позиції.

На засіданні Петроградського комітету (8 квітня ст. ст.) за тези Леніна голосувало двоє, проти — 13 і 1 утримався. Проте, такий стан тривав недовго. Організація висловилася за тези. Вагання щодо Ленінових тез під впливом революціонізування пролетарських мас швидко минули, хоч і не зовсім були ліквідовані.

Частина ПК, на чолі з Богдатьєвим, критикувала ленінські тези з „лівих" позицій.

„Гола схема можливого перебігу розвитку світової соціялістичної революції —, каже Богдатьєв на засіданні ПК, — вони (тези) не можуть бути директивами для практичних дій нашої

партії в даний конкретний історичний момент" (Протокол ЦК, стор. 88).

Конкретний історичний момент, на думку Богдатьєва, вимагав „негайно повалити Тимчасовий уряд", закликав партію до „негайної громадянської війни". Але гасло „Геть Тимчасовий уряд"— казав Ільїч на квітневій конференції,— авантурницьке... повалити тепер Тимчасовий уряд, не можна, томум и дали гасло мирної демонстрації".

Щож являли собою більшовицькі організації України й, зокрема, київська організація за цей період?

Процес організаційного та теоретичного озброєння більшовицьких організацій України відбувався також, як і по всіх взагалі партійних організаціях тодішньої Росії. Також, як і по інших організаціях, тут виявилися в окремих прошарках організацій право-опортуністичні вагання та об'єднувальні тенденції. При чому, ці вагання та „об'єднувальний чад" захопив переважно деяку частину верхівки організацій. Основна ж частина організацій, партійна маса й, перш за все, робітнича її частина на чолі з активом вела в основному правильну лінію.

Своєрідністю Київської організації є те, що вона була на найвідповідальнішій ділянці боротьби — в центрі партійного та державного об'єднання українського націоналізма. Київська організація, що нараховувала після виходу з підпілля близько 200 осіб (на VI з'їзд 4.000, а разом з області 4.985), відігравала найвідповідальнішу ролю в боротьбі за пролетарську революцію на Україні.

„... На цю невеличку групу партійних робітників, — пише тов. Скрипник,— у найменш промисловій частині України, з найбільшою кількістю селянства, що було тоді під найдужчим впливом українського націоналізму, випала найважча частина боротьби за об'єднання у всеукраїнському маштабі й українським націоналізмом, що йшов у наступ". (Скрипник — „Історія пролетарської революції на Україні", т. І., стор. 146).

Становище київської організації ускладнялося ще й тим, що величезну ролю в ній грали товариші (П'ятаков, Є. Бош та інш.), які мали в своєму минулому „досвід" боротьби проти Леніна За імперіялістичної війни перед революцією група тов. Бухаріна — П'ятакова, до якої входила й Є. Бош, розходилася з тов. Леніним в цілому ряді кардинальних питань — в питанні про розмуіння імперіялізму, в національному питанні, в питанні про державу тощо. З цією групою так званих „лівих" тов. Леніну за імперіялістичної війни довелося провадити енергійну боротьбу. Після лютневої революції ці товариші й далі обстоювали люксембургіянські позиції в національному питанні. На квітневій конференції тов. П'ятаков з усією категорічністю відстоював свій неправильний антимарксистський антибільшовицький люксембургі-

янський погляд в національному питанні. Цю ж позицію він обстоював і на VI з'їзді РКП і пізніше.

„Ліва" позиція за імперіялістичної війни, люксембургіянство в національному питанні не заважало цим товаришам посідати Каменівську позицію в березнево-квітневий період 1917 р.

Київська організація ще до приїзду Володимира Ільїча до Росії виступила з цілком оформленою позицією, що знайшла свій вияв у плятформі Київського комітету. Ленінські директиви, які вже були в розпорядженні комітету, телеграма на ім'я ЦК про недовіру Тимчасовому уряду — не були відомі всій партійній організації. Комітет, одержавши копію телеграми Леніна про тактику непідтримування Тимчасового уряду, в якій вже чітко зформульовано було чергові завдання пролетаріяту, вирішив її не опубліковувати, чим фактично заплутав всю організацію, яка хоч і після довгих дебатів, ухвалила плятформу, що її запропонував комітет.

„Пролетаріят, — зформульовано в плятформі ставлення організації до Тимчасового уряду, — зацікавлений, щоб цілу низку зобов'язань, що їх взяв на себе Тимчасовий уряд, він виконав. Пролетаріят зацікавлений також у тому, щоб старий режим було зруйновано доценту. Тому, всі заходи Тимчасового уряду, що здійснюють ліквідацію царсько-бюрократичного устрою, матимуть підтримку від нас і не на словах, а й на ділі".

Позиція київської організації щодо війни відрізняла її від інших соціял-демократичних груп та соціялістичних партій, що вважали себе за представників соціялістичної думки, проте, й у цьому в організації були каменівські впливи.

„З цією ж метою (цебто, щоб припинити війну) воно вважає за потрібне, — сказано в резолюції київської організації, що її ухвалено на загальних зборах 6-IV 1917 р. (за ст. ст.), — щоб СР та СД, місцеві робітники, салдатські та інші організації, збори військових та інших частин, селянські сходи, заводські збори зверталися до Тимчасового уряду з вимогою негайно скликати конференцію всіх держав, що воюють, щоб провадити мирні переговори".

В ньому (документі) немає повного розуміння доби, а тому й нема розуміння чергових завдань пролетаріяту. Лише після появи квітневих Ленінових тез, позиція організації щодо війни та Тимчасового уряду була виправлена всупереч деяким керівним товаришам (як от П'ятаков, Бош).

До кінця чітко зформульовану, правильну позицію посіла київська організація в питанні про об'єднання з меншовиками. Ще на своїх Установчих зборах 8-III 1917 р. (за ст. ст.) підкреслено було, що „цілковите ідейне та організаційне розмежування з соціял-шовіністами є... одне з основних завдань партії". Ця постанова й лягла в основу плятформи організації. Негативне

ставлення до питання про об'єднання можна прослідкувати на цілому ряді протоколів засідань комітету та загальних зборів. „Об'єднувальний чад", що деякою мірою отруїв окремих т. т., не захопив київської організації.

Ідейні „ножиці" виявилися між частиною комітету та організацією і під час обговорення відомих квітневих Ленінових тез. Більшість комітету висловилася проти Ленінових тез, а організація з резолюцією комітету не погодилася і, хоч нам невідома остаточна постанова київської партійної організації, проте, той факт, що загальні збори не приєдналися до постанови комітету й на перших виборах до складу делегації на квітневу конференцію, поруч із обраними „заперечувателями" обрано було и тов. Савельєва-Петрова, який дістав 167 голосів (тов. Савельєв, будучи членом комітету, стояв на ленінських позиціях і цілком приєднався до Ленінових тез), каже за те, що ленінська лінія мала підтримку серед значної кількости київської організації, що київська організація мала міцне здорове ядро, що ґарантувало виправлення лінії частини верхівки.

Квітнева конференція, яка зібралася в момент не тільки російської, але і міжнародньої революції, що зростала, була переламним моментом в історії партії. Перша легальна конференція, на якій були присутні представники від найбільших пролетарських районів, привела під керівництвом Леніна до вироблення колективної думки партії в найважливіших питаннях про завдання та тактику партії в боротьбі за диктатуру пролетаріяту.

Після квітневої конференції більшовицькі організації України одна за одною цілком приєднувалися до її постанов.

В київській організації приєднання до постанов квітневої конференції відбувалося за опору деякої частини керівництва.

Для характеристики стану партійних організацій на Київщині в дальший період розвитку революційного руху треба відзначити, що в певній частині верхівки київського комітету, який правильно формулював завдання Всеукраїнського партійного об'єднання, а пізніше правильно підкреслював неминучість боротьби проти Української Центральної Ради, в післялютневий дожовтневий період не було правильного ленінського уявлення про завдання пролетаріяту та його партії в національному питанні. Ця частина верхівки — П'ятаков, Бош — стояли в національному питанні на люксембурґіянських позиціях.

* * *

Протоли київського комітету та загальних зборів становлять надзвичайний інтерес для вивчення процеса організаційного оформлення та ідейної кристалізації однієї з найбільших і найважливіших більшовицьких організацій на Україні.

Оригінали протоколів київської організації та київського комітету, що їх подаємо нижче, переховуються в Київському істпарті.

Протоколи Київської організації РСДРП (більшовиків) 1917 року*

Виготувала до друку та дала примітки т. Хаїт. Т.

Протокол учредительного собрания членов киевской организации РСДРП[1]

6-го марта 1917 года

Председателем собрания избирается товарищ Майоров
Секретарем — тов. Крейсберг[2]

Вырабатывается следующий порядок дня:

1) Отчет старого коллектива.

2) Организационные вопросы: а) схема организации, б) коллегия агитаторов и пропагандистов, в) организационная комиссия, г) партийный орган, д) посылка делегата в Ц.К., е) выборы Комитета.

3) Отношение к текущему политическому моменту.

4) Отношение к другим течениям социал-демократии.

1. Товарищ *Дора (Иткінд)*[3] делает доклад от имени старого коллектива, Из доклада выясняется, что коллектив существует с сентября 1916 г. В декабре, когда работа более или менее наладилась, произошли аресты[4], вырвавшие из рядов организации многих работников. За время своего существования коллектив выпустил 3 листка[5] и завязал связи с Моской и Харьковом. По докладу высказывается т. Сивцов[6], после чего принято постановление не обсуждать отчета прежнего коллектива, в виду того, что ему приходилось действовать в условиях старого режима.

Отчет казначея.

Приход:		Расход:	
Членские взносы	34 р. 30 к.	Выпуск листка	10 руб.
Собран. 9-го января	29 р. 65 к.	„ „	11 „
От группы интеллигентов	18 р. 30 к.	Поездки	20 „
Итого	72 р. 25 к.	Итого	41 руб.

В это время поступило заявление от представителя группы меньшевиков-интернационалистов с просьбой о посылке делегата на происходящее, параллельно с настоящим, собрание группы для взаимной информации.

---

* До протоколів додано всі знайдені чернетки протоколів з секретарськими записами дебатів, які показують надзвичайно яскраво, як боролася й перемагала ленінська позиція київської більшовицької організації.

[1] Деякі окремі місця з протоколів висвітлено в хроніці 1917 р. на Київщині.

После некоторых прений Собранием решено делегата не посылать и пригласить т.т. меньшевиков, стоящих на интернациональной точке зрения, войти в нашу организацию.

2. В порядке дня стоит вопрос о схеме организации. После прений по этому вопросу вынесена следующая резолюция: „на каждом заводе и фабрике организуется заводское собрание; мелкие мастерские организуются применительно к районам нахождения мастерских. На всех этих собраниях избираются заводские и районные комитеты, которые посылают от себя представителей в общегородской комитет, являющийся верховним органом Киевской организации. На настоящем же собрании избирается временное правление (комитет) партии для проведения в жизнь всего намеченного.

По вопросу о партийном органе — решено создать таковой немедленно, при чем желательно ежедневный. Все технические вопросы, связанные с созданием органа, должны решить временный комитет и редакционная комиссия. На собрании произведен сбор в пользу органа, давший 111 руб. 68 к. Посылка делегата в Петроград: вопрос решает комитет. — Создание агитационной комиссии, пропагандистской коллегии и организационной комиссии поручается временному комитету, в зависимости от постановления собрания об отношении к текущему политическому моменту.

В порядке дня стоит вопрос о текущем политическом моменте. По вопросу высказывается целый ряд товарищей. *Т. Ватиным*[7] вносится резолюция, которая в виду позднего времени не обсуждается. Собрание постановляет считать настоящее собрание длящимся и перенести прения о текущем политическом моменте на следующее общее собрание, назначенное на 8 марта. Производятся выборы временного комитета. Избранными оказались т.т.: *В. А. Ватин, М. А. Петров, М. Майоров, Хабенский*[8], *Д. Иткинд, И. М. Крейсберг, П. Ермаков, Сивцов, Н. Н. Лебедев*[9], *И. Павленко*[10], *М. Я. Кугель*[11].

От солдат избирается т. *Пономарев*[12].

Верно: *Председатель собрания Майоров*
Секретарь И. Крейсберг

Первое заседание [комитета]

7 марта 1917 года

Председатель т. Майоров. Секретарь т. Крейсберг

Слушали:	Постановили:
1. Вопрос о создании партийного органа.	1. Избрать редакционную комиссию из 3-х чел., которой поручить как техническую, так и литературную сторону дела. Партийную газету назвать „Голос Социал-Демократа“[13]. Избранными оказались т.т.: *В. А. Ватин, Н. Н. Лебедев и И. М. Крейсберг.*
2. Вопрос об образовании Организационной комисии.	2. Поручить организационной комиссии создание районных и заводских ячеек, для каковой цели она организовывает агитаторскую и пропагандистскую коллегии. В комиссию избираются т.т.: *М. Я. Кугель, И. Павленко и Д. Иткинд*, при чем им предоставляется право кооптации.

3. Вопрос о посылке делегата в Петроград для связи с ЦК.	3. Командировать т. *Д. Иткинд.*
4. Вопрос о директивах делегатам, входящим в С.Р.Д. в связи с обсуждением в Совете вопроса о войне.	4. Члени партии, входящие в состав Совета, выступают от имени партии с указанием, что вопрос о войне решает Учредительное Собрание. Партии же предоставляется право агитации против войны, с указанием на ее империалистический характер, при чем никакие определенные лозунги не выставляются.
5. Выборы президиума.	5. Председателем К-та избирается т. *Н. Н. Лебедев*, секретарем *И. М. Крейсберг*, казначеем *М. Я. Кугель.*
6. О представительстве партии в С.Р.Д.	6. Избрать председателем т. *М. А. Петрова.*

Верно: *Председатель К-та Майоров*

Секретарь — И. Крейсберг

Второе заседание [общего собрания]*

8 марта 1917 года

Председатель т. Лебедев. Секретарь т. Крейсберг

Слушали:	Постановили:
1. Доклад Комитета.	1. Принять к сведению. Собрание выражает пожелание более активной деятельности.
2. Доклад представителя партии в С.Р.Д.	2. После обмена мнений Собрание постановляет, что отношение партии к С.Р.Д. будет зависеть от ее отношения к текущему политическому моменту.
3. Доклад представителя организационной комиссии при С.Р.Д. по устройству праздников 10 марта.	3. Отклонить предложение С.Р.Д. о совместном выступлении в день праздника. Партия выступает отдельно со своими лозунгами: „Р.С.Д.Р.П“, „Пролетарии всех стран, соединяйтесь“. „Социализм“, „III Интернационал“, „Международный пролетариат“, „8-часовый рабочий день“, „Конфискация помещичьих земель“, „Учредительное Собрание“ и „Демократическая республика“.

---

* Продовження зборів 6/III 1917 р.

4. Вопрос о текущем политическом моменте.

4. После обмена мнений принимается 70-ю голосами при 9 воздержавшихся следующая резолюция *т. Ватина*:

„В России происходит буржуазно-демократический переворот. Героической борьбой российського пролетариата, на сторону которого передалась и армия, свергнуто дворянско-помещечье правительство. Власть перешла в руки цензовых слоев общества. Последние обещали проведение ряда реформ и в первую голову созыв Учредительного Собрания на основе всеобщего, равного, прямого и тайного голосования. В осуществлении этих реформ заинтересован и рабочий класс, и поэтому новое правительство встретит поддержку демократии, поскольку приступит к выполнению своих обязательств. Но пролетариат должен помнить, что только в том случае можно расчитывать на выполнение буржуазным министерством его обещаний, если пролетариат организуется в самостоятельную классовую силу, стоящую на страже своих интересов в буржуазной революции для дальнейщего ее развития. Пролетариату нужны политические вольности для того, чтобы получить полную свободу организации для борьбы за социализм, чего он может достигнуть только при демократической республике. Перед рабочим классом стоит задача раздвинуть рамки буржуазной революции, отвоевать у буржуазии возможно более широкую базу для борьбы за свое окончательное освобождение. Реализация лозунгов 1905 года: Демократической республики, 8 часового рабочего дня и конфискации помещичьих земель — вот задача дальнейшего развития революции. Для этой цели рабочие должны всесторонне организоваться под руководством с.-д-тии, идейному влиянию и организационному руководству которой должны быть подчинены и беспартийные организации пролетариата.

Основные вопросы русской жизни: реализация программы минимум и ликвидация войны могут быть разрешены только на всенародном Учредительном Собрании. Очередной задачей с-д-тии является самое широкое участие в избирательной кампании. Ее лозунги: Демократическая республика, проведение программы-минимум и немедленное прекращение войны. Переход власти от Голицына и Протопопова к Гучкову и Милюкову не заставит пролетариат России отказаться от заветов международного братства рабочих от борьбы против войны, сойти с пути, на которой он вступил с самого начала мировой катастрофы. Русская буржуазия, ставшая ныне у власти, всецело и всемерно поддерживала империали-

стическую политику старого правительства и разделяет с ним ответственность за настоящую войну. Кто бы ни был у власти — российская с.-д-ия в тесном сотрудничестве со своими товарищами по ту сторону боевого фронта должна работать над созданием III Интернационала, чуждого национализма и шовинизма. Полное идейное и организационное размежевание с социал-шовинистами является поэтому одной из основных задач партии. Не отказываясь ни от одного из наших требований и сохраняя за собою полную свободу агитации, мы призываем рабочий класс отказаться от неорганизованных выступлений, а подчиняться руководству революционной с.-д-тии, говоря словами „Коммунистического ман-ста", с.-д-ия ни на одну минуту не перестает пробуждать в рабочих возможно более ясное сознание непримиримого антагонизма между буржуазией и пролетариатом; одна стремится, чтобы социальные и политические условия, которые принесет за собой господство буржуазии, могло превратиться в руках рабочих в оружие против той же буржуазии, чтобы тотчас же после падения реакционных классов началась борьба против буржуазии. Русская революция, пришедшая в разгар мировой борьбы и в эпоху колоссального обострения классовых противоречий на Западе, дает толчок новому подъему пролетарской борьбы в странах финансового капитала за полную экспроприацию класса капиталистов. Российская с.-д-тия должна стремиться к тому, чтобы демократическая революция в России послужила сигналом к пролетарской революции на Западе и обратиться к интернационалистам всех воюющих стран с призывом к координации своих действий для борьбы против капитализма".

Верно: *Председатель Н. Лебедев*
Секретарь И. Крейсберг

Второе заседание [комитета]

9 марта 1917 года

Председатель т. Лебедев. Секретарь т. Крейсберг

Слушали:	Постановили:
1. Доклад т., делегированного в Харьков.	1. Установить постоянную связь с Харьковским Комитетом обмениваться партийными изданиями.
2. Доклад редакционной комиссии.	2. Поручить редакционной комиссии войти в соглашение с типографией и приложить все усилия к немедленному выпуску газеты.

Верно: *Председатель К-та Н. Лебедев*
Секретарь К-та И. Крейсберг

Третье заседание [комитета]

12 марта 1917 года

Председатель т. Лебедев. Секретарь т. Крейсберг

Слушали:	Постановили:
1. Доклад т.т., делегированных от ЦК.	1. Установить постоянную связь с ЦК, сообщить ему о выпуске партийного органа и предложить созвать в ближайшем будущем общероссийскую партийную конференцию.
2. Доклад редакционной комиссии.	2. Принять к сведению, поручить ей организовать распространение газеты, войдя для этого в сношение с организационной комиссией. В виду недостаточности литературных сил, телеграфировать ЦК и просить о присылке литераторов.

Верно: *Председатель К-та Н. Лебедев*
Секретарь К-та И. Крейсберг

Третье заседание [общего собрания К. организации]

13 марта 1917 года

Председатель т. Крейсберг. Секретарь т. Кугель

Слушали:	Постановили:
Доклад делегатов ЦК.	Т. Докладчик сообщает о ходе революции в Петрограде, анализирует настроение рабочих масс и революционного войска в столице и заканчивает свой доклад указанием, что настроение провинции, по мере удаления из П-да, становится все менее революционным. После долгих прений, во время которых Собрание касается также деятельности Киевского К-та, указывая, что К-т недостаточно дееспособен, что им не предпринимаются шаги к развитию революционной деятельности в Киеве, Собрание заслушивает объяснения т. секретаря К-та, указывавшего, что К-т может развивать широкую организационную и агитационную деятельность только при активном участии в его работе всех членов партии. Доклад т. т. делегатов и объяснения т. секретаря принимаются к сведению.

Верно: *Председатель И. Крейсберг*
Секретарь Кугель

Четвертое заседание [комитета]

14 марта 1917 года

Председатель т. Н. Н. Лебедев. Секретарь т. Крейсберг

Слушали:	Постановили:
1. Доклад редакционной комиссии о выпуске 1 номера газеты в количестве 15000 экземпляров.	1. После указания т. Петрова, что газета недостаточно популярна и расчитана только на сознательных членов партии, а не на широкие массы, решено помещать более популярные статьи и обратить особое внимание на отдел хроники. Редакционную комиссию пополнить т. т.: И. Павленко и М. А. Петровым.
2. Об организации районов.	2. Организовать районы: Подольский, Печерский, Демиевский, Городской, Шулявский и Соломенский. Т. Хабенскому поручается подыскать помещения и созывать районные собрания.
3. О комиссиях.	3. Создание агитационной комиссии поручить т. Горвицу[14], организационной—т. Павленко, пропагандистской — т. Ватину.
4. О представительстве в Исполнительный Комитет Совета общественных организаций.	4. Передать вопрос на разрешение Общего Собрания, укавав, что отношение К-та отрицательное. [15]
5. О посылке агитаторов в провинцию.	5. В виду малочисленности агитаторов решено пока от командировок в провинцию отказаться и посылать литературу.
6. О митинге.	6. Устроить 19/III в помещении Высших Женских курсов митинг[16] по след. программе: 1) Доклад т. Петрова — „Текущий момент“, 2) доклад т. Горвица — „Об империализме“, 3) доклад т. Павленко — „О программе-минимум“.

Верно: *Председатель Н. Лебедев*
Секретарь И. Крейсберг

Пятое заседание [комитета]

17 марта 1917 года

Председатель т. Лебедев. Секретарь т. Крейсберг

Слушали:	Постановили
1. Вопрос о довыборах представителя в Исполн. К.С.Р.Д.	1. Избрать т. А. К. Ластовского.[17]
2. О выпуске литературы.	2. Выпустить возвание в 100.000 экз. к солдатам, поручив выработку редакционной комиссии. Издать партийную программу в количестве 100.000 экземпляров.

Верно: *Председатель Н. Лебедев*
Секретарь И. Крейсберг

Шестое заседание [комитета]

19 марта 1917 года

Председатель т. Н. Н. Лебедев. Секретарь т. Крейсберг

Слушали:	Постановили:
1. О помещении для районных комитетов и клубов.	1. Поручить *т. Иванову*[18] разыскать помещение для Печерского района, *т. И. Маргулису* — помещение для Демиевского района.
2. Заявление солдат о необходимости работы в войсках.	2. Не создавать пока военной организации. Предложить т.т. солдатам войти в районные организации и во все партийные ячейки.
3. О библиотеке.	3. Поручить т.т. *Павленко* и *Ивановой* закупить книги для библиотеки; ассигновать на библиотеку 100 рублей. Заведывание библиотекой поручить т. Ивановой.
4. О порядке дня общего Собрания 21 - марта.	4. Поставить в порядок доклад Ком - та, доклад т. *Д. Иткинд*, делегированной в Петроград, доклад т. *Петрова* о 8-час. раб. дне в связи с резолюцией[19] Сов. Р. Д - ов. Организационные вопросы: создание комиссий.
5. Доклад т. Д. Иткинд о поездке в Петроград.	5. Принять к сведению. Привезенную телеграмму т. *Ленина* на имя ЦК на общем собрании не оглашать.[20]
6. О представительстве в И.К.С.Р.Д.	6. Заслушал доклад т. *Петрова* о том, что в С.Р.Д. могут входить т.т. члены партии 6 челов., а в И.К. — 3 человека, причем 1 с решающим голосом и 2 с совещательным, решено: просить т. *Петрова* быть представителем партий в И. К. с решающим голосом, т. т. К.К. *Чикируль - Кушу*[20] а и *А К. Ластовскому* — с совещательным. В. Сов. Р. Д. делегировать т.т.: *И. М. Крейсберга, Б. Кагана*[21] и *Н. Янковскую*.[22]

Верно: *Председатель Н. Лебедев*
Секретарь. И. Крейсберг

Седьмое заседание [комитета]

20 марта 1917 года

Председатель т. Н. Н. Лебедев. Секретарь т. И. Крейсберг

Слушали:	Постановили:
1. Доклад т. *Ластовского* о митинге печатников и о воззвании.	1. Принять к сведению. Передать в агитационную комиссию. Текст воззвания к печатникам[23] с призывом к организации поручить составить редакционной комиссии,

2. Об организации ж.-дорожного района. — 2. Заслушав доклад т. *И. М. Крейсберга* об обращении к К-ту тт. ж.-дорожников с просьбой прислать организаторов в виду желания создать парторганизации по всей линии Ю. З. ж. д., решено поручить организацию ж.-д. района т.т. *Ластовському* и *Павленко*.

3. Вопрос о создании студенческой фракции. — 3. Заслушав доклад т. секретаря о том, что трудно удовлетворить поступающие запросы о посылке агитаторов, решено поручить т. *Крейсбергу* создать студенческую фракцию при Комитете, при чем задачей ее будет непосредственное участие в агитационной и организационной работе Ком-та.

4. О военной организации (т. Пономарев). — 4. По докладу т. *Понамарева* решено поручить ему созвать всех т. т. солдат членов организации — и на этом Собрании выяснить вопрос о возможности создания военной организации при Киевском Ком-те.

5. О создании технической комиссии. — 5. Поручить т. *Д. Иткинд* создать эту комиссию.

6. Об организационной комиссии. — 6. В виду того, что т. *Павленко* занят агитационной работой, поручить ведение организационной комиссии т. Кугелю.

7. О воззвании к солдатам. — 7. Поручить составить тов. *Ватину*

8. Об архивах жандармского управления. — 8. Поручить тов. *Иванову* войти в И.К.С.Р.Д. с предложением об ускорении разбора дел жандармского управления.

Председатель — Н. Лебедев
Секретарь И. Крейсберг

Четвертое заседание [общего собрания]

21 марта 1917 года

Председатель т. Лебедев. Секретарь т. Б. Каган

Слушали:	Постановили:
1. Доклад Комитета.	1. Заслушав доклад т. секретаря Ком-та, который указывает на отсутствие организационного базиса, об'ясняющегося отсутствием активных работников в комиссиях при Ком-те, собрание действие Ком-та одобряет и присоединяется к пожеланию т. докладчика, чтобы все члены организации активно помогали ком-ту.
2. Доклад т. *Д. Иткинд* о поездке в Петроград,	2. Принять к сведению.

3. О 8-часовом рабочем дне.	3. Заслушав сообщение т. *Петрова* о тактике С.Р.Д. в связи с введением 8-часового рабочего дня,[24] Собрание находит эту тактику соглашательской, считая, что 8-час. раб. день должен быть проведен в законодательном порядке, как обязательный, и поручает Ком-ту выработать по этому вопросу подробную резолюцию.
4. Доклады комиссий.	4. Т. т. докладчики всех существующих при Комитете комиссий указывают на отсутствие в комиссиях работников и предлагает т т. записываться в те комиссии, в которых они находят возможным работать. Запись в комиссии производится на Собрании.

Верно: *Председатель К. Лебедев*
Секретарь Б. Каган

Восьмое заседание [комитета]

23 марта 1917 года

Председатель т. Лебедев. Секретарь т. Крейсберг

Слушали:	Постановили:
1. Доклад т. т., вернувшихся из-за границы и из Петрограда	1. Заслушав доклад т. т. *Пятакова* и *Е. Бош* о платформе Ц. К. и о созываемом партийном совещании на 28 марта, решено выделить комиссию из 5 человек для выработки платформы (Киевского) Ком-та и представить платформу Ком-ту, при чем в основу ее должна быть положена резолюция, принятая на общем собрании 8 марта*. В комиссию избираются т. т. *М. А. Петров., В. А. Ватин, Крейсберг, Пятаков и Е. Б[ош]*
2. О газете.	2. Решено увеличить редакционную комиссию до 7 человек, которые выделяют из себя коллегию из 3 лиц для непосредственного руководства газетой; расширенная же коллегия ведает общим направлением газеты. В состав ее избираются: т. т. *Ватин, Лебедев, Петров Крейсберг, Чикируль-Куш, Пятаков и Е. Б(ош).* Для заведывания хозяйственной частью газеты избирается т. Каган.
3. О митинге.	3. Назначить митинг[25] на 26 марта по следующей программе: т. *Ватин* — о двух крыльях с.-д-ии, т. *Лебедев* — о задачах партии, т. *Горвиц* — о социализме.

Верно: *Председатель Н. Лебедев*
Секретарь И. Крейсберг

* Див. резолюцію загальних зборів на стор. 142.

Девятое заседание [комитета]

24 марта 1917 года

Председатель т. Лебедев. Секретарь т. Крейсберг

Слушали:	Постановили:
1. О платформе Ком-та.	1. Заслушав доклад т. т. избранных в комиссию по выработке платформы и самую платформу, Собрание ее одобряет. [26] Окончательная стилистическая обработка для представления Общему Собранию поручается т. *Пятакову.*
2. О посылке делегата на партийное совещание	2. Делегировать т. *Петрова.*
3. Доклад редакционной комиссии.	3. Заслушав доклад т. *Лебедева* — секретаря редакционной комиссии о том, что в узкую редакционную коллегию выделены тт. *Лебедев, Ватин* и *Пятаков,* Ком-т принимает доклад к сведению.

Председатель Н. Лебедев
Секретарь И. Крейсберг

Десятое заседание [комитета]

26 марта 1917 года

Председатель т. Лебедев. Секретарь т. Крейсберг

Слушали:	Постановили:
1. О районных комитетах.	1. Тов. *Кугель* докладывает об организации городского районного к-та, избранного городским районным собранием. При комитете учрежден районный с.-д. клуб.
2. Инструкция для районных комитетов и клубов.	2. Районный комитет избирается членами партий, живущими в данном районе. Районные к-ты ведут организацион. и агитацион. работу в своем районе, распространяют литературу и собирают членские взносы, для каковых целей они имеют право образовывать свои комиссии. Для пропаганды и популяризации идей с.-д. при районных к-тах учреждаются рабочие с.-д. клубы. В члены клуба принимаются и не члены партии по рекомендации одного из членов клуба. Членский взнос в клубе устанавливается в размере 25 коп. Клуб ведет культурно-просветительную работу (чтение лекций, рефератов) в духе с-д-ии. Правление клуба избирается общим собранием членов клуба, при чем в правление клуба входит представитель данного районного к-та. Районные клубы и районные к-ты имеют свои печати.
3. О выпуске воззваний с призывом организоваться в клубы.	3. Передать в редакционную комиссию.

Председатель Н. Лебедев
Секретарь И. Крейсберг

Одиннадцатое заседание [комитета]

26 марта (вечером) 1917 года

Председатель т. Лебедев. Секретарь т. Крейсберг

[Слушали:	Постановили:
1. О выступлении против газеты „Знамя Труда"—органа меньшевиков.	1. Заслушав доклад т. секретаря комиссии о том, что в редакцию поступила статья, направленная против газеты „Знамя Труда" в связи со статьей этой газеты о выступлении С.-Штатов против Германии, при чем ред. комис. не решается поместить эту статью без санкции Комитета, — решено 4 голосами против 3 статью поместить; но ввиду важности вопроса и заявлений некоторых т. т. членов Комитета о сложении ими обязанностей членов Комитета, в случае помещения этой статьи, решено оставить вопрос открытым до след. заседания Комитета.
2. О созыве партийного собрания.	2. Назначить на среду 29 марта и поставить в порядок дня: 1) доклад комитета, 2) о газете, 3) обсуждение платформы, принятой на заседании Комитета 24 марта.
3. О созыве областной конференции.	3. Заслушав доклад т. *Крейсберга* о необходимости созыва областной конференции, в виду отсутствия на местах организации, решено предложить т. т., обращающимися с запросами из провинции, создавать организации и готовиться к областной конференции.
4. Об уставе.	4. Выработать временный устав организации, поручить выработку такового т. т. *Ластовскому* и *Ватину*.
5. О фракции при С.Р.Д.	5. Поручить т. *Крейсбергу* создать такую фракцию, при чем ее задачей будет в работе Совета следовать общепартийным директивам.
6. О работе в союзах.	6. Создать с.-д. фракции при всех профес. союзах.[27]
7. О работе на заводах.	7. Обратить внимание орган. комис. на необходимость создания партийнных заводских комитетов.
8. О митингах.	8. Устроить на пасхальной неделе ряд районных митингов, поручить организацию технич. комиссии, подбор тем пропаганд. коллегии.

Председатель Н. Лебедев

Секретарь И. Крейсберг

Пятое заседание [общего собрания]

29 марта 1917 года

Председатель т. Пятаков. Секретарь т. Довнар-Запольский[28]

Слушали:	Постановили:
1. Доклад Комитета.	1. Заслушав доклад о деятельности Комитета, Собрание принимает доклад к сведению и одобряет действия Комитета.
2. О платформе.	2. Заслушав доклад т. *Пятакова* о платформе Киевск. Комитета в связи с командировкой т. *Петрова* на партийное совещание,—Собрание после обмена мнений постановило: принятие платформы отложить до следующего общего собрания и поручить Комитету представить к след. собранию в дополнение к платформе резолюцию о войне.
3. О газете.	3. Заслушав доклад т. *Лебедева* о причинах недостатков газеты, которые т. видит в плохом оборудовании типографии и в недостатке хроники и в отсутствии помещения для редакции, собрание высказывает пожелание, чтобы редакционная комиссия приложила все усилия к устранению всех недостатков, в частности, собрание высказывается за необходимость возможно большей популяризации газеты. По предложению тов. Крейсберга собрание разрешает выдавать на фронт газету бесплатно.
4. О представительстве партии в Сов. Солд. Депутатов.	4. Собрание поручает Комитету послать своих представителей в С.С.Д.
5. О выборах в Городскую Думу.	5. Поручить Комитету представить к следующему общему собранию доклад о тактике партии при выборах в Думу.

Председатель Г. Пятаков

Платформа Киевского комитета российской социал.-демократической рабочей партии *

Предложена на общем собрании Киевской партийной организации РСДРП 29 марта и принятая 6 апреля 1917 года

Мы считаем, что развитие производительных сил и социальная мощь пролетариата не достигли в России того уровня, при котором рабочий класс может совершить социалистический переворот. Установление социалистического строя, являющееся конечной целью всей нашей деятельности, не входит поэтому в число задач, стоящих перед нами в ходе совершающейся революции.

* Вміщено в „Голосе С. Д.“ № 11, 9 квітня 1917 р.

Мы считаем, что в России происходит буржуазно-демократический переворот, в котором главная роль выпала на долю пролетариата. Рабочий класс уже издавна вел непрерывную войну против царизма и именно его восстание, поддержанное революционной армией, нанесло самодержавию смертельную рану. Рабочие и солдаты явились главными силами переворота. Империалистски-буржуазная клика, все время старавшаяся столковаться с царизмом в интересах наиболее успешного осуществления своих захватных планов, не решалась на революционные действия даже тогда, когда с полной очевидностью выяснилась неспособность насквозь прогнившей старой власти удовлетворить даже аппетиты буржуазии.

Лишь тогда, когда восставшая демократия грозила не только смести царизм, но — при пассивности крупной буржуазии — и установить господство городской и сельской бедноты, лишь тогда организованные в прогрессивный блок политические представители крупной и средней буржуазии решились стать у власти, дабы по мере возможности направить поток революции в в русло для них более желательное.

В результате, первым этапом революции был переход государственной власти из рук крепостников-помещиков в руки капиталистического землевладения и торгово-промышленно-финансовой буржуазии. Гегемония пролетариата виразилась в том, что рабочий класс, создавший при поддержке революционной армии сильнейшие Советы Рабочих и Солдатских Депутатов, оказался в силах диктовать свою волю буржуазии. Вследствие этого антидемократическое правительство было вынужденно взять на себя обязательство осуществления ряда программных требований пролетариата, важнейшим из которых является созыв Учредительного Собрания.

Таково положение вещей.

Пролетариат заинтересован в том, чтобы целый ряд обязательств взятых на себя временным правительством, был им выполнен. Пролетариат заинтересован также в том, чтобы старый режим был снесен до основания. Поэтому, все шаги временного правительства, осуществляющие ликвидацию царско-бюрократического строя, встретят нашу поддержку, и не на словах только, но и на деле. Несмотря на это, пролетариат не может и не должен отказываться от своей линии, линии развития революции до конца.

Пролетариат должен зорко следить за всеми шагами буржуазии и помнить, что крики о двоевластии и кампания, затеянная буржуазией и верной ее частью офицерства против Советов Рабочих и Солдатских Депутатов, означает, что крупная и средняя буржуазия уже организуется для того, чтобы сломить силу ненавистного ей пролетариата. Поэтому организованный и вооруженный пролетариат и революционная часть армии являются единственной гарантией действительного осуществления демократизации России.

Перед рабочим классом стоит задача раздвинуть рамки буржуазной революции, отвоевать у буржуазии возможно более широкую базу для борьбы за свое окончательное освобождение. Реализация лозунгов 1905 года— демократической республики, 8 часового рабочего дня, конфискация помещичьих земель — вот задача дальнейшего развития революции. Для достижения этой цели рабочие должны всесторонне организоваться под руководством социал-демократии, идейному влиянию и организационному руководству которой должны быть подчинены и беспартийные организации пролетариата. Очередной задачей с.-д. является самое широкое участие в избирательной кампании в Учредительное Собрание. Ее лозунги:— демократическая республика, проведение программы минимум и немедленное прекращение войны. Вторая важная задача социал-демократии состоит в проведении социал-демократической кампании при выборах в органы местных самоуправлений.

Переход власти от Голицына и Протопопова к Гучкову и Милюкову не заставит пролетариат России отказаться от заветов международного братства рабочих от борьбы против войны, сойти с пути, на который он вступил с самого начала мировой катастрофы.

Развертывая свою революционную борьбу, углубляя гражданскую войну между борющимися сейчас основными классами, пролетариат сумеет наиболее быстро и безболезненно ликвидировать и ту самую империалистическую войну между народами, в которой новая буржуазная власть готова принимать самое деятельное, самое непосредственное участие.

Русская буржуазия, ставшая ныне у власти, всецело и всемерно поддерживала империалистическую политику старого правительства и разделяет с ним ответственность за настоящую войну. Кто бы ни был у власти, Российская Социал-Демократия в тесном сотрудничестве со своими товарищами по ту сторону боевого фронта должна работать над созданием 3-го Интернационала, чуждого национализма и шовинизма. Полное идейное и организационное размежевание с социал-шовинистами является поэтому одной из основных задач партии. Не отказываясь ни от одного из наших требований и сохраняя за собою полную свободу агитации, мы призываем рабочий класс отказываться от неорганизованных выступлений, а подчиняться руководству революционной социал-демократии; говоря словами „Коммунистического манифеста“, „социал-демократия ни на одну минуту не перестает пробуждать в рабочих возможно более ясное сознание непримиримого антагонизма между буржуазией и пролетариатом; она стремится, чтобы социально-экономические условия, которые принесет с собою господство буржуазии, могли превратиться в руках рабочих в оружие против той же буржуазии, чтобы тотчас после падения реакционных классов началась борьба против буржуазии“.

Российская революция, происшедшая в разгар мировой войны и в эпоху колоссального обострения классовых противоречий на Западе, даст толчок новому под'ему пролетарской борьбы в странах финансового капитала за полную экспроприацию класса капиталистов. Российская с.-д. должна стремиться к тому, чтобы демократическая революция в России послужила сигналом к пролетарской революции на Западе и обратиться к интернационалистам всех стран с призывом к координации своих действий для борьбы против капитализма.

Двенадцатое заседание [комитета]

31 марта (утром) 1917 года

Председатель т. Лебедев. Секретарь т. Крейсберг

Слушали:	Постановили:
1. О посылке агитаторов на фронт.	1. Заслушав доклад т. *Иванова* о том, что поступило предложение послать агитаторов на фронт, постановили, в виду того, что представитель партии должен будет подчиниться платформе Совета, партийного агитатора не посылать. Член партии т. *Иванов*, избранный на фронт, как представитель от Сов. Раб. Депутатов, будучи обязанным подчиняться платформе Совета должен все же не забывать, что он является членом партии. Действия т. *Крейсберга*, поддерживающего на заседании Исполнительного Ком. С.Р.Д. кандидатуру меньшевика интернационалиста—комитетом одобряются. [28]

Председатель Н. Лебедев
Секретарь И. Крейсберг

Тринадцатое заседание [Комитета]

31 марта (вечерам) 1917 года

Председатель т. Лебедев Секретарь т. Крейсберг

Слушали:	Постановили:
1. Резолюция о войне	1. т. *Ватин* оглашает проект резолюции о войне,[29] выработанной им и т. *Пятаковым* согласно постановлению Общего Собрания от 29 марта. После обмена мнений, резолюция с некоторыми поправками принимается. По предложению, т. *Крейсберга* вместе с напечатанием резолюции в газете должна быть помещенна статья, раз'ясняющая ее, при чем названная статья должна быть рассмотрена в расширенной редакционной комиссии.
2. О представительстве в С. С. Д.	2. Поручить т.т. *Гальперину*[30] и *Андриевскому*[31] быть представителями Комитета в С. С. Д., при чем пригласить их с правом совещ. голоса на заседании К-та для информации.
3. Внеочередное заявление об'единенной группы б-ков и М-ков	Заслушав внеочередное заявление и плат форму, выработанную группой об'единенных б-ков[32] и м-ков[32], Комитет решил: обсудить вопрос в Ком-те и затем дать ответ.

Председатель Н. Лебедев
Секретарь И. Крейсберг

Четырнадцатое заседание [комитета]

1 апреля 1917 года

Председатель т. Лебедев: Секретарь т. Крейсберг

Слушали:	Постановили:
1. О митингах.	1. Назначить на 3 и 4 апреля по 3 митинга в районах: Шулявка, Демиевка, Печерск, Народная аудит., Высшие женск. курсы и Университет. На все митинги выделить ответственных распорядителей членов комитета. Предложить товарищам докладчикам предлагать на митингах резолюции по докладам.
2. Об общем собрании.	2. Назначить на 4 апреля. Предложить в порядок дня: 1. Доклад Комитета. 2. Резолюция о войне. 3. Платформа. 4. Организационные вопросы. 5. Довыборы Комитета. В виду сложности работ комитета, предложить довыбрать в комитет 5 человек. Входящим в Исп. Комитет СРД товарищам *Ластовскому* и *Иванову* предоставить в комитете решающий голос.

3 Доклад комиссий:
а) технической.
б) организационной.

3. Заслушав доклад т. *Иткинд* о деятельности технической комиссии, решено поручить т. т. *Крейсбергу* и *Кагану* реорганизовать техническую комиссию.

Заслушав доклад т. *Кугеля* об организационной комиссии, решено поручить т. т. ответственным организаторам членам комитета расширить орг. комисс., пополнив ее представителями крупных заводов и професс. союзов, предложив им обратить главное внимание на крупные городск. предприятия, при чем в своей работе они должны отказаться от старого метода работы путем личной связи, а вести массовую работу, созывая общие собрания рабочих данных заводов для выборов партийных городских комитетов, причем орг. комисс. перед созывом собрания собирать материал о положении рабочих на данных заводах и передавать таковые агитаторам. Поручить орг. комисс вступить в сношение с агитационной комиссией, дабы агит.-ком. в своей работе имела в виду и организ. задачи.

4. О городском районе.

4. Поручить т. *Д. Иткинд* наладить работу в городском районе и пригласить представителя от районных комитетов. Пропагандистской коллегии при гор. районе предложить войти в общегор. коллегию.

5. Об агитаторских и пропагандистских коллегиях.

5. Предложить т. *Горвицу* организовать агитаторскую комиссию, выбрать президиум и выделить провинциальную секцию. Поручить т. т. *Ватину* и *Горвицу* созвать соединенное заседание пропагандистов и агитаторов и прочесть доклады о нашей платформе, предложив т. т. агитаторам и пропагандистам в своих выступлениях держаться этой платформы.

6. О фракции при С. Р. Д.

6. Создать фракцию при С. Р. Д., поручить создание фракции орган. комис. Заявить на митингах и в газетах: развесить плакаты в Совете и во всех союзах.

7. О фракции при С. С. Д.

7. Поручить т. *Гальперину* создать фракцию при С. С. Д.

8. Доклады т. *Пятакова*.

8. Просить т. *Пятакова* прочесть доклады комитету и активным работникам на темы; 1. Раскол германской партии,[33] 2. О зародыше III интернационала, 3. Раскол шведской партии.[34]

9. О вознаграждении сотрудников.

9. Вознаградить в размере 150 р. в месяц т. т. *Пятакова*, *Лебедева* и *Ватина*, как членов редакц. комиссии, т. секретаря *Крейсберга*, т. казначея *Кугеля* и т. заведующего конторой газеты *Б. Кагана*.

Предоставить им приглашать помощников за вознаграждение по соглашению.

10. Об об'единении с меньшевиками.	10. Выбрать согласительную комиссию из 3 челов. Поручить ей определить взаимоотношение с другими организациями, выступающими под флагом социал-демократии и установить с ними контакт в совместных ответственных выступлениях, а также поручить ей выработать ответ на сделанное группой об'единенных меньшев. и б-ков предложение об об'единении.
11. О выборах в городск. думу.	11. Предложить тов. *Михайлову* представить общему собранию доклад по этому вопросу.
12. О выборах в уездное земство.	Рекомендовать членам партии входить в реформируемое земство, но вести широкую агитацию за ускорение ликвидации старого земства, т. е. за полные перевыборы на основе четырехчленной формулы. Предложить редакционной комиссии повести кампанию в печати, а также сообщить настоящее постановление всем провинциальным организациям.
13. Об издании брошюр.	Поручить т. *Чикируль-Кушу* написать брошуру: „Учредительное собрание и демократическая республика и техника выборов"; т. *Михайлову*: „Местное самоуправление и с. д."; т. *Пятакову*: „Кого выбирать в Учредительное собрание"; т. *Ватину*: „Чего хотят с.-д."

Председатель Н. Лебедев

Секретарь И. Крейсберг

Пятнадцатое заседание [комитета]

2 апреля 1917 года

Председатель т. Лебедев. Секретарь т. Крейсберг

Слушали:	Постановили:
1. Об украинцах.	1. Заслушав доклад т. *Крейсберга* о поступившем к нему предложении представителя еврейских социалистических организаций, созвать межпартийную конференцию всех социалистических организаций, работающих на Украине, для обсуждения вопросов о сепаратистских стремлениях украинской Центральной „Рады", готовящейся провозгласить созываемый вскором времени украинский с'езд — украинским Учредительном Собранием,— постановил делегировать на межпартийную конференцию т. т. *Пятакова*, *Чикируль-Куша* и *Сивцова*. Поручить им войти в сношения с представителями украинской с.-д. для совместных действий против украинской буржуазии. Если представители

украинской с.-д-ии откажутся от таковых совместных выступлений, делегаты покидают конференцию. В этом случае предложить редакционной комиссии немедленно открыть кампанию в „Голосе Соц.-Дем-та“ против украинских сепаратистских стремлений с указанием, что такие стремления раздробляют силы революционного российского пролетариата.

Верно: *Председатель Н. Лебедев*
Секретарь И. Крейсберг

Протокол заседания Киевского комитета РСДРП*

2 апреля 1917 года

Председатель т. Лебедев: Секретарь т. Крейсберг

т. *Исаак Крейсберг* докладывает о причине созыва экстренного заседания Ком-та. К нему, как секретарю Ком-та, обратились „сериовцы“ с заявлением о сепаратистских действиях украинской организации, поддерживаемой украинскими с. д-ками и с. рами; украинцы намерываются созываемый на днях с'езд об'явить Учредительным Собранием и назначить временное украинское правительство. По этому поводу предложено сегодня же созвать междупартийную городскую конференцию. От себя т. Исаак может добавить, что вчера на об'єдиненном заседании Исполнительных Комитетов Сов. Общественных Орган, С. Р. Д. С. военных Д. и Коалиц. Студ. Сов., где был поднят вопрос об об'явлении Киева Областным центром, на что решено истребовать санкцию временого правительства, — украинские представители — Ефремов и Порш определенно, хотя и очень дипломатично, настаивали на том, что такая санкция правительства не нужна.

т. *Пятаков*. Справляется, насколько сильна в Киеве украинская с.-д. партия и находит,—нужно столковаться с нею и заставить ее, как с. д. партию, противодействовать сепаратистским начинаниям. В случае ее отказа, начать настойчивую атаку против сепаратистского движения, т. к. оно кол в спину революционному движению.

т. *Ватин*. В нашей программе есть пункт о праве нации на самоопределение. Таким образом мы признаем право на государственное существование данной нации, если на это есть воля народа. Но это можно выяснить только на Учредительн. Собраниц. Теперь же центробежные стремления могли бы только ослабить революционное движение. Поэтому надо вести ожесточенную борьбу против сепаратистских стремлений, надо указывать украинскому населению на опасность этого сепаратизма, пока революция не завершена, пока не созвано Учредительное Собрание. Украинским с.-д-ам мы предложили действовать совместно с нами.

т. *Саша Горвиц* указывает, что на с'езд пошлют своих представителей случайные украинские группы. Наибольший элемент среди них, т. обр., будет буржуазия и интеллигенция.

т. *Чикируль-Куш*. Если бы Учредительное Собрание даже высказалось за Самостоятельную Украину, мы и тогда должны бы бороться с этим решением, т. к. не в наших интересах раз'единение пролетариата государственными рамками.

* Начисто переписаний і закінчений протокол. Включено дебати про українських с.-д.

т. *Пятаков*. Мы не стоим за удержание нации в рамках данного государства, но мы не можем оперировать так легко с такими неопределенными понятиями, как нация. Наша обязанность оказать всяческое давление на украинских с.-д-ов в смысле поддержки с их стороны, как с.-д-ов, нашей позиции.

т. *Ватин*. Попытка данной группы не имеет ничего общего с требованием „права нации на самоопределение", так как высказывается тут не нация, а случайная группа.

т. *Пятаков* проводит аналогию между вопросом религиозным и национальным. Мы считаем, что дело религиозной пропаганды—дело частное, однако, с. д. и непозволительно вести такую пропаганду. Тоже можно сказать в отношении национальной пропаганды.

т. *Сивцов*. Пропаганда в сторону национального отделения со стороны украинских с.-д-ов непоследовательна, так как здесь нет классовой точки зрения. Если и может быть созвано национальное Учредительное Собрание, то только после Всероссийского Учредительного Собрания. Когда речь идет о Соединенных Штатах Европы, не может быть здесь речи об украинских Штатах.

т. *Чикируль-Куш*. Собирание — форма устарелая. Мы не можем больше под этой изодранной мантией удерживать разные классы. Нужно углублять классовые противоречия и не сглаживать их. Если бы и Учредительное собрание высказалось за самостоятельную Украину, Финляндию, черемисов и проч., мы как с.-д. должны этому противодействовать.

т. *Сивцов*. Воля Учредительного Собрания не будет, вероятно, противоречить демократическим принципам. Если же нет, то свой голос мы сохраняем неизменным. Созданием же украинских Штатов мы разбиваем силы пролетариата.

т. *Саша Горвиц* — находит, что вопрос достаточно ясен и надо выйти из области общих рассуждений.

т. *Пятаков* — добавляет, что созываемый с'езд национальный, а не областной, не территориальный и, попустительствуя намечающимся тенденциям, мы выдаем украинский пролетариат украинской буржуазии с головой.

На междупартийную конференцию делегируются т. т. Пятаков, Чикируль-Куш и Сивцов.

Делегатам предлагается убедить украинских с. д-ов организовать противодействие этому с'езду. Если украинцы с. д. откажутся поддержать РСДРП, делеггты ее покидают конференцию и начинают борьбу с украинской с. д-ей, открывая ее статьей в „Голосе Социал-Демократа".

Шестое заседание [общего собрания]

4 апреля 1917 года

Председатель т. Пятаков. Секретарь т. Гальперин

Слушали:	Постановили:
	По предложению т. председателя почтено вставанием память т. т. павших на Лене.
1. Доклад Комитета.	1. Заслушав доклад тов. секретаря Комитета о том, что в последнее время Киевский К-т озабочен вопросами организационного характера, так как связи с рабочими, особенно с заводскими, слабы, — необходимо оформить организационное устройство партии, образовать при союзах партийные ячейки. В связи с этими вопросами образована организационная комиссия.

В виду того, что наличный состав Комитета не может справиться с выпадающей на него работой, К-т постановил: предоставить в К-те решающий голос представителям партии в С. Р. Д. и кооптировать с совещательным голосом обоих представителей в Сов. Солд. Деп. и кроме того предложить настоящему собранию выбрать еще 5 членов комитета.

В виду поступившего предложения об объединении с меньшевиками, Комитет выделил об'единительную комиссию.

Комитет выработал резолюцию о войне, которая предлагается на рассмотрение настоящего собрания. В к-т поступил запрос от некоторых товарищей, участвовать ли им в дополнительных выборах в земства и городские муниципалитеты, так как подобные предложения делаются населению гласными, не участвовагь ли им в дополнительных выборах в земства с тактикой войти и настаивать на перевыборах органов местн. самоуправлений на 4-членной формуле (Означенный вопрос поставлен в п. 9 порядка дня). Общее собрание постановило перейти к очередным делам.

2. Резолюция об отношении партии к войне.

2. Заслушав доклад т. *Ватина* и проект резолюции Комитета, собрание после долгих прений постановило отложить принятие резолюции до следующего общего собрания, предложив К-ту отпечатать проект и до собрания раздать его членам партии для ознакомления.

3. Платформа Киевского Комитета.

3. Платформа к-та снимается с обсуждения в виду непринятия резолюции о войне.

4. Вопрос о довыборах в Комитет.

4. Довыбрать тт.: *Пятакова, Зайцева*:[35], *Ицковского, Фарбмана, Горбачева*[38] *и Голубенкова*[39]. Представителям К-та в С.Р.Д предоставить право решающего голоса в К те. Представителям К-та в С. С. Депутатов- право совещательного голоса в К-те.

Председатель Г. Пятаков
Секретарь Р. Гальперин

Протокол собрания Киевской организации РСДРП(б)

4 апреля 1917 года

Председатель т. Пятаков

Обсуждение резолюции о войне, выработанной Киевским Комитетом РСДРП 4 апреля.

Докладчик. В вопросе о войне международная социал-демократия раскололась на социал-патриотов и истинных интернационалистов. И теперь этот вопрос вызывает разное отношение, почему Киевский Комитет и решил предложить резолюцию о войне. Определяя наше отношение к войне, мы

должны помнить, что война есть продолжение политики мирного времени. Поэтому мы должны знать эту политику. Мы должны сказать, что война вытекла из империалистских стремлений и победа той или другой стороны не в интересах соц.-демократии и социализма и потому социалисты не должны оказывать поддержки ни одной из сторон. Социалисты поддерживают только революционные войны. И такие войны бывали в истории. Такова война французской демократии в 18 в., когда демократия защищала свободу от контрреволюционных монархов. Как известно, в 1848 г. Маркс призывает Германию к войне против России. Но нынешняя война не имеет революционного характера и потому социал. демократия ведет против нее войну. В будущем, конечно, возможны революционные войны для сохранения в руках соц. дем. власти. Отрицательное отношение социал-демократии к нынешней войне вытекает не из сантиментальных соображений. Мы против войны, потому что эта война затеяна международными хищниками. Вопрос о войне должен быть поставлен на международную точку зрения. Между тем немецкиеи а встрийские социал-шовинисты исходили из опасности для отечества.

Для истинных социалистов важно, что значит война для пролетариата. Поэтому социалисты высказались против войны. Социал-шовинисты указывали, что война ведется для защиты отечества, но это империалистический лозунг. В данный момент учет международных отношений очень важен. При этом мы должны исходить из задач пролетариата. Совещания социалистов в Циммервальде и Кинтале установили линию поведения для интернационалистов всех стран. Производительные силы на Западе достигли такой силы, когда можно говорить о захвате власти пролетариатом. Мировая война усилила концентрацию капитала и рост нищеты, вызвала недовольство и социальную революцию. На Западе приготовлена социальная революция. Мы должны сказать, что победа революции не меняет нашего отношения к войне. Демократическая Россия не должна оказывать поддержку войне. Эта позиция социал-демократов возбуждает против нее буржуазию. Русская буржуазія боится, чтобы революция не перекинулась на Запад. В русской революции интересы пролетариата отстаивают только большевики и они не должны смущаться тем, что останутся одиноки. Пролетариат один в состоянии освободить себя. Чтобы не было недоразумений, мы ввели в революцию особый пункт о том, что мы не стремимся к дезорганизации армии и расстройству страны. Нужно дать отпор таким обвинениям.

Теперь я оглашу резолюцию*

Прения

В самом начале резолюции говорится, что если в начале войны Р.С.Д. отстала, теперь она является передовой. Если сейчас Россия будет побеждена, если победа будет на стороне Германии, то это будет большим злом. Мы теперь не можем быть побеждены. Мы должны сказать, что пока мир не будет заключен, мы будем защищать страну. Я предлагаю изменить этот пункт, где говорится об отношении к войне.

Председатель. Характер войны остался тот же. Я согласен с духом резолюции. Она представляет собой альфу и омегу марксизма. Но я не согласен с формой ее, она должна быть более конкретна. Бывают моменты в истории, когда как теперь нельзя ограничиваться декларативным духом резолюции. Нужно было подчеркнуть, что бывают моменты, когда необходима самозащита, не империалистическая, а та самозащита, которая не допускает разгрома страны и свободы. Нам не безразличны судьбы России сейчас, но оружием нельзя решить вопрос о войне и мире. Мы призываем весь пролетариат к отпору империализму и мы надеемся, что наше слово повлияет на международный пролетариат. Нам дороги судьбы России и, если

* Проєкта резолюції ми не знайшли.

мы это укажем, то исчезнет клевета против нас. И мы в своей резолюции должны указать это. Мы покажем, что не только с оружием в руках можно добиться свободы.

Реут. Эта резолюция устарела. В третьем пункте ее сказано, что русский пролетариат должен требовать от временного правительства отказа от завоевательных стремлений. Всем известно заявление временного правительства. Если мы не верим ему, то мы должны это требовать, если же мы верны, то это нужно указать в резолюции.

Резолюция производит такое впечатление, будто написана давно. В ней указано, что мы не стремимся к завоеваниям. Известно, что наше правительство заявило, что не стремится к аннексиям и вся резолюция теряет свое значение. По резолюции выходит, что после революции ничего не изменилось. При наличности заявления нашего правительства теряет смысл вся резолюция. Милюков раньше заявил, что мы стремимся к Константинополю, но под давлением С. Р. Д. он сказал, что мы не стремимся к аннексиям. Но мы не хотим, чтобы и у нас аннексировали. Здесь все время указывали, что тактика наша правильна с самого начала войны. Я был пораженцем. Поражение русских войск привело нас к внутренней победе, но поражение революционных войск приведет к нашему поражению. Слово „большевик" больше не должно быть пугалом. Дело не так страшно, не так велико расхождение меньшевиков и большевиков, как это кажется. В чем наша не поддержка войны? Теперь нас будет большинство, и мы должны ясно и точно отвечать массам и солдатам. Что значит мы не поддерживаем войны? А как поступить солдатам? Бросить оружие? В резолюции не указано, чем мы будем не поддерживать войну. Надо выносить точную резолюцию. На случай того, если переговоры и с'езды не приведут к миру, мы не можем надеяться на германских с.-д. Ничего нет удивительного в том, что готовится поход на Петроград. Резолюция должна быть ясна и мы должны заявить, что стремимся к миру без аннексий и контрибуций.

Янковская. Я согласна с только что высказавшимся оратором в том, что в нашей резолюции есть неясности. Эти неясности есть и в нашей газете „Голос С.-Д.". Я эти неясности вижу давно. Наша резолюция расчитана на то, что в Германии произойдет революция и не говорится, как мы будем реагировать, если революции не будет. На это у нас нет ответа.

Орловский. Когда мы начнем следить за ходом вопроса о войне и мире, то мы увидим, что он стоит не так, как в резолюции. В 6-м пункте указано, что нужно требовать от правительства отказа от аннексии. Соответствующее заявление правительства уже было, если мы ему не верим, то должны требовать, чтобы кроме заявления, правительство предложило собраться на мирную конференцию и мы увидим отношение к нашему предложению. Тогда начнется настоящая оборона Я предлагаю ввести в резолюцию следующее: социал-демократия будет требовать от временного правительства перехода от слова к делу, т. е. созыва международной конференции на основах плебисцита.

Рафаил Фарбман. Я должен подтвердить, что резолюция абстрактна. Говорили, что неясен пункт о дезорганизации. В этом пункте как раз ясно. Я говорю, что тактических шагов резолюция не предлагает. Необходимо указать, что делать сегодня, завтра.

Майоров. Я хочу коснуться того, что говорил 1-й оратор. Мы и в подпольи, и здесь социалисты и верны интернационалу. Немедленно нужно требовать от правительства оглашения тайных договоров с Англией и Францией. Пусть нам скажут, выгодны ли нам эти договоры. Если да, то мы будем защищать нашу страну.

Лебедев. Я должен призвать вас к сознательности. Читайте нашу газету. Говорят, что резолюция устарела, но Комитет и авторы ее просматривали ее 2 дня тому назад и нашли, что ее нужно поправлять, несмотря на заявление правительства. Если бы вы внимательно просмотрели заявление правительства, вы не сомневались бы, что *фактически* такого заявления нет. Правительство заявило, что для нас священны договоры с союзниками, но

о них не говорят ни слова. В старых договорах говорилось, что Россия не имеет права на сепаратный мир. Некоторые товарищи пугали нас Вильгельмом. Я не знаю, кто страшнее: Вильгельм или Милюков, который ведет по существу старую политику завоеваний. Так как для кого слово большевик являлось пугалом, оно является пугалом и теперь. Кто не хочет нас понимать, для тех непонятна наша резолюция. Эта резолюция будет развита в ряде статей в нашей газете.

Пятаков. Я должен прежде всего ответить Пригородскому. Откуда германский пролетариат найдет прыть, чтобы заставить свое правительство заключить мир. Относительно прыти могу сказать следующее. Могли товарищи за две недели до нашей революции сказать, что у нас будет прыть. Мы знаем, что зап. Европа накануне соц. переворота. Может быть переворот этот совершится завтра, может быть через пять лет. Во всей Европе усилился гнет над рабочими, там назреваюiь бунты, все тюрьмы полны социалистов. Вся Европа—это вулкан, который может завтра извергнуть свою лаву. Что бы вы рекомендовали Либкнехту и Р. Люксембург, когда началась война? Они не смущались опасностью отечеству и вели свою революционную линию. И мы не смеем вставлять палки в колеса наших товарищей. Как ответила германская соц. демократия на нашу революцию? Даже Шейдеманы голосовали против военных кредитов. Во все время войны германская соц.-демократическая пресса отмечала наростающую революцию в Германии. Для правильности нашей резолюции мы должны знать, что мы должны согласовать свои действия и не брать на себя ответственности за ведение войны. В газете говорилось, что правительство от захватов не отказалось, вы не знаете тайных договоров с Англией и Францей, а Милюков их знает. Я присоединяюсь к т. Майорову и говорю, что нужно обратиться к правительству с требованием опубликовать договоры с Англей и Францией. Если нам удалось заставить правительство провести реформы внутри страны, то мы должны заставить его опубликовать договоры.

Гальперин. У нас теперь замечается стремление раз'единить демократию и некоторые наши тов. испугались этого. Мы не должны этого бояться, а должны бояться за сохранение нашей формулировки. У нас нет резкой формулировки. У нас были лозунги „Долой войну“, но их надо расшифровать.

В резолюции есть требование немедленно прекратить войну, а с другой стороны резолюция против дезертирства и т. п. Если мы говорим, что надо немедленно окончить войну, то должны сказать как это сделать. Я предлагаю такую формулировку — „возможно скорейшее окончание войны“ вместо „немедленное“. Пока нет определенной воли соц. дем. мы не можем прекратить войну. Здесь говорилось, что врем. правительство отказалось от аннексий. А вы знаете как на съезде к. д. Родачев заявил о самоопределении национальностей? Он сказал, что они требуют самоопределение наций, при чем привел такие примеры, как Свободная Галиция в Свободной России и т. п. Затем один товарищ указал, что те области, которые отошли от нас, должны к нам вернуться. Отошла Польша. И мы должны спросить у поляков, как они хотят устроить свою жизнь. То же самое относительно Литвы и Курляндии. Население этих областей само должно решить этот вопрос. Будем продолжать нашу линию и формулировать резко наши предложения. Мы должны требовать опубликования договоров и мирной конференции. *

Соколов. Резолюция теоретически приемлема. В конце резолюции сказано, что должна быть организована борьба за мир; это значит, что товарищи рабочие должны влиять на государственную власть и направлять ее к прекращению войны. Временное правительство должно заставить и другие правительства принять меры к окончанию войны. Буржуазия боится, что война

* „От нас тепер зависит весь ход российской действительности. В конце резолюции сказано, что должна быть организована борьба за мир. Сами товарищи говорят, что самое главное сказано. Есть большие надежды, что пролетариат Европы восстанет“. Цей абзац в оригiналi закреслено.

кончится и кончит ее не она. Эта война должна кончиться волей народа. Для этого у нас должна быть тактика, основанная на твердом теоретическом базисе. Великий экономист Гельфердинг указывал, что свершается нечто великое. На Базельском конгрессе уже чувствовали это. Новый Интернационал должен прекратить эту войну и преобразовать весь мир. Мы должны направить все силы в сторону создания Интернационала. В Германии уже давно призывают к миру. Мы этого не слышали и теперь мы не получаем вестей оттуда, но мы знаем, что в Германии есть товарищи, которые борятся за это. Но мы не должны бросить наших тов. на фронте. Мы должны дать отпор Вильгельму. Я за резолюцию, только нужно сделать яснее часть о поддержке армии.

Борис Каган. Сегодня в газете есть актуация против С. Р. и С. Д. Они говорят, что социалисты Германии за продолжение войны. Но мы знаем, что на фронте германцы и австрийцы выступали с красными и белыми флагами, в таких случаях всегда посылают по одному лицу с каждой стороны для переговоров. Некоторые тов. говорят, что правительство отказалось от контрибуций. Контрибуции еще хуже захвата областей и поэтому мы требуем оглашения договоров и отказа от контрибуции.

Мальский. Договоры с Англией и Францией связывают пролетариат по рукам и ногам. Предлагаю выработать условия мира, на которые приемлемо окончание войны.

Реут. Я думаю, что резолюция недостаточна. Она неточна и неясна, я предлагаю пояснить то, что имеется в последнем пункте.

Докладчик. Все говорившие товарищи рассматривали резолюцию изолировано. Постановка этого вопроса должна быть международная. Те товарищи, которые возражали против резолюции, совершенно уклонились от международного характера. Война ведется между двумя коалиционными империалистическими державами. Если мы интернационалисты, мы должны сказать, что нам дороги интересы рабочих всех стран. Мы должны исходить из международного положения, товарищи же ставили вопрос в плоскости национальной. Революционный пролетариат должен ставить вопрос на интернациональную почву. Что же мы должны сделать, чтобы рабочий класс решил эту задачу в интернациональном смысле? Если мы будем действовать как шовинисты, этим воспользуется буржуазия. Мы должны делать все возможное для борьбы. Циммервальдская конференция указала, что пролетариат каждой страны должен сам развивать свою революционную борьбу. До сих пор российские социалисты следовали этой тактике. Они не слушали идеологов буржуазии и вели свою революционную борьбу. Так мы должны действовать и дальше.

Резолюция, вынесенная в Кинтале, говорит, что социалисты должны ставить свое отношение к войне в зависимости от обстоятельств. Как раз следствием разгрома французской армии под Седаном был разгром Наполеоновской монархии. Солдаты заняли Париж и заключили мирный договор. Говорили, что Вильгельм главный враг революции, но может быть большим ее врагом являются союзники. Англии важно, чтобы русская революция не мешала войне. У русской с.-д. есть две задачи. Наладить согласованную деятельность с соц.-дем. других стран и оказывать давление на свое правительство. Мы должны для этого развивать максимальные усилия. Либкнехт не боялся Николая и мы должны следовать его примеру. Мы не можем отвечать за дальнейшее продолжение войны. Мы не должны колебать воинскую дисциплину, но мы не должны морально поддерживать войну. Мы должны стать на международную точку зрения.

Против других поправок Комитет ничего не имеет.

Шестнадцатое заседание [комитета]

5 апреля 1917 года

Председатель т. Лебедев. Секретарь т. Крейсберг

Слушали:	Постановили:
1. О 1-м мая.	1. Праздновать 1 мая 18 апреля. Выделить комиссию из 2 человек для организации дня 1 мая. Избраны тт.: *Сивцов и Фарбман.*
2. О дне печати:	2. 22 апреля праздновать день печати. Телеграфировать ЦК наше решение; поручить редакционной комиссии начать подготовит. кампанию, при чем в статьях приглашать провинциальные рабочие газеты участвовать в дне печати. 22 апреля выпустить специальный номер, посвященный дню печати; в этом номере разъяснять значение дня печати, его историю, значение газети „Правда" для русского рабочего движения. Поместить в этом же номере статью об интернационале. Номер выпустить по повышенной цене, об'яснив, что излишек идет в фонд газеты. Поручить агитационной комиссии устроить в этот день ряд митингов. Выпустить красные жетоны с пролетарскими лозунгами. Технической комиссии поручить оборудование этого дела и представить доклад к след. заседанию Ком-та. Поручить конторе выписать к этому дню „Правду" в количестве, какое контора найдет возможным распространить. Предложить конторе „Правды" в этот день не посылать газету в киоски г. Киева.
3. Организационные вопросы.	3. Заслушав представленную т. Каганом схему организации, Собрание после некоторых прений, в которых указывалось, что организационной комиссии еще не существует, т. к. тт., взявшие на себя ее создание, не выполнили своей задачи, постановило избрать 3 человека для создания, организационной комиссии, предложив им обратить особое внимание на создание фабрично-заводских партийных ячеек, а также поручить создание фракции при С. Р. Д. Избраны тт.: Голубенков, Фарбман и Нусбаум [40]. Поручить тт. *Гальперину, Зайцеву и Пономареву* создать военную организацию.
4. Об украинцак	4. Заслушав доклад тт., делегированных на межпартийную конференцию, постановили: в виду того, что у. с.-д. поддерживают буржуазную „Украинскую Центральную Раду" в ее стремлении к образованию федеративной украинской республики, не вступать с украинской с.-д-ей ни в какие блоки. Предложить редакционной комиссии помещать ст. „Голосе С-Д-та" с указанием на неправильность позиции, занятой у. с.-д. и позаботиться о выпуске нашей партийной литературы на украинском языке. Поручить президиуму войти в сношение со „спилковцами" для создания „спилковской" организации.

5. Вопрос о выработке резолюции о 8-часовом рабочем дне	5. Поручить редакционной комиссии представить К-ту резолюцию в недельный срок.
6. О кассе.	6. По докладу заведующего конторой решено пригласить платную кассиршу, оставив казначеем от комитета т. Кугеля.
7. Об устройстве концерта в пользу газеты.	7. Поручить президиуму организацию концерта.
8. О газете „Южная Копейка".	8. Заслушав сообщение о провокационных статтях в „Южной Копейке", решено предложить редакционной комиссии следить за ст. в „Ю. К." и, если в ней появятся ст. определенного направления против б-ков и газеты „Голос Социал-Демократа", привлечь „ЮжнуюКопейку" к суду. Предложить тт. представителям К-та в С.Р.Д. поднять вопрос о бойкоте „Ю. К." в связи с ее отношением к 8-часовому рабочему дню, к своим рабочим и к политич. партиям. Вести агитацию среди наборщиков об отказе от печатания такого рода ст. во всех газетах.
9. О центральном бюро профессиональных союзов.	9. Избрать временными представителями тт. *Б. Кагана и Р. Ицковского.*

Председатель Н. Лебедев
Секретарь И. Крейсберг

Протокол Киевского комитета РСДРП*

Заседание 5 апреля

I. **

II. День печати. *Исаак Крейсберг* докладывает. Скоро 22 апреля. Надо начать кампанию в „Голосе С.-Д.".

Пятаков. Предлагает редакционной комиссии поручить составить ст. по поводу этого дня, его историю в связи с Интернационалом. Выпустить жетоны или цветы для продажи.

Лебедев. „День печати" может дать фонд нашей газете, с помощью которого быть может удастся выпускать ее ежедневно. Поэтому, если даже в других местах его не будут проводить, мы проводим самостоятельно. Поместить в номере за 22 апр. статью о значении „Правды" для рабочего движения.

Дора Иткинд. Надо запросить в Петрограде, чтобы день этот праздновать совместно, по всей России. Для этого послать срочную телеграмму.

Пятаков—находит нужным все же праздновать этот день даже и самостоятельно, если нужно будет. Предлагает еще выпустить в увеличенном размере номер за 22 апр. и повысить его цену до 10-15 коп., раз'яснив, что излишек поступит в фонд.

Гальперин. Предлагает устроить ряд митингов в этот день с продажей газеты.

---

* Чернетка неповного звіту на п.п. 1,2 і 3 порядку денного: „О дне печати", „Празднование 1-го мая", „Организационный вопрос".

** Увесь пункт у записах викреслено. Наводимо його:

„О 1-м мая. До постановления ЦК вопрос о числе дня не обсуждается. Для разработки плана участия нашей организации в общем праздновании этого дня избрать комиссию для подготовки докладов, выработки лозунгов и проч. Избраны т.т. *Сивцов и Рафаил*".

Пятаков—возражает, что этот день близок к 18 апр. и 1 мая и едва ли удастся провести митинги.

Пятаков—защищает свой проект продажи жетонов в этет день: в Западной Европе такие жетоны с лозунгами для постоянного ношения революционной с.-д постоянно выпускаются. Техническая Комиссия узнает, можно ли это в Киеве устроить.

т. *Лебедев*. В этот день продавать в большом количестве „Правду", так как 22 апр. день рождения довоенной „Правды". Такая продажа именно „Правды" будет символом этого дня. Предложить редакции „Правды" не высылать в этот день в киоски свою газету.

т. *Рафаил* [*Фарбман*]. В виду того, что в этот день праздничный номер не поспеет в Киев, а праздничный необходимо распространять, то 22 апр. „Правды" не распространять, а тогда, когда получится праздничный номер.

Дора [*Иткинд*]. Будет противоречие, если в нашей газете будут об этом статьи, а в „Правде" не будет.

III. Организационные вопросы

т. *Борис* [*Каган*], докладывает схему организации. Чтобы создать всюду партийные ячейки, нужно организационные комиссии из активных т. т. в разных районах; они об'единятся в общую организационную комиссию для координации действий. Прежде всего такие комиссии должны быть при профессиональных союзах, заводах, мастерских. Военную организацию можно поставить особо.

Клубные комиссии создают клубы.

Женские комиссии ведут специально агитацию среди женщин.

Библиотечная комиссия создает общую и районные библиотеки.

Финансовая комиссия, агитационная и др.

В данном районе все комиссии об'единяются.

т. *Гальперин*. Это план организации несколько старый. Такие ячейки остаются на бумаге, фактически они не собираются. Слишком громоздкая организация это будет. Гораздо проще обсуждать все возникающие вопросы на районных собраниях.

Рафаил [*Фарбман*]. Сил у нас пока мало. Раздробить их на ячейки мы не можем. Приемлем более план Москвы. Работников наличных распределили по районам. Когда появились районные комитеты, их представители пополняли центральный местный Комитет.

Дора [*Иткинд*]—находит нужным защищать план т. Бориса: Если бы не было в проф. союзах ячеек, то очень многие вопросы прошли бы мимо них или прошли бы в нежелательном для партии смысле. У нас масса молодых членов и в этой работе они научатся работать.

т. *Борис* [*Каган*]. У нас вся тяжесть работы лежит на К-те. С созданием же предложенной организации текущая работа будет совершаться членами партии. Комитет может только руководить партией, а не проделывать всю роботу. Скоро начнется страховая кампания,—кто ее проведет?

Пят[*аков*]. У т. т. Доры и Бориса крепки старые навыки нелегальных работников; с другой стороны, сказывается в их словах психология ремесленного Киева. При выработке организационного плана надо практически подойти к жизни. Предлагаемые Комиссии не поднимут классового сознания масс, так как они не сталкивают их с другими классами, с вопросами практической жизни. Речь должна идти не об организации безчисленного количества комиссий, а об образовании с.-д. ячеек при проф. союзах, на заводах и проч. Мы должны основывать нашу организацию не на комиссиях, а на ячейках с.-д. Надо строить работу на массовой легальной партии. Прежде всего в С.Р.Д. организовать нашу ячейку, затем на заводах и фабриках и т. д.

Гальперин. Разница между комиссией и ячейкой только в названии. В Киеве во всех организациях по 20 комиссий, в которых фигурируют одни и те же лица. Массовой же работы нет. Тот же кооператив „Жизнь" ничего,

кроме ряда лавок, не дал погому, что масса в работе не принимала участия. Если у нас уже есть районы, надо в них привлечь работников — и только.

т. *Лебедев**, *Сивцов*. Члены партии, входя в район, в то же время, где бы они ни состояли членами, должны выступать, как партийные работники.

т. *Рафаил* [*Фарбман*]. Когда наша организация расширится и понадобятся названные докладчиками комиссии, тогда их и будем создавать;

т. *Борис* [*Каган*]. Находящиеся здесь т. т. выдвинуты как раз „мертвыми" комиссиями. В докладе названы только комиссии, надо же говорить об их работе, об этом разговор особый. Создавать комиссий сразу и не нужно, а только по мере надобности.

Протокол Киевского комитета РСДРП(б)**

5 апреля 1917 года.

Дора [*Иткинд*]. Если у нас происходит ряд недоразумений, то потому что нет организационной комиссии. Мы находимся в помещении СРД, а фракции при Совете у нас нет — это тоже потому, что нет организационной комиссии.

Пятаков. Комитет должен дать наказ подсобным организациям, чтобы все их внимание было обращено на заводских рабочих. Прежде всего надо образовать организационную комиссию и ей вменить в обязанность выполнять постановления Комитета.***

IV. Об украинских социал-демократах

Пятаков. Несомненно, что эта партия ведет шовинистическую линию: входит в блок со своей буржуазией, входит в центральную Раду, стоит за участие в буржуазном С'езде и т. д. Поэтому наша организация должна занять враждебную позицию по отношению к ним. Поэтому же в блок с ними при выборах в городскую думу не входим.

Майоров. Национальный праздник украинские с.-д. устроили вместе с буржуазией. Все же не нужно занимать пока враждебной позиции — до партийного с'езда ****.

Тов. Пятаков. На с'ездах уже решался вопрос об отношении к укр. с.-д. и решен в том смысле, что мы ведем свою агитацию со своей тактикой на украинском языке („спилковцы"). Кампанию мы должны вести не против украинской нации, а против шовинистической линии украинских с.-д.

Тов. Лебедев. Среди украинских с.-д. приходилось встречать федералистов, оборонцев. Поэтому, церемониться с ними не приходится. Никаких соглашений с ними быть не может.

---

* Запис виступу т. Лебедєва нерозбірний.

** Уривок із чернетки запису дебатів про 4-е питання порядку денного „Об украинцах".

*** В оригіналі викреслено: Тов. *Шапошников*. Вносятся предложения: об организации фракции при совете военных депутатов.

Тов. Гальперин — говорить об организации такой партийной ячейки рано, масса слишком серая еще для этого, ее нужно сначала обработать, организовать, а потому же организовывать партячейку.

Тов. Дора — предлагает, чтобы из солдат членов партии создать организационную комиссию для работы по районам.

Тов. Пятаков — предлагает сначала говорить по вопросу о необходимости создания специальной военной фракции.

Вносятся предложения, принято: (см. протокол).

**** В оригіналі викреслено: *Тов. Ластовский*. Мы ведем против них кампанию конкретно постольку, поскольку они не отмежевались от своей буржуазии. Нужно помимо того выяснить свою позицию по вопросу о вхождении национальных организаций в профессиональные союзы.

Тов. Пятаков.—Враждебная политика по отношению к у. с.-д. здесь не оспаривается. Оспаривается только своевременность этой травли. Редакционная Комиссия испрашивает разрешение у К-та поместить статью об у. с.-д.*

Седьмое заседание [общего собрания]

6 апреля 1917 года

Председатель т. Лебедев. Секретарь т. Мальский

Слушали:	Постановили:
1. Резолюция о войне.	1. Оглашенная т. Лебедевым резолюция о войне принимается с поправкой т. Мальского большинством 300 голосов против 4-х при 19 воздержавшихся.
2. О платформе **.	2. Оглашенная т. Крейсбергом платформа, выработанная Комитетом принимается при 7 воздержавшихся с поправкой т. Михайлова.
3. Об об'единении с меньшевиками.	3. Тов. Довнар-Запольский оглашает следующую резолюцию, принятую студенческой фракцией при Киевск. К-те по вопросу об об'единении: „Мы находим, что об'единение с меньшевиками на интернационалистической основе необходимо, при чем при этом об'единении мы не должны поступиться нашими интернационалистическими последовательными революционными позициями. Тов. Крейсберг докладывает, что в Комитет не поступало предложения об об'единении от меньшевистской организации; имеется только предложение об'единенной группы меньшевиков и большевиков. Комитетом избрана комиссия, которой поручено войти в соглашение с меньшевистской организацией и с об'единенной группой. Так-как вопрос Комететом не разработан, т. Крейсберг

* В оригіналі викреслено: *Тов. Гальперин.* Предлагает войти в соглашение с „спілковцями“ для выпуска нашего листка и для помещения ст. ст. на украинском языке.

Тов. Пятаков—ставит вопрос шире — образовать свою украинскую организацию.

Принятое предложение в протоколе.

V. Вопрос о коллективе при комитете

Исаак. Коллективно стоящий можно будеть организовать только тогда когда будут районы. Пока же ввести в комитет представителей комиссии и активных членов.

Тов. Пятаков. Нет необходимости в одном городе, когда происходят еще общие собрания, образовывать такой коллектив. Это только будет тормозить работу.

Тов. Рафаил. Коллектив предлагается создать из активных работников, но он не будет законодательным органом, так как он невыборный.

VI. Текущие дела

** Див. додаток до протоколу загальних зборів з 29/III.

	предлагает отложить обсуждение до следующего общего собрания, обязав Комитет представить к собранию доклад.
4. Доклад т. Михайлова о выборах в городское самоуправление.	4. Принять к сведению

Председатель Н. Лебедев
Секретарь Мальский

Резолюция о войне, принятая общим собранием киевской организации РСДРП *

Отношение социал-демократии к войне

Революционная социал-демократия и каждая из ее национальных секций определяет свое отношение к войне, исходя из оценки экономической и политической ситуации, создавшейся во всем мире, и руководствуясь интересами всего рабочего интернационала. Подобная постановка вопроса обязательна для с.-д. и теперь после первого победоносного натиска русской революции.

1) Успех народного восстания в России является блестящим подтверждением правильности тактики, принятой Р. С.-Д. с самого начала войны. Российский пролетариат остался глух к призывам буржуазии и прихвостней из лагеря социалистов, поддерживать единение и гражданский мир и превратил империалистическую войну в войну гражданскую, увенчавшуюся победоносным восстанием.

2) Низвержение царизма и переход власти в руки буржуазного временного правительства ничего не меняет в характере войны. Поэтому революционная с.-д. сохраняет неизменным свое непримиримое отношение к войне, как к империалистической борьбе за предел мира между трестами капиталистических государств и для порабощения и раз'единения международного пролетариата. Доминирующее положение в антигерманской коалиции сохраняет Англия.

3) Фаза о защите свободной демократической России от врага затуманивает характер конфликта. Принятие войны во имя защиты завоеваний революции от угрозы подавления ее внешней военной силой является искажением действительного положения дел. Международная обстановка коренным образом отличается от ситуации 1792-1795 г.г., когда французская демократия вела революционные войны, защищавшая свою свободу от коалиции абсолютных монархов, вступивших в союз с контрреволюцией в самой Франции и разрушала феодальные учреждения на всем европейском континенте. Враждебным согласию монархиям грозит революция у себя дома. В действительности буржуазия давно уже развернула широкую завоевательную программу, требуя Константинополя, проливов, Армении, Галиции. Слова о защите страны служат лишь лицемерным прикрытием для захватных аппетитов. Положение „Рабочий не имет отечества" сохраняет всю свою силу.

4) Не менее лицемерным является заявление о необходимости уничтожения германского милитаризма и прусского юнкерства силами свободной России. Русский народ получил свою свободу не от германской армии, подобно этому и германский пролетариат не нуждается в русских штыках для своего освобождения. Наоборот, принятие войны русской демократией усилит позиции германской реакции и облегчит германским социал-шовинистам их агитацию, так как крайне затруднит борьбу против войны наших то-

* Вміщено в газеті „Голос Социал-Демократа" № 11, 9 квітня 1917 р., стор. 1-2.

варищей революционных социал-демократов Германии, ссылавшихся до сих пор на поддержку, которую они встретили со стороны русских рабочих, борющихся против войны. Германский пролетариат завоюет себе свободу своими усилиями.

5) Россия страна с молодым капитализмом — в данной мировой войне идет в хвосте стран развитого капитализма — Англии и Франции и является орудием в руках финансового капитала, гегемонов антигерманской коалиции, усматривающей в многомилионной России свою главную боевую силу. Союзники ждут от свободной России упорного ведения войны до полной победы, т. е. до полного разгрома Германии. Направив все свои силы на достижение победы, обновленная Россия об'ективно содействует установлению мирового могущества Британской империи на развалинах германского капитализма. Поражение коалиции центральных империй не будет победой демократического начала над автократическим. Не демократии ведут войну, а их правительства, сосредоточившие в своих руках за время войны всю полноту государственной власти и ставшие простым орудием в руках финансового капитала. Поэтому победа держав согласия будет торжеством одних национальных клик капиталистов над другими.

6) „Избавление России от германского засилия" является лишь идеологическим покровом для стремлений капитала союзных с нами стран, подчинивших Россию своему исключительному господству. Под давлением борьбы рабочих в Германии, ее правительство должно было выступить с предложением мирных переговоров. Российские с.-д. будут требовать от своего правительства, чтобы оно пошло навстречу требованиям международного пролетариата, выступив с предложением мира на основе отказа от аннексий и контрибуций.

7) Отказ Российской социал-демократии от своей интернациональной позиции явился бы тяжелым ударом международной солидарности пролетариата и делу Третьего Интернационала, которому отдают свои силы революционные с.-д. всех стран, разрушил бы дело установления связей между рабочими воюющих націй, начатое в Циммервальде и Кинтале.

8) Российская революция имеет глубокое значение для дела всего международного пролетариата: Сокрушая главный оплот реакции во всем мире — русский царизм, — она открывает новые перспективы перед мировым рабочим движением и облегчит освободительную борьбу пролетариата. Всюду борьба пролетариата против буржуазии и войны получит новый размах. Согласование усилий социалистических партий во всех государствах для совместной борьбы против войны и капитализма — есть одна из насущных задач нового интернационала. Принятие войны Р. С.-Д. затормозило бы борьбу интернационалистов других стран.

9) Революционная С.-Д. подходит к вопросу о войне с точки зрения победы или поражения той или иной страны. Она стремится к торжеству третьей силы — международной рабочей революции. Превращение войны империалистической в войну гражданскую, использование военного кризиса для социальной революции — остается попрежнему ее лозунгом.

10) Считаясь, однако, с тем, что сохранение завоеваний революции в России имеет громадное значение для дела демократии во всем мире, что контрреволюция еще не разбита, что дальнейшее продолжение войны повело бы к укреплению позиций реакции во всех воюющих странах и к дальнейшему истощению международного пролетариата, РСДРП должна вести самую интенсивную агитацию за немедленное организованное прекращение войны. В этих целях она требует от временного правительства немедленного всенародного опубликования договоров, заключенных Россией с Союзниками и нейтральными государствами за все время царизма Николая Романова, с отказом от пунктов, идущих в ущерб международному пролетариату, соблюдать которые обязалось и временное правительство, в этих же целях оно считает необходимым, чтобы С. Р. и С. Д., местные рабочие, солдатские и другие организации, собрания войсковых и других

частей, крестьянские сходы, заводские собрания обращались к временному правительству с требованием немедленного созыва конференции всех воюющих государств для ведения мирных переговоров. Она обращается к социалистическим партиям всех воюющих государств с предложением давить на свои правительства в том же самом направлении.

11) Расстройство бойовой готовности армии путем проповеди дезертирства, уклонения от военной службы, дезорганизации военной технической обороны, ослабления дисциплины революционная С.-Д. не ставила себе целью и при старом режиме; это не может быть ее целью и в настоящее время. Прекращение войны с.-д. мыслит, как результат организационных выступлений Российского пролетариата, строго согласованных с борьбой других секций рабочего интернационала.

Семнадцатое заседание [комитета]

7 апреля 1917 года

Председатель т. Пятаков. Секретарь т. Крейсберг

Слушали:	Постановили:
1. Доклад тов. *Петрова*, делегированного на партийное совещание:	
а) О с'езде Советов Р. Д.	а) Принять к сведению
б) О партийном совещании.	б) Принять к сведению
в) О „тезисах" т. Ленина.	в) Обсуждение „тезисов" отложить до следующего заседания.

Председатель Г. Пятаков
Секретарь И. Крейсберг

Протокол заседания Киевского комитета РСДРП *

7 апреля 1917 года

Доклад т. *Петрова* о партийном совещании в Петрограде и о новых положениях т. Ленина.

Докладчик находит нужным осведомить собрание в 2 плоскостях: с одной стороны, о партийном совещании в связи со С'ездом Советов Рабочих Депутатов, с другой, — о принципиальной позиции т. Ленина, которая непосредственного отношения к совещанию не имеет, но которая будет предметом обсуждения в ближайшие дни в печати и на совещаниях.

На партийном совещании было человек 65-70. Из них человек 50 были делегированы на С'езд Советов, остальные — представители с мест. Совещание совпало с заседаниями с'езда С.Р.Д. и потому результаты его были довольно плачевны. На совещании выяснилось только расхождение между большевиками, приведшее в результате к формальному расколу. Сначала приходится набрасать общую картину С'езда, т. к. он поглотил и всех партийных делегатов, он же, быть может, и раз'единил их. Приглашение на с'езд было разослано 59 организациям, от которых должны были прибыть по 2 делегата. Всего расчитывали на 150 человек. Прибыло, однако, 400 челов., среди которых было много представителей армии. Призидиум был сначала намечен И. К. П. Сов. Р. Д. Но большевики и меньшевики настояли на том, что были исключены Гвоздев и Стеклов. Т. обр. от большевиков в президиум прошли: Ногин, Теодорович, Шляпников и Муранов.

Центральными вопросами с'езда были: отношение к войне и к временному прав-ву. Разногласия по этим вопросам среди большевиков обнару-

* Чернетка, переписана начисто, але не закінчена.

жились с самого начала. Дело в том, что многие из большевиков были связаны об'единением с меньшевиками, были связаны с императивными мандатами об'единенных комитетов. Представителями их являлись Войтинский (Гомель) и Саврук. Им было поставлено на вид, что императивные мандаты должны быть отброшены на партийном совещании.

Состав с'ехавшихся на С'езд Советов был тоже неопределенный: многие отражали неорганизованность обывательщины, не имели никакого понятия паргийной дисциплине. Все это положило отпечаток и на работу. На совещании была все же намечена антиоборонческая линия. В основу была положена резолюция, напечатанная в „Правде". Меньшинство же заняло позицию „революционного оборончества" — Войтинский, Старостин и некоторые другие.

Прения носили довольно ожесточенный характер. Временами казалось, что „революц. оборончество" захватывает большинство. Надежда была только на представителей ЦК и Петроградский Комитет. Наиболее горячие речи были произнесены в защиту Интернационала и антиоборончества Каменевым и Колонтай. При голосовании за позицию „революц. оборончества" оказалось 16 голосов, против 57 голосов. Несмотря на то, что револ. оборонцы оказались в меньшинстве, они заявили, что будут выступать самостоятельно. Были сделаны попытки примирить оборонцев с резолюцией „Правды", переделав резолюцию, но они ни к чему не привели.

Аргументация „революционного оборончества" сводилась по существу к следующему: в оценке момента в различных мнениях — Войтинский — стоял на той точке зрения, что революция зашла так далеко, что С.Р.Д. является настоящим правительством, а временное правительство—приказчиком революционных сил. Вопрос о захвате власти пролетариатом решится, если пролетариат отбросит боязнь и нерешительность в сторону. Дальше они делают заключение такого рода: если в России полнейшая и широчайшая свобода, то мы должны ее защищать от Вильгельма, т. к. германский пролетариат пока глух к нашим призывам. Об этом нужно довести до сведения армии. Нам же нужно позаботиться о том, чтобы армия имела все, необходимое для защиты от врага.

Оборонцам указывалось, что Россия еще далеко не в таком положении, чтобы по мановению руки пролетариата исполнялись его требования, что перед нами стоит задача перехода во вторую фазу революции, что оборонческая позиция вызовет шовинистические настроения среди германского пролетариата.

В это же время выяснилось, что у меньшевиков появилось чуть ли не 3 или 4 точки зрения, что значительное само по себе интернационалистское ядро оставалось в меньшинстве все таки (Лурье-Лерин, Ерманский, Иглицкий, Розанов и др.). При этом они оказались генералами без армии.

Появились разногласия и у с-ров. Человек 17 из них решило присоединиться к резолюции большевиков, несмотря на ее марксистский характер.

Была сделана еще одна героическая попытка со стороны Ленчука и Макарова найти среднюю линию между оборонцами и интернационалистами, но она тоже не привела ни к чему. Наметилось только об'единение между всеми интернационалистами. Некоторые из них находили даже, что резолюция (помещенная в „Правде") слишком мягкая — в том месте ее, где говорится об армии. Указывали, что этот пункт недоговорен, туманен и вызывает ряд недоумений.

Попытки еще раз изменить резолюцию в духе меньшевизма не привела снова ни к чему. Собрались как-то все мен-ки и бол-ки — интернационалисты и выяснилось, что за резолюцию Церетелли голосовало всего 25 человек из 180 собравшихся (при этом некоторые, в том числе Ерманский, выступили совсем как большевики). Каменев предложил положить в основу новой резолюции — резолюцию „Правды". Это предложение привлекло 78 голосов, против было 70. Соколов предложил внести свою резолюцию самостоятельно, наряду с резолюцией Церетелли, но не голосовать

ее *, а в резолюцию Церетелли внести поправки. Предложение Соколова привлекло большинство, но когда явились к Церетелли, он отказался принять поправки. Таким образом на с'езде была предложена** резолюция Каменева. За нее голосовали: 40 большевиков и 17 с-ров. 22 меньшевика—интернационалиста воздержались от голосования и той и другой. Остальные меньшевики предложили было к резолюции Церетелли поправку об интернационализме, но Ц. отказался ее принять и тогда они голосовали за всю резолюцию целиком. Когда резолюция Каменева была отклонена большинством, большевики внесли 4 поправки к рез. Церетелли, но они были потом отвергнуты.

Солдаты голосовали за резолюцию Церетелли.

Второй вопрос был—об отношении к временному правительству. Тут снова возникли разногласия с „революционными оборонцами" по вопросу о поддержке*** правительства, направленных к ниспровержению старых порядков и т. д. Ревоборонцы, указывали, что правительство надо толкать к революционным выступлениям, чтобы оно являлось „приказчиком" пролетариата. Им возражали, что если приказчики не годятся, их то расчитывают. Войтинский находит, что правительство — пленник пролетариата и пролетариат может с ним делать, что угодно. Ему снова возражали, что правительство не может выполнить пролетарских требований, т. к. оно контрреволюционно и проч. Первое голосование привело к торжеству сторонников, поддержки — 32 было за, 25 против.

Вопрос был сдан в согласительную комиссию. Там резолюцию Стеклова нашли неприемлемой: она не удовлетворяла ни б-ков, ни м-ков, ни И. Ком. С.Р.Д. На III заседании была предложена резолюция большевиков, в которой говорилось о неспособности правительства выполнять требования демократии, об его отношении к империализму, о недоверии к нему и энергичному контролю его действий. Согласительная комиссия, в которую входили Каменев и Теодорович, выработала резолюцию компромиссную, за которую все большевики против 3 (Савельев, Стан****) и решили голосовать на с'езде.

Третий вопрос был организационный. Постановлено было приступить к организации Всероссийского С'езда Советов Р.Д. В организационную комиссию попало большинство м-ков, т. к. за них голосовали с-ры и революц. оборонцы, как за наименьшее зло. Совет Советов, который выделится после этого с'езда, должен об'единить рабочих, армию и крестьян-батраков.

Резолюция по аграрному вопросу была принята против с.-ров. В комиссии по рабочему вопросу Богданов вел оппортунистическую политику, которую удавалось, однако, парализовать.

До приезда Ленина не удалось как-то поделиться впечатлениями с мест. Многие говорили, что уезжают ни с чем.

В Петроград т. Ленин явился в 11 час. ночи. По дороге он держал речь к встречавшей его колоссальной толпе. Он брал самые крайние лозунги и толпа все же встречала их апплодисментами.

Только на следующий день во фракции т. Ленин указал свои пункты расхождения с „Правдой". Указал он на то, что *пред'являть* к правительству *требования* не имеет смысла уже потому, что оно империалистическое и наших требований выполнить не может.

Затем Владимир Ильич выступал на об'единенном заседании большевиков и меньшевиков. Его речь здесь былак амнем, брошенным в воду и свела нанет все прежние попытки об'единения. Он об'явил, что против всякого об'единения с какими бы то ни было оборонцами, как с социал-патриотами.

Свои мысли детальнее т. Ленин развил в своих „тезисах".

---

*В оригіналі після цього викреслено: „Однако, эту резолюцию на с'езде не голосовали. Тогда были внесены поправки к резолюции Церетелли, но и они были отвергнуты".

**В оригіналі викреслено слово „своя".

*** Пропуск у тексті.

**** Пропуск в оригиналі.

1. „В нашем отношении к войне, которая со стороны России и при новом правительстве. Львова и К^{o} безусловно остается грабительской, империалистской в силу капиталистического характера этого правительства, не допустимы ни малейшие уступки „революционному оборончеству".

По этой части 1 пункта т. Ленин подчеркивал, что война империалистическая, что она — продукт столкновения 2 капиталистических систем, — она своеобразная стадия развития капитализма, который зашел в тупик, где он может развиваться только насчет дезорганизации производительных сил. Необходимо установить, что классом, ведущим эту войну, является империалистическая буржуазия. Соглашения с нею и уступки ей являются недопустимыми.

„На революционную войну, действительно оправдывающую революционное оборончество, сознательный пролетариат может дать свое согласие лишь при условии: а) перехода власти в руки пролетариата и примыкающих к нему беднейших частей крестьянства; б) при отказе от всех аннексий на деле, а не на словах; в) при полном разрыве на деле со всеми интересами капитала".

По этой части пункта он заявил, что мы не являемся пацифистами. Революционный пролетареат может вмешаться в войну, но лишь при переходе власти в руки народа — пролетариата и беднейшей части крестьянства, — который откажется от внешних, а также и внутренних аннексий. Империалистическую политику Владимир Ильич понимает широко, — как закабаление внутри данного государства мелких национальностей. Стремление буржуазии нашей не считаться, напр., с правом украинцев на самоопределение т. Ленин считает аннексией Украины.

„В виду несомненной добросовестности широких слоев массовых представителей революционного оборончества, признающих войну только по необходимости, а не ради завоеваний, в виду их обмана буржуазией, надо особенно обстоятельно, настойчиво, терпеливо раз'яснить им их ошибку, раз'яснить неразрывную связь комитета с империалистской войной, доказывать, что кончить войну истинно-демократическим не насильническим миром нельзя без свержения капитала.

Организация самой широкой пропаганды этого взгляда в действующей армии.

„Братание".

„В этом пункте т. Ленин подчеркивает, что демократическая масса искренне настроена против империалистической войны. А со стороны буржуазии проводится система организованного обмана. В 48 году и в ряде других революций буржуазия всегда возвращалась к политике лести, когда видела, что власть уходит из ее рук. Без свержения капитализма окончить войну невозможно. Войну можно кончить без аннексий и контрибуций постольку, поскольку власть будет переходить в руки Советов Раб. и Солд. Депутатов. (Между тем „Правда" от данного правительства требует заключения демократического мира). Зная же, что такое отношение к вопросу может не встретить сочувствия со стороны С. Раб. Д., указывает в этом тезисе на необходимость широко раз'яснять массам характер войны.

2. „Своеобразие текущего момента в России состоит в переходе от первого этапа революции, давшего власть буржуазии в силу недостаточной сознательности и организованности пролетариата, — ко второму ее этапу, который должен дать власть в руки пролетариата и беднейших слоев крестьянства.

„Этот переход характеризуется, с одной стороны, максимумом легальности (Россия *сейчас* самая свободная страна в мире из всех воюющих стран), с другой стороны, отсутствием насилия над массами и, наконец, доверчиво-безсознательным отношение, их к правительству капиталистов—худших врагов мира и социализма.

„Это своеобразие, требует от нас умения приспособиться к *особым* условиям партийной работы, в среде неслыханно широких, только что проснувшихся к политической жизни масс пролетариата".

т. Ленин указывал на исключительную своеобразность русской революции, к которой нельзя подходить с трафаретом. Революция не может не развиваться и она поставит вопрос о переходе власти от буржуазии в руки С. Раб. и С. Деп-ов. В противовес меньшевикам, замалчивающим вопрос о двоевластии, Ленин ставит ясно вопрос, о захвате власти. Своеобразие текущего момента в том, что теперь — Россия самая свободная страна в мире, не абсолютно свободная, но самая свободная. До сих пор Советы Раб. Деп-ов не захватили власти потому, что массы недостаточно еще организованы, недостачно политически воспитаны и поддаются на льстивые заигрывания буржуазии. Масса требует особого подхода — вот и надо уметь задевать ее революционные инстинкты.

3. „Никакой поддержки временному правительству, раз'яснение полной лжи вости его обещаний, особенно относительно отказа от аннексий. Разоблачение, вместо недопустимого, сеющего иллюзии „требования", чтобы это правительство, правительство капиталистов перестало быть империалистским". В этом пункте он резко расходится с позицией „Правды".

4. „Признание факта, что в большинстве Советов Раб. Деп-ов наша партия в меньшинстве и пока в слабом меньшинстве перед блоком всех либеральных оппозиционных, поддавшихся влиянию буржуазии и проводящих ее влияние на пролетариат элементов от н.-с., с.-р. до окт., Стеклова и проч. и проч.

„Раз'яснение массам, что С.Р.Д. есть *единственно возможная* форма революционного правительства и что поэтому нашей задачей, пока это правительство поддается влиянию буржуазии, может явиться лишь терпеливое, систематическое, настойчивое, приспособляющееся особенно к практическим потребностям масс раз'яснение ошибок их тактики.

„Пока мы в меньшинстве, мы ведем работу критики и выяснения ошибок, проповедуя в то же время необходимость перехода всей государственной власти к С.Р.Д.; чтобы массы опытом избавились от своих ошибок". С точки зрения т. Ленина С.Р.Д. солдатских и батрацких являются единственно возможной формой революционного правительства. Если бы они и оказались по целому ряду вопросов оппортунистически настроенными, то их свергать уж не приходится, остается только раз'яснять им их ошибки.

5. „Не парламентарная республика — возвращение к ней от С.Р.Д. было бы шагом назад, — а республика Советов рабочих и батрацких и крестьянских д-ов по всей стране, снизу до верху.

„Устранение полиции, армии, чиновничества".

„Плата всем чиновникам при выборности и сменяемости их всех в любое время, не выше средней платы хорошего рабочего".

т. Ленин указывал, что в революционном процессе С-ы Раб. Д. форма более совершенная, чем парламентская республика. Он находит также, что поскольку будет развиваться революция, вопрос о чиновничестве и полиции будет поставлен ребром. Встанет и вопрос о замене армии всеобщим вооружением народа.

6. „В аграрной программе перенесение центра тяжести на Сов. Батр. Д-ов.

„Конфискация всех помещичьих земель".

„Национализация *всех* земель в стране, распоряжение землею местными Сов. Батр. и Крест. Д-ов. Выделение беднейших крестьян. Создание из каждого крупного имения (в размере около 100 десят. до 300 по местным условиям и по определению местных учреждений) образцового хозяйства под контролем Батрацких Деп-ов и на общественный счет".

7. „Слияние банков".

8. „Не введение социализма, как наша непосредственная задача, а переход тотчас лишь к контролю со стороны С.Р.Д. за производством и распределением *.

* На цьому чернетка кінчається.

Восемнадцатое заседание [комитета]

9 апреля 1917 года

Председатель т. Пятаков. Секретарь т. Крейсберг

Слушали:	Постановили:
1. О типографии.	1. Заслушав доклад т. *Лебедева* и т. т. наборщиков, указавших, что газетное дело ведется очень ненормально, так что т. т. наборщикам приходится работать по 24 часа из-за несвоевременной доставки материала, решено передать вопрос о реорганизации дела президиуму Комитета Редакционной комиссии, представителям от т. т. наборщиков и заведующему конторой и предоставить им решение вопроса без санкции Комитета.
2. О конференции.	2. По докладу т. *Петрова* о созываемой на 20-е апреля Ц К. партийной конференции решено: созвать на 15/IV областное совещание Киевского района для выборов делегатов от провинции и установления организационной связи 41. Избрать комиссию из 3 челов. для рассылки телеграфных приглашений. В Комиссию избраны т. т: Петров, Крейсберг и Горвиц.
3. Об общем собрании.	3. Назначить на 15-е сего месяца общее собрание в связи с Всероссийской конференцией.
4. О 1-м мая.	4. Заслушав доклад т. секретаря о том, что меньшевики и бундовцы предлагают 1 мая совместное выступление, решено выбрать комиссию, которой поручить переговоры по этому поводу. Выработаны следующие лозунги: „Р. С. Д. Р. П.“, „Социализм“, „Всемирная революция“, „Пролетарии всех стран, соединяйтесь“, „Международный пролетариат“, „III Интернационал“, „Международный пролетарский праздник — 1 мая“, „8-час. рабоч. день“, „Долой милитаризм — „Да здравствует всеобщее вооружение народа“, „Демократическая республика“, „Учредительное Собрание“, „Конфискация помещичьих земель“, „Долой милитаризм — да здравствует мир“, „Слава павшим борцам за свободу“. Постановлено: предложить организациям меньшевиков и бундовцев при желании совместного выступления присоединиться к этим лозунгам. Предложить организационной и технической комиссиям выполнение всей работы по организации праздника и устройства митингов. Редакционной комиссии поручить составление листка.
5. Обсуждение „тезисов“ т. Ленина.	После долгих прений обсуждение переносится на следующее собрание.

Председатель Г. Пятаков

Секретарь И. Крейсберг

Заседание К[иевского] [Комитета] РСДРП*

9 апреля 1917 года

Председатель т. Горбачев. Секретарь т. Крейсберг

Прения по докладу т. *Петрова* о позиции, занятой т. *Лениным.*

Предлагается расчленить прения: по партийному совещанию и по тезисам т. *Ленина.*

Пятаков (вопрос). Как толковалось положение о заключении мира без аннексий интернационалистским большинством во фракции?

Савельев [Петров]. ** Вопрос ставился в той плоскости, что не сохранение границ, не статус-[кво], а предоставление нациям самим определить свою принадлежность к тому или иному государству.

Пятаков. Отсюда, если сделать вывод, то, когда великороссам будет грозить опасность, то они должны защищаться.

Савельев [Петров]. Защищаться можно бы только тогда, когда война потеряла бы империалистический характер, т. е. когда власть перейдет в [р]уки пролетариата.

Пятаков. Таким образом формула „мир без аннексий" — декоративная фраза. *** Какое же содержание вкладывается в эту формулу, в формулу о самоопределении национальностей.

Савельев [Петров]. Тем, что говорим об единственном условии, при котором мы можем воевать, мы отвечаем и на вопрос, что мы будем делать когда наша Формула „мир без аннексий" на почве самоопределения наций не будет принята.

Розмирович. Так конкретно вопрос не обсуждался. Об'яснение тов. Савельева является его личной точкой зрения, подкрепленной т. *Лениным.* Т. Пятаков прав, когда спрашивает, как ставился вопрос на совещании. Нас не удовлетворяет об'яснение тов. Савельева, т. к. оно расходится с положениями *Лен*[*ина*] в которых указывается, что требование от временного правительства мира без аннексий не имеет смысла, раз это правит(ельст)во буржуазное. Он упрекает т. т. петербургских большевиков, которые под влиянием травли изменили позиции „Правды", стали прятать ее лозунги в карман. Поэтому прав *Ленин,* когда публично говорил о ряде ошибок, сделанных большевиками. (Вспомним о голосовании резолюций об отношении к войне и к време[нному] прав[ительст]ву.****

Лебедев. (Вопрос). Вопрос ставился о поддержке прав[ительст]ва или шагов его?

Розмирович. Вопрос ставился о поддержке именно правительства, а не шагов его.

Майоров. Теперь, когда пролетариат начинает брать власть в свои руки, какое будет отношение к войне?

Пятаков. Моя постановка вопроса правильна: она указывает на то, что формула „мир без аннексий" есть чистой воды оборончество, что и развил Майоров — этим формулировка и опасна; ею пользуются оборонцы с успехом.

---

* Чернетка виправлених записів, дебатів на доповідь т. Петрова Савельева „О позиции, занятой т. Лениным". (Не закінчена).

** В тексті викреслено слова: „Ставился таким образом, что мир на основе самоопределения наций".

*** В оригіналі викреслено слова: „Ми понимаем „без анексий".

**** В тексті викреслено слова: „Лебедев. Просьба к Е. Ф. [Розмирович] еще раз формулировать вопрос о войне".

Если мы не поддерживаем временного прав[ительст]ва, мы срываем Учр[едительное] Собрание, т. к. это мероприятие прав[ительст]ва. Ставило ли так конкретно Совещ[ание] этот вопрос?

Ицковский. Были ли предложены практические шаги к прекращению войны и какие?

Савельев [Петров]. У „Правды" определенной точки зрения действ[ий] не было, она заслужила нападок, но не таких чрезмерных. Сначала ее линия была правильна, а потом была испорчена. Она вульгаризировала, развивая лозунг „Долой войну".* Лозунг вызвал недоуменные вопросы у солдат, главным образом именно п[отому], ч[то] не диалектически, не по-марксистски она развивала эти лозунги. При выравнивании тактики появилась статья, вызвавшая смущение и у нас. Но потом она поправилась, отказав в своей резолюции в поддержке времен[ному] прав[ительст]ву.

То, что сказано, не является личными умозаключениями, и не всецело решалось на партийном совещании. Это не личные умозаключения, п[отому] ч[то] я ссылаюсь на резолюцию, где сказано о единственном условии, при котором мы можем принять участие в войне. **

Кугель. Под первым пунктом можно подписаться, также по отношению к правит[ельст]ву. Братание — утопия — его встречают залпами. Я не согласен с указанием, что пролетариат не захватил власть п[отому] ч[то] растерялся. Считаю, что не захватил ее п[отому] ч[то] экономически не был к этому готов. Свержение правительства — есть социалистический переворот, а это невозможно, т. к. нет всех экономических предпосылок. ***

С другой стороны, Ленин указывает на нашу слабость, значит переворот не дело сегодняшнего дня. Переход власти к Совету невозможен, п[отому] ч[то] Советы — власть революции, при установлении Республики — они упраздняются.

С отрицанием Учред[ительного] Собрани[я] совершено несогласен. Национализация земли — опасный эксперимент. Если мы накануне социального переворота, то национализация необходима, если же не созрели экономически, то национализация — даст силу буржуазии, т. к. она будет у власти и в ее руках будет земля.

---

* В тексті викреслено слова: „Но ей пришлось это делать так, к[а]к.

** В оригіналі викреслено слова: „На совещ[ании] выступал даже в том смысле, чтобы заключ[ить] мир через головы прав[ительст]ва.

О прав[ительст]ве, не в противовес. Войтинскому указыв[али], — что прол[етариат] еще слаб, чтобы свергнуть прав[ительство]. Контроль предп[олагает]ся над правительством. Интернац[ионалисты] стави[ли] вопрос о поддержке лозунгов прав[ительст]ва, а оборонч[ество] подд[ерживало] его самого. О поддержке вопрос даже не став[ил]ся интернацион[алиста]ми, так как ясно, что мероприятия, которые выдвинуты пролетариатом, им поддерживаются. Это тавтология".

Саша [Горвиц]. Импер[иали]зм получ[ил] новый способ извлекать прибыль из тех поправок на внутреннем рынке насчет исправления всего вреда, принесенного войной. О мире: Если аннексия не мешает развитию международных интересов, то она возможна [Курляндия].

Ватин. В нашей резол[юции] не говор[ит]ся об аннексии. В Циммерва[льд]е о мире без аннексий не говориться. Наша конкретная задача в том, что мы от своего прав[ительст]ва требуем отказа анн[ексий].

Обсуждение тезисов Ленина.

Тезисы Ленина.

*** В оригінаді викреслено такі слова; „В кафе максима было собрание офицеров, на котором вынесена резолюция, что закрытие кафе оскорбляет офицерскую честь, почему требовать отмены закрытия. Там же проезжий матрос произносит погромную речь. Офицер угрожал, что если кафе не будет открыто, то офицеры сумеют защитить честь своего мундира.

Голоступец и Рукин. Тел. 33 - 04.

VIII п. Если республика — шаг назад, то зачем же контроль? Или то, или другое. К активной борьбе теперь не призывают, а только к толканию, не к свержению. *

Горвиц. С пониманием развития российской революции Ленина не согласен и с лозунгами тоже. Напр.: братание — что это: целование, бросание оружия, действие организованным ли путем. Это не марксистский способ ликвидации войны, а анархический. К[а]к способ разрешения войны, он никуда не годится.

Возможна ли теперь диктатура. При теперешнем экономическом развитии, когда аграрная промышленность наиболее развита, в промышленности капиталистической много кустарничества и мелкого капитала, концентрации крупного капитала еще нет.

Пролетариат должен быть гегемоном не только экономическим, но и политическим. Он должен быть организован, он должен иметь крупный авангард. Массы политически не воспитаны, не подготовлены к организации хозяйства, к предотвращению кризисов продовольствия. Правда, с французской революцией сравнивать нельзя русскую революцию. При особых международных условиях возможен ряд крупных социальных реформ: национализация нефтяной промышленности, железных дорог, муниципализация электрической и др. Но только тогда, когда масса будет готова к этому. В России главная масса населения — мелкобуржуазная, потому реакционная. Дальнейшее развитие революции наметит расхождение между пролетариатом и крестьянством. Оппозиция будет от мелкой буржуазии крестьянской, городской, от крупной буржуазии, банковой. Советы, к[а]к органы правит[ельст]ва, невозможны, они расколются, т. к. интересы батраков и мелких крестьян разные.

Пролетариату предлагается взять в свои руки банки. Народники это давно указывали. Воспитывать оранжерейный капитализм — невозможно.

Ленин призывает к борьбе чуть ли не со всеми с.-д. партиями. А где реальные предпосылки, что мы справимся со своими врагами.

В тезисах ничего не говорится о международной обстановке. Если революция на Западе начнется, многие пункты будут правильные. Но пока этого нет, они неприемлемы.

Практически; неподдержка прав[ительст]ва — что это: свержение его. Но масса ведь еще не пропитана сознанием этого. Романовы могли быть сброшены только тогда, когда в сознании всей массы проникла идея об их гнилости.

Об отношении к Учр[едительному] Собр[анию] ничего не говорится. Сов[ет] Солд[атских] Деп-ов — нет, нет и батрацких. Да и Сов. Раб. Деп. стоят не на высоте.

Замена армии всеобщим вооружением — есть роспуск армии по домам. **

Схема дальнейших прений

Тов. Д. Иткинд. Логичность тезисов. Необходимость расширения программы-минимум. Сокращение длины рабочего дня. К пункту 5: согласна, п[отому] ч[то] демократическая республика — регресс в сравнении с классовой организацией С. Р. и С. Д.. К п[ту] 3: Иллюзия поддержка нового временного правительства.

Контроль над банками вполне возможен. Банки чрезвычайно важны в хозяйственной жизни, а свобода их угрожает демократии. Но тезисы Ленина преждевременны в виду дезорганизации и неподготовленности масс, несознательности солдат. При социальной революции широкие массы крестьянства не пойдут за пролетариатом. Лозунги Ленина не могут пользоваться популярностью, а при настоящих и не подходят к моменту.

---

* В оригіналі закреслено 7 слів, що їх ми не розібрали.

** В оригіналі викреслено слова: „прения прерываются“.

Тов. *Ватин*. В тезисах Ленина совершенно не говорится об об'ективных условиях наступления социализма. Освещение вопроса изолированное, национальное. При удачной социальной революции на Западе возможно развитие русской революции — при помощи Запада. Внутренние противоречия диктатуры пролетариата и крестьянства. Силой необходимости пролетариат будет вынужден ввести социализм. Тезисы Ленина — максимализм. Российская революция показывает всю правильность той тактики, которой придерживалась, с.-д[емократ]ия, т. е. тактики, которая разглядывала революцию, как буржуазно-демократическую.

Тов. *Кугель* развивает мысль тов. Ватина и указывает важность интернационалистического освещения.

Тов. *Пятаков* указывает на ряд внутренних противоречий в резолюции Ленина, подчеркивая, что эта революция может создать переходное государство к социализму, при социальной революции на Западе.

Тов. *Горвиц* отмечает реакционность мелкой буржуазии при современном экономическом строе. При революции социальной необходимо, чтобы пролетариат был экономическим гегемоном и в то же время был политически сознателен и организован — в виду того, что таких предпосылок нет, диктатура пролетариата в России теперь невозможна.

Тов. *Савельев* [Петров] вполне присоединяется к тезисам Ленина и находит, что они в связи с тем, что капитализм зашел в тупик, вполне оправдываются в международной социальной революции.

Принимается резолюция.

Девятнадцатое заседание [комитета]

10 апреля 1917 года.

Председатель т. Пятаков. Секретарь т. Крейсберг

Слушали:	Постановили
1. Обсуждение „тезисов" т. *Ленина*.	1. После обмена мнений принята следующая резолюция: „считая „тезисы" т. *Ленина* еще недостаточно обоснованными и развитыми, Киевский Ком-т воздерживается пока от принятия резолюции по „тезисам", оставляя их в процессе дискуссий".

Председатель Г. Пятаков

Секретарь И. Крейсберг

Двадцатое заседание [комитета]

11 апреля 1917 года.

Председатель т. Пятаков. Секретарь т. Крейсберг

Слушали:	Постановили:
1. Доклад т. *Кириенко*, члена 2 Государственной Думы, о национальном вопросе.	1. Принять к сведению.

2. Доклад первомайской комиссии.

2. Заслушав доклад комиссии об отклонении меньшевиками и бундовцами некоторых принятых К-том лозунгов, решено выступать 1 мая самостоятельно. Организовать 1 мая сбор в пользу партии.

3. Порядок дня общего собрания.

3. Поставить в порядок дня общего собрания 15 апреля:

1) Доклад Комитета.

2) Доклад т. *Петрова* [*Савельева*] о партийном совещании.

3) Обсуждение порядка дня Всероссийской конференции.

4) Обсуждение „тезисов" Ленина.

5) Выборы делегатов на Всерос[сийскую] конференцию РСДРП.

6) Первое мая.

7) День печати.

Председатель Г. Пятаков

Секретарь И. Крейсберг

Двадцать первое заседание [комитета]

13 апреля 1917 года

Председатель т. Пятаков. Секретарь т. Крейсберг

Слушали:

Постановили:

1. Предложение Харьковского О. К.

1. Заслушав доклады т. Секретаря о поступившем к нему предложению Харьковск. О. К. меньшевиков, принять участие в созываемой в Харькове конференции м-ков и б-ков),[42] постановили: запросить телеграфно Харьковский большевистский к[омите]т об участии его в этой конференции и по получении ответа вновь обсудить этот вопрос.

2. О районном совещании.

2. Принимается следующий порядок дня районного совещания, созываемого 15 апреля:

1) Доклады с мест.

2) Доклад т. *Петрова* [*Савельева*] о партийном совещании.

3) Обсуждение порядка дня Всерос. конференции.

4) „Тезисы" т. Ленина.

5) Создание Областного К-та.

6) Выборы делегатов на Всероссийскую конференцию.

В связи с обсуждением порядка дня Всероссийской конференции решено представить районному совещанию следующие доклады:

1) О войне — т. *Ватин*.

2) О временном прав[ительст]ве — т. *Пятаков*, содокладчик т. *Петров*. (В основу обоих докладов должны быть положены резолюции киевской организации).

3) Об аграрном вопросе — т. *Петров.*
4) О национальном вопросе — т. *Розмирович*, содокладчик т. *Е. Бош.*
5) О III Интернационале — т. *Розмирович;*
6) Об об'единении с м-ками — *Крейсберг.*
Делегатами от Киевского К-та на районном совещании избираются: т. т. *Е. Б. Бош* и *И. М. Крейсберг.*

3. Первомайский листок. — 3. Предложенный т. *Горвицем* проект листка с некоторыми поправками принимается.

Председатель Г. Пятаков

Секретарь И. Крейсберг

Протокол заседания Киевского комитета РСДРП*

13 апреля 1917 года

1. т. секретарь докладывает о поступившем к нему заявлении харьковской меньшевистской организации, приглашающей киевскую большевистскую организацию принять участие в созываемой в Харькове конференции. В Харькове существует об'единенная группа м[еньшеви]ков и б[ольшеви]ков, по сообщению харьковских делегатов, и большевики якобы собираются принять участие в совещании. Порядок дня ими намеченный таков:

1) Отношение к войне.
2) Отношение к Временному правит[ельст]ву.
3) Отношение к буржуазии.
4) Отношение к социалистич[еским] партиям.
5) Рабочий вопрос.
6) Крестьянский вопрос.
7) Муниципальная политика.
8) Строительство партии.
9) Областной центр.
10) Областной орган.
11) Текущие дела.

Норма представительства намечена — от 200 членов организации — по одному представителю.

т. *Гальперин.* Этот вопрос необходимо обсудить, т. к., участву[я] в конференции, мы, б[ыть] м[ожет], должны будем подчиниться т[аким] обр[азом] ее решениям.

т. *Савельев [Петров]* предлагает послать кого-либо на это совещание исключительно с информационной целью и для установления связей.

т. *Лебедев* указывает на то, что харьковская и киевская организации к[а]к бы покрывают друг друга, т[ак] к[ак] и та и другая приглашает на областные совещания губернии: Харьковскую, Полтавскую и др.

т. *Евгения Богдановна [Бош].* Харьк[овские] меньшевики не откололись от оборонцев, т[аким] обр[азом] у нас с ними ничего общего нет. Поэтому категорически возражает против участия в конференции и даже против посылки туда делегата с осведомительной целью. Нам неизвестно даже достоверно, столковались ли они со своими большевиками. Во всяком случае мандата от них меньшевики не привезли.

---

* Повний звіт (у чернетці) засідання комітету.

т. *Гальперин*. Предлагает прежде всего запросить харьковскую большев[истскую] организацию, принимает ли она участие в совещании и в зависимости от этого обсуждать вопрос. Меньшев[икам] же харько[вским] ответить, что их заявление принимается к сведению.

Предложение принимается. Секретарю предлагается послать срочную телеграмму в Харьков.

2. т. секретарь докладывает о созываемом на 15 апреля в Киеве партийном (большев.) совещании и предлагает обсудить порядок дня этого совещания, наметить и распределить доклады к нему и выделить хозяйственную комиссию для встречи и устройства приезжающих.

т. *Лебедев* предлагает все дело устройства приезжающих поручить технической комиссии.

Предложение принимается.

т. *Рафаил* предлагает в порядок дня областного совещания поставить обсуждение вопроса о порядке дня готовящейся всероссийской конференции.

т. *Елена Федоровна [Розмирович]* предлагает помимо того поставить те вопросы, которые могут быть новыми для отставшей провинции — вопросы о войне, о временном правительстве, о национальном, об аграрном вопросах, включить также в порядок дня — доклады с мест.

т. *Довнар [Запольский]* предлагает непременно поставить национальный вопрос в порядок дня, в виду его особой важности в наших местах (украинцы), а затем вопрос о создании областного комитета.

т. *Петров [Савельев]* находит, что вопрос о создании областного комитета сложный, т. к. не разграничены границы областей. Точное разграничение будет сделано только на всероссийской конференции, тогда можно будет говорить о постоянном областном с'езде.

Принимается внесенное т. *Евг. Богдан. [Бош]* предложение о том, что настоящее совещание выделяет временный областной комитет, а после всероссийской конференции он станет постоянным.

Принимается следующий порядок дня областного совещания:

1) Доклады с мест.

2) Доклад т. *Петрова* [*Савельева*] о всеросс[ийском] совещании в П[етрогра]де.

3) Обсужд[ение] порядка дня, всероссийск[ой] конференции.

4) Тезисы Ленина.

5) Создание Областного Комитета.

6) Выборы на Всерос[сийскую] конфер[енцию].

Затем предлагается представить доклады по следующим вопросам:

1) О войне — (т. *Ватин*).

2) О временном правительстве (т. *Пятаков*, содокладчик т. *Петров*). В основу обоих докладов должны быть положены резолюции Киев[ской] организации.

3) Об аграрном вопросе (т. *Петров*).

4) О национальн[ом] вопросе — *Розмирович* защищает официальную т[очку] зр[ения] партии, т. *Евг*[*ения*] *Богдановна Бош* — интернацион[алистическую] т[очку] зрения.

5) О III Интернационале т. *Елена Федоровна Розмирович*.

6) Об об'единении с меньшевиками (т.... *).

Делегатами от К[иевского] К[омите]та на Районное совещание избираются т. т. *Евгения Богдановна Бош* и *И. М. Крейсберг*.

3. Обсуждается первомайский листок, предложенный т. *Горвицем*. Вносятся поправки и листок одобряется. **

---

* Прізвище доповідача невідомо.

** В оригіналі закреслено такі слова: „По вопросу о 1-мае делает доклад т. Рафаил [Фарбман], делегированный на собрание согласительной комиссии по устройству праздника 1-го мая. Он сообщает, что предложен-

Двадцать второе заседание [комитета]

14 апреля 1917 года

Председатель т. Пятаков. Секретарь т. Крейсберг

Слушали:	Постановили:
1. О представительстве в Ц. Б. профессиональных союзов.	1. Поручить временным представителям в Ц. Б. профессиональных союзов отстаивать в Ц. Б. право решающего голоса для социалистич[еских] партий, входящих в Интернационал; представителей же комиссий допускать только с совещательным голосом.
2. О Первом мая.	2. Выступить 1 мая во главе профессиональных союзов.
3. Об об'единении с меньшевиками.	3. Заслушав доклад т. секретаря, члена согласительной комиссии и протокол заседания согласительной комиссии после обмена мнений К-т принимает резолюцию: Киевск. К-т РСДРП считает, что общее собрание киевск. организации РСДРП уже установило каково первое необходимое условие об'единения с другими социалистическими партиями, т. к. платформа, принятая общим собранием 29 марта, гласит: „полное идейное и организационное размежевание с социал-шовинистами является одной из основных задач партии". Киевск. К-т находит, что поэтому ставить вопрос об об'единении с меньш-ками можно лишь в том случае и лишь тогда, когда интернационалистские елементы меньшевистской организации порвут организационно со своими социал-патриотами. Предложение м-ков об образовании общих рабочих клубов отвергается.

ные им от имени комитета лозунги: „долой милитаризм", „да здравствует II интернационал" и др. были отвергнуты комиссией и предложены общепартийные: „социализм", „интернационал". Тогда представители покинули заседание. Комитет действие т. т. одобрил.

По вопросу о порядке шествия и об участии в нем партии предлагается представителю комитета войти в организационную комиссию при СРД.

Принимается предложение т. Д. Иткинд устроить на Шулявке митинг для ознакомления со своей позицией. Поручается организовать этот митинг организационной комиссии.

Тов. Д. Иткинд заявляет о необходимости устроить при профессиональных союзах фракции. Организацию фракции при союзах поручается организационной комиссии. Выясняется, что представители фракций и районов посылают в комитет по одному представителю с совещательным голосом. Городской район, в виду большого числа членов в нем, посылает 2 представителя. Заседание об'является закрытым.

4. Обсуждение „тезисов“ т. *Ленина*.	4. Комитет решает пересмотреть свое прежнее постановление по тезисам Ленина и принимает 7 голосами против 4 следующую резолюцию: „Киевск. К-т, выслушав и обсудив „тезисы“ т. Ленина, находит их в общем неприемлемыми и остается при своей прежней платформе и резолюции о войне“. Означенную резолюцию решено предложить общему собранию.
5. Кандидаты на Всероссийскую конференцию.	5. Тайным голосованием намечаются следующие кандидаты: т.т. *Пятаков, Ватин, Бош и Майоров.*

Председатель Г. Пятаков

Секретарь И. Крейсберг

Протокол заседания К[иевского] ком[ите]та РСДРП *

14 апреля 1917 года

Порядок дня: 1**

2. *Профессиональные союзы.*

т. *Рафаил* [Фарбман]. Надо выясн[ить], как должны члены партии относ[ит]ся в Ц. Б. к представ[ителям] других политич[еских] партий.

т. *Каган.* Необходимо прежде всего устроить в Ц. Б. свою фракцию и т[а]к, чтобы она имела большинство. В органе, котор[ый] будет издаваться, нужно иметь своих сотрудников и т. д. Надо добиваться решающего голоса для социалистических партий. Детально же разбирать вопрос невозможно.

т. *Майоров.* Раньше из професс[иональных союзов всячески вышибали буржуазные социалист[ические] партии, теперь же, если дать право голоса социалистич[еским] партиям, то получат и упомянутые партии. Тогда нашего большинства в Ц. Б. не будет. Требов[ать] же правил для себя только мы не можем.

т. *Рафаил* [Фарбман] настаивает на том, чтобы не давать политич[еским] партиям право голоса из тех соображ[ений], что в таком случае в Ц. Б. обеспечено больш[евистское] больш[инство], если же дать всем партиям, большинства нашего не будет.

т. *Каган* предлагает предоставить право голоса всем соц[иалистическим] партиям, входившим во 2 интернац[ионал].

т. *Пятаков.* Выйти с полож[ения], нарисован[ного] т. Майоровым, можно так[им] обр[азом], что мы можем требов[ать] для социал[истических], но не националистич[еских] партий право решающ[его] голоса.

т. *Сивцов* предлагает тоже не давать право голоса социал[истическим партиям.

т. *Рафаил* [Фарбман]. Какие партии т. Пятаков считает националист[ическими].

---

* Повні записи (у чернетці) протоколу засідання.

**В тексті викреслено слова: „Об’единение с м[еншеви]ками. Представительство на обл[астное] совешание. Присутствует весь комитет с совещат[ельным] голосом. С решающим голосом входят: т.т. Евгения Богдановна Бош] и Крейсберг.

т. *Пят[аков].* Поалей - Цион, укр[аинские] с.- д., бундовцы.

т. *Майоров.* Если т[а]к решать вопрос, то мы расколем проф[ессиональное] движение на два лагеря национал[истические] профе[ссиональные] союзы и социалистич[еские]. Поэтому предлаг[аем] дать право городск[ому] ком[ите]т[у].

т. *Каган* оглашает пункт проток[ола], в котор[ом] говори[лось], что в Ц. Б. входят предст[авители] от комиссий.

т. *Майоров* раз'ясняет, что они входят с совещ[ательным] голос[ом].

т. *Крейсберг* об'ясн[яет] это явление тем, что Ц. Б. организов[али] м[еньшеви]ки и поэт[ому] они придумали выход в виде комиссий, в котор[ые] войдут интеллиге[нты - м[еньшеви]ки.

т. *Рафаил* [Фарбман]. В Ц. Б. не будет разногласий насчет того, что [с] право[м] реш[ающего] голос[а] входят только имевш[ие] представ[ительство] во 2 Интернац[ионале]. „Плехановцы не имеют здесь особой организации, поэтому они голоса не получат.

Прини[мает]ся: 1) „отстаив[ать] право решающего голоса для партии в Ц. Б., 2) не давать право голоса предста[вителям] комиссий, 3) право решающ[его] голоса отстаив[ать] только для с[оциалистических] партий, входящих в Интернац[ионал], 4) для с[оциалистических] партий отстаив[ать] 1 решающ[ий] голос.

3. Доклад предст[авителя] в организ[ационную] комиссию при С. Р. Д. Для професс[иональных] союзов назначен особый пункт — купеч[еский] сад. Предст[авитель] возраж[ает], но этот пункт прошел. Для партий тоже назначался было отд[ельный] пункт. Представ[ительни]ца возражал[а]. Собрание отказалось обсуждать только в плоскости о пункте сбора, а хотели устроить все таки общее [шествие*] с[оциал] - д[емократ.] партий. На субботу назначено снова собрание организ[ационной] ком[ис]сии.

Там, вероятно, будет поставле[н] снова вопрос о пункте для них, и больш[инство] всячески будет стараться вышибать. Остается или пойти за ними или назнач[ить] свой сборный пункт и об'явить об этом организ[ационной] ком[ис]сии. Предлаг[аю] назнач[ить] сборн[ый] пункт — Крещат[ик] уг. Бибик[овского] Бульвар[а], так[им] обр[азом] мы получимся во главе цуга, идущ[его] с Евр[ейского] Базара. Но мы можем встретить противодейств[ие] со стороны этой части процессии. Поэт[ому] нужно устр[оиться] на таком пункте, где мы имеем наиб[ольшее] влияние.

т. *Крейсберг.* Предлаг[ает] собраться на пункте, где професс[иональные] союзы, чтобы демонстрация была внушительная.

т. *Пятаков* предлаг[ает] собр[аться] или там, где все соц[иалистические] партии или где професс[иональн.] союзы.

Принято: *во всяком случае идем во главе проф[ессиональных] союзов.* В Исп[олнительный] К[омите]т войти с ходат[айством] от своего имени и от Ц. Б. о продлении цуга до Фундукл[еевской] ул. Тов. Борису поручается войти в Ц. Б. с тем же предлож[ением]. В И. К. это предложение внесут представ[ители].

4. Об об'единении с меньшевиками.

т. *Лебедев.* В разговоры с м[еньшеви]ками можем войти только в том случае, когда они отойдут от оборонцев. Разногласия с последними у нас слишком глубоки, чтобы входить с ними в какие - либо сношения.

т. *Крейсберг.* К[а]к член согласительной комиссии я скажу: в комиссии говорить больше не о чем, п[отому] ч[то] комитет не дал никаких директив. Все же предложено было об'единение на почве Циммервальда и Кинталя.

(Оглашает протокол заседания).

Об об'единении с м[еньшеви]ками до их расхождения с оборонцами речи быть не может, т[ак] к[ак] последние не принимают Циммервальдской и Кинтальской резолюции.

---

* В оригіналі було „пункт - шествие"; обидва слова перекреслено.

Пятаков. На общем собрании принята резолюция о размежевании от социал-патриотов, поэтому мы не можем говорить пока об об'единении.

т. *Каган.* Не представляю себе, к[а]к можно выкинуть оборонцев. Ведь предлагается обща[я] платформа неприемлемая для оборонцев и последние после принятия платформы должны уйти.

т. *Горвиц.* Каждому работающему в широких массах, видно, к[а]к работе мешает фракционная борьба. Широкая масса остается вне партии из-за фракционной борьбы. Половина сил идет на взаимную травлю. Надо иметь в виду, что у м[еньшеви]ков есть сильное интернационалистское течение и что с ними можно столковаться. Принцип Кинталя и Циммервальда должен стать в основу об'единения. Но не вся резолюция, т[ак] к[ак] иначе это будет сектанство. Так, „Правда" заявляет, что мы: не дезорганизуем армию, тогда к[а]к в резолюции говорится о немедленном вооруженном восстании. Если об'единение произойдет, то окрепнет здоровое интернационалистское ядро и мы отмежуемся от анархистов и оборонцев.

т. *Майоров.* Пугаются тем обстоятельством, что существует несколько социалистических парт[ий]. Но уже 10-12 лет я помню социалистическое движение в России и всегда эта вражда существовала, значит расхождение достаточно глубокое. Правда, время об'единения настало. Но об'единиться можем только с интернационалистами, стоящими на точке зрения Циммервальда и Кинталя. Пока же у меньш[еви]ков тесный блок с оборонцами, об'единиться нельзя.

т. *Довнар.* [Запольский] комитет не учитывает того, что тяга к соединению сильная, что об'единение может произойти помимо комитета.

т. *Кугель.* Если киевская организация м[еньшеви]ков стоит за 2 Интернационал, если она [плететься] * в хвосте за буржуазией, то об об'единении с ними в цепом не может быть речи. Если они желают об'единения, то пускай интернационалисты отколются.

т. *Крейсберг.* Удивляюсь тому розовому взгляду на оборонцев, какой здесь был. Достаточно хорошо известно, что такое мен[еньшеви]ки здешние. Вчера один из членов их организации выступил против празднования 1-го мая и они его не исключили из организации. Они воспользуются об'единением и будут выступать со своими лозунгами. На согласительной платформе мы не сойдемся все равно Если они примут нашу платформу, то с той частью мы и об'единимся. Тех же, кто ее выполнять не будет, мы будем исключать.

т. *Фарбман.* [Рафаил]. К[а]к мы не отнесемся к об'единению, раскол среди меньшевиков произойдет.** Сил же так мало, что выступать разрозненно невозможно. Это не значит, что мы не об'единимся с оборонцами. Мы пред'явим им всем об'единительную платформу и с теми, кто подпишется под ней, мы об'единимся.

т. *Лебедев.* Наша задача — полная определенность, ясность и чистота положений, а не расплывчатость их. Об'единительная платформа этого не даст. Зачем об'единяться, когда с оборонцами все равно разойдемся. Пока с м[еньшеви]ками оборонцы — этот позор с[оциал]-д[емократ]ии — об'единяться нечего и думать.

т. *Савельев* [Петров]. Я тоже сторонник чистых одежд, поэтому нужно хорошенько посмотреть, чисты ли одежды м[еньшеви]ков-интернационалистов. На Западе тоже давно наметилось течение: одно старается всячески сколотить интернационал, — другое — создает новый интернационал. Этот раскол — естественен. Ему нечего удивляться в России.

Сейчас стоит*** вопрос о размежевании линий: строго революционной и оборонческой; к последнему надо отнести и б[ольшеви]ков „революцион-

---

* В оригіналі „имеется".

** В оригіналі викреслено слова: „Они будут выступать на митингах все равно".

*** В оригіналі „идет".

ных оборонцев", ставших на сторону Геда, порвавших с интернационалом и сдавших свои позиции. М[еньшеви]ков надо попробовать какой-либо лакмусовой бумажкой, т[.] к[.] их интернационализм еще под вопросом. Первое средство — испытать их интернационализм, узнать, как они могут уживаться с оборонц[ами]. Они должны доказать свой интернационализм на деле, размежевавшись с оборонцами. Если это произойдет, то можно будет поговорить. Среди м[еньшеви]ков интернационалистов есть такие, которые могут перейти на нашу точку зрения. В самом большевизме теперь нет бесспорного единства, что об'ясняется широко хлынувшими в партию обывательскими массами.

... *

т. *Бош.* На какой почве может быть об'единение. Присутствование в организационной к[омис]сии показало мне, что об'единение невозможно: лозунги наши не были приняты, пришлось даже уйти из комиссии. Никаких интернационалистов там не видно было. Товарищи просто неясно себе представляют идейную платформу м[еньшеви]ков и б[ольшеви]ков и все расхождение между ними. Поэтому разговор об об'единении беспочвенен. **

Предлагаю поэтому отодвинуть этот вопрос. Можно только отдельным интернационалистам м(еньшеви)кам предложить свою платформу; если они ее разделяют, они войдут к нам в организацию.

т. *Пятаков.* Крики, поднятые м[еньшеви]ками, расчитаны на то, чтобы поднять на „ура" массу несознательных. На эту удочку пошли даже и более сознат[ельные] элементы.

т. *Каган.* Надо принять меры к тому, чтобы на удочку партийные массы не попадались. На общем собрании мы должны сказать, что мы вопрос обсуждаем, не отвергаем его совершенно, но ставим известные условия.

т. *Горвиц.* Первой задачей партий должно быть повести в партию широкие массы. Мы этого не хотим делать. Между тем широкие массы пролетариата совершенно несознательны. Чтобы разделить широкие массы на фракции, надо их сначала политически воспитать. Надо исходить не из абстрактных положений, а из практических задач момента. Не об идейном об'единении ведь идет речь, а об организации масс возможно более широкой. Перед нами опасность буржуазной контрреволюции, а между тем возникли: ленинское течение, неленинское, 3) решения национального вопроса, 4) по аграрному вопросу и т. д. Очень хороши кристально-чистые одежды. Но для организации масс можно поступиться этой кристальной чистотой. Пример на лицо: Маркс создавал Готскую программу, об'единился с лассальянцами, чтобы усилить пролетарское движение. Мы не должны считаться с тем, что туда входят оборонцы, а с тем, что надо организовать массы. Предлагаю отнестись к этому вопросу живо; и этим самим *** соглассит[ельная] комиссия должна выяснить расхождение, не вдаваясь в фанатичность и сектанство, и выработать общую платформу.

т. *Розмирович.* т. Горвиц говорит так, как будто 4 течения в с[оц]-д[емократ]ии — результат нашей злой воли. Это в корне неверно. *Нельзя создавать организацию для организации.* Есть задача более важная. У нас намечается ряд крупных тактических и принципиальных разногласий ... ****

т. *Крейсберг.* Я знаю настроение масс не хуже т. Горвица. Из того, что [среди] массы не возникает тактических разногласий, не надо делать выводов таких, как он. Из этого вывод только тот, что надо обывателей партийных просвещать. Задача с[оциал]-д[емократии] не плестись за массой, а

---

* В тексті викреслено слова: „По вопросу об об[един[ении] выст[упать] с опред(еленной) платформой, но прежде всего — их отмежев(ание) от оборонц(ев)".

** В тексті викреслено слова: „М[еншеви]ки наст[оящие] интерн[ационали]сами пойти к нам".

*** В тексті викреслено слова: „И этим самым".

**** В тексті викреслено слова: „Тоже о правит[ельстве], о войне".

поднять ее до себя. Если т. Горвиц говорит о том, чтобы поступить нашими позициями, то это чистейшей воды оппортунизм.

т. *Майоров.* т. Горвиц забывает, что партия существует уже 20 лет и что всегда разногласия были. Надо массе сказать ясно и определенно, почему именно мы не об'единяемся, а не вилять. Масса поймет нас.

. . . *

Вносятся предлож[ения]. Принимается резолюция:

„Киевский Комитет Р. С. Д. Р. П. считает, что общее собрание К.О.Р.С.Д.Р.П. уже установило, каково первое необходимое условие об'единения с другими социалистическими партиями т[ак] к[ак] и платформа 29 (марта) гласит: „Полное идейное и организационное размежевание с социал-шовинистами является... одной из основник задач партии. К[иевский] К[омитет] находит, что поэтому ставить вопрос об об'единении с меньшевиками можно лишь в том случае и лишь тогда, когда интернационалистские элементы меньшевистской организации порвут организационно со своими социал-патриотами".

Отверг[ает]ся еще предлож[ение] о том, чтобы образовывать общие рабочие клубы.

5. *Тезисы Ленина.*

Общему собранию нужно долож[ить] об отношении К[омите]та к тезисам Ленина.

т. Елена Федор[овна] [Розмирович] предлаг[ает] вынести этот вопрос на общее собр[ание] и счит[ать]ся с реш[ением] общего собр[ания]. — Предлож[ение] отвергается.

Принимается такое предлож[ение]:

К[иевский] К[омитет], выслушав и обсудив тез[исы] т. Лен[ина], наход[ит] их в общем...** неприемлемыми и остается при прежней платформе и резол[юции] о войне.

6. *Кандидаты на общепарт[ийную] конфер[енцию].*

Намечены т. т.: *Ватич* — 8, *Пят[аков]* — 7, *Евг[ения] Б[ош]* — 6, *Майор[ов]* — 4, *Исаак [Крейсберг]* — 3, *[Савельев] Петров* — 3.

ПРИМІТКИ ДО ПРОТОКОЛІВ

Установчі збори Ради робітничих депутатів відбулися 4/III. На цих зборах більшовикам, не зважаючи на опір меншовиків, есерів та інш. дрібнобуржуазних партій, пощастило провести до складу виконкому Ради від більшовиків т.т.: Майорова, М. Н., Сівцова, Фіалека, Тулупова, П'ятакова, крім того до виконкому з правом ухвального голосу увійшли представники від обох фракцій с.-д.: „Бунда" та інш. Представником від більшовиків був т. Савельєв (Петров).

[1] Встановити кількість присутніх на установчих зборах київської організації нам точно не вдалося. У голосуванні брало участь 79 чолов., всього ж у організації, за даними т. Іткінд, нараховувалося 200 чол.

[2] *Крейсберг Ісаак* — один із найактивніших керівних товаришів Київської організації, секретар Київського Комітету, делегат Крайової конференції 1917 р. Наприкінці січня 1919 р. його петлюрівці в Полтаві розстріляли.

[3] *Іткінд Дора* — робітниця—кравчиха. Член Київського Комітету, член Виконкому Ради Роб. Депутатів і член Виконкому Ради Р. Д. та С. Д.

[4] Мова мовиться про арешт членів Київської організації, що стався 10 грудня 1916 р., коли було заарештовано близько 20 чол.

---

* Викреслено слова: „Т. Пятак[ов] - К[иевский] Ком[ите]т сделал больш[ую] ошибку, постановив не вести поле[мику] в „Голосе Социал-Демократа" с м[еншеви]ками. Предл[агаю] разреш[ить] вести такую камп[анию]".

** В тексті нерозбірне слово закреслене.

[5] За період роботи підпільного комітету останнього склику було випущено три листовки. Листовка, що її склав тов. Вадим Бистрянський (Ватин) і яку видано вже в останні дні перед революцією, присвячено питанню про війну та про московські події з нагоди арешту робітничої групи воєнно-промислового комітету. На листовці було гасло київської організації — „Геть війну", „Війна — війні".

Друга листовка вийшла вже в момент лютневих подій (видано її 28 лютого вночі). Коли складали цю листовку, як згадує тов. Майоров, тривали суперечки про те, чи закликати в ній до зброї. Напевно це питання було відхилено. В листовці залишилися старі гасла: „Геть війну та самодержавство, хай живе революційний уряд та Установчі збори!".

Про третю листовку — жодних відомостей ми не знайши.

[6] *Сівцов* — робітник, член Київського Комітету та Виконкома Ради Р. Д. Начальник Київської Червоної ґвардії.

[7] *Бистрянський* (Ватін) — журналіст, член Київського Комітету, активний робітник Київської організації.

[8] *Хабенський* — член Київського Комітету 1917 р.

[9] *Лебедєв, Н. Н.* — старий „правдист", один із керівників газети „Голос социал-демократа" — органа Київського Комітету; член Київського Комітету. Помер 1919 р.

[10] *Павленко, І.* — член Київського Комітету.

[11] *Кугель, М. Я.* — член Київського Комітету та Центрального бюра ради профспілок.

[12] *Пономарьов* — член Київського Комітету, представник від салдат більшовиків.

[13] Перший номер газети „Голос Социал-Демократа", орган Київського Комітету РСДРП(б), вийшов 14 березня 1917 р. В ньому було опубліковано відозву Київського Комітету.

[14] *Горвіц (Саша), А. Б.* — студент, один із найактивніших керівних робітників Київської організації 1917 р., член Київського Комітету та Крайового Комітету, член Виконкома Ради РД., Військово-Революційного Комітету, Виконкому Ради Р. та СД., член ЦВКУК'а. Розстріляли гайдамаки Р. Р. підчас Січневого повстання 1918 р. в Києві.

[15] Комітет громадських організацій був із представників громадських та партійних організацій і насправді репрезентував орган Тимчасового уряду на місцях; більшовики вважали за неможливе для себе входити до складу комітету і концентрували свої сили в Раді робітничих депутатів.

[16] Інформацію про мітинг, на якому з доповідями виступали т. Петров, опубліковано в газеті Київського комітету РСДРП(б) 23/III 1917 р.

Більшість авдиторії, що складалася переважно з робітників та салдатів, цілком приєдналася до тез доповідачів.

[17] *Ластовський* — робітник, член Виконкома Ради РД, Секретаріяту ЦБ Ради Профспілок, Центральної примирної камери, профспілки друкарів, делегат на Всеросійський З'їзд Рад. Помер 1920 р. в Катеринославі.

[18] *Іванов Андрій*, див. книжку Іргізова (Андрій Іванов) та ст. М. Скрипника в „Літопис Революції" № 1 за 1929 р., стор. 175 „Пам'яті т. Андрія Іванова".

[19] Мова мовиться про резолюцію загальних зборів Ради робітничих депутатів за 8 годинний робітний день, в якій рекомендується закликати робітників „утриматися від неорганізованих і партизанських виступів і звернутися до власників фабрично-заводських підприємств з пропозицією поширити петроградську угоду (маємо на увазі угоду, що сталася між петроградським товариством заводчиків та Радою робітничих депутатів у питанні про 8-годинний робітний день) на фабрики та заводи Києва".

[20] Це телеграма, що її надіслав т. Ленін з Берна до Стокгольма товаришам, що від'їздили звідти до Росії. В цій телеграмі Ленін пише про тактику не підтримування Тимчасового уряду, про особливу підозрілість до Керенського, про потребу озброєння пролетаріяту як „єдиної гарантії", про цілковите розмежування з соціял-шовіністичними партіями. Цю телеграму опубліковано в статті Карпинського в „Правді" з 12/III 1917 р.

20a *Чікірул - Куш* — член редакційної колеґії газети „Голос Социал-Демократа“, член Виконкому Ради РД. Після 1917 р. вийшов із партії.

21 *Каган* (*Борис*) — член Київського Комітету, член Ради РД.

22 *Янковська, Н.* — член Ради РД.

23 Тут справа йде про мітинґ спілки друкарів, що відбувся 19/III, на якому вирішено було утворити по всіх друкарнях комітети і почати негайно запроваджувати 8-годинний робітний день.

24 Дивись примітку № 19.

25 Інформацію про велелюдний мітинґ, на якому виступали призначені від Комінтерну доповідачі: т. т. Ватін (Бистрянський), Лебедєв та Горвіц, було опубліковано в газеті Київського Комітету „Голос Социал-Демократа“ № 7, 1917 р.

26 Плятформу Київського Комітету ухвалено на загальних зборах 6 квітня, опубліковано було в газеті „Голос Социал-Демократа“ № 11 1917 р. Дивись додаток до цього протоколу на стор. 151.

27 Ще задовго перед революцією Комітет провадив велику роботу у профспілках. Особливо свою роботу та вплив у профспілках Київська орґанізація більшовиків розгорнула після революції. Під час конструювання ради, професійні спілки Києва надсилали переважно більшовиків як своїх представників.

У таких спілках, як спілка кравців, чоботарів, друкарів, металістів, деревообробників — було створено більшовицькі фракції.

28 *Довнар-Запольський* — студент, керівник студентської фракції, член загально-міського Комітету та Шулявського районового Комітету. Помер 21/IX 1919 р.

28a В питанні про ставлення до меншовиків-інтернаціоналістів в Київському Комітеті не було одної думки. Члени комітету Крейсберг, Горвіц та інш. вважали, що з меншовиками-інтернаціоналістами „можна порозумітися“, слід лише зажадати від них цілковитого відмежування від меншовиків-оборонців. Бош Є. та інші вважали за „безґрунтовне“ навіть провадити переговори з ними (меншовиками-інтернаціоналістами) про об'єднання. Тому то, мабуть, підтримка від т. Крейсберга — кандидата меншовика-інтернаціоналіста спричинилася до невдоволення деяких членів комітету (точно хто, нам встановити не вдалося) і питання було поставлено на обговорення комітету.

29 Резолюцію про війну ухвалено було більшістю голосів (за — 300, проти — 4, утрималося — 19). При чому до першого пункту резолюції ухвалено поправку — „РСДРП(б) вимагає від Тимчасового уряду негайно опублікувати договори, що їх склала Росія є союзниками та невтральними країнами за ввесь час царювання Миколи Романова, з відмовленням від пунктів, що шкодять міжнародньому пролетаріятові“. Резолюцію надруковано в „Голосе Социал-Демократа“ і наведено в тексті на стор. 168.

30 *Гальперін* — інтеліґент, активний партійний робітник, член Ради Військових депутатів та Ради роб. депутатів, член міської думи, член редакції „Известия СРД“, редакції „Пролетарская Мысль“, член Комітету СД (б) України.

31 *Андрієвський* — представник від більшовиків до Ради Військових Депутатів.

32 В Києві, як і в цілому ряді міст, де були самостійні більшовицькі організації, наприклад, в Харкові, за перших місяців революції, під впливом „об'єднувального чаду“, що охопив майже всю Росію, існували об'єднані групи більшовиків та меншовиків, проте, нам не пощастило прослідкувати долю цих груп ні в Києві ні в інших містах.

33 Тут відзначається, мабуть, про розкол в німецькій с.-д., що стався під час імперіялістичної війни і спричинився не тільки до відламу спартаківців, але й до створення (для успішної боротьби проти переходу робітничих мас на комуністичні позиції) на конференції центристів, кавтскіянців 6-8 квітня в Готі так званої незалежної с.-д. партії Німеччини.

[34] Мова мовиться про розкол у шведській с.-д. партії під час імперіялістичної війни. Ще 1903 р. в цій партії існувала ліва група під назвою „соціял-демократична спілка молоді". За роки війни розходження поміж „молодими", що солідаризувалися (неофіційно) зЦіммервальдською лівою та більшістю — ще більше поглибилися. До „молодих" приєдналася частина делегації парляментської фракції і об'єднана група (27. V 1916 р.) стала видавати власну газету „Polietiken".

1917 р. опозиція піднесла питання про створення нової партії і в травні ц. р. на з'їзді „молодих" було організовано „ліву соціялістичну партію".

Нам не пощастило встановити, чи прочитав т. П'ятаков ці доповіді партійному активу.

[35] *Зайцев* — металіст, член Київського Комітету, член Правління Профспілки робітників металістів.

[38] *Горбачов* — робітник, член Київського Комітету, голова спілки металістів.

[39] *Голубенков* — мабуть Голубенко, Н. В. — робітник, член Київського Комітету, член ЦР Фабзавкомів, член Виконкома Ради РД. Активний учасник громадянської війни на Україні.

[40] *Нусбаум* — робітник, член Київського загально-міського Комітету.

[41] В першій половині квітня 1917 р. Київський комімет ухвалив був скликати краєву партійну нараду, щоб об'єднати партійні організації так званого „Південно-західнього краю". На цю нараду було запрошено представників 7 губерень: Києвської, Чернігівської, Поділля, Волині, Полтавської, Херсонської, Катеринославської. На нараду прибули представники лише таких організацій і груп: 1) від чернігівської групи — Мурисон, 2) від кременчуцької — Гаєвський, 3) конотопської — Неровня, 4) казятинської — Катаказі, 5) гомельської — Цирлін, 6) білоцерківської — Вишневецький, 7) вінницької — Тарногородський, 8) васильківської — Рудой, 9) смілянської фракції — Близнюк, 10) брусилівської організації — Теслер, 11) київської — Бош і Крейсберг, 12) представник ЦК — Савельєв (Петров).

Крім того, з дорадчим голосом були присутні т. Гозміров, Е. І., Шварц, Ш. І., члени київського комітету, представник бюра ЦК та два робітники станції Здолбуново.

Засідання наради розпочалося 15. IV о 12 год. дня за головуванням Бош; на секретаря обрано було Г. П'ятакова.

Доповіді з місць виявили, що скрізь організації більшовицькі здебільшого незначні; своїх сил мало і чекають на допомогу від київської організації. Деякі організації, що виникли до перевороту, об'єднані.

На доповідь наради про війну та про Тимчасовий уряд ухвалено резолюції відмінні від плятформи київського комітету. В резолюції про Тимчасовий уряд, наприклад, говорилося: „беручи участь у демократичній революційній боротьбі, пролетаріят з стихійною об'єктивністю висуває на перший плян свої клясові завдання і намагається до захоплення (влади — Х.Т)... Виходячи із того, що Тимчасовий уряд контрреволюційної буржуазії не може провадити завдань демократії, — соціял-демократія повинна стати гостро в опозицію до Тимчасового уряду, викриваючи його контрреволюційну ролю. Така боротьба проти уряду, організуючи найбідніші верстви села та міської буржуазної демократії, повинна привести до створення уряду із цих верств. Намагаючись до клясового захоплення влади, пролетаріят не повинен надсилати своїх представників до такого уряду".

В ухваленій резолюції про ставлення до війни зазначалося, що „війна це боротьба імперіялістичних держав... Закінчення її справжньо-демократичним шляхом можливе тільки за умови повалення влади капіталу. Щоб викрити... імперіялістичну фізіономію буржуазного уряду та справжні цілі війни, вона (с-д.) вимагає від нього негайного оголошення всіх таємних договорів... російська с. д. пропонує т. т., які перебувають на фронті, брататися з одягненими в салдатську форму пролетарями войових націй... Ор-

ганізаційний виступ революційного пролетаріяту та армії проти війни забезпечує нам її найшвидше закінчення".

Оці уривки із основних резолюцій потверджують погляд про те, що краєва нарада не стояла цілком на позиції плятформи київського комітету.

Про те, які губерні повинні входити до „південно-західнього об'єднання" — було ухвалено: „визнати за потрібне створити Південно-західнє краєве об'єднання, включаючи Київську, Чернігівську, Волинську, Подільську та Херсонську губерні".

Про те, чи можуть входити до об'єднання так звані об'єднані організації, ухвалено: „включати до краєвих об'єднань тільки парторганізації с.-д. більшовиків... але в окремих випадках, коли перевага сил у партійній організації є за більшовиками, — краєвому комітетові надається право включити їх, подавши на затвердження краєвій конференції".

Нарада обрала краєвий комітет у складі: т. т. Тарногородського, Неровня, Г. Пятакова, Цирліна, Бош, на секретаря комітету—Бош. На всеросійську конференцію обрано т. Гаєвського.

Краєва нарада відограла велику ролю в справі об'єднаня роз'єднаних більшовицьких організацій України, а також в справі виправлення лінії верхівки, частина якої в квітневі дні стояла на не ленінських позиціях.

[42] Першу південно-російську конференцію РСДРП, що відбулася 27-30 квітня, скликав організаційний комітет. На ній крім, меншовицьких організацій, були представники і від об'єднаних організацій. На конференції обговорювали такі питання: Доповіді з місць, ставлення до війни, ставлення до Тимчасового уряду та буржуазних партій, до ради робітничих та салдатських депутатів, громадських комітетів та представників центральної влади на місцях, про Установчі збори, робітничий контроль, муніципальну політику, селянське питання, продовольче питання, об'єднання та організація краю, ставлення до соціялістичних партій. Більшовики, бувши присутніми на цій конференції, провадили жорстоку боротьбу за більшовицьку тактику і викривали капитулянську суть меншовизму. На всі питання ухвалено було меншовицькі резолюції. Інформацію про конференцію опубліковано було в газеті „Социал-Демократ", орган Харківських меншовиків № 35-38.

Гехтман, І.

Проти реставрації каменівщини

(З приводу статті тов. Рубача в № 5 „Літопису Революції" за 1930 р.)

Серед обставин „останнього й рішучого бою" в нашій країні між пролетаріятом, що закінчує вивершення фундаменту соціялістичної економіки, і рештками капіталістичних кляс, особливого значення набуває чіткість комуністичних позицій у галузі науково-теоретичної думки.

Зростання опору капіталістичних елементів переможному соціялістичному наступові не може не спричинити спроб просякнення ворожих ідей у марксистські кола. З другого боку, той факт, що марксизм є в СРСР державною доктриною, спричиняє різноманітні спроби „соціяльної мімікрії" представників буржуазної науки, що тягне назад, до реставрації капіталізму. Звідси випливає потреба зміцнити партійні позиції на науково-ідеологічному фронті, потреба рішуче боротися проти відвертих або замаскованих буржуазних і дрібнобуржуазних тенденцій у науці, що оповісниками їх стають іноді окремі комуністи.

Для українського марксистсько-історичного фронту цей момент має особливе значення. Наявність міцних груп буржуазних істориків, що створили свої школи (Грушевський, Василенко), довге панування яворщини на Україні, за відносної кволости й нечисленности українського загону марксистів-істориків, потребує рішуче провадити боротьбу й викривати не лише всі відверто-буржуазні, націоналістичні ідеї, що так чи так просякають у наші кола, але й приховані, замасковані вияви великодержавництва, місцевого націоналізму й примиренського ставлення до них.

В цій статті ми збираємось розглянути один досить яскравий вияв впливу дрібнобуржуазних ідей на марксистську історичну науку. Мова мовиться про статтю тов. Рубача, надруковану в „Літопису Революції" № 5, під назвою „Проти ревізії більшовицької схеми рушійних сил і характера революції 1917 ро-

ку на Україні". Стаття тов. Рубача присвячена критиці націонал-демократичної схеми революції 1917 року на Україні. Лихо лише в тому, що критика ця геть не ленінська, що вона просякнута наскрізь опортунізмом і примиренством.

Стаття тов. Рубача не тільки не може претендувати на значення справді більшовицької критики націонал-демократичної схеми, але, навпаки, містить у собі брутальні перекручування, що переходять у справжню ревізію Ленінового вчення в кардинальнішому питанні про переростання буржуазно-демократичної революції на соціялістичну. Стаття тов. Рубача являє собою безперечну спробу реставрувати право-опортуністичні погляди Каменєва 1917 року, проти яких Ленін провадив рішучу боротьбу. Перейдімо, однак, до розгляду статті тов. Рубача по суті.

Тов. Рубач починає свою статтю з правильного зауваження, що серед певної частини істориків-марксистів України націонал-демократична схема Яворського дуже поширена. Причини цього явища Рубач вбачає в тому, що „ряд комуністів, які працюють спеціяльно, або між іншим, в царині історії української революції, працюють не поза простором, а в певному оточенні, оскільки вони знайомі більшою чи меншою мірою з буржуазною й дрібнобуржуазною історіографією" („Літопис Революції" № 5, стор. 7).

Отже, просякнення ворожих пролетаріятові поглядів і теорій до лав істориків-марксистів, виходить, автор пояснює не клясовими відносинами і клясовою боротьбою, а... фактом знайомства комуністів з творчістю буржуазних і дрібнобуржуазних істориків. Тов. Рубач, очевидно, вважає, що незнання клясово-ворожої історіографії гарантує від ухилів од марксизму-ленінізму в історичній науці. Навряд чи можна відшукати вульгарніше пояснення факту просякнення ворожих впливів у лави істориків-комуністів, ніж те, що його дає тов. Рубач.

На всій статті тов. Рубача лежить тавро нерішучости і примиренства щодо критикованих від нього націонал-демократичних схем і теорій. Прихильники націонал-демократичної схеми визначають революцію 1917 року на Україні, як національно-демократичну, або як буржуазно-аграрно-національну революцію. Не бачачи, або не бажаючи бачити те, що національний момент є в певних історічних обставинах особлива форма вияву клясових відносин, відриваючи національне від клясового й висуваючи національний момент, як якийсь абсолют, послідовники національно-демократичної схеми, природно, дійшли висновку, що віссю історичного процесу є питання національне, що основним змістом цього процесу є боротьба за національну державу. Звідси й оцінка національного питання 1917 року., як головного питання революції. Нема чого говорити, що така теорія нічого спільного не має із марксизмом-ленінізмом, з ленінською

схемою революції 1917 р., її треба якнайрішучіше викрити. Погляньмо ж, як тов. Рубач бореться проти цієї теорії.

Тов. Рубач досить рішуче постає проти розуміння національного питання, як головного питання революції 1917 року на Україні. Не національне питання — підкреслює в багатьох місцях своєї статті тов. Рубач — було головним питанням революції. Що ж становить для Рубача основний зміст революції 1917 року на Україні? Тов. Рубач надто щиросердно аналізує „відносне значення національного й аґрарного питання" й доходить висновку, що головним питанням революції 1917 року було не національне, а аграрне питання. Головний гріх національно-демократичної схеми тов. Рубач вбачає в тому, що її прихильники, „висуваючи на перший плян, як головну проблему, національне питання, затушковують, ігнорують самостійне значення аґрарної проблеми в буржуазно-демократичній революції на Україні, підкоряють аґрарну революцію революції національній" (стор. 60).

„Мова мовиться про те, — пише тов. Рубач, — яка з цих двох проблем буржуазно-демократичної революції на Україні є докорінна, вирішальна. Відсутність такої постави питання затягнула низку товаришів в болото націоналізму, призвела до підміни клясової, соціяльно-економічної аналізи аналізою націоналістичною, буржуазною, юридичною" (стор. 67).

Отже, головне питання революції, на думку тов. Рубача, — аґрарне питання, що має для 1917 року, як він стверджує, „самостійне значення". На підтвердження свого погляду тов. Рубач наводить ряд цитат з Леніна і Сталіна періода першої революції і доби реакції, де Ленін і Сталін підкреслюють, що „аграрне питання створює основу буржуазної революції в Росії й зумовлює собою національну особливість данної революції",[1] що „не національне, а аґрарне питання вирішує долю проґреса Росії" (Сталін, „Марксизм и национальный вопрос", вид. 1920 р., стор. 29-30).

Розберімося в суті тверджень тов. Рубача. Що національне питання не було головним питанням революції — це цілком безперечно для більшовика. Та чи було цим головним питанням революції 1917 року аграрне питання, як вважає тов. Рубач? На це запитання слід відповісти категорічним „ні". Ані аграрне, ані національне питання — ні те, ні те не могли бути головними вирішальними питаннями революції в період між лютим і Жовтнем 1917 року. Чому? Тому, що період від лютого до Жовтня не був періодом буржуазно-демократичної революції. Це був період переростання буржуазно-демократичної революції на соціялістичну, що почалося безпосередньо після лютого й щодалі більше поширювалося й поглиблювалося.

[1] Ленін, том IX, стор. 597.

„Своєрідність поточного момента, — читаємо ми в Ленінових „Квітневих тезах“, — характеризується переходом від першого етапа революції, що дав владу буржуазії, завдяки недостатній свідомості й організованості пролетаріяту, до другого її етапу, що має дати владу до рук пролетаріяту і біднішого селянства“ [1].

Головним питанням всякої революції — не раз підкреслював Ленін — є питання про державну владу. Перехід державної влади з рук однієї кляси до рук другої становить головну ознаку всякої революції. Саме це питання про державну владу, про її перехід з рук буржуазії до пролетаріяту й біднішого селянства було головним питанням революції протягом всього етапу лютий — Жовтень 1917 року. Це не значить, звичайно, що тим самим знімалися з порядку денного всі питання незавершеної ще буржуазно-демократичної революції (аґрарне питання, національне, рівноправність жінок, повна ліквідація станів тощо). Але це значило, що з березня-квітня 1917 року завдання завершення буржуазно-демократичної революції ставали підлеглими щодо головного стратегічного завдання — соціялістичної революції, переходу влади до рук пролетаріяту. Тут, як у фокусі, зосереджувалися решта питань революції.

Вийти з імперіялістичної війни й дати народові справедливий мир, передати землю селянам, ліквідувати національний гніт, добити рештки монархії — міг тільки пролетаріят, і тільки одним шляхом — шляхом переходу влади до пролетаріяту й біднішого селянства.

„Революційні робітники, — писав Ленін 1917 року, — якщо їх підтримають бідніші селяни, — лише вони можуть придушити опір капіталістів, повести народ до завойовання землі без викупа, до повної перемоги, до перемоги над голодом, до перемоги над війною, до справедливого й тривалого миру“ (том XIV, ч. 2, стор., 42-43). Тов. Сталін у своїй відповіді Ян-ському підкреслював, цілком відповідно до того, що писав і говорив Ленін, що „за другого етапу революції (лютий 1917 року — жовтень 1917 року)... на порядку денному стояло питання повалення влади буржуазії і встановлення диктатури пролетаріяту“ („Питання ленінізму“, стор. 408).

Від встановлення цієї диктатури, від переходу влади до пролетаріяту залежало вирішення й національного, і аґрарного, і всіх інших питань не завершеної буржуазно-демократичної революції, так само як і важливіше питання виходу з імперіялістичної війни. А тов. Рубач уперто не хоче бачити цього, справді головного, питання, щиросердно доводячи представникам націонал-демократичної схеми, що не національне, а аґрарне питання було головним питанням революції 1917 року.

---

[1] Том XIV, ч. I, стор. 17-18.

Тепер для нас стає цілком ясно, в чому полягає головна помилка тов. Рубача в загальній оцінці теорії націонал-демократичної революції. Помилка ця полягає в тому, що тов. Рубач не бачить, або не хоче бачити того, що безпосередньо після лютого почався процес переростання буржуазно-демократичної революції на соціялістичну, що висунув на перше місце питання влади пролетаріяту. Тов Рубач бачить головний огріх націонал-демократичної схеми в тому, що для неї основне питання революції 1917 року — національне питання. Та насправді головний огріх націонал-демократичної схеми зовсім не в цьому. Уявімо собі на хвилинку, що прихильники націонал-демократичної схеми визнали б за головне питання революції аграрне питання, як домагається тов. Рубач. Чи стала би від цього націонал-демократична схема хоч на йоту правільнішою? Аж ніяк. Головний огріх цієї схеми полягає в тому, що вона розглядає 1917 рік як буржуазно-демократичну революцію, іґноруючи процес переростання, що почався зразу після лютого.

Тов. Рубач явно по-примиренському, опортуністично поставився до цієї частини націонал-демократичної схеми, заперечуючи тільки проти оцінки національного питання, як головного питання революції 1917 року на Україні. Можна сказати, що, якщо Яворський та його прихильники висунули теорію націонал-демократичної революції, то тов. Рубач фактично її замінив на теорію аґрарно-демократичної революції, гадаючи, ніби цим самим він вже міцно затвердився на ленінових позиціях в оцінці революції 1917 року. Насправді ж тов. Рубач надто далеко стоїть від Ленінової позиції тому, що слідом за Яворським і іншими ігнорує процес переростання буржуазно-демократичної революції на соціялістичну.

„Перед українською революцією, — читаємо ми з самого початку статті тов. Рубача, — стояли ті ж до корінні завдання, що мала розв'язати буржуазно-демократична революція. Поперше, ліквідувати напівкріпосницький політичний устрій, ліквідувати поміщицьке землеволодіння, ліквідувати національний гніт; подруге, нові завдання... ліквідації війни й самого капіталізму“ (стор. 5).

Не важко замітити, що у викладі тов. Рубача бракує „дрібниці“ — переходу влади до пролетаріяту, від чого залежала й ліквідація кріпосницького політичного ладу, і ліквідація поміщицького землеволодіння, і знищення національного пригноблення, і вихід із імперіялістичної війни. Підкресливши „подруге“, „завдання ліквідувати капіталізм“, тов. Рубач замовчує питання про те, що ж стало після лютого 1917 року домінантою революційного процесу. Замовчує через те, що як побачимо зараз, не погоджується з Леніновою думкою про те, що зразу після лютого почалося переростання, що своєрідність післялютневого періоду

полягає „в переході від першого етапу революції... до другого етапу, що має дати владу пролетаріяту й біднішому селянству“.

Представники націонал-демократичної схеми розглядають післялютневий період, як процес дальшого розвитку буржуазно-демократичної революції, ігноруючи переростання, що вже почалося, а тов. Рубач мовчазно погоджується з цим, вносячи лише „поправочку“ до схеми націонал-демократів: підміняючи національне питання аграрним. На стор. 18 тов. Рубач наводить таке місце із статті Яворського: „Про мої помилки в концепції історії України“:

„Я помилково визначив ролю української буржуазії в цілому в цій революції (1917 року). Признаючи бо правильно цю революцію, як буржуазну, я помилився, переоцінивши ролю української буржуазії, зробивши її рушійною силою буржуазно-демократичної революції на Україні“.

Даремна праця шукати в Рубача заперечень проти цієї оцінки революції, як буржуазно-демократичної. Рубач бо сам стоїть на тій же позиції і тому обмежується лише таким зауваженням: „Яворський визнав тільки те, що висунув українську буржуазію рушійною силою, тоді як він її висунув гегемоном революції“ (стор. 18).

Отже, виходить, що коли б Яворський визнавав гегемонію пролетаріяту, він був би цілком правий у оцінці революції 1917 року. Оцінюючи післялютневий період, як період буржуазно-демократичної революції, Рубач фактично посідає позиції прихильників націонал-демократичної схеми, відкидаючи лише гегемонію буржуазії й заміняючи її гегемонією пролетаріяту, що випливає, за Рубачем, з того, ніби головним питанням революції є аграрне питання. (В дужках зазначимо, що для обґрунтовання гегемонії пролетаріяту в революції 1917 року не варто було стільки часу витрачати на аналізу „відносного значення аграрного й національного питання“: українська бо буржуазія так само мало здатна була розв'язати національне питання, як і аграрне, що блискуче потвердив досвід „повної“ влади Української Центральної Ради після проголошення III Універсалу).

В цілковитій суперечності з Леніновими і Сталіновими оцінками післялютневого періоду цей період фігурує у тов. Рубача, як „буржуазно-демократичний етап революції 1917 року“.

„Яка ж партія керувала буржуазно-демократичним етапом— за Яворським — національною революцією на Україні?“ — запитує тов. Рубач на стор. 16.

Отже, післялютневий період, що в Яворського має назву „націонал-демократичної революції“, замінюється в Рубача на другу назву — „буржуазно-демократичний етап 1917 року“, що не змінює, однак, суті справи, бо національна революція Яворського є теж революція буржуазна своїм змістом.

Буржуазно-демократичний етап революції 1917 року — це не випадкове речення. Про цей буржуазно-демократичний етап революції 1917 року, що ніколи в природі не існував, тов. Рубач каже в багатьох місцях не лише цієї статті, але й інших, наприклад, у рецензії на книжку тов. Річицького, що її надруковано в „Літопису Революції" № 3-4 за 1930 рік.

„Коли національне питання беруть за основу, підкоряючи йому інші важливіші проблеми... тоді пролетаріят не є гегемоном буржуазно-демократичного етапу революції" („Л. Р." № 5, стор. 17).

„Українська буржуазія, за Яворським, не є гегемоном буржуазно-демократичного етапу революції" (стор. 18).

„Деякі товариші... механічно переносять пізніші пропозиції на раніші, в буржуазно-демократичний етап революції, коли аграрне питання ще не було розв'язано" (стор. 67).

„Єдиний шлях виправити брошуру (тов. Річицького) — відмовитися від висвітлення українського національного руху, як руху, що вирішальним чином визначав характер революції і підкоряв інші, головні проблеми буржуазно-демократичного етапу революції 1917 року" („Л. Р." № 3-4, стор. 270).

Сумніви неможливі. Тов. Рубач у докорінний спосіб розходиться з Леніновою схемою переростання, він не згоден з Леніновою думкою, про те, що в лютому 1917 року, з переходом влади до рук буржуазії, бужуазна революція закінчилась.

„Перший етап цієї першої революції, а саме російської революції 1 березня 1917 року, коли міркувати на підставі тих куцих даних, що має автор цих рядків у Швайцарії, закінчився. Цей перший етап, напевно, не буде останнім етапом нашої революції" — писав Ленін у своїх відомих „Письмах издалека".

Тов. Рубач, очевидно, не згоден з цим, як і з Леніновою засадою про те, що після лютого почався „перехід від першого етапу революції до другого" (Див. „Квітневі тези").

Тов. Рубач вважає, що певний період після лютневого (ми далі побачимо, що в Рубача визначені навіть хронологічні рямки цього періоду) тривала ще буржуазно-демократична революція, або, як він делікатно висловлюється, „буржуазно-демократичний етап революції". У противагу Ленінові, який вважав, що „після цієї революції влада в руках іншої кляси, — саме буржуазії... в цій мірі буржуазна або буржуазно-демократична революція закінчена" (том XIV, ч. І, стор. 28), Рубач гадає, що революція буржуазна в лютому не кінчилася, що ця революція мала пройти ще один, останній етап після лютого, що почався процес переходу до революції соціялістичної.

Тов. Рубач не може не почувати, скільки впадає в очі суперечність між ним і Леніном, і тому вдається до останнього засобу. Виходить:

„Ленін, кажучи про закінчення буржуазної революції, мав на увазі революцію *звичайного* типу (курсив Рубача)... Звичайна буржуазна революція передавала владу буржуазії, але Ленін завжди відрізняв буржуазну революцію звичайного типу від селянської революції, як одного з видів буржуазної революції“ (стор. 81).

Важко уявити собі більше знущання з Леніна, ніж те, що до його вдається тов. Рубач у даному разі. Насправді, Ленін підкреслював у противагу опортуністичному настановленню Каменєва, що буржуазно-демократична революція в лютому закінчилась. „Революційно - демократична диктатура пролетаріяту й селянства вже здійснилася, але в надзвичайно оригінальний спосіб, з рядом надто важливих змін“ (том XX, вид, 2, стор. 108). В цих нових умовах двовладдя, не могло стояти на черзі дня самостійно, само по собі, питання про доведення до кінця буржуазної революції, зокрема буржуазної революції селянського типу. Не могло стояти через те, що після лютого наявним став факт клясового співробітництва, клясової згоди селянства з буржуазією.

„Марксист не повинен сходити з точного ґрунту аналізи клясових відносин. Біля влади буржуазія. А маса селян хіба не складає теж буржуазії іншого прошарку, іншої відміни, іншого характеру? Звідки виходить, що цей прошарок не може прийти до влади, „вивершуючи“ буржуазно-демократичну революцію? Чому це неможливо? Так міркують часто старі більшовики. Відповідаю. Це цілком можливо. Але марксист, враховуючи момент, має виходити не з можливого, а з дійсного“ (том XX, вид. 4, стор. 104).

Далі Ленін підкреслює, що дійсність полягає у факті клясового співробітництва селянства й буржуазії, і доходить висновку: „Перед лицем цієї дійсности сьогоднішнього дня просто таки смішно відвертатися від факта й говорити про можливості“.

Тов. Рубач вважає, що в лютому закінчилася буржуазно-демократична революція звичайного типу, але зате почалася тільки буржуазна революція звичайного типу. Проте, відкриття Рубача геть не нове. Цю ж думку висловили не 1931 року, а ще по весні 1917 року у противагу Леніновим „Квітневим тезам“, Каменєв і інші „старі більшовики“, яких Ленін пропонував здати до архіву „більшовицьких дореволюційних рідкостей“. Хіба не відомо Рубачу, що Каменєв 1917 року проти Леніна висував той арґумент, що „буржуазно-демократична революція не закінчена, що аґрарна революція — теж буржуазна революція — не лише не кінчена, але - навпаки, ще не починалась“. Адже Каменєв і його право-опортуністичні прихильники оцінювали післялютневий період, як буржуазно-демократичний етап революції, що продовжується і що має здійснити „клясичну більшовицьку формулу революційно-демократичної диктатури пролетаріяту й селянства.

Гаслом буржуазно-демократичної революції селянського типу є революційно-демократична диктатура протетаріяту й селянства. Якщо тов. Рубач правий у своїм твердженні, що після лютого відбувся перехід не від буржуазно-демократичної революції до соціялістичної, а лише від буржуазної революції звичайного типу, до революції буржуазно-селянської, то чим пояснити тоді найрішучіші заперечування Леніна проти гасла революційно-демократичної диктатури пролетаріяту й селянства, різке підкреслювання ним того, що „ця формула застаріла“, що вона „нікуди не годиться“, що вона „мертва“ та що „даремні будуть спроби її воскресити“.

Чим пояснити те, що Ленін від самого початку революції, говорячи про своєрідну форму здійснення революційно-демократичної диктатури пролетаріяту й селянства (Ради, що добровільно передають владу буржуазії), підкреслював:

„Невідомо, чи може ще бути в Росії тепер особлива революційно-демократична диктатура пролетаріяту й селянства, відірвана від буржуазного уряду. На невідомому базувати марксистську тактику не можна“ (том XX, вид. 2, стор. 106).

Для Леніна було у всякім разі ясно, що поки не знятий, поки є в наявності факт клясового співробітництва селянства й буржуазії, завдяки недостатній свідомості мас і довірі до дрібно-буржуазних демократів (есерів і меншовиків) — цю можливість треба цілком відкинути. Якщо справді має рацію Рубач, говорячи про буржуазно-демократичний етап революції 1917 року, про перехід від революції звичайного типу до революції буржуазно-селянської, то чим пояснити появу зразу після лютого більшовицького гасла диктатури пролетаріяту й біднішого селянства? Чим пояснити, що на ґрунті цього гасла Ленін незмінно стояв увесь період від лютого до Жовтня 1917 року? Чи не здається т. Рубачу трохи дивним це гасло в умовах „буржуазно-демократичного етапу революції“, в умовах переходу до буржуазної революції селянського типу?

Чим, нарешті, пояснити, що вже у квітні — адже це безперечний факт — Ленін говорить про потребу „паралізувати нестійкість середнього селянства“, цебто висуває гасло невтралізації середняка? Чи не здається тов. Рубачу трохи дивним, коли Ленін у процесі буржуазної революції (селянського типу), що продовжується, переходить від гасла „вкупі з усім селянством“ до гасла наступного етапу „вкупі з біднішим селянством і напівпролетаріятом“ за невтралізації середняка.

Нам здається, що немає рації ще доводити, що Рубач просто наклепав на Леніна, запевняючи, ніби Ленін, говорячи про закінченість буржуазної революції, мав на увазі перехід від революції звичайного типу до революції буржуазно-селянської, що після лютого, буцім то, тільки починалась.

Післялютневий період був періодом переростання буржуазно-демократичної революції на соціялістичну, що почалася, був „переходом від першого етапу роволюції до другого“ (Ленін), отже ні про який буржуазно-демократичний етап революції, хоч би й селянського типу, після лютого не може бути мови. Усі рубачівські міркування з цього приводу є просто ревізією елементарних підвалин Ленінового вчення про переростання буржуазно-демократичної революції на соціялістичну, і накресленої від Леніна конкретної схеми цього переростання в лютому-Жовтні 1917 року.

Щоб закінчити з цим питанням, треба спинитися іще на одному „арґументі“ нашого автора. На потвердження свого погляду про існування „буржуазно-демократичного етапу революції“, про перехід після лютого до революції селянського типа, Рубач цитує таке місце з Ленінових „Писем о тактике“:

„Та чи не загрожує нам небезпека впасти в суб'єктивізм з бажання „перескочити“ через невивершену буржуазно-демократичну революцію, що не вижила ще селянського руху“.

Рубач гадає, що ці слова є безпосереднє свідчення того, що після лютого продовжувався буржуазно-демократичний етап революції. Насправді ж ці слова є свідчення лише того, що роблячи ставку на підготовлення пролетарської революції, Ленін попереджав проти іґнорування селянської дрібної буржуазії й невивершених ще завдань буржуазно-демократичного перевороту. Але за схемою Леніна ці завдання мусила розв'язати підготовлювана, пролетарська революція, „походя“, „мимоходом“, як „побочный продукт развития“, як писав згодом В. І. Ленін. Основою бо основ, від чого залежало розв'язання всіх без винятку питань моменту, після лютого ставало питання про перехід влади до рук пролетаріяту.

Характеристично те, що попереджаючи від ігнорування невижитого ще селянського руху, Ленін виразно бачить нове явище в селянстві, саме розкол у селянстві, що є наслідком процесу переростання, який вже почався, наслідком того, що масовий стихійний селянський рух зразу після лютого почав виливатися не тільки в експропріяції поміщицької земельної власности, але частково й у експропріяції куркульства.

„Троцькізм — без царя, а уряд робітничий“. Дрібна буржуазія є, її викинути не можна. Але в ній дві частини. Бідніша частина йде з робітничою клясою“ (том XX, ч. 2, стор. 112).

Коли ж, за схемою Рубача, почалося переростання буржуазно-демократичної революції на соціялістичну, як мислить він собі конкретний хід цього переростання? В ряді місць статті Рубача ми подибуємо вказівку на те, що переростання почалось „задовго до Жовтня“. Доводиться вгадувати, до якого ж місяця зачисляє Рубач початок переростання. Проте, одне безперечне із усього наведеного вище: переростання почалося, за схемою Рубача, у

всякім разі не зразу після лютого. Інакше — який же сенс говорити „переростання почалося *безпосередньо ще до Жовтня*“, коли можна простіше й ясніше сказати, що переростання почалося *безпосередньо після лютого.* Ясно також і те, що тов. Рубач спантеличує читача, підкреслюючи поруч свого твердження, що „Ленін неодноразово говорив, що переростання революції почалося задовго до Жовтня 1917 року“ (стор. 80).

Ленін справді говорив, що „задовго до Жовтневої революції“ більшовики роз'яснювали, народові, що „спинитися на цьому революція не зможе“ (том XV стор. 508). Але в Леніна „задовго до Жовтня“ означає — за 8 місяців до Жовтня, інакше кажучи, цей вислів у Леніна рівнозначний вислову „зразу після лютого“, тоді як у тов. Рубача „задовго до Жовтня“ означає, приміром, з липня місяця, до якого часу тривав „буржуазно-демократичний етап революції 1917 року“.

Що ми аж ніяк не помилилися у визначенні терміну початку переростання за схемою Рубача, потверджує досить просто сам т. Рубач.

„Увесь процес розвитку революції 1917 року від лютого до Жовтня—пише тов. Рубач,—можна умовно, з погляду переростання, розподілити на три періоди: перший, — від лютого до 4 липня, коли ще переважав буржуазно-демократичний зміст; другий — від 4 липня до 31 серпня, до корніловщини — це перехідний етап, і, нарешті, третій період — від 2 вересня до 25 жовтня, період безпосереднього підготування пролетарської революції, коли вже виявилася перевага соціялістичного змісту, порівняно з буржуазнодемократичним“ (стор. 89).

Отже, маємо досить цікаву картину: до липневих днів триває буржуазно-демократична революція деяким надто обмеженим обсягом і соціялістичних завдань, і лише після корніловщини навіть не в другому, а в третьому, за схемою Рубача, періоді соціялістичні завдання революції висувається на перше місце. Таке помилкове уявлення, що перекидає до гори ногами Ленінову схему переростання, тов. Рубач уперто втокмачує в голову читача.

„Головне тло *після липня* створювала пролетарська революція“, — пише тов. Рубач на стор. 26, ще й ще раз потворюючи цю „щасливу“ думку на сторінках 87, 88, 90, 91 і т. ін. Вирішальне, однак, для цього періоду є не зміна тих чи інших тактичних плянів і гасел, не перехід від одних метод досягнення головної мети (здійснення гасла диктатури пролетаріяти й біднішого селянства) до других, відповідно до зміни конкретної політичної ситуації, а основна стратегічна лінія революції.

А чи зважаться тов. Рубач стверджувати, що в період лютий — Жовтень було дві, а не одна стратегічна лінія революції? Чи наважиться він заперечувати, що протягом всієї революції, від лютого до Жовтня, більшовизм мав не два, а один незмінний

стратегічний плян, який полягав, як каже тов. Сталін, в „ізоляції дрібнобуржуазної демократії“, що намагалася опанувати трудящі маси селянства й кінчити революцію шляхом угоди з імперіялізмом“, і мав за свою мету „повалити імперіялізм у Росії і вийти з імперіялістичної війни“ (Сталін, „Питання ленінізму“, „Пролетарий“, 1930, стор. 90).

Тов. Рубач явно не зрозумів того ж, чого не зрозумів і тов. Ян-ський, що звернувся до Сталіна „за поясненнями“.

„Стратегічні гасла нашої партії не можна розцінювати з погляду епізодичних перемог або поразок революційного руху... Стретегічні гасла партії можна розцінювати тільки з погляду марксистської аналізи клясових сил і правильного розташування сил революції на фронті боротьби, на фронті революції, за зосередження влади в руках нової кляси“ (див. відповідь Янському).

Не завадило б тов. Рубачу добре запам'ятати, що „головна тема стратегічного гасла є питання про владу на даному етапі революції, питання про те, яку клясу скидають, до рук якої кляси переходить влада“ (Сталін), а це питання однаково стояло на всьому етапі лютий - Жовтень 1917 року. І до липневих днів, і від липневих днів до корніловщини, і від корніловщини до Жовтня питання про перехід влади до рук пролетаріяту було головним питанням революційного процесу. Головна стратегічна лінія революції протягом всього цього часу лишалася незмінна, змінювалися лише тактичні гасла й засоби боротьби, відповідно до змін політичної обстанови. (З початку, в умовах двовладдя, ставка на мирний перехід влади до Рад з розрахунком примусити дрібнобуржуазну демократію, що стояла на чолі Рад, провести свою програму, і тим самим повнотою викрити себе перед масами, потім, коли двовладдя зникло, тимчасове зняття гасла „влада Радам“ і робота над завойованням більшости в Радах, і, нарешті, висунення на чергу дня знову цього гасла, коли Ради стали більшовицькими).

„Липневі дні, — пише тов. Рубач, посилаючись при цьому на Ленінів „Проект резолюции о текущем политическом моменте“, — є переламним моментом у революції. Липнева криза виявила, що меншовики й есери настільки зв'язалися з буржуазією, а буржуазія настільки була контрреволюційна, що про мирний розвиток революції не могло бути й мови“ (стор. 87).

І умудриться ж людина в такій маленькій цитаті так безбожно наплутати! Це ж коли про мирний розвиток не могло бути й мови, до липневих днів, чи тільки після? З наведеної цитати виходить, що Ленін і партія „недоврахували“ того, наскільки меншовики й есери були зв'язані з буржуазією, а буржуазія — контрреволюційна, і тому ставили ставку з початку на мирний перехід влади до Рад. Важко Ленінові й піртії відповідати

перед судом нашого „освіченого“ історика. Проте насправді Рубач просто не зрозумів — що до чого.

Ленін прекрасно „бачив, і до липня, і після липня як найщільніший зв'язок есерів-меншовиків з буржуазією, так і безумовну контрреволюційність її. І все, таки курс на мирний перехід влади до Рад до липня 1917 року був цілком правильний, бо він випливав з факту двовладдя, а зовсім не з сподіванок Леніна на те, що „авось“ есери з меншовиками якнебудь „поправляться“, а буржуазія стане революційною. А тимчасове зняття гасла „влада Радам“ після липня випливало зовсім не з того, що есери, меншовики й буржуазія „не виправдали сподіванок“ Леніна, а з того, що двовладдя зникло, замінилося на відверту буржуазно - поліційну диктатуру, що до влади прийшли „Кавеньяки“.

Липневі дні Ленін справді оцінював, як переламний момент революції, але зовсім не тому, що буцім то тільки відтепер почалося переростання буржуазно - демократичної революції на соціялістичну — домінантне значення соціялістичних завдань було ясне, і з цього виходив Ленін задовго до липневих днів, — а тому, що липневі дні надто прискорили революціонізування мас, ізоляцію дрібнобуржуазної демократії, і тим самим стали важливішим етапом на шляху до створення безпосередньо-революційної ситуації перед Жовтнем. З погляду ж головної стратегічної, а не тактичної лінії в революції липневі дні жодної зміни не вносили.

Підбиваючи підсумки своєї статті й перелічуючи „головні риси націонал-демократичної схеми“, тов. Рубач „потретє“ закидає представникам націонал - демократичної схеми те, що вони не бачать *двох етапів* революції [буржуазно-демократичного етапу й наступного, післялипневого етапу безпосереднього переростання (стор. 97)]. Але Яворський і його прихильники по-своєму куди послідовніші, аніж тов. Рубач. Як стратегічний етап, період лютий - Жовтень для них — один етап. Лихо тільки в тому, що з їхнього погляду це — етап буржуазної революції, що триває в одних — до Жовтня, а в інших — навіть після Жовтня. Рубач же бажає будь-що-будь розподілити єдиний, з погляду головної стратегічної лінії революції, етап лютий-Жовтень на дві, ба навіть на три частини, виділити з нього йому самому відомий „буржуазно-демократичний етап“ революції 1917 року.

Ленінова схема переростання буржуазно - демократичної революції на соціялістичну цілком ясна. Головна ознака всякої революції є перехід влади до рук нової кляси. Влада в лютому перейшла до рук другої кляси — буржуазії. В цій мірі буржуазно-демократична революція закінчена. Подальше вивершення буржуазно - демократичної революції залежить від переходу влади до рук пролетаріяту й біднішого селянства. Звідси гасло соція-

лістичної диктатури пролетаріяту й біднішого селянства, що становить перехідний ступінь до гасла диктатури пролетаріяту. Боротьба за здійснення диктатури пролетаріяту й біднішого селянства — це й є безпосередній процес переростання буржуазно-демократичної революції на соціялістичну, безпосередній перехід до соціялістичної революції. Саме з цього погляду Ленін ще в квітні 1917 року визначав „своєрідність поточного моменту", як „перехід від першого етапу революції до другого" — інакше кажучи, як переростання буржуазно-демократичної революції на соціялістичну.

Тов. Рубач, проте, чіпляється за відомі цитати з Леніна з „Писем о тактике", де Ленін каже, що „наше безпосереднє завдання — не запровадження соціялізму".

„Він (Каменєв) докоряє мені, що моя схема „розрахована" на „негайне переродження" цієї революції на соціялістичну. Це неправильно. Я не лише не розраховую на „негайне переродження" нашої революції на соціялістичну, а просто попереджаю проти цього, просто заявляю в тезі № 8: *Не* запровадження соціялізму як наше *безпосереднє* завдання" (Курсив Ленінів, том XX, вид. 2, стор. 107).

Тов. Рубач тлумачить це місце в тому сенсі, ніби Ленін вважав, що зразу після лютого ще немає переростання, ще триває „буржуазно-демократичний етап революції". Проте, ясно, що це просто глузування з Леніна, який ясно відзначив, що відбувається перехід від першого етапу революції, що дав владу буржуазії, до другого етапу, який має дати владу пролетаріятові й біднішому селянству. Тов. Рубач просто не розібрався, чому Ленін попереджав про „безпосереднє запровадження соціялізму". А попереджав він тому, що переростання передбачає певну систему перехідних заходів і гасел. Система ця полягала, за Леніном, насамперед, „у переході влади до Рад, даних есеро-меншовицьких Рад, у організації реґулювання виробництва й розподілу в загальнодержавному маштабі, загальної трудової повинности, примусового синдикування" (див. післяслово до брошури „Аґрарне питання в кінці XIX століття"), в „контролі за банком, злиття всіх банків в один" і т. ін.

„Це ще не соціялізм, але це крок до соціялізму" — підкреслює Ленін в „Письмах о тактике" (том XX, вид. 2, стор. 108).

Перехід влади до есеро-меншовицьких Рад — це, звичайно, ще не диктатура пролетаріяту й біднішого селянства, але це, безперечно, крок до цієї диктатури, цей перехід, безперечно, лежить у площині переростання буржуазно-демократичної революції на соціялістичну, „влада Радам", бо (хоч би й даним Радам) означала, насамперед, ліквідацію чиновницького апарату, передачу всіх функцій управління органам, що якнайщільніше з'вязані з трудящими масами, коротше — перехід до нового типу держави. Тов. Рубач просто відкидав цю систему перехідних

заходів і гасел і малює, в цілковитій суперечності з Леніном, іншу схему, наскрізь механістичну, що виходить з того, що на першому етапі революції (лютий - Жовтень) переважає буржуазно-демократичний зміст, потім починається переростання, яке тільки з вересня створює перевагу соціялістичного змісту революції.

Коріння помилок тов. Рубача полягає в тому, що він вульгарно, механістично уявляє собі перебіг процесу переростання. На його думку, буржуазно-демократичний і соціялістичний зміст революції є два різні процеси, що тривають поруч: на певному ступні розвитку революції 1917 року переважає буржуазно-демократичний зміст, на наступному етапі — перевага переходить до соціялістичного змісту.

„Буржуазно - демократичний зміст революції переплітався з соціялістичним змістом. Це були два органічно зв'язані між собою процеси, що йшли поруч і що в своїй сукупності складали єдиний процес революції 1917 року“ (стор. 77).

Та „два процеси, що йшли поруч“, існують лише в уяві тов. Рубача. В житті був один процес — саме процес переростання буржуазно - демократичної революції на соціялістичну. „Що ближче до Жовтня, — пише тов. Рубач, — то соціялістичний зміст революції *все більше й більше* висувався на перший плян, ставав все більше й більше вирішальним у загальнім перебігу революції (стор. 78).

Але це вульгарно-механічний, суто-кількісний погляд, що не враховує якісних переходів, стрибків, „перериві в поступовости“. Насправді, соціялістичні завдання революції (перехід влади до рук пролетаріяту й біднішого селянства) від самого початку стояли у центрі уваги, висувалися на перше місце. Лише перемога соціялістичної революції могла забезпечити доверршення до кінця всіх нерозв'язаних ще завдань буржуазно-демократичного перевороту, що їх пролетаріят розв'язав „походя“, „мимоходом“, вже після Жовтня.

Отже, методологія вульгарного механізму — ось що лежить в основі рубачівської „схеми“ революції 1917 року. Тут полягають коріння примиренства Рубача до націонал - демократичної схеми, до яворщини, оскільки він фактично стоїть на її ґрунті у вирішальному питанні про переростання буржуазно-демократичної революції на революцію соціялістичну.

Рубачева теорія буржуазно-демократичного етапу революції 1917 року веде до нечуваного перекручування Ленінової схеми революції, до підміни цієї схеми каменівщиною. Це ж неправильна каменівська теорія буржуазно - демократичного етапу стала за основу примиренської, опортуністичної критики націонал - демократичної схеми революції 1917 року на Україні.

Підведімо підсумки нашого розгляду. Тов. Рубач взяв на себе „доповнити“ Ленінову схему революції 1917 року в карди-

нальнішому питанні переростання буржуазно-демократичної революції на соціялістичну. Рубач навіть пробує обґрунтувати потребу такого „доповнення“.

„Загальний історичний перебіг її (революції на Україні) висунув протягом 1917-1920 року стільки особливостей, що для правильного розуміння розвитку української революції потрібна *окрема, додаткова схема*, яка, як і всяка схема, має допоміжний службовий характер“ (стор. 6).

Тов. Рубач, на жаль, не розшифровує, доповненням до чого або до кого має бути його „окрема, додаткова схема“. Та це й без слів зрозуміло. Свою „окрему“ схему тов. Рубач висуває в „доповнення“ до... Леніна. Ми вже бачили, яка справжня ціна цьому „доповненню“, яка ціна теорії буржуазно-демократичного етапу, що її висуває тов. Рубач. Теорія ця ревізує ленінське вчення про переростання, реставрує право-опортуністичне настановлення Каменєва 1917 року.

Стаття тов. Рубача є рідкий зразок того, як не слід більшовикові критикувати націонал-демократизм. Тавро опортунізму й примиренства лежить на всьому його трактуванні проблем революції 1917 року.

Історики-марксисти України мусять дати найрішучішу відсіч проявам примиренства до націонал-демократизму, спробам тов. Рубача „доповнити“ ленінську схему революції 1917 року шляхом заміни її на схему Каменєва, повинні примусити т. Рубача визнати свої помилки й відмовитись від висунутих його засад.

І що швидше, то краще.

Рубач, М. А.

Проти фальсифікації в критиці — проти перекручування ленінізму в питанні про „закінчення“ буржуазно-демократичної революції та її переростання в соціялістичну

(З приводу статті тов. Гехтмана)

I. Кілька попередніх зауважень. Про методу „критики“ тов. Гехтмана. Про справжні помилки та помилки вигадані

Статтю, що її критикує тов. Гехтман, як це в ній зазначено, ще не закінчено. Вона становить продовження першої статті, вміщеної 1929 р. в „Більшовику України“ № 17-18. В статті розглядається багато питань: про націонал-куркульську схему Яворського (окремий розділ); про націоналістичну помилкову схему, систему поглядів Сухино-Хоменка (окремий розділ); про рушійні сили революції; гегемонію пролетаріяту та ролю дрібної буржуазії в буржуазно-демократичній революції на протязі другої половини XIX і XX сторіччя; про ролю української буржуазії та куркульства в цій революції; про Центральну Раду; про раду робітничих депутатів; про особливості колоніяльности України (окремий розділ); про відносне значення аграрного та національного питання в буржуазно-демократичній революції (окремий розділ); і значну кількість ще інших питань.

Питання про переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну розглядається не самостійно, а в зв'язку з питанням про ради. Центр ваги цієї статті скеровано на критику націонал-демократичної системи поглядів про *рушійні сили* революції. Кінець статті, що має бути надрукований, присвячується спеціяльно питанню про переростання до-соціялістичної та завершення буржуазно-демократичної революції на Україні.

Стрижень системи поглядів Яворського, його історичної концепції, яку ми звемо „яворщиною“, передусім полягає у визнанні української буржуазії й куркульства за гегемона й рушійну

силу буржуазно-демократичної революції та національно-революційного руху на протязі XIX та XX ст.ст., в підміні клясової аналізи націоналістичною.

Тому я ставив основне завдання статті — розгромити теорію про революційність української буржуазії та зокрема про гегемонію куркульства в революції як 1905 р., так 1917 року. Це була й є ще й тепер актуальна проблема.

Тезу про революційність української буржуазії, про те, що вона була рушійною силою революції 1917 р. до Жовтня, висував не тільки Яворський, Сухино-Хоменко, Свідзінський, але й інші молоді історики. Приміром, у „Основах українознавства“, що їх склав цілий колектив за загальною редакцією т. Річицького (Коряк, Волін, Фрід, Каретнікова й інші), українську буржуазію виставлено як рушійну силу навіть революції 1917 року.

Цю антиленінську тезу, що, безперечно, була основою яворщини (теорія двокуркульства перетворення Драгоманова на марксиста, ідеалізація Р.У.П'а, УСДРП та інше), треба було передусім розгромити, треба було довести, що пролетаріят був гегемоном, що українська буржуазія теж була контрреволюційна в буржуазно-демократичній революції до лютого 1917 р. включно й у розв'язанні її (революції) завдань після лютого. Треба було показати справжній сенс допоміжних теорій, що обґрунтовували тезу про революційність української буржуазії.

т. Гехтман іґнорує всю цю роботу, яка мала вирішальне значення в процесі дискусії з Яворським, у викритті яворщини.

Окремі частини надрукованої вже статті написані наспіх і, на жаль, недостатньо опрацьовані. (Звичайно це ні на одну хвилину не знімає відповідальности за окремі помилки, що є в статті). В статті є нечіткі, незадовільні формулювання й важливі помилки, що ми їх зазначили в листі до „Літопису Революції“ № 1-2 (стор. 301-2).

Але т. Гехтман, крім критики справжніх помилок, що є в статті, додав ще більше вигаданих, шляхом перекручення, а іноді й відвертої фальсифікації, намагаючись довести наявність у статті не помилок у окремих питаннях, а цілої системи поглядів, що реставрує „каменівщину“ в оцінці революції 1917 р.

Для цього т. Гехтман вживає дуже старої, але й не лояльної методи дискусії. Ця метода полягає в тому, що опонентові підсовують, за начебто його власну думку, помилкові твердження, іноді явне глупство, а потім починають боронити правдивий погляд проти підсунутого опонентові помилкового твердження.

Тов. Гехтман вживає ще одного „методологичного“ прийому. В низці місць своєї статті він запитує: „А чи буде заперечувати т. Рубач..? А далі, після такого запитання тов. Гехтман починає викладати безперечні речі, що їх докладно висвітлено в моїй статті. Це потрібно йому для створення враження в читача,

який моєї статті не читав, що я, мовляв, не згоджуюсь з даним, зовсім не спірним питанням. Лояльна критика, — а дійсна більшовицька товариська критика іншою не може бути, — критикує справжні помилки, а не видумує їх шляхом явного перекручення та фальсифікації (Ми цим не хочемо сказати, що в окремих місцях т. Гехтман не критикує справжніх помилок, які ми визнали ще задовго до статті т. Гехтмана). Доводиться тому взятися до малоприємної роботи коло викриття цих перекручень, замість того, щоб писати про дійсно спірні питання[1]

II. Про причини розповсюдження схеми Яворського серед певної частини істориків - комуністів

„Тов. Рубач починає свою статтю,—розпочинає т. Гехтман, — з правильного зауваження, що серед певної частини істориків - марксистів України націонал - демократична схема Яворського — дуже поширена. Причини цього явища т. Рубач вбачає в тому, що“ ...

І далі, вирвавши з контексту цитату з примітки до стор. 7, яка констатує наявність великої продукції контрреволюційної історіографії і зовсім, як це видно з тексту, не становлячи завдання пояснити *основні* причини впливу теорії Яворського, т. Гехтман робить безпідставний висновок, буцім то причини цього явища я вбачаю в тому, що:

„Ряд комуністів, які працюють спеціяльно, або між іншим, у галузі історії української революції, працюють не поза простором, а в певному оточенні, оскільки вони знайомі більшою чи меншою мірою з буржуазною, та дрібно-буржуазною історіографією“.

Після цього, нелояльно підсунувши мені цю трактовку, як *моє* пояснення, впливу схеми Яворського, т. Гехтман починає мене навчати так:

---

[1] Я не говорю вже про *тон* статті, але не можна не відзначити, що тов. Гехтман, намагаючись виступити в ролі „ортодокса“ — радикального борця з яворщиною, мабуть, забув, як тоді, коли точилася вже розгорнута боротьба з системою поглядів Яворського, як антимарксистською, не більшовицькою системою поглядів він рішуче виступив проти характеристики цієї системи, як антимарксистської. „Не можна так ставити питання, як ставлять окремі т. т., — зазначав тов. Гехтману,—буцім то йде боротьба між марксистами і антимарксистами ... Я вважаю, що коли ми ставимо питання про схему історії України, то ми повинні мати вихідний пункт ... це спір у межах марксизму. Тут не йде спір між марксистами, з одного боку, і ідеологічними течіями, що стають проти марксизму, з другого боку. Я вважаю, що постановка була цілком неправильна. (З стенограми виступу т. Гехтмана на дискусії з приводу схеми історії України М. Яворського в травні 1929 р. — „Літопис Революції“ № 3 - 4, стор. 178).

„...просякнення ворожих пролетаріятові поглядів і теорій до лав істориків - марксистів, виходить, автор пояснює не клясовими відносинами й клясовою боротьбою, а... фактом знайомства комуністів з творчістю буржуазних і дрібнобуржуазних істориків. Тов. Рубач, очевидно, вважає що незнання клясово - ворожої історіографії ґарантує вид ухилів од марксизму - ленінізму в історичній науці". (стаття Гехтмана стор. 195).

Тов. Гехтман чомусь іґнорує, що в *основному* тексті статті на тій і другій сторінці досить сказано і про „щільний зв'язок історії з політикою", і про те, що „за останні роки під впливом клясово - ворожої пролетаріятові буржуазної ідеології в українській марксистській історіографії з'явилася низка націонал - демократичних теорій"..., які „в сучасних умовах соціялістичної перебудови мільйонів селянських господарств, в умовах ліквідації куркуля як кляси та загострення клясової боротьби...— ці антимарксистські теорії набувають особливої небезпеки" („Проти ревізії більшовицької схеми"... (стор. 7 - 8).

В тексті статті появу та впливи антимарксистських теорій пояснюється, насамперед, загостренням клясової боротьби. На протязі всієї статті ми підкреслювали органічний зв'язок націонал - демократичних теорій у історії, як прояв клясової боротьби на історичному фронті. Зокрема на стор. 28 ми писали: „Помилкові погляди Яворського утворюють націоналістичну куркульську теорію, що має обґрунтувати в історії удавану заслугу куркульства в минулому, претензії на певну ролю в сучасному і право на існування в майбутньому... Ця куркульська теорія Яворського виникла й розквіткла не випадково. Вона була відбитком клясової боротьби, складовою частиною натиску українського буржуазного націоналізму, який особливо відчувався 1926 - 28 р.р., в період розквіту націоналістичних ухилів".

Можна було б навести ще один приклад того, як у статті з'ясовується клясові коріння ворожих пролетаріятові поглядів у історії.

Але ми зовсім не маємо наміру відмовітися, що буржуазна та дрібнобуржуазна історіографія (твори М. С. Грушевського, Христюка, Гермайзе, Слабченка, Винниченка й інш.) не впливали на істориків - марксистів, в напрямку появи серед них антимарксистських теорій та ухилів. Буржуазна історіографія є невід'ємна частина ворожої пролетаріятові буржуазної ідеології в цілому, і невід'ємна частина засобів боротьби ворога в клясовій боротьбі.

А хіба т. Гехтман на власному досвіді не відчував також впливу ідеології Грушевського, Винниченка, коли підтримував теорію про безбуржуазність української нації? Це ж навіть відзна-

чено в постанові, що її затвердив ЦК КП(б)У 7/XII-29 р., де зазначено було, що „т. Гехтман, фактично підтримував теорію безбуржуазности української нації“. Хіба т. Гехтман може заперечувати значення впливу буржуазної історіографії на окремі ланки істориків-марксистів?

III. Про додаткову схему історії української революції та про додаткові перекручення тов. Гехтмана

З початку своєї статті ми писали: „Революція на Україні, чи українська революція, відбувалася в своєрідних умовах, утворених попередніми, що виникли до 1917 р., особливостями соціяльно-економічного розвитку.

Загальний конкретний історичний її перебіг висунув на протязі 1917-1920 р. р. стільки особливостей, що для правильного розуміння розвитку української революції потрібна окрема додаткова схема, що, як і всяка схема, має допоміжний службовий характер“.

Тов. Гехтман за своєю „методою“ процитував останній абзац так. Не зазначаючи про це, викинув слово „конкретний“, але, навпаки (теж не зазначаючи), підкреслив слова „окремо додаткова“. Після цієї „операції“ т. Гехтман починає наступати:

> „тов. Рубач, на жаль, не розшифрує доповненням до чого, або до кого має бути його „окрема, додаткова“ схема. Та це й без слів зрозуміло. Свою „окрему“ схему т. Рубач висуває в „доповнення“ ... до Леніна“.

Безпардонність цієї трактовки просто незмірна. Відразу після того місця, що його процитував т. Гехтман, на тій сторінці я докладно з'ясовую, в чому полягають особливості розвитку української революції, порівняно до Великоросії, чому вони потребують додаткової історичної схеми.

> „Своєрідність соціяльно-економічних умов, в яких революція 1917 р. на Україні в основному полягала: у відносно (порівняно до Великоросії) більшій капіталізації сільського господарства; відносно більшому розвиткові монополістичного капіталу на Україні, переважно західньо-европейського; в більшому зв'язку сільського господарства, зрощування його інтересів з промисловістю, що обробляє сільсько-господарську продукцію, з фінансовим капіталізмом взагалі та світовим господарством (через експорт); у більшому темпі розвитку індустрії, колоніяльному характері розвитку економіки України, що додатково гальмував розвиток її продукційних сил, які перебували в більшій диспропорції з її надзвичайно сприятливими природно-географічними умовами.

Соціяльно - політичні особливості: відмінне співвідношення клясових сил, клясової структури України, відносно більша питома вага міської дрібної буржуазії (кустарів, ремісників, службової інтелігенції, деклясованих елементів), куркульства та їхня більша самостійна політична організованість в дрібнобуржуазних національних партіях (українських, еврейських та почасти польських), нерівномірний географічний розподіл пролетаріяту, відокремленість низки найбільших пролетарських центрів від політичних центрів країни.

Беспосереднє прилягання України до буржуазних країн, той факт, що Україна була одним з вирішальних пляцдармів у боротьбі пролетарської революції з світовим імперіялізмом, відносно збільшувало значення зовнішніх політичних факторів.

Всі ці особливості перепліталися, часто загострювалися, збільшувалися, завдяки одній з важливіших особливостей наявності української націнальної проблеми, процесу ліквідації національно - колоніяльного пригнічення 1917 року.

Всі ці особливості в своїй сукупності привели до такого своєрідного розвитку революції на Україні, який не є провінціяльний, краєвий ухил (наприклад, особливості розвитку революції в Тамбовській губернії порівняно з Московською, Тульською, або порівняно з Кубанню, Доном, Сибіром,—тут особливості були також великі), а який дає таку комбінацію, таке співвідношення внутрішніх клясових сил та їхнього зв'язку з зовнішньо політичними факторами, що для того, щоб пояснити їх, потрібна додаткова схема" (стор. 6 - 7).

Я пишу, що загальний конкретний історичний її перебіг, особливості розвитку пролетарської революції на Україні потребують додаткової схеми, а т. Гехтман фальсифікує цитату, викидає слово „конкретний", щоб справити враження, що, мовляв справа йде про Ленінову схему характеру революції.

На попередній сторінці я писав, що:

„Революція 1917 р. на Україні є складова частина загального процесу революції, що почалася в колишній Російській імперії. Як складова частина загального процесу розвитку революції, вона, перебуваючи в органічній взаємодії з усією системою, підлягала в основному загальній схемі революції".

Всяке ясне питання, коли є „спеціяльна" потреба, можна заплутати, щоб у каламутній водиці спробувати щось половити. Які можуть бути для більшовика історичні схеми пролетарської революції: а) єдина схема історії пролетарської революції на

терені всього СРСР, що дає історію єдиного для всіх республік процесу розвитку пролетарської революції; б) схема історії розвитку пролетарської революції для окремих соціялістичних республік, яка спеціяльно зважає на всі особливості й специфічність конкретно історічного розвитку революції в тій чи іншій національній республіці.

Існують меншовицькі, есерівські, кадетські й т. ін. схеми революції 1917 р. Алеж не про них мова мовиться. Схема історії пролетарської революції на Україні буде додатковою, до першої (загальної для СРСР) схеми. Додатковою, тому що пролетарська революція на Україні є невід'ємна *частина* загального процесу розвитку пролетарської революції на терені всього СРСР.

Схема історії пролетарської революції на Україні чи Білорусі не може бути *ні окремою, ні додатковою* до схеми Леніна. Тому що її загальна історична схема для всієї СРСР і історії схеми окремих союзних республік повинні бути Леніновими — повинні будуватися на теоретичних історичних настановленнях Леніна.

Ніяких додатків тут не потрібно.

Загальні настановлення, схема характеру рушійних сил буржуазно-демократичної й пролетарської революцій і т. інше, що їх дано в працях Леніна, Сталіна—мають інтернаціональне значення для пролетаріяту всього СРСР.

Схема історії пролетарської роволюції (як і взагалі схема історії) з погляду більшовика не Леніновою не може бути. Тут ні окремої, ні додаткої схеми не потрібно.

Отже, мова мовиться про схему допоміжного характеру, яка на основі загальної схеми пролетарської революції всього СРСР зважала б на особливості „конкретно-історічного перебігу“ подій, порівняно з конкретно-историчним перебігом в інших частинах СРСР.

Чи може т. Гехтман буде заперечувати, що конкретний хід подій на Україні не мав великих особливостей? Досить нагадати Центральну Раду, гетьманщину, німецьку окупацію, Директорію, Денікінщину; два рази на протязі 18-20 р.р. на терені всієї України відбулась реставрація капіталістичного ладу та поміщицького землеволодіння. Чи потрібна додаткова допоміжна історична схема для викладу цього конкретного матеріялу?

Я рішуче виступив у статті проти тих т.т., які „так перебільшили особливості розвитку України, що фактично вирвали Україну із загального ходу розвитку пролетарської революції“ (стор. 7 моєї статті). Але ігнорувати наявність справжніх особливостей розвитку пролетарської революції в окремих частинах СРСР марксист-ленінець ніяк не може. Можна вважати за дискусійне питання про потребу окремої чи додаткової схеми для

історії пролетарської революції на Україні, якщо ігнорувати специфічності розвитку на Україні. Я не вважаю своє конкретне *формулювання* цього питання за остаточне, воно недостатньо чітке.

Але т. Гехтман намагається не лояльно трактувати це формулювання, що, мовляв, додаткову історичну схему висувається „доповненням до... Леніна". Але це чергове перекручення тов. Гехтмана.

IV. Проблема влади в зв'язку з аґрарним і національним питаннями

„Що ж становить для т. Рубача основний зміст революції 1917 р. на Україні?—запитує т. Гехтман. Головне питання революції 1917 року—відповідає він,—на думку т. Рубача,—аграрне питання. „Надто щиросередно т. Рубач аналізує „відносне значення національного та аґрарного питання" й доходить висновку, що головним питанням революції 1917 р. було не національне, а аґрарне (стор. 196).

На підставі яких фактів т. Гехтман робить цей висновок?

Для доказу він наводить такі наші цитати:

„Головний гріх націонал-демократичної схеми т. Рубач вбачає в тому, що її прихильники, „висуваючи на перший плян, як основну проблему, національне питання, змазують, іґнорують самостійне значення аґрарної проблеми в *буржуазно-демократичній революції* на Україні. Підпорядковують аґрарну революцію національній революції" (стор. 60).

„Мова мовиться про те,—пише т. Рубач,—яка з цих двох проблем буржуазно-демократичної революції на Україні є докорінна, вирішальна..." (ст. 67).

Отже, як видко навіть з цитат, що їх наводить т. Гехтман, мова мовиться про відносне значення національного й аґрарного питань у буржуазно-демократичній революції. Ця остання цитата на стор. 67 починається так: „Але чи можна звідси робити висновок для 1905-1917 р.р., що тоді українська національна проблема була основна". Тут зовсім ясно, що мова мовиться про буржуазно-демократичну революцію.

Але сенс перекручення т. Гехтмана полягає не в цьому. *Я пишу про те, що аграрна проблема була докорінна, вирішальна, порівнюючи з національною проблемою. А т. Гехтман твердить, що я вважаю аграрну проблему за вирішальну, порівнюючи з питанням про владу.*

„Розберімося в суті тверджень т. Рубача,—пише він.—Що національне питання не було головним питанням революції, це цілком безперечно для більшовика. Та чи було цим головним питанням революції 1917 р. аґрарне питання, як вважає т. Рубач"? (ст. т. Гехтмана, стор. 196).

Але відкіля т. Гехтман взяв, що т. Рубач вважає аґрарне питання за головне, порівнюючи з питанням про владу, в революції 1917 р.? Це тільки самому т. Гехтману відомо. Жодних підстав для цього він не має. Це його секрет.

т. Гехтман на протязі декількох сторінок доводить мені, що основним питанням революції 1917 р. було не аґрарне питання, а питання про владу:

> „Саме це питання про державну владу,— пише т. Гехтман,— про її перехід з рук буржуазії до пролетаріяту й біднішого селянства було головним питанням революції протягом всього етапу лютий - Жовтень 1917 р.“ (стор. 197).

Далі т. Гехтман, вважаючи уже за доведене те, що т. Рубач вважає не питання про владу, а аґрарне питання „основним питанням революції 1917 р.“, починає заперечувати цю не відомо від кого висунуту тезу.

> „Та чи було цим головним питанням революції 1917 р. аґрарне питання, як вважає (??? — *М. Р.*) т. Рубач? На це питання слід відповісти категорично — „ні“. Ані аґрарне, ані національне питання — ні те, ні те не могли бути головними вирішальними питаннями революції в період між лютим та жовтнем 1917 р. Чому? Тому, що період від лютого до Жовтня не був періодом буржуазно - демократичної революції. Це був період переростання буржуазно - демократичної революції на соціялістичну“... (стаття т. Гехтмана, стор. 196).

Тут т. Гехтман буквально потрапляє в трагікомічне становище. Він не розуміє, що питання про владу було основним питанням революції не тільки в період від лютого до жовтня?

Хіба в самій лютневій революції, чи в революції 1905 р. питання про владу не було основним питанням? Хіба питання про владу стає основним тільки *після* перемоги буржуазно - демократичної революції, *після* того, як вона починає переростати в соціялістичну? Хіба розв'язання аґрарного та національного й інших питань 1905 р. не залежало від того, кому, якій клясі буде належати влада?

„Найважливіше питання *всякої* революції є питання про державну владу“,— писав не раз Ленін. Воно однаково було корінним і для 1905 р., і для лютневої революції, і для доби переростання від лютого до жовтня 1917 р.

Проблема влади є *передумова* для розв'язання завдань, що стоять перед революцією. Питання про владу, його значення не можливо порівнювати ні з національним, ні з аґрарним питанням, ні (для революції після лютого) з питаннями про мир, про робітничий контроль і т. інш.

Наплутав тут „діялектичний“ т. Гехтман.

Коли Ленін писав 1907 р., що „аґрарне питання становить основу буржуазної революції в Росії й зумовлює національну особливість цієї революції“, або коли т. Сталін писав, що „Не національне, а аґрарне питання вирішає долю проґресу в Росії. Національне питання підлегле“,—вони визнавали аґрарне питання за головне не в порівнянні з питанням про владу (ці питання порівнювати неможливо), а порівнюючи з іншим завданням буржуазно - демократичної революції.

Але чи справді таки в нашій статті питання про владу ми не вважаємо за основне?

На сторінці 64 статті, що її критикує т. Гехтман, ми писали:

> „Вирішити аґрарне питання також, як і вирішити національне питання, не можна було, не поваливши царату, монархії, поміщицької влади *„ни обойти, ни отодвинуть вопроса о власти нельзя, ибо это именно основной вопрос, определяющий все в развитии, в ее внешней и внутренней политике“* („Л. Р.“ № 5, стор. 64).

Отже, як видко з цієї цитати, навіть для буржуазно - демократичної революції ми підкреслювали, що головною проблемою було питання про владу, що це є корінна *передумова* розв'язання завдань, що стояли перед буржуазно - демократичною революцією і між ними найважливішої аґрарної.

Для доби *переростання* після лютневої революції ми писали:

> „Перед революцією 1917 р., після лютого стояла низка величезних проблем. *Але вирішальною проблемою, основним завданням, передумовою приблизно з квітня, було завоювання влади пролетаріятом та біднішим селянством.* Робітнича кляса, розбиваючи буржуазію, тим самим розбила основного ворога всієї революції в цілому, тим самим утворила основну передумову для перемоги селянства в боротьбі за землю, цебто перемогу *аграрної* революції, перемогу пригнічених національностей... — цебто національної революції“ („Л. Р.“ 1930 р. № 3-4, стор. 259).

Для доби пролетарської революції ми спеціяльною приміткою на стор. 66 зазначали: „Тут треба мати на увазі, що *все це питання* (про відносне значення аграрного та національного питання) *має значення лише для буржуазно - демократичної революції. Пролетарська революція знімає його, бо робить його підлеглим, розв'язує мимохідь і те й інше*“.

Це питання про відносне значення аграрної та національної проблеми стало в іншій площині, стало менш актуальним не тому, що тільки в добу переростання проблема влади стала вирішальною, а тому, що після лютого постали завдання ще важливіші, ніж аграрне.

Не тому, що в період пролетарської революції змінились взаємовідносини питання про владу з аґрарним та національним питанням, а тому, що нові завдання соціялістичної революції перетворили аґрарне та національне питання в питання підлеглі, що розв'язуються „мимохідь, як сторонній продукт нашої головної й справжньої пролетарської революційної соціялістичної роботи“ *(Ленін)*.

Отже, чого варта ця „критика“ т. Гехтмана? Чи не є перекрученням обвинувачення, що я не відзначаю вирішального значення проблеми влади, що я, начебто, *вважаю аграрне питання за головне, порівнюючи з проблемою влади?* Це обвинувачення я відкидаю, як звичайну фальсифікацію.

т. Гехтман насмілюється „с видом знатока“ навчати нас.

> „...від переходу влади до пролетаріяту залежало вирішення й аґрарного й національного й усіх інших питань незавершеної буржуазно-демократичної революції так само, як і важливіше питання виходу з імперіялістичної війни. А. т. Рубач уперто не хоче бачити цього справді головного питання, щиросердно доводячи представникам націонал-демократичної схеми, що не національне, а аґрарне питання було головним питанням революції 1917 року“ (стаття т. Гехтмана, стор. 197).

Вистачає ж у людини нахабства читати нам ці сентенції? Для чого потрібна т. Гехтману ця декілька разів повторена фальсифікація? Тому, що вона у нього є *базою* обвинувачення, „що тов. Рубач фактично посідає позиції націонал-демократичної схеми ..., що *випливає*, за Рубачем, з того, *ніби головним питання революції є аграрне питання*“ (ст. Гехтмана, стор. 199).

V. Коли після лютого почалося переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну?

т. Гехтман намагається довести читачеві, немов би то я вважаю, що переростання буржуазно-демократичної революції почалося не з лютого, а з липня 1917 р. Т. Гехтман повторює цю думку декілька разів. Ґадаючи, що коли виґадку повторити декілька разів, вона перетвориться в правду, або, очевидячки, маючи надію, що все ж якийсь слід залишиться.

> „Коли ж за схемою т. Рубача почалося переростання буржуазно-демократичної революції *на соціялістичну?— запитує т. Гехтман і відповідає*:
>
> „В ряді місць статті Рубача ми подибуємо вказівку на те, що переростання почалося „задовго до Жовтня“. Доводиться вгадувати, до якого ж місяця зачисляє т. Рубач початок пере-

ростання. Проте *одне безперечно* із усього наведеного вище: *переростання почалося, за схемою т. Рубача, в усякім разі не зразу після лютого.*

„... *у Рубача „задовго до Жовтня означає приміром з липня місяця*“ (ст. Гехтмана стор. 203-204) (курсив наш — *М.Р.*).

Цю ж думку, що переростання у мене починається з липня, т. Гехтман повторює ще декілька разів. В моїй статті нема жодного місця, де було б зазначено, що переростання починалось з липня 1917 р., але є декілька прямих вказівок, що переростання почалось безпосередньо з лютого, в основному розгорнулось у квітні.[1]

А проте т. Гехтман твердить інще. Щоб викрити цю чергову фальсифікацію, доводиться знову звернуться до фактів.

Шостий розділ нашої статті, що зветься „Переростання буржуазно-демократичної революції 1917 р. в соціялістичну та питання про ради“ починається таким вступом:

„Лютнева революція була буржуазна, або буржуазно-демократична. Жовтнева революція була соціялістична, або пролетарська. *Відтинок часу між лютим та Жовтнем був період переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну*“.

Як видко з цього — ясно написано, т. Гехтман! „Між *лютим* та Жовтнем“, а не між *липнем* та жовтнем, як Ви мені підсовуєте.

В першому розділі нашої статті (стор. 8-30), що спеціяльно присвячена критиці теорії національної революції 1917 р., є спеціяльна частина під назвою: „Чому у Яворського немає переростання революції 1917 р. в соціялістичну“. І ось там, на стор. 26 ми писали:

„Він (Яворський) не розуміє, що революція 1917 р. є перша революція, породжена *імперіялістичною* війною, що ця революція є початок світової революції. Коли б ото Яворський у викладі, аналізі революції 1917 р. підходив до справи з погляду пролетарської революції, тоді б він за стрижень узяв би робітничий рух, ради робітничих, салдатських депутатів, більшовицьку партію, як організатора та вождя революції, зв'язок робітників з селянською біднотою... Яворський розглядає революцію 1917 р. аж до Жовтня, як революцію буржуазну, а на Україні національно-буржуазну. Проблеми

[1] Бо в квітні після приїзду Леніна й ухвали його „Квітневих тез“ широко почали маси підготову до соціялістичної революції. „... 1917 року, — писав Ленін, — *з квітня місяця задовго перед жовтневою революцією* перед тим, як ми захопили владу, ми говорили й пояснювали народові: спинитися на цьому революція тепер не зможе... (том XV, стор. 508).

переростання буржуазної революції в соціялістичну, що почалося в основному з квітня, у боротьбі за мир з перших днів лютого, Яворський не розуміє“.

Теж начебто не з липня, т. Гехтман!

В статті я спеціяльно вказував, якими лініями йшло переростання. Я писав:

„соціялістичний зміст революції ми мали задовго до Жовтневої революції (боротьба за мир, за ліквідацію імперіялістичної війни), боротьба рад за владу, часткові переростання рад у тому чи іншому місці в органи влади, втручання в управління промисловістю, контроль над виробництвом, що переростав у захоплення підприємств. Ось чому надзвичайно важливо прослідкувати ролю та значення рад, їх поступового перетворення більщою чи меншою мірою в органи державної влади, для розуміння ходу переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну. *Боротьба за мир почалася особливо в масах безпосередньо з самого початку лютневої революції*“.

Формулювання про те, що переростання почалося в лютому з боротьби за мир, а з квітня в основному, не чітке й незадовільне тому, що переростання з лютого почалось не тільки з питання миру (проблема миру була безперечно одною з вирішальних), а й з інших питань[1], цебто після лютого вся революція в цілому почала переростати на соціялістичну. А *квітень* у процесі переростання був, безперечно, один з переламних етапів. Стратегічне гасло — спілка пролетаріяту з найбіднішим селянством „проводилося з квітня 1917 р. до Жовтня 1917 року“. (*Сталін.* „Основи Ленінізму“, стор. 410).

Я спеціяльно в цих розділах статті підкреслював, що в перші дні революції влада фактично належала радам, що навіть пізніше, коли Ленінградська рада робітничих та салдатських депутатів передала владу Тимчасовому урядові й утворилося двовладдя, навіть тоді в низці провінціяльних рад фактично влада належала радам. Я підкреслював, що цей період двовладдя є період переростання. Я писав з цього приводу:

„багато товаришів не розуміють, що одновладдя рад того періоду (цебто з лютого по липень) це не є соціялі-

[1] Ще 1927 р. в нашій роботі „Аграрна революція 1917 р. на Україні“ в окремому розділі, присвяченому проблемі переростання аграрної революції, я писав: „процесс перерастания революции особенно резко выявляется на Украине, где классовые противоречия внутри крестьянства начали проявляться заметно с самого начала аграрной революции (март, апрель 1917 г.), получив свое значительное развитие в июле, августе, сентябре 1917 г.“ („Л. Р.“, 1927 г. № 5-6, стор. 12).

стична революція, що не можна плутати владу рад, більшість в яких належить меншовикам та есерам, та влади рад, в яких більшість належить більшовикам.

Перше — це ще переростання буржуазно - демократичної революції в соціялістичну.

Друге — це вже в основному початок соціялістичного етапу (стор. 82).

Чи має право т. Гехтман твердити, що переростання „за схемою т. Рубача“ починається приміром з липня?

Однак, на підставі чого, все ж таки, т. Гехтман твердить, що переростання за схемою моєї статті починається з липня? Т. Гехтман бере таку цитату з моєї статті:

„Отже весь процес розвитку революції 1917 р. від лютого до Жовтня умовно *з погляду переростання* можна розподілити на три періоди: перший — від лютого до 4 - го липня, коли ще переважав буржуазно - демократичний зміст; другий — від четвертого липня до 31 - го серпня, до корніловщини, це переходовий етап і третій період — від 1 - го вересня до 25 жовтня — період безпосередньої підготови пролетарської революції, коли вже виявилася перевага соціялістичного змісту над буржуазно - демократичною революцією“.

Ми вже давно, ще в листі, надрукованому в № 1 - 2 „Літопису Революції“ за 1931 р. відзначили, що такий розподіл переростання на три періоди — помилковий. Але чи дає навіть ця цитата підстави для Гехтманівського твердження, що „за схемою т. Рубача“ переростання починається тільки з липня? Бо ж у статті з погляду *переростання* розглядається весь період від лютого до Жовтня. Там помилково зазначено, що до липня була *перевага* буржуазно - демократичного змісту. Але це ще ні в якому разі не визначає, що до липня не було переростання. Тов. Гехтман сам примушений констатувати, що за цією цитатою виходить, що „до липневих днів триває буржуазно - демократична революція з *деяким*, надто обмеженим, *обсягом і соціялістичних завдань*“. Про „надто обмежений обсяг“ соціялістичних завдань до липня це трактовка самого Гехтмана, але наявність соціялістичних завдань до липня, навіть за цією цитатою, примушений визнати сам Гехтман.

На стор. 78 просто сказано:

„в лютому і зразу після лютневої революції буржуазно-демократичний зміст революції переважав і *ми можемо говорити про переростання буржуазно - демократичного змісту революції* 1917 р. (стор. 78).

Отже, навіть помилкове відзначення переваги буржуазно-демократичного змісту за схемою статті не виключало переростання.[1]

Підсумовуючи всі наведені матеріяли про це питання, ми можемо констатувати, що т. Гехтман не має підстав для твердження, що в статті, яку він критикує, переростання починається не з лютого, а з липня. Для чого це потрібно т. Гехтману? Ларець відмикається просто: треба довести, що т. Рубач у статті дав каменівську схему революції 1917 року.

Каменєв якраз і заперечував неявність переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну не тільки до липня 1917 р., але на протязі всієї революції 1917 р. до Жовтневої революції включно. Ось чому т. Гехтману потрібно, бодай шляхом брутального перекручення, якось показати, що в статті т. Рубача заперечується наявність переростання „приміром до липня". Кому потрібна така критика?

VI. Чи можна вважати лютневу революцію 1917 року за буржуазно-демократичну?

Тов. Гехтман доходить геркулесових стовпів, виступаючи проти характеристики лютневої революції, як буржуазно-демократичної. Він висуває чергове обвинувачення.

> „На стор. 18 т. Рубач наводить таке місце статті Яворського: „Про мої помилки концепції з історії України": „Я помилково визначив ролю української буржуазії в цій революції (1917 р.). Визначаючи бо правильно, цю революцію, як буржуазну, я помилився, переоцінюючи ролю української буржуазії, зробивши її рушійною силою буржуазно-демократичної революції на Україні".
>
> Даремна праця шукати у т. Рубача заперечень проти цієї оцінки революції, як буржуазно-демократичної, — зауважує т. Гехтман,— Рубач бо сам стоїть на тій же позиції і тому обмежується лише таким зауваженням: „Яворський

---

[1] Ще в травні 1929 року в дискусії з Яворським ми вказували, що зразу після лютого почався процес підготови соціялістичної революції. Ми писали: „Питання про переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну, про те, що було основним у цьому загальному процесі, є однаково важливе й для Росії й для України. Ленін ще зазначав, що „Государственная власть в России перешла в руки нового класса, а именно в руки буржуазии и обуржуазившихся помещиков, поскольку буржуазно-демократическая революция закончилась" і *далі починається в основному процес підготови соціялістичної революції.*

Отже, хто говорить, що нібито весною та влітку 1917 р. на Україні відбувалася лише буржуазно-демократична революція, а не переростання в соціялістичну, той неправильно, не по-більшовицькому оцінює питання". („Літ. Рев." № 5. 1930, стор. 321-322).

визначає тільки те, що висунув українську буржуазію рушійною силою, тоді як він її висунув гегемоном революції.“ (ст. т. Гехтмана стор., 199).

Цитату статті з Яворського навів я в скороченому вигляді. Тов. Гехтман скоротив цитату з Яворського й за своєю методою „лояльного“ цитування вставив вдужках, нічим це не зазначивши, від себе „(1917“), щоб справити враження в читача, що в Яворського мова йде не про лютневу революцію, а про революцію 1917 р. взагалі.

Але тут він набрав собі клопоту. Яворський у даному разі пише про лютневу революцію. Цей абзац його статті починається так:

> „аналогічна тенденція визначити лютневу революцію 1917 р. також як буржуазно-демократичну, а не соціялістичну, як це вийшло у Покровського, стала причиною, що я помилково визначив ролю української буржуазії в цілому в цій революції“.

Заперечувати Яворському в тому, що лютнева революція була буржуазно-демократична, ніяк не можна було, не становлячись на троцькістську позицію. Щодо зауваження т. Гехтмана, що т. Рубач „мовчазно погоджується з іґноруванням переростання, вносячи лише „поправочку“ до схеми націонал-демократів, підміняючи національне питання на аґрарне, то читачеві досить переглянути частину статті під назвою: Чому у Яворського немає переростання революції 1917 р. в соціялістичну“ (стор. 25-27), щоб упевнитись у „ґрунтовності“ тиради т. Гехтмана.

VII. Чи закінчилася в лютому 1917 р. селянська буржуазно-демократична революція?

Раніш як перейти до аналізи цього питання ми повинні відкинути декілька разів повторені т. Гехтманом твердження, що начебто я вважаю, „що після лютого відбувся перехід не від буржуазно-демократичної революції до соціялістичної, а лише від буржуазної революції звичайного типу до революції буржуазно-селянської“ (Гехтман, стор. 202).

В іншому місці з цього приводу т. Гехтман пише так:

> „нам здається . . . . , що Рубач просто наклепав на Леніна, запевняючи, ніби Ленін, говорячи про закінченість буржуазної революції, мав на увазі перехід від революції звичайного типу до революції буржуазно-селянської, що після лютого буцім то тільки починалася“ (стор. 202.)

Ніде в статті я не висловлював думки, що після лютого закінчення звичайної буржуазної революції означало *не початок*

переростання, а перехід від буржуазної революції звичайного типу до революції буржуазно-селянського типу. Це є прояв багатої фантазії т. Гехтмана. Недозволенна брутальна вигадка є твердження т. Гехтмана, що я приписував цю думку т. Леніну.

Моє твердження, що зразу після лютого закінчилася буржуазна революція звичайного типу й не завершена, не закінчилась ще буржуазно-демократична революція селянського, типу ні в якому разі не визначає, що після лютого не почалося переростання буржуазної революції в соціялістичну. Це переростання почалося до закінчення чи завершення селянської революції, тому процес переростання злився з процесом завершення. Пролетарська революція проти буржуазії злилася з незакінченою в лютому селянською революцією. Буржуазно-демократичні завдання цієї революції розв'язувала пролетарська революція, що наростала, готувалась після лютого

Т. Гехтман вважає за помилкове твердження, що в лютому закінчилась „звичайна" буржуазна революція, оскільки влада перейшла до буржуазії.

> „Ленін, зазначаючи, що буржуазна революція закінчена,— цитує мою статтю т. Гехтман,— мав на увазі революцію звичайного типу ... Звичайна буржуазна революція передавала владу буржуазії, але Ленін завжди розрізняв буржуазну революцію звичайного типу від селянської революції, як одного з видів буржуазної революції" (стор. 81.)

Навівши цю цитату, експансивний тов. Гехтман розійшовся страшною тирадою: „важко уявити собі більше знущання з Леніна, ніж те, що до його вдається т. Рубач в даному разі". Але т. Гехтман, наводячи цитату з моєї статті, там, де поставив три крапки, чомусь викреслив таке твердження Леніна в середині цієї цитати: „действительность показывает нам и переход власти к буржуазии („законченная" буржуазно-демократическая революция обычного типа)..."

Отже, сам Ленін пише такі жахливі речі, що закінчена була революція *звичайного* типу. Може т. Гехтман замість того, щоб викреслювати цю думку Леніна, краще пояснив би, чому це Ленін пише про закінченість буржуазної революції *звичайного* типу? Чи може це „випадково" невзначай підкотилося це слово у Леніна?[1]

Тов. Гехтман намагається довести, що я взагалі заперечую будь-яке закінчення буржуазно-демократичної революції. Але це абсолютно не відповідає дійсності.

---

[1] В тезах „Завдання пролетаріяту в нашій революції" Ленін знову вживає термін „звичайна" (том XX, стор. 114)

На стор. 80 ми писали: „Ленін вважав, що буржуазна революція звичайного, а не селянського типу закінчилася зразу після лютого“ і далі ми навели там чотири цитати з Леніна, що спеціяльно присвячені питанню про закінченість буржуазної революції в лютому 1917 р. (їх є у Леніна шість).

При аналізі цих цитат звертає на себе увагу особливість цих формулювань. Ленін пише в них не так, що буржуазно-демократична революція закінчена й крапка. Ні. Ленін констатує, що буржуазна революція закінчена, *поскільки* влада перейшла до буржуазії. Ось найбільш типове формулювання Леніна, що ми його наводимо з найвідповідальнішого документа („Завдання пролетаріяту в нашій революції“): „Державна влада в Росії перейшла до рук нової кляси, а саме буржуазії й збуржуазілих поміщиків. В цій мірі буржуазно-демократичну революцію закінчено“. Слово „в цій мірі“ („постолько“) Ленін підкреслив. І зовсім не випадково. Воно показує в *якій мірі*, в *чому* справді закінчилася буржуазно-демократична революція.

Нема (писаних рукою Леніна, або ним особисто перевіреного запису його промов) жодного формулювання, де Ленін зазначив би, що буржуазно-демократична революція в лютневі дні закінчена цілковито, завершена взагалі, а не в тій мірі, *поскільки* влада опинилась в руках буржуазії.

Для доказу, що в лютому закінчилась буржуазно-демократична революція не тільки звичайного типу, але й селянська, т. Гехтман починає „пужать“ нас каменівщиною.

Які Ви насмілюєтесь твердити, що в лютому закінчилася тільки звичайна буржуазна революція?

Ви забули „що Каменєв 1917 р. проти Леніна висував той арґумент, що „буржуазно-демократична революція не закінчена, що аґрарна революція — теж буржуазна революція — не лише не закінчена, але, навпаки, ще не почалася“? (ст. т. Гехтмана стор. 12). Але т. Гехтман забуває „маленьку“ дрібницю. Ленін, відповідаючи Каменєву на цей його довід, зовсім не твердив протилежне, що селянська аґрарна революція закінчилась. Каменєву Ленін зовсім не відповідав „за Гехтманом“, приміром: „ні, т. Каменєв, аґрарна селянська революція закінчена“.

Ленін відповідає Каменєву інакше:

> „Тут дві великі помилки.
>
> Перша. Питання про „закінченість“ буржуазно-демократичної революції *поставлено* хибно. Цьому питанню надано тої абстрактної, однобарвної, якщо можна так висловитися, постановки, що не відповідає об'єктивній дійсності. Хто ставить *так* питання, хто питає *тепер*: „чи закінчена буржуазно-демократична революція“ *та й тільки*, — той позбавляє себе можливости зрозуміти надзвичайно

складну, принаймні „двобарвну“ дійсність. Це в теорії. А на практиці — той безпорадно здає себе *дрібнобуржуазній революційності*“.

(Чи не гадаєте Ви, т. Гехтман, що *Ваш* погляд про закінченість буржуазної революції в лютому скочується до цієї „дрібнобуржуазної революційности?“).

Ленін чомусь вважав за потрібне в цій самій статті, де він дискутує з Каменєвим, заявити, що він проти того, щоб „перескочити“ через незакінчену революцію буржуазно-демократичного характеру“ (том XX, стор, 104).

Тут Ленін пише не тільки про незавершені буржуазно-демократичні *завдання*, але про незавершену *революцію* буржуазно-демократичного характеру.

Суть розходжень Леніна з Каменєвим не в цьому.

„Помилка т. Каменєва в тім, що він і в 1917 р. дивиться тільки на *минувшину* революційно-демократичної диктатури пролетаріяту й селянства. А для неї *надалі* вже почалася *будучина*, бо інтереси й політика найманого робітника і хозяйчука *надалі* вже розійшлися, до того ж у такому найважливішому питанні, як „оборонство“, як ставлення до імперіялістичної війни. (*Ленін*, т. XX, стор. 105).

Основа розходжень Леніна і Каменєва в квітні в цьому питанні 1917 р., на нашу думку, полягає в тому, що Ленін вважав, що незакінчену, „незавершену, невижиту ще селянського руху революцію буржуазно-демократичного характеру“ закінчував, завершував *не новий етап буржуазно-демократичної революції*, а пролетарська революція, яка почала назрівати після Лютого, тому селянська буржуазно-демократична революція за Леніним *злилася* з пролетарською, перестала бути самостійною, стала підлеглою до пролетарської. Для Леніна суть помилки Каменєва зовсім не в тому, що він вважав буржуазно-демократичну селянську революцію в лютому незакінчену, а в тому, що Каменєв, вважав, що цю незакінчену селянську революцію буде закінчувати „чиста“ демократична диктатура пролетаріяту та селянства, що Каменєв не забачив майбутнього демократичної диктатури, яке вже почалося, цебто переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну, що Каменєв заперечував закінчення навіть *звичайної* буржуазної революції.

Каменєв своє заперечення проти ленінського твердження, що „буржуазна революція закінчена в Росії, поскільки влада опинилась у руках буржуазії“, безпосередньо пов'язував з запереченням наявности переростання революції 1917 р. в соціялілістичну:

„Можно уявити справу так, — говорив Каменєв на квітневій конференції, — що буржуазно-демократична революція

закінчилася.... і все перебуває в розтопленому революційному стані, виходить революція триває, — то ми повинні ясно і певно сказати, що імперіялістична обстанова зробила те, що буржуазно-демократична революція переходить в соціялістичну і що ми присутні при цьому перетворенні буржуазно-демократичної революції в соціялістичну. Тоді звичайно наша тактика матиме один напрям".

Каменєв не згоджується з такою постановою:

„Але я гадаю, що ми надто переоцінюємо все, що сталося в Росії, я гадаю, що трудноші ще не виявилися, і в цьому розумінні революція ще не закінчилася, тому що вся маса поміщицьких земель ще перебуває в руках поміщиків... Було б найбільшою помилкою робити із цього передчасний висновок, що вона наближається до соціялістичної. [1]

Каменєв підкреслював, що „передчасно ще говорити, що буржуазна демократія вичерпала себе". Каменєв вважав, що з меншовиками та есерами доведеться ще дуже довго разом працювати: „друге завдання полягає в тому, щоб працювати з бльоком, підтримувати його, щоб будувати нашу тактику, розраховуючи на те, що ми не розіб'ємо цього бльока."

Каменєв вважав, що буржуазно-демократична революція розвиватиметься без переростання в соціялістичну ще багато років: „... має бути більше чи менше тривалий період вживання масами свого „довірливо несвідомого ставлення до уряду капіталістів" (зауважмо в дужках, — продовжує Каменєв, — що в інших країнах цей період триває вже десятиріччями і до сьогодні ще не скінчився поваленням буржуазного уряду").[2]

Отже тут жодного сумніву нема, що за Каменєвим 1917 р. про переростання в соціялістичну революцію говорити не доводиться.

Звідси видко, що і Жовтнева революція для Каменєва є революція буржуазно-демократична.[3]

Тов. Конст. Попов, який спеціяльно вивчав проблему переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну,

[1] „Петроградская общегородская Всероссийская конференция РСДРП большевиков", (з виступу т. Каменєва, стор. 53).

[2] Каменєв „О тезисах Ленина", „Правда" № 30, 12/IV 1917 р.

[3] До речі треба сказати, що аргументація т. Гехтмана довести Каменівщину на підставі твердження, що селянська революція в лютому не закінчена, нічого не варта, поскільки питання про закінченість, завершеність буржуазно-демократичної революції не визначає характеру революції 1917 року. Всі завдання селянської буржуазно-демократичної революції не були завершені не тільки в лютому, а навіть і в жовтні. Але це ні на одну хвилину не порушує характеру Жовтневої революції, як пролетарської, соціялістичної.

в статті, що її було надруковано 1929 р, в центральному теоретичному органі нашої партії „Більшовик“, писав про „закінченість“ буржуазно - демократичної революції в лютому так: „в лютому, як говорив Ленін в „Письмах о тактике“ (том XIV, ч. I, стор. 28 і 33) була „закінчена“ буржуазно - демократична революція „звичайного типу“, цебто революція, що передавала владу в руки буржуазії, але це зовсім не визначає, що „закінчена“, завершена була та буржуазно - демократична революція селянського типу, яку мислив Ленін у Росії і завершення якої було ще все попереду“.[1]

Як видко, коли послухати Гехтмана, то „знущання“ над Леніним зайшло аж на сторінки Ц. О. „Більшовика“.

Твердження про те, що в лютому була закінчена буржуазно-демократична революція, в тому числі і селянська, в цілому фактично відкидає проблему завершення буржуазно-демократичної революції.

Таке твердження є фактична капітуляція перед троцькізмом.

За Гехтманом переростання фактично може початися лише після закінчення буржуазно - демократичної революції в цілому, а не після закінчення тільки звичайної. Інакше зовсім не зрозуміло, чому він заперечує проти твердження, що селянська революція в лютому ще не закінчилась.

Тов. Гехтман пише: „А він (т. Рубач) не згоден з ленінською думкою про те, що 1917 р. переходом влади до рук буржуазії буржуазна революція закінчилася“.

Ні, т. Гехтмане! Я згоден з цією ленінською засадою. Однак, я не згоден з *троцькістським* тлумаченням цієї думки Ленінової, що його Ви фактично обстоюєте, пробуючи довести, що в лютому закінчилася буржуазно - демократична революція „взагалі“ цілком, а не в тій мірі, в якій влада перейшла до рук буржуазії.

Хіба можна заперечувати наявність буржуазно - демократичного змісту в єдиному процесі революції 1917 р.? Чим же була, наприклад, до Жовтня 1917 р. боротьба селянства „в цілому“ проти поміщиків? Хіба не процесом завершення буржуазно-демократичної революції? Напередодні Жовтня, коли в Тамбовській губ. виникло селянське повстання, Ленін писав „найбільший факт сучасного життя в Росії є селянське повстання“. Він вважав „селянське повстання за подію загально - національного політичного значення“.

Ленін 1921 р., оцінюючи соціяльний характер першого етапу жовтневої революції від 25 жовтня до 5 січня, до розгону учре-

---

[1] „Большевик“ 1929 р. № 1, стор. 77. К. Попов. „Об исторических условиях перерастания буржуазно - демократической революции в социалистическую“.

ділки, писав: „чи була тоді революція буржуазною? Звичайно, так, в тій мірі, в якій закінченою справою нашою було довершення буржуазно-демократичної революції, в якій ще не було клясової боротьби серед селянства“.

Отже Ленін не боявся знаходити елементи буржуазної революції навіть після Жовтня, навіть після перемоги пролетарської соціялістичної революції, а „радикальний“, „лівий“ т. Гехтман не хоче бачити наявність процесу завершення буржуазно-демократичної революції, як підлеглої складової частини єдиного процесу революції 1917 р. до Жовтня процесові підготови пролетарської революції.

До перемоги пролетарської революції навіть для доби після лютого, коли, буцім то, клясова боротьба в селянстві була значно менша, ніж після Жовтня, ступінь підготови пролетаріяту до соціялістичного перевороту був ще недостатній, коли значна частина робітничої кляси, не кажучи про солдатські маси, довіряли ще меншовикам та есерам, коли ступінь підготови пролетаріяту до об'єднання з селянською біднотою був значно слабіший, ніж після Жовтня, коли завдання буржуазно-демократичної революції були далеко ще не завершені.

Тов. Гехтман, заперечуючи проти мого твердження, що буржуазно-демократична революція селянського типу в лютому не закінчилась, сам суперечить собі, коли відзначає в своїй статті, що буржуазно-демократичні завдання ще не були завершені.

Коли б т. Гехтман сказав, що в лютому закінчилась селянська революція, як самостійний процес, що після лютого селянської революції, як *окремої* революції, не існувало, він був би цілковито прав. Але коли він доводить, що в лютому селянська революція теж закінчена,— він помиляється.

В лютому селянська революція кінчалася, як *самостійна окрема* революція. Вона закінчувалася, залишивши незавершені завдання буржуазно-демократичної революції, завершувалася, злившись з пролетарською революцією. Вона закінчена була, завершена була 1918 року, а остаточно на Україні аж 1919-20 р.р.

„Завершення буржуазної революції не є окремий акт,— пише т. Сталін. — Надалі воно затяглося на цілий період, захоплюючи не тільки шматочки 1918 р..., але й шматочки 1919 р. (Надволжжя, Урал) і 1919-20 р.р. (Україна). Я маю на увазі наступ Колчака й Денікіна, коли перед селянством в цілому виникла небезпека в розумінні відновлення поміщицької влади та коли воно, саме як ц і л е, примушено було згуртуватися навколо радянської влади, щоб забезпечити завершення буржуазної революції та забезпечити собі плоди цієї революції. Цю складність і різноманітність процесів живого життя, це „чударнацьке“ переплітання безпосередньо-соціялістичних завдань диктатури з завданням завершення

буржуазної революції слід мати завжди перед очима...“ (*Сталін* Й. В. „Питання ленінізму“, стор. 409-410).

Троцькістські помилки т. П'ятакова і деяких інших „лівих“ комуністів на Україні протягом 1917-1920 р. р. полягали якраз у ігноруванні завдань завершення буржуазної революції.

VIII. Про головну ознаку переростання. В чому т. Гехтман не розуміє суті переростання? Чому не можна змішувати стратегічне гасло та переростання

1918 р. Ленін, аналізуючи питання про переростання, взаємини буржуазно-демократичної революції та соціялістичної, писав:

„пробувати поставити штучну китайську стіну між тою і тою, відокремити їх одну від одної чимсь іншим, крім ступня підготови пролетаріята та ступня об'єднання його з селянською біднотою,—є найбільше перекручування марксизму, спотворення його; заміна на лібералізм.[1]

Даремно шукати в статті т. Гехтмана хоч натяк на цю вирішальну вказівку Леніна. Ленін, попереджуючи проти відокремлення однієї революції від другої китайським муром, підкреслюючи, що одна революція переростає в другу („перша переростає в другу, друга мимохідь вирішує питання першої. Друга закріпляє справу першої“—Ленін, т. XVIII, стор. 366), водночас вказує, який фактор відокремлює одну від другої та визначає переростання. А т. Гехтман фактично для після лютневого періоду цілковито знімає це останнє питання, для нього воно не існує.

Найбільш яскраво нерозуміння суті переростання т. Гехтмана виявляє в такому твердженні:

„Що ближче до Жовтня,—цитує т. Гехтман мою статтю,—то соціялістичний зміст революції все більше і більше висувався на перший плян, ставав все більше і більше вирішальний у загальному перебігі революції“ (стор. 78).

Тов. Гехтман на це відповідає:

„Насправді соціялістичні завдання революції (перехід влади до рук пролетаріяту та біднішого селянства) від самого початку стояли у центрі уваги, висувалися на перше місце“.

---

[1] Ленін, том XV, стор. 508-509.

Ту ж думку, що ступінь підготови пролетаріяту є вирішальний чинник, який визначає перехід буржуазно-демократичної революції до соціялістичної, Ленін чітко зазначив ще 1905 р.: „Від революції демократичної ми відразу ж почнемо переходити і якраз у міру нашої сили, сили організованого і свідомого пролетаріяту, почнемо переходити до соціялістичної революції. Ми обстоюємо безперервну революцію“.

Я згоджуюсь з т. Гехтманом, що це моє формулювання не повне (бо не відзначено наявности перериків, стрибків у процесі зростання питомої ваги соціялістичного змісту), не охоплює всієї діялектичної дійсности, алеж справа йде про соціялістичний зміст, а не тільки про завдання, які повинні ще реалізуватися. Невже ж т. Гехтман буде заперечувати, що соціялістичний зміст революції в процесі її розвитку виростав, що його питома вага ставала все більше і більше?

Тут т. Гехтман плутає дві речі. Я пишу соціялістичний *зміст* революції „все більше і більше висувався на перший плян“, а т. Гехтман відповідає: ні, „соціялістичні *завдання* революції... від самого початку стояли в центрі уваги“. Але треба ж розуміти, що термін „соціялістичний зміст“ це не тільки „соціялістичні завдання“, алеж і ступінь реалізації здійснення в конкретному історичному житті цих соціялістичних завдань (перехід влади до рук пролетаріяту). Не можна відкинути питання про *процес здійснення* соціялістичних завдань. Мало щоб те чи інше завдання „об'єктивно“ стало доконечним, а потрібно, щоб цю доконечність усвідомили маси, кляси, що повинні боротися за здійснення завдань соціялістичної революції. Коли відкинути цей процес реалізації, цебто розвиток ступня підготови пролетаріяту до соціялістичної революції, то цим самим фактично відкидається процес переростання.

Та дозволено буде запитати глибокого „діялектика“ т. Гехтмана, в чому ж конкретно виявлялось переростання, коли між соціялістичними завданнями, що „з самого початку стояли в центрі уваги, висовувалися на перше місце“, та їх реалізацією нема діялектичного процесу розвитку. За т. Гехтманом невідомо у кого ці завдання стояли в центрі уваги і хто їх висував на перше місце.

Чи стосується це твердження у т. Гехтмана керівного ядра авангарду робітничої кляси, партії більшовиків,[1] чи всієї партії, чи робітників кляси в цілому, чи салдатських мас, та селянських мас? За Гехтманом не добереш. За його „діялектикою“ революція містично робиться, сама собою, а не масами, не клясами. В центрі уваги на першому місці це питання про владу стояло і напередодні Жовтня. А коли воно стояло *однаково* і в березні, чи в квітні, то чому за т. Гехтманом пролетарська революція перемогла не в березні, а тільки в Жовтні?

Отже, суть переростання як процесу *реалізації* здійснення стратегічного гасла тов. Гехтман фактично заперечує, ігноруючи цим основну вказівку Леніна, що процес переростання визначається ступінню підготови пролетаріяту, ступінню об'єднання його з сільською біднотою.

Ленін вважав цей фактор за вирішальний, що ставить певною мірою межу між буржуазно-демократичною революцією й соціялі-

стичною в процесі переростання першої в другу. Революцію роблять кляси і розвиток революції залежить від ступня підготови революційних кляс. Коли тов. Гехтман підкреслює, що соціялістичні завдання революції (перехід влади до рук пролетаріяту та біднішого селянства) від самого початку стояли в центрі уваги, висувалися на перше місце, не зазначаючи процесу *реалізації* соціялістичних завдань, цим самим т. Гехтман *перестрибує* через процес переростання, змішуючи кінцевий момент переростання з початковим.

Тов. Сталін в дискусії з Троцьким писав: „отже виходить, що у більшовиків уже в березні 1917 р. була готова політична армія з робітників і селян... На ділі в більшовиків не було та й не могло бути в березні 1917 р. готової політичної армії. Більшовики лише утворювали таку армію (і утворили її нарешті перед Жовтнем 1917 р.) в процесі боротьби і сутичок кляс з квітня до жовтня 1917 р. ...утворювали... свою армію в процесі сутичок кляс у міру того, як самі маси переконуються на власному досвіді в правильності гасел партії, в правильності її політики (*Сталін*, „Питання Ленінізму“, стор. 123).

А в іншому місці т. Сталін з цього приводу пише: „Партія відірвалася б від робітничої кляси, а робітнича кляса позбавилася б впливу в широких масах селян і салдат, коли б пролетаріят пішов за лівими комуністами, які закликали до повстання в квітні 1917 року, коли меншовики й есери не встигли виявити себе, як прихильників війни і імперіялізму, коли б маси ще не встигли на власному досвіді перевірити брехливість меншовицько-есерівських промов про мир, про землю, про волю. Без досвіду мас, коли б за періоду керенщини меншовиків і есерів не було б ізольовано, і диктатура пролетаріяту була б неможлива“ (стор. 95).

Чи має це відношення до питання про темп, розвиток переростання, питання про ступінь підготови пролетаріяту? Чи потрібна аналіза окремих етапів, періодів розвитку переростання, тобто історії 8 місяців революції 1917 р. (від лютого до жовтня), що рівні десятиріччям мирного розвитку? Чи можна іґнорувати, що співвідношення, розставлення клясових сил було *не однакове* на різних ступнях переростання від лютого до Жовтня?

Не можна ж забувати, що період від лютого до 25 жовтня це не 8 місяців звичайного соціяльно-політичного розвитку, а це 8 місяців Великої революції. „Період від Лютневої революції до Жовтневої революції, — писав Сталін, — період цей порівняно недовгий, лише 8 місяців, — але ці 8 місяців, з погляду політичної освіти і революційного виховання мас, можна не вагаючись порівняти з цілими десятиріччями звичайного конституційного розвитку“ („Питання ленінізму“, стор. 78). „Це були 8 місяців

найглибшої революційної кризи, коли війна й руїна підганяли революцію максимально прискорюючи її біг“ (*Сталін*, там саме, стор. 135).

Ось чому, між іншим, потрібна докладна аналіза не тільки всього етапу від лютого до Жовтня, як єдиного стратегічного етапу, але й аналіза окремих його періодів.

З погляду *ступня* підготови пролетаріяту процес переростання розподіляється на декілька періодів: Ленін, докладно пояснюючи, чому більшовики не могли взяти влади в липневі дні, дав вичерпну аналізу ступня підготови до соціялістичного перевороту в період двовладдя від лютого до липня, в період мирного розвитку революції:

„1. Не було ще з нами кляси, що була аванґардом революції. Не було ще більшости у нас серед робітників і салдат столиць. Тепер вона є в обох радах. Її створила *тільки* історія липня та серпня, досвід „розправи“ з більшовиками та досвід корніловщини.

2. Не було тоді всенароднього революційного піднесення. Тепер воно є після корніловщини. Провінція і здобуття влади радами в багатьох місцях доводить це.

3. Не було тоді *вагань* у серйозному загально-політичному масштабі, серед ворогів наших і серед половинчастої дрібної буржуазії.

4. Тому 3-4 липня повстання було б помилкою. Ми не утримали б влади ні фізично, ні політично.

Тепер (середина серпня — *М. Р.*) картина зовсім інша.

За нами більшість *кляси*, аванґарду революції, аванґарду народу, здатного захопити маси.

За нами *більшість* народу, відхід Чернова — наочна ознака того, що селянство від бльока есерів (і самих есерів) *землі не одерже*, в цьому суть загально-народнього характеру революції“ (*Ленін*, т. XXI, стор. 196).

„Було б помилкою, — пише в іншому місці т. Ленін, — якщо б 3-4 липня більшовики поставили собі завдання взяти владу, бо більшість не тільки народу, але й робітників не спробувала ще на ділі контрреволюційної політики генералів у армії, поміщиків на селі, капіталістів — у місті... Ні одна, ні центральна, ні місцева організації нашої партії не тільки не виставляли ні письмово, ні словесно гасла захопити владу 3-4 липня, але і не ставила навіть цього питання на обговорення“ (там саме, стор. 138).

Це до липня, а після корніловщини:

„В країні, — писав Ленін, — у вересні явно наростає нова революція, революція інших кляс (якщо рівняти до тих, що здійснили революцію проти царату).

... В даний момент важливо звернути найбільшу увагу на клясові відміни поміж старою та новою революцією. Тоді в першу революцію авангардом були робітники та салдати, тобто пролетаріят та передові шари селянства. Тепер пролетаріят і найбідніше селянство, тобто більшість народу стали в такі стосунки до буржуазії і до „союзного“ (а однаково і всесвітнього) імперіялізму, що „*захопити*“ за собою буржуазію *не можна*. Мало того верхи *дрібної* буржуазії і найзаможніші шари демократичної дрібної буржуазії явно проти нової революції...

Змінилися взаємовідносини кляс. В цьому суть. Це головне. В цьому і *тільки* в цьому наукова основа для того, щоб говорити про „ *нову* революцію“ (*Ленін*, т. XXI, стор. 215, 216).

Чи має безпосереднє відношення ця зміна співвідношення кляс до процесу переростання?

А ця зміна відбувалася в період після лютого до вересня. Чи треба вивчати окремі етапи цього процесу зміни співвідношення кляс, тобто по суті процесу переростання революції?

Тов. Гехтман плутає конкретний процес переростання з стратегічним *гаслом*. Стратегічне гасло залишається без змін з початку до кінця стратегічного етапу. Переростання ж є діялектичний *перехід*—процес розвитку від однієї революції в другу: буржуазно-демократичної в пролетарську (що перебуває в процесі визрівання), охоплює кінець першого етапу й початок другого. Цей період революції Ленін визначає як „смуга переходу від першого етапу революції до другого“.

„Характеристично,—пише т. Гехтман,—що умовний розподіл на три періоди тов. Рубач робить з погляду переростання, не розуміючи, що саме з цього погляду період лютий - Жовтень неподільний, що якраз з цього погляду це— один період... Вирішальним бо тут є... основна стратегічна лінія революції“...

„Головна стратегічна лінія революції протягом всього цього часу залишалася незмінна, змінювалося лише тактичні гасла й засоби боротьби...

Липневі дні Ленін справді оцінював як переламний момент революції... Липневі дні надто прискорили революціонізування масс, ізоляцію дрібнобуржуазної демократії (Правильно т. Гехтман! але це й є процес переростання — *М. Р.*) і тим самим стали важливішим етапом на шляху до створення безпосередньо революційної ситуації перед Жовтнем. З погляду ж головної стратегічної, а не тактичної лінії в революції, липневі дні жодної зміни не вносили“. (Стаття т. Гехтмана, стор. 204-207).

Для тов. Гехтмана переростання *це не процес здійснення* стратегічної лінії, а *сама* стратегічна лінія. Оскільки стратегічне гасло на протязі між лютим і жовтнем незмінне, то незмінний є й процес переростання. Іншого висновку тут зробити не можна. Тов. Гехтман прийшов до абсурду.

„Переростання“, що було *незмінне*.

З такою „діялектикою“ історію писати дуже легко, але таке трактування процесу переростання нічого спільного не має з ленінізмом.

Переростання діялектично охоплює революцію в цілому не тільки стратегію, але й тактику, що реалізує цю стратегію. Стратегія визначає *напрямок, мету* переростання, кінцеве завдання, що його треба реалізувати в *процесі* переростання.

Ось чому т. Гехтман своїм трактуванням цього питання перестрибує через процес переростання, цебто по суті об'єктивно ставиться в цьому питанні на троцькістську позицію.

В одному місці своєї статті т. Гехтман цілком правдиво зазначив, що: „Боротьба за здійснення диктатури пролетаріяту та біднішого селянства — *це й є безпосередній процес переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну*, безпосередній перехід до соціялістичної революції“. Але чим визначається розвиток, успіхи цієї боротьби? За Леніним—ступнем підготови пролетаріяту і ступінем об'єднання його з селянською біднотою. Ось чому помиляється тов. Гехтман, коли каже, що процес переростання неподільний, незмінний *також*, як і стратегічне гасло — бо це невірно. Стратегічне гасло є справді в основному незмінне в межах даного стратегічного етапу. А переростання є по суті процес реалізації стратегічного гасла й тому проходить низку періодів, етапів залежно від зміни співвідношення кляс.

В межах одного стратегічного етапу від лютого до 25 жовтня ми мали різне співвідношення кляс, відмінну ступінь підготови пролетаріяту до соціялістичної революції. Ось чому єдиний (з погляду стратегічного напрямку) процес переростання розподіляється на окремі періоди з погляду ступня підготови пролетаріяту, що визначає процес переростання.

Помилковий на стор. 89 є не факт розподілу процесу переростання на періоди, а конкретне формулювання цього розподілу, те, зокрема відзначення, що в першому періоді переважав буржуазно-демократичний зміст.

IX. Про два стратегічні етапи революції, про селянську бідноту, про невтралізацію середняка

„Підбиваючи підсумки своєї статті, — пише на стор. 206 тов. Гехтман, — і перелічуючи „головні риси націонал-демократичної схеми“, т. Рубач „потретє“ закидає представникам національно-демократичної схеми, що вони не бачать *двох етапів* революції (буржуазно-демократичного етапу й наступного післяліпневого

етапу безпосереднього переростання (стор. 97)“. Остання фраза в дужках належить самому т. Гехтману. Розподіл революції 1917 р. на два етапи — долипневий і післялипневий—це трактування самого Гехтмана, яке недозволенно перекручує той розподіл на два етапи, що його маємо на увазі на стор. 97 і про який докладно викладається на попередніх сторінках (92-96).

Я писав про два етапи, підкреслюючи, що справа йде про зміну стратегічних гасел: „Т. т., які відсовують переростання революції після Жовтня, не можуть органічно зрозуміти ленінової тези про два етапи революції. Не можуть, бо висування на перший план як вирішальної національної проблеми неминуче веде до нерозуміння, до змазування ролі та значення біднішого селянства, до нерозуміння величезного значення того факта, що ми готували Жовтневу революцію не під гаслом спілки робітничої кляси з усім селянством, а під гаслом спілки пролетаріяту з *біднішим* селянством“ (стор. 92).

Я спеціяльно цитував т. Сталіна, який вимагав „Визнати основну різницю між стратегічним гаслом першого етапу революції (буржуазно-демократична революція) та стратегічним гаслом другого етапу революції (пролетарської революції)... Інакше не можно було пояснити факт, що до *лютого* 1917 р. ми вели роботу під гаслом революційно-демократичної диктатури пролетаріяту та селянства, а після лютого 1917 р. це гасло змінили на гасло соціялістичної диктатури пролетаріяту та біднішого селянства“.

Я спеціяльно наводив цю цитату т. Сталіна, де зазначені хронологічні межі двох етапів до *лютого* й після *лютого* до Жовтня. А т. Гехтман підсовує мені для цього питання розподіл двох стратегічних етапів не з лютого, а з липня. Той помилковий розподіл процесу переростання на три періоди, що його дано на стор. 89, в зв'язку з питанням про Ради, не є розподіл розвитку революції 1917 р. на стратегічні два етапи, з погляду зміни основного *стратегічного* гасла. Яке ж право має т. Гехтман підсовувати мені цю *свою* інтерпретацію цього питання, як *мою* думку? На протязі всієї статті ми підкреслювали наявність другого стратегічного гасла диктатури пролетаріяту та біднішого селянства, ми визначали розгортання клясової боротьби серед селянства. В статті є окремий розділ під назвою „Про клясову боротьбу серед селянства та невтралізацію середняка“, а тов. Гехтман навчає нас, що не треба забувати про наявність цього другого стратегічного гасла.

„Партія більшовиків,— писав я,—протягом березня та квітня замінила гасло демократичної диктатури пролетаріяту та селянства на гасло диктатури пролетаріяту и біднішого селянства. Всеросійська квітнева конференція 1917 року остаточно підтвердила це“ (стор. 46).

„У Яворського в революції 1917 р. не видко незаможного селянства. Немає майже клясової боротьбі серед селянства . , . Другий етап революції під гаслом „Диктатура пролетаріяту та біднішого селянства“ у Яворського до жовтня майже не існує“ (стор. 26).

„В вітні Ленін висунув замість старого гасла революційно-демократичної диктатури пролетаріяту та селянства, що діяло в буржуазно-демократичній революції, *нове* стратегично гасло „Диктатура пролетаріяту та біднішого селянства“, цебто гасло дійсне для пролетарської соціялістичної революції“ (стор. 81).

На стор 81 я підкреслював, що це нове „стратегічне“ гасло, є „основним генеральним гаслом“. Я писав, що одно з *допоміжних* переходових гасел, які полегшували здійснення основного генерального, було „Влада Радам“, де більшість належала ще дрібнобуржуазному бльокові меншовиків та есерів.

Я підкреслював, що демократична диктатура пролетаріяту та селянства був можливий, а не обов'язковий етап. „Якщо одновладдя рад до липня навіть здійснилося б воно було б однаково короткотерміновим етапом до диктатури пролетаріяту та біднішого селянства, але ігнорувати цей можливий етап було б принципово невірно“ (стор. 87).

Тов. Гехтман був би прав, коли відзначив би, що правильний розподіл на *два* стратегічних етапи, що його дано в низці місць моєї статті, перебуває в суперечності, з наявністю в декількох місцях помилкового твердження про перевагу буржуазно-демократичного змісту до липня 1917 року. Але тов. Гехтман не тільки ігнорує, зовсім не відзначає наявність у статті правильного розподілу на *два* стратегічних етапи, але виклад цих правильних настановлень *перекручує*, намагаючись довести, що я не визнаю *двох* стратегічних етапів — до лютого і після лютого.

X. Про справжні помилки та про те, чи утворюють вони каменівську схему революції 1917 р.

Які ж справжні помилки є в моїй статті? Їх я вже зазначав в листі до „Літопису Революції“ № 1-2 1931 р..

Перша. Період переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну, від лютого до липня, цебто період двовладдя, я в окремих місцях назвав „буржуазно-демократичним етапом“ — це помилково.[1]

[1] Я тут не перелічую окремих нечітких, незадовільних формулювань. Одною з причин помилки про буржуазно-демократичний етап було неправильне трактування такої цитати Леніна:

„Революція охоплювала потім протягом листопада та грудня всю масу армії та селянства, виявляючись насамперед у скиненні та в перевиборах старих верхівних організацій ..., *які виявляли пережиту угодовницьку смугу революції, її буржуазний, а не пролетарський етап*“ (Ленін, том XV, стор. 51).

Друга. Помилкове також є моє твердження в статті, що в цьому періоді ще переважав буржуазно-демократичний зміст.

Третя. Помилковий, механістичний є розгляд процесу переростання з погляду співвідношення та переваги буржуазно-демократичного й соціялістичного змісту революції, завдяки чому невірно поставлено питання про переростання.

Після лютневої революції завдання незавершеної ще буржуазно-демократичної революції та завдання соціялістичної революції одночасно постали в процесі дальшого розвитку революції. Але домінантна, вирішальна роля, з самого початку належала завданням соціялістичної революції, яка розв'язувала „мимохідь" не завершені завдання буржуазно-демократичної революції. Тому помилкове є твердження про перевагу буржуазного змісту в революції до липня, незалежно від того, чи мають на увазі під буржуазно-демократичним та соціялістичним змістом об'єктивні завдання, що їх повинна була розв'язати революція, чи ступінь підготови пролетаріяту до пролетарської революції для їх здійснення. Революціонізування робітничої кляси, збільшення ступня його об'єднання з селянською біднотою після лютого штовхали вперед всю революцію в цілому, в якій в єдиному процесі злились і пролетарська революція, і незавершена буржуазно-селянська революція. Соціялістичні і буржуазні завдання в цьому единому процесі революції розв'язувались одночасно.

Коли ступінь підготови пролетаріяту був недостатній для соціялістичного перевороту, він був одночасно недостатній також і для дальшого завершення зявдань буржуазно-демократичної революції, тому що завдання першої і другої виконувала, реалізувала пролетарська революція. Правильно, що стратегічні гасла, висунуті в квітні, не зразу було реалізовано, але не реалізовано було і інші гасла, що відбивали завдання дальшого розвитку буржуазно-демократичної революції.

В зв'язку з цим, ясно, що помилкове є те конкретне формулювання розподілу на три періоди розвитку революції, що його дано в другому абзаці на 89 стор.,[1] бо для першого этапу зазначено перевагу буржуазно-демократичного змісту. Хоч цей розподіл, як це видко із контексту, дано в безпосередній залежності від зміни гасел, щодо рад.

Отже всі формулювання про перевагу буржуазно-демократичного змісту в революції після лютого до липня, чи про наявність ще буржуазно-демократичного етапу після лютого є безперечно помилкові.[2]

---

[1] Від лютого до липня, від 4 липня до 31 серпня і від корніловщини до 25 жовтня.

[2] В питанні про переростання буржуазно-демократичної революції на соціялістичну, особливо для доби двовладдя, в марксистській літературі існує велика плутанина.

Але водночас зазначаючи ці помилки, ніяк не можна погодитися з висновками, т. Гехтмана, що стаття реставрує каменівську схему на революцію 1917 р. Поперше, каменівська оцінка революції 1917 р. стосується не тільки доби між лютим й липнем, але всієї революції 1917 р., Жовтневої включно — моя оцінка дальшого розвитку революції після липня нічого спільного з каменівською не має. Але навіть для цієї доби між лютим та липнем в низці основних питань мої думки розходяться з каменівськими настановленнями для цієї доби двовладдя. Досить пригадати основні елементи каменівської схеми для того, щоб це було зрозуміло. Каменєв взагалі заперечував якою б то мірою, закінченість буржуазно-демократичної революції в лютому. Каменєв заперечував наявність переростання після лютого буржуазно-демократичної революції в соціялістичну. Він заперечував генеральне стратегічне гасло диктатури пролетаріяту та біднішого селянства, він вважав, що незакінчену селянську революцію, її завдання розв'язуватиме не пролетарська революція, а новий етап буржуазно-демократичної революції. Тов. Каменєв не згоджувався визнати, що ради робітничих депутатів після лютого вже утворили собою своєрідну демократичну диктатуру пролетаріяту й селянства, що вони є органи державної влади типу Паризької комуни. Він вважав, що повинен бути ще окремий новий етап буржуазно-демократичної революції, яка повинна бути „чистою диктатурою пролетаріяту й селянства".

Твори Леніна про революцію 1917 р. від лютого до жовтня (XIV том, I та II частини) вийшли 1921 року під назвою „Буржуазна революція 1917 р." Їх так перевидавано до 1927 р. в десятках, сотнях, тисячах примірників.

В статті т. Сомса, надрукованій в „Правді" — „Опортунізм в аграрному питанні і в теорії нашої революції" („Правда" 1930 р. № 198), де критикується теорію т. Кріцмана, революцію 1917 р. від лютого до жовтня визначено як буржуазну.

У великій праці, що спеціяльно присвячена питанню про переростання, К. Попова и К. Резвушкіна „О перерастании буржуазно-демократической революции в социалистическую", тов. Резвушкін вважає революцію 1917 р. до вересня за буржуазно-демократичний етап.

„Це гасло (збройного повстання—*М. Р.*) висунуто було з цим змістом... коли буржуазно-демократична революція наближалася до кульмінаційного пункту свого розвитку.

І так в перебігу революції до момента демократичної наради змінилися взаємовідносини кляс. Революція із етапа буржуазно-демократичного вступила в етап соціялістичний" (стор. 203-204).

Буржуазно-демократичною названо всю революцію 1917 р. до жовтня в „Основах українознавства", що її склав цілий колектив (т.т. Коряк, Волін, Фрід, Каретнікова та інш.).

Можна було б навести ще багато прикладів, як низка видатних марксистів-істориків, економістів визначали розвиток революції 1917 р. від лютого до корніловщини і до жовтня, як етап буржуазно-демократичної революції. Докладну критику цього погляду ми дамо в одній з найближчих статтей.

В нашій статті, навпаки, підкреслюється:

1. Наявність, безпосередньо після лютого, демократичної диктатури пролетаріяту та селянства. Підкреслюється наявність *одновладдя* рад в перші дні лютневої революції та наявність одновладдя в низці провінціяльних міст у період двовладдя.

2. Вказується на наявність переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну.

3. Зазначається, що звичайна буржуазно-демократична революція закінчилась зразу після лютого, оскільки влада перейшла до рук буржуазії.

4. Зазначається наявність нового стратегічного гасла диктатури пролетаріяту й біднішого селянства, що змінило лозунг демократичної диктатури пролетаріяту та селянства.

5. Підкреслюється наявність і розгортання клясової боротьби серед селянства, наявність лінії на невтралізацію середняка.

6. Підкреслюється, що демократична диктатура пролетаріяту та селянства до липня не є обов'язковий етап.

Все це, не кажучи вже про низку інших моментів, просто суперечить каменівській схемі. Я вже не кажу про те, що оцінка дальшого розвитку революції 1917 р. після ліпня, зокрема жовтневої революції, нічого спільного не має з каменівскою оцінкою.

Помилки в моїй статті в оцінці доби двовладдя—це безперечно важливі помилки, що, певною мірою, порушили Ленінове розуміння доби двовладдя. Але треба мати на увазі, що вихідні пункти моєї помилкової *характеристики* доби двовладдя (що в цю добу ще переважав буржуазно-демократичний зміст) зовсім інші, ніж каменівські оцінки всієї революції 1917 р. як буржуазно-демократичної.

В основі всієї оцінки розвитку революції після лютого покладено настановлення Леніна, що його я навів для першої сторінки критикованої статті:

„Диалектика истории такова,—писав Ленін,—что война, необычайно ускорив превращение монополистического капитализма в государственно-монополистический капитализм, тем самым необычайно приблизила человечество к социализму.

Идти вперед в России XX века, завоевавшей республику и демократизм революционным путем, нельзя не идя к социализму, не делая шагов к нему...

А социализм тепер смотрит на нас через все окна современного капитализма, социализм вирисовывается непосредственно практически, из каждой крупной меры, составляющей шаг вперед на базе этого новейшего капитализма" (*Ленін*, т. XXI, стор. 187-188). (Див. „Л. Р." № 5, 1930 рік, остання сторінка книжки, 9 абзац згори).

Інакше ніяк не можна пояснити, що для всієї доби двовладдя я відзначаю наявність переростання, заперечую обов'язковість

етапу „чистої“ демократичної диктатури пролетаріяту та селянства, підкреслюю розгортання клясової боротьби серед селянства, підкреслюю наявність нового стратегічного гасла „диктатури пролетаріяту й біднішого селянства“ і т. інш. Інаше ніяк не можна зрозуміти чому після липня моя оцінка характеру й рушійних сил нічого спільного не має з каменівською оцінкою характеру та рушійних сил розвитку революції 1917 р.

Я ніяк не можу погодитися з тими частинами статті т. Гехтмана, що містять брутальні перекручення моїх дійсних тверджень.

Тов. Гехтман, з відомих мотивів поставив за мету не тільки дати критику справжніх помилок, що є в статті, але спеціяльно „проработать“ їх так, щоб створити з них „каменівську“ схему в оцінці характеру та рушійних сил революції 1917 р.

Тому що справжніх помилок, що є в статті, для цього не вистачає, треба „додати“ за допомогою перекручення та фальсифікації нові помилки.

Але така метода з більшовицькою критикою не має нічого спільного.

Від редакції. Вміщаючи статті т.т. Гехтмана, І. та Рубача, М., Редакція подасть у наступному числі „Літопису Революції“ свої висновки.

V. КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

Рецензії

Соболев, М.

М. Горький. **„В. И. Ленин“**. ГИХЛ. Москва—Ленинград, 1931 г., стор. 48.

В невеликій брошюрі М. Горький ділиться своїми враженнями про Володимира Ільїча, спостережені на протязі довгих років.

М. Горький не раз писав про Леніна (напр., див. брошуру, яка вийшла 1924 р. ГИЗ, „В. И. Ленин“). Але це здебільша написано за життя Леніна та й освітлювалися лише окремі його риси. Сам Горький у цій брошурі пише, що все не міг написати „по соображениям „такта , надеюсь, вполне понятным“.

Брошура різниться від попередніх тим, що дає окремі риси всього Леніна, на підставі вражінь від першої зустрічі до останніх днів. Тут Горький, так би мовити, підсумовує все те, що наперед писав з цього приводу. В брошурі Горький частково зупиняється про себе.

Спочатку автор пише про свої вражіння першої зустрічі з Леніним на Лондонському з'їзді с.-д.; поряд мистецького опису характерних рис Леніна, дається картину тої загостреної боротьби, що точилася між більшовиками та меншовицькою фракцією. Автор особливо підкреслює ту товариську чулість та турботи Леніна за робітників-делегатів з'їзду та наводить оцінку Леніна самих робітників. В цій частині дається блискучу характеристику Плеханову й на ряді яскравих прикладів автор малює ватажка російського меншовизма.

В дальшій частині брошури автор описує свої вражіння за Володимира Ільїча вже в період керівництва радянським урядом (роки громадянської війни та соціялістичного будівництва).

В брошурі наведено надзвичайно важливе місце, де Ленін характеризує Троцького. Наприкінці своєї розмови з Горьким Ленін: „*Помолчав... добавил потише... — А, все - таки, не наш! С нами, а — не наш. Чистолюбив. И есть в нем что - то... нехорошее от Лассаля*“... (Підкреслили ми) (стор. 45).

Це твердження ще раз яскраво підтверджує фальшивість запевнень Троцького під час боротьби проти опозиції про свій „більшовизм“ та свою близькість до Леніна і ганебність тої спекуляції, яку провадила в цих питаннях троцькістська опозиція.

В брошурі Горький відзначає також і про свою помилкову позицію, особливо щодо оцінки інтелігенції. Відомо, як Ленін болюче переносив всі помилки Горького, особливо в період реакції, а також вже після революції. Отож визнання своєї помилки від Горького для нас особливо приємне. Про це він пише: „З комуністами я розходився в питанні про оцінку ролі інтелігенції в російській революції... до якої входять і всі більшовики, які виховали сотні робітників в дусі соціяльного героїзму та високої інтелектуальности... Не зважаючи на всі поштовхи та збудження... розум народніх мас досі ще залишається силою, яка потребує проводу зовні.

Так гадав я 13 років тому і так — помилявся . . . Нехай же читачи знають мою помилку. Було б добре, якщо б вона була за науку для тих, хто схильний поспішати з висновками із своїх спостережень. Зрозуміло, що після ряду фактів наймерзотнішого шкідництва частини спеців, я зобов'яза-

ний був переоцінити — і переоцінив — моє ставлення до робітників, науки та техніки. Такі переоцінювання дечого коштують, надто — на старості літ" (стор. 26 - 27).

Свою переоцінку Горький зробив і в усіх статтях, які останніми місяцями були надруковані в газеті „Правда", особливо в статтях „Ответ интеллигенту", „Когда враг не сдается, его надо уничтожить" і т. інш., а також у всій боротьбі, яку Гор. проводить разом з пролетаріятом проти контрреволюції за побудовання соціялізму, де він стоїть пліч-о-пліч в передових шерегах.

В брошурі Горький підмітив надзвичайно характерну рису Леніна, а саме: його вміння в дрібних конкретних фактах знаходити загальне, виводити загальне та, навпаки, тобто, висловлюючись філософською термінологією, вбачати в „частковому загальне". Так він описує перебування Леніна на острові Капрі, який у розмові з рибалками, взнає, що їхній піп походженням з бідних селян: „Коли йому вказали, що ось цей піпчик — син бідного селянина, він зразу ж зажадав, щоб йому зібрали довідки: як часто селяни віддають своїх дітей до семинаріюмів і чи діти селян повертаються служити попами на свої села.—„Ви розумієте? Якщо це не випадкове явище — значить це політика Ватикана. Хитра політика"!

В другому місці Горький описує, яке справив враження на Леніна виступ на сцені робітників Брітанської Колюмбії в театрі „Мюзик-Холл". Ці робітники перерубали за хвилину дерево, яке мало обсяг близько метру. Ленін зауважив: „Ну, це звичайно, для публіки, на ділі вони не можуть працювати так швидко... Але ясно, що вони й там працюють сокирами, обертаючи масу дерева на негодящі тріскі. Ось вам і культурні англійці! Він заговорив про анархію виробництва за капіталістичного ладу і скінчив жалем, що досі ніхто не догадався написати книгу на цю тему" (стор. 15).

Горький на протязі всієї брошури підкреслює одну із рис Леніна, а саме: його простоту, його вміння чуйливо ставитися до своїх соратників боротьби. Особливо цю рису Ленін виявляв, коли зустрічався з робітниками. Наприклад, на з'їзді він детально розпитував делегатів-робітників про дрібниці їхнього побуту: „Ну, а женщины як? Заїдає хазяйство? Все таки — вчаться, читають?" Він турбувався також і за тим, як їх харчують: „Як гадаєте: не доїдають товариши?... А, може збільшити бутерброди?" І навіть в період найбільшої перевантажености, в часи громадянської війни, Ленін не забував турбуватися за кожним робітником, які близько з ним працювали й всіляко допомагав їм.

В брошурі автор також наводить місця, де Ленін характеризує Богданова, Луначарського й цілий ряд інших осіб. Горький так само описує вчинки відомого Парвуса, які ще раз підкреслюють ідейну й етичну „чистоту" цього політичного діяча.

Треба пам'ятати, що Горький подає в книзі свої суб'єктивні враження та описує окремі події, які мають вже багаторічну історію.

Брошура, звичайно, не може цілком охопити й схарактеризувати всі різнобічності ватажка світової революції, людину та товариша Леніна (та й сам Олексій Максимович мабуть не ставив перед собою таке завдання в брошурі).

Наш висновок:

Брошура заслуговує того, щоб її читали Ленінові „спадкоємці розума й волі його" ті, що „живі й працюють так успішно, як ніхто, ніколи, ніде в світі не працював".

Бажано було б видати цю книжечку українською мовою (російське видання розійшлося за декілька днів).

Гмиря, А. і Глушаченко, Є.

М. Редін. „Ленінове вчення про два типи розвитку капіталізму в сільському господарстві“. (Проти економічної плятформи яворщини). Харків, ДВУ. 1930 р., стор. 142, ц. 80 к.

В своїй роботі автор поставив завдання викласти ту теоретичну базу, на якій побудована Ленінова теорія про два типи розвитку капіталізму в сільському господарстві кол. Росії, систематизувати думки Леніна з цього приводу та показати місце цієї теорії в системі ленінізму й на основі цього викрити хибність та шкідливість теорії двокуркульства Яворського.

Безсумнівно, поставлене завдання є вельми актуальне для даного періоду. Ленінова теорія про два типи розвитку на протязі всього часу існування нашої партії відогравала першорядну ролю. З нею щільно пов'язані основні питання буржуазно-демократичної революції і переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну.

Питання про пруський і американський шляхи розвитку капіталізму в сільському господарстві, що його поставив Ленін, було щільно пов'язане з ленінською оцінкою аграрного питання в російській революції, з оцінкою рушійних сил та з оцінкою характеру революції. Отже, розуміння цієї проблеми має не лише історичне значення. За сучасних умов розгорнутого соціялістичного будівництва та соціялістичної перебудови сільського господарства викорчовування решток капіталізму веде до загострення клясової боротьби. В зв'язку з цим клясовий ворог намагається в своїй боротьбі відновити різні буржуазні та дрібнобуржуазні теорії, щоб забезпечити існування й розвиток капіталізму в сільському господарстві (кондратьєвщина, чаяновщина, яворщина й інш.).

Нема чого доводити, що успішну боротьбу з цими шкідливими буржуазними теоріями не можна провадити успішно й тепер без вірного ленінського розуміння аграрного питання на різних етапах революційної боротьби. Автор правильно робить натяк на це, але, на жаль, лише натяк.

Появу цієї роботи треба вітати, як своєчасну й потрібну для вивчення й популяризації серед широких мас вчення Леніна про аграрне питання.

Автор в основному виконав поставлене завдання.

Книга, проте, на нашу думку, має деякі недоліки.

В першому розділі, де автор цілком слушно встановлює генезу ленінової теорії від Маркса й Енґельса, зокрема де говориться про триклясовий та двоклясовий тип капіталізму, т. Редін не підкреслює того моменту, що суспільство кожної соціяльно-економічної формації має дві основні кляси, які є антагоністи між собою.

Нам здається зайвим закид Марксові про те, що він мало приділив місця в системі своїх поглядів пруському типові еволюції капіталізму. Правда, автор пояснює, між іншим, це тим: „що відгадка цього питання полягає в тому *черепаховому темпі* (підкреслення авторове), що ним відбувалася капіталістична еволюція юнкерського господарства в Прусії“ (стор. 19). Навіть у наведеній далі цитаті з промови Маркса перед судом присяжних у Кельні (т. III, стор. 358, твори Маркса й Енґельса) видно, що вже тоді Маркс давав досить чітку характеристику розвитку пруського типу капіталізму.

Викладаючи зародження та розвиток теорії у Леніна про два шляхи розвитку капіталізму в Росії (другий розділ), автор у цьому розділі, як і у всій роботі, не досить акцентує зв'язок і значення цієї теорії з основним змістом російської революції та з оцінками й поглядами Леніна на характер, рушійні сили революції, питання про умови переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну. Автор відзначає, що теорія Леніна про два шляхи розвитку капіталізму в сільському господарстві кол. Росії і про те, що аграрне питання було основне в російській дійсності, була остаточно зформульована лише в наслідок революції 1905 року. Про те Ленін ще до

революції 1905 р. приділяв аґрарному питанню величезну увагу. В брошурі „Перегляд аґрарної програми робітничої партії“ так просто й зазначає, що:

„Російська соціял-демократія з самого свого виникнення визначала величезну важливість аґрарного й спеціяльно-селянського питання в Росії, включаючи окремо аналізу цього питання в усі свої програмові побудови“. (Ленін, т. IX, стор. 391, вид. 1).

Ми, приміром, вважаємо, що твердження про те, що Ленін не досить чітко уявляв напередодні революції 1905 р про два можливі типи буржуазного розвитку, є невірне. Тов. Редін пише так:

„Але уявлення про два можливі типи буржуазного розвитку, хоч і не дуже чітке, було в Леніна й під час цього проміжку“ (поміж II та III з'їздами, стор. 50).

Це може спричинитися до невірного уявлення, нібито Ленін на той час не мав чіткого уявлення двох можливих шляхів розвитку капіталізму в сільському господарстві. Це можна заперечити вже тим, що Ленін в листі до Скворцова Степанова писав:

„И по моему крайнему розумению Ильин был прав, когда в предисловии ко второму изданию книги („Развитие капитализма в России“) указал, что из нее *вытекает* возможность *двух* видов капиталистического аґрарного развития и что историческая борьба *этих видов* еще не кончена“ (Підкреслення Леніна). (т. XIV, стор. 214, вид. III).

Хоч Ленін у світлі досвіду революції 1905 р. дає більш розгорнуте узагальнене формулювання двох шляхів буржуазного розвитку, то з цього ще не виходить, що до революції 1905 року Ленін *не чітко* уявляв собі проблему про два можливі типи буржуазного розвитку.

В підрозділі „Два типи буржуазного розвитку“ в праці „Дві тактики“ автор вірно вказує, що теорія про два шляхи має під собою подвійну підставу — і практику й теоретичну аналізу. В другій частині свого висновку аналогічно до попереднього, автор помилково твердить, ніби в Леніна до революції 1905 року не було ще яскравого відокремлення аґрарного питання, як одного з основних питань російської дійсности. Він пише: „З другого боку треба відзначити, що *в цій* формулі теорії — формулі 1905 р., поперше, нема ще яскравого відокремлення *аґрарного* питання, як основного питання російської дійсності, а, подруге, нема *термінології*, що дає всесвітньо-історичну перспективу розвитку капіталізму в Росії. І те, й те прийшло наслідком досвіду революції“ (Підкреслення автора, стор. 52).

З цього дуже легко можна зробити хибний висновок, що більшовики, не знали того, що аґрарне питання було одним з основних питань російської революції 1905 року. Проте всім відомо, що Ленін ще 1901 року в статті „Рабочая партия и крестьянство“ зазначав, що: „Вопрос о сметании остатков крепостничества, о вытравливании из всех порядков русского государства духа сословной неравноправности и принижении десятков миллионов „простонародья“, — этот вопрос уже сейчас имеет общенациональное значение и партия, претендующая на роль передового борца за свободу, не может отстраниться от этого вопроса“ (Ленін, т. IV, стор. 103).

Безперечно, позитивне є те, що автор встановлює генезу Ленінової теорії з погляду Маркса й Енґельса в аґрарному питанні.

Не менш позитивне й потрібне є те, що праця Редіна спрямована проти яворщини, в основному, вказуючи на шкідливий буржуазно-куркульський характер його відомої теорії двокуркульности.

Але автор з свого боку припускає місцями неправильні формулювання. Тов. Редін виводить причини революційности селянства, саме з того, що перетворення глитая в фармера натрапляє на перешкоди від предкапіталістичних відносин землеволодіння. Ось його твердження:

„Ми знаємо дві ступені капіталістичного перетворення дрібного виробника: 1) перетворення його в „глитая“ у вузькому значенні цього слова, „глитая“, що веде свої операції шляхом торгівлі (як товаром, так і грошима);

2) перетворення цього „глитая" в фармера, капіталістичного підприємця. Причина революційности селянства кінець-кінцем полягає в тому, що перетворення глитая в фармера зустрічає перешкоди з боку передкапіталістичних відносин землеволодіння. „Глитай" і фармер не два різні типи, а два ступені розвитку того самого типу. *І саме в цьому переході суть революційности селянства в цілому*" (Підкреслення автора, стор. 106).

З цього виходить, що *суть революційности селянства в цілому* зводиться лише до перетворення глитая в фармера. В той час, коли ми маємо чіткі вказівки Леніна про те, що в американському шляху розвитку заціkавлені широкі селянські маси, зокрема, середнє селянство. „Только крестьянин, вколачиваемый в гроб старой Россией, способен добиваться полного обновления землевладения" (Ленін, т. XI, стор. 514).

Так розумів Ленін революційність селянства в боротьбі з поміщиками. Глитая ж, нам здається, не „вгоняла в гроб" стара Росія, й Ленін завжди підкреслював умовну революційність заможного селянства. З ним,—говорив він, — нам прийдеться робити лише один крок в буржуазно - демократичній революції. При наявності загально-селянського фронту проти поміщиків головну ролю в цьому рухові відогравали селянські низи.

Автор також *не досить підкреслює* зв'язок економічної плятформи Яворського з його політичними настановленнями в оцінці рушійних сил революції 1905 - 17 р. р., настановлення, яке потрібне було Яворському для того, щоб у заувальованому вигляді обґрунтувати революційність української буржуазії.

Хороше й ґрунтовно змальовує автор 4 типи розвитку капіталізму в сільському господарстві: американський й французький, з одного боку, та англійський і пруський,— з другого. Добре з'ясовуючи походження, відмінність і розвиток цих типів, автор дає оцінку їхньої соціяльної вартости, з погляду інтересів розвитку революційної боротьби пролетаріяту.

Загалом треба відзначити, що книга тов. Редіна є цінна робота, вона в цілому дає уявлення читачеві про вчення Леніна в питанні двох шляхів розвитку капіталізму в с.-госп. Росії й про теорію „двокуркульности" (Яворського).

Виклад книги не досить популярний для середнього читача. хоч автор, очевидно, розраховував на нього.

Розмір книги не дав можливости авторові розгорнути всіх зачеплених питань і так само це надало схематично-розпорошений характер побудови матеріялу в деяких розділах.

Цей недолік збільшується ще й тим, що ця книга, яка містить в собі 142 сторінки щонайменшого формату, має в шости розділах 59 підрозділів. Це не може не розпорошувати уваги читача.

Штейн, С.

Н. Рубинштейн. „К истории Учредительного Собрания". ГИЗ, 1931, ц. 75 коп.

Установчим зборам — цій „заповітній мрії багатьох поколінь революціонерів" не пощастило в нашій революції. Не встигши розцвісти, установчі збори одцвіли. Жовтнева революція, знищивши владу буржуазії, вирішила тим самим долю установчих зборів як буржуазної форми управління.

Та коли не пощастило установчим зборам у нашій революції, то ще менше їм пощастило в нашій історичній літературі, якої про це питання надзвичайно мало.

Проте, питання про Установчі збори безперечно заслуговує на велику увагу від марксистських історичних кіл. Це питання свого часу посідало чимале місце в клясовій боротьбі. Установчі збори були одним з тих питань, навколо якого концентрувалася боротьба різних кляс та партій напередодні Жовтня і в перший час після перемоги пролетарської революції. Незалежно

від того, як дивилася наша партія на Установчі збори, в силу історичних обставин це питання в тактиці нашої партії під час боротьби за соціялістичну революцію відогравало чималу ролю.

Книжка Н. Рубінштейна — перша по суті спроба висвітлити історичну ролю Установчих зборів, як тактичної проблеми нашої революції. Книжка Рубінштейна розпадається на таких вісім розділів: 1. Політичні партії й складання Установчих зборів. 2. Підготовка Установчих зборів. 3. Питання про Установчі збори між березнем та жовтнем. 4. Вибори до Установчих зборів. 5. Скликання Установчих зборів. 6. Підсумки виборів. 7. Напередодні скликання Установчих зборів. 8. Установчі збори та їх розпуск.

Як заявляє сам автор, „Ця робота не претендує на вичерпне охоплення теми". Це — скоріш „начерки, пов'язані єдиним пляном". Проте, автор зумів, як це видно, до певної міри з самого переліку розділів, стисло висвітлити основні питання, зв'язані зі скликанням, виборами та розгоном Установчих зборів.

Цілком слушно тов. Рубінштейн розпочинає свій нарис з вияснення, принципового ставлення різних кляс та партій до Установчих зборів. Стисло на кількох сторінках автор влучно характеризує різні погляди кадетів, меншовиків — есерів, більшовиків на Установчі збори.

При всій клясовій ріжниці підходу більшовицької партії до питання Установчих зборів у відміну від підходу кадетів і та і та партія не фетишизували Установчі збори. Хоч з цілком протилежних клясових позицій обидві ці партії розглядали Установчі збори як тактичну проблему. В поглядах кадетів на Установчі збори, в їхньому ставленні до них, можна відзначити в основному три етапи: перший — лютий 1917 р., коли народні маси могутнім піднесенням змели гнилу будівлю самодержавства. Кадети, опинившись в Тимчасовому уряді, намагалися замовчити про Установчі збори, відволікти увагу мас від них. Другий етап — під натиском рад робітничих депутатів Тимчасовий уряд примушений визнати потребу скликання Установчих зборів. Але всі зусилля буржуазії й Тимчасового уряду були скеровані на те, щоб якомога відтягти час скликання Установчих зборів з тим, щоб, зрештою, роздушивши пролетаріят, покінчити й з Установчими зборами. Лише на крайній випадок кадети припускали можливість скликання Установчих зборів, але ні для чого іншого, як для ліквідації революції.

„Установчі збори,— писав кадетський професор В. Гессен, — історично закликані ліквідувати велику революцію, що її переживає Росія". Тільки після перемоги пролетарської революції різко міняється позиція кадетів і всіх контрреволюційних партій щодо Установчих зборів. Після Жовтня Установчі збори стають за прапор всіх контрреволюційних сил у їхній боротьбі проти переможного пролетаріяту.

Інакше дивилися на Установчі збори дрібнобуржуазні партії меншовиків та есерів. Для них Установчі збори були тим „фокусом, куди зійдуться проміння справжньої руської волі, де, зрештою, нарід знайде спокій, довіривши Установчим зборам свою долю". Для „соціялістичних" прихвостнів та льокаїв буржуазії — меншовиків та есерів Установчі збори були тою організацією, яка мала примирити клясові суперечності пролетаріяту й буржуазії, суперечності революції й контрреволюції. Для них Установчі збори були надклясовою організацією. „Установчі збори, – писав Центральний орган есерів „Дело Народа", – вище за окремі групи й кляси, стійкіше від усіх випадкових і скороминущих потреб моменту".

Та ця фетишизація Установчих зборів аж ніяк не заважала обом цим партіям підтримувати увесь час поміж Лютим та Жовтнем буржуазію в її намаганні якомога відтягти час скликання Установчих зборів та зірвати їх.

Цілком протилежною була позиція більшовиків. Для них Установчі збори, як і всі інші атрибути демократії, ніколи не були якимось абсолютами, самоціллю. В своєму ставленні до Установчих зборів більшовики виходили з тієї засади, що „інтереси революції понад усім". Ще в революцію 1905 року більшовики, підтримуючи гасло Установчих зборів, аж ніяк не вважали його

за центральне гасло моменту, тоді як Троцький, наприклад, писав у той період: „Безперечно, що центральним гаслом залишиться скликання Установчих зборів, яке ми написали на прапорі революції, коли не існувало ще жодної з сучасних партій“.[1]

У цілковиту протилежність типово-менщовицькій позиції Троцького Ленін вже 1915 р. поставив в своїй статті „Несколько тезисов“ питання про те, що „гасло Установичих зборів, як самостійне гасло, не вірне, бо все питання тепер в тому, хто скличе його“. Через два роки Ленін у відомих квітневих тезах твердо проголосив „Не парляментарна республіка,— повернення до неї від Робітничих Депутатів було б кроком назад,— а республіка Рад робітничих, наймитських і селянських депутатів по всій країні знизу догори“. Цим Ленін по суті остаточно ховав Установчі збори ще до народження їх. Але це зовсім не означало, що наша партія повинна була відразу відкинути гасло Установчих зборів. „Ідея Установчих зборів, пише тов. Сталін,— була одною з найпопулярніших ідей серед широких мас населення“. Отже, „щоб викрити в очах народніх мас ідею Установчих зборів, треба було підвести ці маси до стін Установчих зборів з їх вимогами про землю, про мир, про владу Рад, зіткнувши їх, таким чином, з справжніми й живими Установчими зборами“ (*Сталін*).

Лише таким шляхом можна було знищити демократичні ілюзії мас, завоювати їх цілком на свій бік. З цього погляду тактика більшовиків щодо Установчих зборів відограла величезну ролю в справі підготування Жовтневої Революції та закріплення її перемоги.

На жаль, тов. Рубінштейн, хоч і вірно висвітлив тактику нашої партії щодо Установчих зборів, проте не розгорнув щодо цього достатньої аргументації. Автор приділив цьому центральному питанню — питанню про тактику більшовиків щодо Установчих зборів — занадто мало уваги.

Тов Рубінштейн використав для своєї роботи величезний архівний та літературний матеріял. Особливо цінний матеріял, що характеризує погляди клясових ворогів. На матеріялах клясових ворогів (уривки з газет, плятформ, книжок тощо) тов. Рубінштейн уміло викриває клясову суть політики ворогів пролетаріяту щодо Установчих зборів.

Не можна, проте, не дивуватися, що автор занадто мало використовував твори т. Сталіна. Автор майже не використав таке цінне джерело для історії Установчих зборів, як стенографічний звіт першого й останнього днів засідання Установчих зборів. Тов. Рубінштейн цілком слушно зробив, що розібрав погляди правих ухильників — Зінов'єва-Каменєва на Установчі збори, виявивши їхню антиленінську суть. На жаль, і цьому питанню відведено замало місця.

Книжка тов. Рубінштейна безперечно оригінальний твір Автор уміло оперує статистичними даними, викриваючи за методою Леніна клясову суть сухих статистичних даних. Користуючись статистичними даними есера Святицького, тов. Рубінштейн подає аналізу зовсім протилежну тій, що її давав сам Святицький.

Книжку тов. Рубінштейна потрібно рекомендувати всім, хто вивчає і цікавиться історією Жовтневої революції.

---

[1] Л. Троцький. „Наша тактика в борьбе за Учредительное Собрание“. Москва, 1906 г.

Білокриницький, С.

М. Перельман. Катеринославська пролетарська і шкільна молодь 1905 року. Вид. „Молодий Більшовик". 1931 р., стор. 78. Вступна стаття С. Гопнер.

На території колишньої Катеринославської губерні з кінця XIX століття зосереджено було більшу частину промисловости так званого півдня Росії.

Територіяльно до складу губерні, крім самого Катеринослава (Дніпропетровського), входив майже весь Донецький басейн (кам'яновугільна промисловість), Криворіжжя (гірнорудна промисловість), Никопіль (марганець), Запоріжжя (завод с.-г. машин) та інш. — інакше кажучи, майже вся металюргійна та й гірнича промисловість України з її багатьма десятками та сотнями тисяч робітників.

Дослідження ролі та участи робітничої молоді цієї промисловости в боротьбі робітничої кляси в революції 1905 р. та в період, шо був перед цим, яке зробив тов. Перельман за матеріялами охранки, фабричних інспекторів та іншим джерелам, заслуговує на похвалу.

Щоправда, тов. Перельман розв'язує лише часткове завдання, він досліджує участь не всієї пролетарської молоді України в революції 1905 р, а лише частини, але беручи на увагу, що питома вага цієї частини. як зазначено вище, величезна, робота т. Перельмана становить великий інтерес,

„Південний район гірнопромисловости, — писав В. І. Ленін, — становить собою з багатьох поглядів діяметральну протилежність Уралу. Оскільки Урал старий і порядки, що панують на Уралі „освящены веками", остільки південь молодий і перебуває в періоді формування".[1]

Промисловість півдня буйно зростала.

Чужоземні капіталісти жадібно кидалися на ласі для них щматки, як вугілля, руда.

„Застосування машин у виробництві та збільшення кількости робітників відбулося на півдні значно швидше як на Уралі. За період з 1877 до 1893 р. р, — пише В. І. Ленін, — кількість парових сил на півдні збільшилася в шість разів, а кількість робітників у чотири рази".[2]

Рівнобіжно з зростанням капіталістичної промисловости, зростали й суперечности, що супроводили розвиток капіталізму. Недарма ж про російську буржуазію маніфест 1 з'їзду РСДРП казав: „Що далі на схід, то підліша й нахабніша буржуазія".

Ганяючись за дешевою працею, південні експлоататори сконцентрували величезні маси підлітків, мучаючи їх довгим робочим днем за мізерної, буквально голодної зарплатні.

„Якщо пересічно дорослий робітник на своїх харчах в 90-х роках (минулого століття) заробляв 14 крб. 16 коп., то підлітки діставали 7 крб. 41 к. або 52% зарплатні дорослого робітника. Малолітні заробляли 5 карб. або 36%" (стор. 13).

Якщо до цього додати політичний гніт самодержавства, що пресом жандармерії, поліції, церкви та горілки душив робітничу клясу та селянство, то стане зрозумілим, чому накопичена роками потенціяльна революційна енергія почала прориватися особливо на початку 90-х років у вигляді загальних робітничих, політичних та економічних страйків.

Історія революційного руху цього часу характеризується хвилею великих страйків, що були в Питері, Сормові та низкою політичних демонстрацій проти царату, що відбулися в багатьох великих містах. А в липні 1903 року „ми бачимо вже, що масовий економічний страйк, який пероростає в політичний, охоплює не одне місто, а майже *всю Україну* та Закавказзя".[3]

[1] Ленін. „Розвиток капіталізму в Росії", твори т. III, стор. 396.
[2] Ленін. Там же.
[3] Попов. — „Нариси з історії ВКП(б)".

В нарисах з історії КП(б)У тов. М. Попов наводить витяг із звіту „Искры" міжнароднього конґресу в Амстердамі про цей страйк.

„Зародилися й бурею пронеслися через увесь південь страйки, які кількістю учасників, масовістю, тим особливим настроєм, яким просякнуті були робітники, небагато мають собі рівних в цілому світі, не кажучи вже про Росію".[1]

Ми навели цитати про величезне значення страйкового руху цього періоду, щоб визначити, що автор рецензованої брошури вперше виявив факти активнішої участи молодих робітників у загальному страйку та в революційній боротьбі на Катеринославщині.

Серед забитих та тяжко поранених, під час стрілянини поліції, робітників — більшість від 15 до 25 років, із притягнених в справі катеринославського загального страйку 54 осіб 37 підсудних, цебто більше як $^2/_3$ були віком від 16 до 23 років.

Уявлення про участь робітничої молоді в революційній боротьбі напередодні 1905 р. і під час революції було у нас і раніше, але ці уявлення надто бліді, якщо рівняти до того, що було в дійсності.

Низкою конкретних прикладів з минулих подій тов. Перельман розгортає картину ентузіязму або ударництва, кажучи сучасною мовою, яку виявили молоді робітники на небезпечних ділянках.

Ось на Гартманському заводі в Луганському повинен початися страйк. Все готове... Затримка за гаслом. „Олексій Сигнухін — 16 років, Гуков — 19 р. та Нориков — 20 років несподівано кинулися до електромоторів і з криками „кидай роботу" зупиняють їх і цим зупинили весь завод". Або ось інший приклад з історії загального страйку в липні 1905 р. на найбільшому заводі Дніпропетровського. „Багато з робітників Трубного, Брянського та сталеливарного заводів висловилися проти страйку й взялися були до роботи, але підлітки, що прибули, кинулися до них і, загрожуючи револьверними пострілами, примусили припинити роботу. Після цього робітники Брянського заводу зібралися біля контори й поставили свої вимоги".

Звичайно, смішно звучить, коли поліція намагається показати справу так, ніби у підлітків було зброї більше, як у неї. Але важливий факт, що молодь в даному випадку, як і в багатьох інших, виступала починачем, помічником в боротьбі робітничої кляси.

Поруч з участю в загальній революційній боротьбі разом з дорослими робітниками молоді робітники виступають організовано й самостійно й за свої власні молодняцькі вимоги.

В загальному потоці страйків виділяються самостійні страйки молодих друкарів, які домоглися шостигодинного робочого дня, збільшення зарплатні на 15% та низка інших.

Цікавий, опублікований вже раніше в більшовицькому „Пролетарии", опис страйку хлопчиків торговельно - промислових установ м. Катеринослава.

Слідкуючи за революційними подіями 1905 р. тов., Перельман докладно розбирає загальний страйк в жовтні 1905 р., що переріс у збройне повстання. І тут за зібраними ним даними (за урядовими звідомленнями, з числа 20 забитих, що ввійшли до звідомлення, 13 осіб віком до 20 років.

У здобутті ст. Олександрівського бойовими робітничими дружинами брало участь, за офіційними матеріялами, 30 учнів технічної школи.

Так, робітнича молодь і передовіші елементи з учнівської молоді з перших кроків робітничого та революційного руху боролися проти царату під проводом більшовицької партії. Недурно Ленін 1905 р., коли боровся проти меншовиків за збройне повстання особливої уваги приділяв молоді.

Тов. Перельман наводить дуже важливі цитати Леніна: 1) з його листа до А. А. Богданова та С. І. Гусєва, в якому він пише, що: В „час воєнний молодь вирішить кінець усієї боротьби, і студентська й ще більше робітнича", 2) із статті „Нові завдання та нові сили", де Ленін накреслюючи нові зав-

[1] Попов. „Нариси з історії КП(б)У", стор. 36.

дання в зв'язку з новими подіями, що розгорталися, закликає „сміливіше організуйте нові й нові дружини, посилайте їх у бій, вербуйте більше робітничої молоді".

В світлі цих цитат (до речі, й досі дуже мало відомих) особливого значення набувають відомі директивні вказівки Леніна перед Жовтневим переворотом 1917 р., де він пропонує „виділити *найрішучіші елементи* (наших ударників та робітничу молодь), а також кращих матросів у невеликі загони, щоб здобути ними всі важливіші пункти та *для участи їх скрізь по всіх важливіших* операціях" (підкреслення Ленінове).

Великий вождь світової революції мав усі підстави, щоб у вирішальних клясових боях покладатися на молодь. Про це кажуть імена окремих героїв, що мужньо боролися проти капіталізму та царату й шли на довгі роки на каторги й до в'язниць.

Тов. Перельман визволив ці імена з жандарських архівів і зробив їх здобутком багатомільйонних мас робітничої та колгоспної молоді, що будує соціялізм.

Надзвичайно потрібно, щоб образи Баранової, Сонюріна, Кошкіна, Телісова та багатьох інших були б відомими як ударні імена бійців проти самодержавства. *Треба протягти нитку від ударників боротьби за революцію до молодих ударників, що будують соціялізм.* Це дасть ще більше ентузіязму для побудови нового суспільства.

* * *

Розглядаючи позитивні сторони праці тов. Перельмана, треба відмітити й її хиби. Найбільшою з них є відсутність хоча б найстислішого загального нарису революції 1905 р., в якому треба було б зробити посилання на передумови 1905 р., на їхній характер та рушійні сили, ролю партії та завдання пролетаріяту. В брошурі, що розрахована на молодого читача, такий невеликий загальний нарис, безперечно, потрібний.

Немає також достатньої аналізи деяких фактів та явищ, описаних у брошурі. Це стосується насамперед руху учнівської молоді.

Суперечним є твердження в розділі, що присвячений загальному політичному страйкові та збройному повстанню (жовтень-грудень 1905 р.), що страйкова боротьба „втягла в свою орбіту широку масу пролетарської та *учнівської* молоді". Щодо учнівської молоді треба було б відзначити, що це стосується передовішої її „демократичної" частини.

Не зважаючи на це, рецензована праця може бути рекомендована як одна з кращих праць в питанні „молодь та 1905 р." Треба побажати, щоб тов. Перельман в другому виданні поширив би своє завдання, охопивши рух пролетарської молоді всієї України або принаймні всієї гірничої, металічної та металюргійної промисловости (Донбас, Катеринославщина, Харківщина).

Брошуру ілюстровано значною кількістю добре підібраних фотографій.

Роздимаха, Ю.

НЕПОТРІБНА Й ПЛУТАНА КНИЖКА

И. Кулешов. „Из истории движения среди учащихся средних учебных заведений". ОГИЗ, „Молодая Гвардия". 1931, стор. 134.

Той, кому доведеться читати книжку Кулешова, довго шукатиме в ній характеристики соціяльно-економічних передумов середнє-шкільного руху й, звичайно, не знайде його. Даремно шукатиме читач врозумливої відповіді на те, як розвивався рух, які пройшов він фази від 900-х р. р. до Жовтня. Одне слово з жодним серйозним питанням до цієї книжки звертатися не можна.

Книжка робить враження, що автор безнадійно загруз у матеріялі, що він не усвідомив завдань книжки з історії середнє-шкільного руху, що автор взагалі не знає елементарних вимог марксистської історіографії...

Першу її половину присвячено зародженню середнє-шкільного руху в Росії і описано його до лютого 1917 р., друга половина (забігаючи наперед, скажемо—ґрунтовніша) розбирає середнє-шкільний рух від лютого до жовтня 1917 р.

На межі двох століть XIX та XX в середніх школах Києва та Ленінграда організувалися гуртки самоосвіти та боротьби проти диких шкільних порядків. Найближчими роками учнівські організації виникли в багатьох великих містах Росії і одночасно пережили глибоку еволюцію. Зовсім невинні наміри вивчати Писарева, Добролюбова, Белінського, що так імпонували учневі середньої школи, в умовах царської школи та поліцайської сваволі в країні замінюються на гасла боротьби проти школи та самодержавства — рух пероходить на революційний шлях...

Автор коротко описує перші гуртки, дає їм бліду, хирляву характеристику й переходить до опису характеру та діяльности північної спілки учнів, каже про те, що до 1906 р. в ній виникає соціял-демократична група учнів при ЦК РСДРП; далі він пише, що 1902 року виникає в Ростові південно-російська група учнівської молоді, що перебувала при комітеті соціял-демократичної партії і приєднувалася до більшовицького крила. Далі іде повідомлення, що до цього об'єднання приєднується харківська спілка учнів, що в цей період київська група учнів не поділяла поглядів південно-російської групи. Ось по суті все, що сказав автор про середнє-шкільний рух напередодні 1905 р. та про рух учнів 1905 р.

Автор не задумався над тим, щоб пояснити читачеві, чому ж виникли ці гуртки, чому найближчими 5-7 роками вони з'явилися у всіх найбільших містах Росії і пережили за цей час велику еволюцію. Він не задумується над тим, чому ліберально-академічні настрої зміняються на соціял-демократичні ідеї і постають питання боротьби за революцію разом з робітничою клясою, разом з усіма проґресивними елементами царської Росії.

Не розуміючи того вирішального твердження, що основним змістом руху учнів середніх шкіл є боротьба за нову школу, потрібну капіталістичній Росії,[1] автор рецензованої книжки допускається великої хиби, не прослідкувавши кількісного та якісного зростання середнє-шкільного руху до 1902-1903 р. р., що збігалося з загальним зростанням революційних настроїв та революційних можливостей, які обумовили революцію 1905 р.

Цим і тільки цим можна пояснити те, що автор зовсім замовчав нечуваний, невиданий розмах руху за революції 1905 року.

Як відомо, середнє-шкільний рух 1905 р. підняв учнів майже у всіх навчальних закладів: найглухіші кутки України реаґували на ці події, на них відгукнулися навчальні заклади навіть таких патріярхальних міст, як Ржевцево, Глухів, Ніжин, Полонне, Сміла та інш. учні, почавши напередодні 1905 р. з петицій, обструкцій, страйків, заколотів на ґрунті шкільного режиму перейшли до одвертої і рішучої боротьби проти самодержавства; мітинґи, протести, демонстрації, барикади, створення бойових дружин та участь у збройних повстаннях — така крива розвитку руху учнів середніх шкіл 1905 р. Цим рухом керувала соціял-демократія, здебільшого більшовицьке крило. Соціял-демократичні організації учнів були у Харкові, Одесі, Києві, Катеринославі. Луганському, Чернігові, Ніжені, Ромнах, Лубнях, Полтаві, Черкасах, Єлісаветграді, Житомірі, Винниці тощо.

Рух учнів набув такого розмаху, що викликав серйозне побоювання „власть придержащих"; про учнів говорили, як про серйозну силу, що протистоїть самодержавству. Охранка починає дуже цікавитися цим рухом.

---

[1] Про обґрунтування середнє-шкільного руху в кол. Росії див. цікаву статтю т. Гуревіча в № 3 „Юнацького руху", що незабаром має вийти.

Поліція організовує бійку демонстрантів, школярів, погромники проголошують: „бей жидов, студентов и гимназистов“ (Єлісаветград).

Автор вважає за можливе не сказати жодного слова про зростання руху 1905 р., не помічає яскраво виявленого революційного радикалізму й певно зовсім не знає цього періоду історії середньої школи, що свідчить про поверхове та несумлінне вивчення матеріялів.

Чому рух учнів середніх шкіл пережив таку глибоку еволюцію до революційного радикалізму, автор навіть документальну сторону цього процеса не зумів правильно передати.

Автор зовсім забуває, що наявність демократичного елементу в середніх школах, зростання революції, загально-політичний стан в країні, поліцайський режим у школі, боротьба за буржуазну школу повернули молодь на рішучу сутичку з самодержавством. Питання про те, як ставилися більшовики до середнє-шкільного руху, автор замовчує.

Володимир Ільїч на початку 1900 р. неодноразово звертав свою увагу на студентський та середнє-шкільний рух. З його численних праць видно, що ці явища політичного життя Росії він оцінював як рух, що його пролетаріят повинен використати у боротьбі проти самодержавства; *революційний студент, за Леніним, був виходець із чужої кляси, тимчасовий спільник робітничої кляси в боротьбі проти самодержавства*. Відповідно до цієї концепції резолюція тов. Леніна, що її він запропонував II з'їздові РСДРП, рекомендувала гурткам учнів взятися до вироблення сильного марксистського світогляду, стерегтися „друзів“, що відтягають їх увагу від революційного виховання й при переході до практичної діяльности рекомендував зв'язуватися з місцевими соціял-демократичними організаціями, щоб уникнути великих помилок на початку роботи.

Партійна преса й місцеві партійні організації того періоду ніколи не обминали подій середнє-шкільного життя, відгукалися на них, давала поради та вказівки.

Отже, автор книги не викрив природи середнє-шкільного руху, не визначив його місця у боротьбі проти самодержавства, не прослідкував зростання його, не розуміючи клясової суті руху, не показав розмаху руху в революції 1905 р. На увагу читачів він подав обмежену малописьменну стряпню, стряпню, якій не повинно бути місця на книжковому ринку.

Кулєшов, розповідаючи про дальшу долю учнівських організацій в період 1906-1917 р. р., подає, ще злиденніший, якщо рівняти до попереднього, матеріял.

Безперечно, що історик, який досліджує рух учнів середніх шкіл в період між двома революціями, повинен був простежити, як частина учнів середніх шкіл, що повстали разом з радикальною інтелігенцією та дрібною буржуазією на боротьбу проти самодержавства 1905 р. разом з занепадом революційної хвилі, поспішили відмовитися від боротьби, поспішили забути свої радикальні резолюції і розкаятися в своїх революційних виступах. Історик повинен простежити, як другий, кількісно менший прошарок (демократичні елементи середніх навчальних закладів, про які ми говорили вище) реагував на чорну добу реакції та поліцайської сваволі, він повинен був вивчити практичну діяльність підпільних соціял-демократичних груп учнів середніх шкіл і допомогу, яку подавали вони партії, що пішла в глибоке підпілля. За дослідження цього періоду повинна бути диференціяція учнів середніх шкіл, причини її та характер, а також питання про те, як ставлено було проблему реформи шкіл. Нема чого говорити про те, що Кулєшов цього не зробив і обмежився дуже поверховими увагами і навіть більше — він не об'єднав фактичних даних, що дозволяють дати цю аналізу.

Така перша частина цієї беззмістовної книжки.

Друга частина книжки, як ми вже відзначили, ґрунтовніша, розбирає історичну долю руху середнє-шкільного після лютневої революції 1917 року й закінчується Жовтневим переворотом. Завдання викрити реакційність руху учнів середніх навчальних закладів в основному авторові вдалося. На мате-

ріялах, що свідчать про активну підтримку Тимчасового уряду, на матеріялах про воєнну позику, про підтримку гасла „війна до переможного кінця“, на національному питанні, нарешті, на антибільшовицьких вихватках учнів середніх шкіл, а також у питанні про ставлення до шкільної реформи автор показав контрреволюційну суть учнівського руху.

Буржуазна та дрібнобуржуазна молодь сприйняла ідеали своїх батьків та духовних вихователів — вона була за Керенського, була за війну до переможного кінця, вона чинила опір Жовтневому переворотові, саботувала декрети Наркомосу, а коли почалася громадянська війна, учні середніх шкіл, начепивши білоґвардійські погони, почали розстрілювати робітників та селян.

Проте, як же поєднати дві частини тієї саме книжки? Перша розповідає про те, що учні були проти самодержавства, що їм не чужі були соціял-демократичні ідеї, а друга частина говорить про контрреволюційну суть цього руху. Автор, почуваючи це, хоче порозумітися з читачем і урочисто запитує себе:

„Чим пояснюється така метаморфоза?“ (стор. 48) і відповідає:

„Пояснюється це перетворення насамперед тим, що революційність середньої школи була не органічна (?!), неглибока. Природою своєю ця молодь зв'язана була з буржуазними та дрібнобуржуазними колами“.

І через кілька рядків він заявляє:

„До того ж доводиться ураховувати, що в революційному рухові довоєнного життя брали участь передові одиночки, які не цілком відбивали настрої широких шарів буржуазної молоді. Перетворившись на рух масовий, він повинен був перетворитися на рух контрреволюційний — така логіка клясових інтересів і клясової боротьби“.

Отже, хто не знає „логіки клясових інтересів та клясової боротьби“, той повинен навчитися у Кулєшова, який знає, що один або два гімназиста завжди революційні, якщо ж їх більше, то вони перетворюються на білоґвардійців. Він також добре знає, що соціял-демократичні групи учнів, що дали партії пропаґандистів, дали багатьох не поганих підпільників, це буржуа, що „відірвалися від мас“, це „одиниці“, що не цілком відбивали настрої широких шарів буржуазної молоді“...

З багато-значної аналізи Кулєшова еволюції середнє-шкільного руху ми вперше довідалися, що існує революційність „органічна“ й „неорганічна“ і „неглибока“, довідуємося також, що цим пояснюється багато явищ у революції.

Кулєшову, що знає секрет „органічної і неорганічної революційности“ легко упоратися з усілякими суперечностями й він тут таки спішно демонструє: „1905 р. рух учнів відбувався проти самодержавства з пролетаріятом, а 1917 р. учні виступають проти робітничої кляси, отже, революційність учнів 1905 р. була „неорганічна“...

Щоб не створювати суперечностей між другою та першою частинами, автор повинен був зрозуміти соціяльно-економічні передумови руху. Якби він знав буржуазну природу середнє-шкільного руху, якби підійшов до революційного учня середньої школи як до тимчасового попутника й якби він прослідкував еволюцію руху учнів між двома революціями, тоді автор побачив би, що поруч того, як змінювалося розташування кляс 1905 р., поруч того, як буржуазія і самодержавство доходили згоди між собою, середнєшкільний рух втрачав свій революційний кольор і чимраз більше відчував притиск своїх колишніх гріхів. Отже, еволюція середнє-шкільного руху така, що переважна більшість учнів в період 1906-1917 р. р. підготувала себе до тієї контрреволюційної ролі, яку відограв він у пролетарській революції.

Не диференціюючи середнє-шкільного руху на дві гостро протилежні лінії (повторюємо: одна частина демократичніша, нечула революційним ідеям, приймала участь в рухові 1905 р., а після 1905 р. і друга деяка найкраща частина її залишилася вірною більшовизмові — на всьому історичному

шляху жила ідеями буржуазної школи, боялася пролетаріяту й революції, а після першої революції і за громадянської війни опинилася в таборі ворогів пролетаріяту), автор крім розібраних безграмотних помилок допустився ще однієї не менш важливої помилки.

Справа в тому, що середня школа після революції знає пролетарський рух учнівської молоді (комсоучі, широко відомі в українській дійсності) й авторові треба було простежити джерела цього руху в розглядуваний період.

Такий підсумок розгляду невеликої книжки, дуже багатої на грубі помилки та перекручення марксистської методології історії. Ми з ряду міркувань не розглядали дрібніших помилок, повз які не може пройти читач, як, наприклад, — численні авторові уваги (в першій частині книжки) про шкільну реформу, про шкільний режим.

Дивно, що видавництво між іншим до цієї книжки дає таку передмову:

„Проте, випускаючи книгу т. Кулєшова, одного із старіших комсомольців, видавництво розуміє й слабі сторони цієї роботи, що полягають в недостатній чіткості побудови, недостатній повноті освітлення окремих питань і щонайголовніше, в недостатньо поглибленій соціяльно-клясовій аналізі. Автор не стільки аналізує події, скільки їх описує".

І пояснюючи причини випуску книжки в тій же передмові, зазначає:

„Зібраний у цій книзі широкий цікавий матеріял недостатньо висвітлено в нашій історичній літературі".

Не суперечимо видавництву щодо „широчини" та „цікавости". Ми вважаємо, проте, що плутаної, непродуманої книжки, книжки з чимало кількістю помилок не треба було видавати, навіть не зважаючи на відсутність істомольської літератури.

Крилова, В.

Коротка хронологія революції 1905 року на Україні Вид. ДВОУ. 1931 р., ц. 1 крб. 25 коп. Склали наукові співробітники Інституту Істпарту т. т. Кац, Гершбейн, Сперанська, Симонівська.

В дуже короткій передмові до цієї книжки сказано: „Коротка хронологія революції 1905 року за жовтень-грудень має на меті подати хронологічний перелік найважливіших революційних подій, що відбувалися 1905 року в містах України". І потім, визначаючи завдання брошури, сказано: „Ця брошура розрахована на пропаґандистів та викладачів, як допоміжний матеріял з історії 1905 року на Україні".

Перше як підійти до освітлення, наскільки ця брошура своїм змістом дійсно відбиває поставлені перед собою завдання, треба дати аналізу основних хиб цієї книги.

Вивчаючи історію партії та пролетарських революцій, розробляючи окремі види наукових робіт, щодо висвітлення розвитку боротьби робітничої кляси, ми повинні критично аналізувати зібраний фактичний матеріял і опрацювати його, спираючись на більшовицьку історичну науку про ролю пролетаріяту та партії більшовиків, як його аванґарда, в боротьбі за диктатуру пролетаріяту.

Висвітлення подій в хронології починається безпосередньо з того часу, коли розгорнулася вже боротьба, тривали сутички, барикадні бої. Тла соціяльно-економічних передумов, політичного та організаційного підготування пролетаріяту до цієї боротьби, ролі в цьому підготуванні більшовиків та інших політичних партій не подано, немає діялектичної ув'язки з безпосереднім перебігом революції, що розгортається.

За основну й головну політичну хибу викладеного матеріялу треба вважати те, що в ньому недостатньо показано ролю пролетаріяту в боротьбі, як гегемона революції, роля більшовиків, як організаторів боротьби за

збройне повстання пролетаріяту, не показано незгод з приводу цього питання з іншими політичними партіями (меншовиками, есерами тощо), боротьби проти цих партій за маси, за завоювання демократичної республіки, за перехід до соціялістичної революції.

Не показано величезности, всього розмаху революційної боротьби пролетаріяту, не досить чітко (особливо протягом жовтня — листопада) виявлено оформлення робітничої кляси на той період, як активної організаційної та політичної сили, яка виставляла в боротьбі проти царату не розпорошені економічні вимоги, а щось конденсоване ціле — бойову політичну програму дій. Саме організованої боротьби, політично - достиглої маси трудящих, керівної та організуючої ролі більшовиків у здійсненні цієї бойової програми — не видно. А, проте, відомо, що в окремих великих центрах України (Харків, Донбас тощо) 1905 р. були цілком оформлені більшовицькі комітети з досить сильним складом керівних робітників, як Артем та інші. Проте ролі їх чітко не виявлено. Революційний рух в хронології показано як стихійний. Послідовного зв'язку між ролею центра, що організовує, та революційними хвилями пролетаріяту, що піднімаються знизу, — немає.

В цілому суть викладу переважно зводиться до реєстрації голих фактів, в окремих випадках накопичених та скиданих в одну купу без загального зв'язку з усім перебігом боротьби, що розгортається.

Весь зміст брошури просякнутий „об'єктивізмом", що стосується головне освітлення подій жовтня - листопада.

Там також, між іншим, не зазначено, як реаґували революційні маси на виданий у жовтні маніфест, яку ролю відограли більшовики в з'ясуванні політичної суті маніфесту перед пролетаріятом, що повстав.

Треба відзначити, що не погано подано хвилю страйків у грудні, особливо виникнення загального політичного страйку та загального страйку залізничників.

Політичне обличчя страйкарів і взагалі революційних мас виявлено значно чіткіше.

Для ілюстрації зазначених помилок можна було б навести безліч прикладів, фактів, з книги. Проте, за це досить красномовно каже й сама передмова, в якій немає політичного вступу та коментаря до тексту книги.

Здебільшого, найважливіші політичні події викладено в такому дусі: „Відбувся величезний політичний мітинґ, де виступали промовці й закликали до збройного повстання та інш.", „за проводом с - д. відбувся мітинг", „під впливом с - д. застрайкували робітники заводу" й т. д. і т. д.

Ось, наприклад, характеристичний факт, з якого не можна встановити, під чиїм впливом відбувалася боротьба, хто був організатором тощо.

Катеринослав. 11/24 жовтня. „Відбувся величезний політичний мітинґ на Брянському майдані; промовці закликали до збройного повстання й боротьби за Установчі збори та демократичну республіку. Робітники спорудили шість барикад і захищали їх від козаків та салдатів. Увечорі військо захопило барикади. Натовп напав на жандарського ротмістра Бабенка; була сутичка демонстрантів і козаків біля тюрми. У місті не було світла".

Поруч такого аполітичного освітлення важливих фактів ми помічаємо неточність у викладі.

Прикладами можуть бути такі факти: „Київ. 16/29 жовтня. Застрайкували 2.500 робітників Гніванського заводу та майстерень електростанції" (витяг із подій у Києві за цей день). За цей же день ми зустрічаємо такі факти: „Гнівань (Поділля). Застрайкували 3 000 робітників цукроварні та каменярні, що належали до заводу, подавши економічні вимоги. Викликало чоту піхоти". Місце події — Гнівань одночасно й в Києві й на Поділлі.

Низку фактів подано дуже коротко, при чому суть і значення їх не розшифровано. Наприклад, Кам'янське - Запоріжжя. 4/17 жовтня. „Робітники механічного й казанового цехів Дніпровського заводу оголосили політичний страйк". Під чиїм впливом оголошено страйк, чим характеристичний він, як політичний, невідомо.

Конотіп. „Відбулися збори робітників залізничних майстерень, на яких поширювано соціял-демократичні проклямації“. Хто поширював ці проклямації, якого вони характеру та змісту так само невідомо.

Донбас. Дружківка. 15/28 жовтня. „Організаційно оформилася група соціял-демократично настроєних робітників“. Як розуміти с-д. настроєних? Чи вони були більшовики чи меншовики? Як конкретно вони організаційно оформилися? Там таки, в Донбасі, Єнакієво з 23/X ми читаємо: „Під проводом с-д. відбувся мітинг (2.500 робітників) з приводу питання про дорожнечу; був виступ про завдання соціял-демократії“. Знов таки чітко не виявлено якого характеру виступ про завдання соціял-демократії, про яких соціял-демократів ходить мова.

Там таки ми зустрічаємо з 27/X в Одесі. „Чергові збори одеської групи РСДРП обговорювали свої завдання й справу об'єднання всіх с-д. організацій“. Як саме, в якому напрямі обговорювано завдання групи РСДРП — невідомо.

Цих прикладів досить, щоб мати враження про непевну ролю більшовицьких організацій в революції 1905 р.

Ряд фактів подано так, що для історика, а також для кожного читача не становлять інтереса. Як приклад, можна навести таке: ст. Фастів. 28/XI. „Відбулася сходка робітників слюсарно-механічного заводу Ліхтмана“.

Горлівка. 8/XII. „Одержано телеграму з закликом до загального політичного страйку“.

Маріюпіль. 10/XII. „Відбулася сходка страйкарів“.

Таких фактів чимало. Це самі факти без політичного розшифрування.

Треба сказати два слова про розташування самого матеріялу. Принцип суто хронологічний. Це правильно. Але в межах кожного дня події розташовано не за певною схемою, яка повинна дати ясну й цільну картину сплетіння боротьби. Схема могла б бути приблизно такою: спершу ідуть події, що змальовують загальне соціяльно-економічне тло, на якому розгортається боротьба, потім роля більшовиків, Рад, організацій робітничого руху, організація збройної боротьби, революційні настрої в армії, роля інших партій тощо

В кінці книжки бракує ряду приміток до найхарактерніших моментів властивих розвитку боротьби на тій чи тій території, роз'яснення та розшифрування характеру діяльности окремих організацій (комітету розпорядку, федеративної Ради та інш.).

Треба було б подати, як додаток, перелік основних використаних джерел. Це важливо для дальшого дослідження та окремих історичних довідок.

Підсумовуючи все викладене, можна зробити такий висновок. Назва книги не зовсім відповідає фактичному її змістові, бо в ній зовсім не відбито селянського руху, його масового, бунтарського характеру, немає також боротьби робітничої кляси, більшовиків за вплив та революціонізування салдатської маси та інш.

Отже, правильніше було б назвати цю книгу „Коротка хронологія робітничого руху по містах України“, бо хронології революції 1905 р. в усіх її відтінках та формах, її сплетінні не показано.

Складено книжку очевидно, наспіх (як і зазначено в передмові), а в історичній розробці це дуже погано. [1]

Проте, треба визнати, що в цілому книга становить інтерес, як канва для дальшого дослідження цього періоду, яка є концентрацією багатьох цінних фактів, подеколи вдало підібраних та опрацьованих з історії першої революції, що була генеральною репетицією Жовтня 1917 р.

Від редакції. Вміщаючи рецензію т. Крилової, редакція зазначає, що значна кількість хиб, що їх відзначено в рецензії, пояснюється пере-

[1] Можливо, що всі зазначені хиби можна віднести за рахунок змісту вже розробленої повної хроніки 1905 р., про яку сказано в передмові, проте, це якости книги не поліпшує.

важно: 1) самим характером праці — хронологічний перелік окремих подій, що незалежно від волі авторів не завжди дає можливість все висвітлити та ув'язати (щоправда, в таких випадках варто було б давати відповідні примітки); 2) тим, що це коротка хронологія, цебто самим своїм характером, як короткий „довідник подій" обмежує авторів місцем та матеріялом і 3) тим, що її складено виключно на підставі великої „Хроніки 1905 р.", що готується до друку. Отже, в зв'язку з тим що це коротка хронологія, матеріяли „великої" хроніки довелось скорочувати.

Проте, рецензія ставить низку важливих методологічних питань щодо складання „хронік", які варто було б обговорити.

Нові книжки

ІСТОРІЯ ВКП(б), КП(б)У ТА ЛЕНІНІЗМ

Гаркуш, И.—Рабочая книга по истории ВКП(б)... Под ред. Ст. Кравцова Вип. I. М., стр. 180. Безпл.

Ленин, В. И.—Избранные произведения. В 6-ти томах. Под общ. ред. В. В. Адоратского, А. И. Криницкого, М. Н. Покровского... (и др.). М. Гос. соц.-эк. т. II, 1905-1914, VII, 754 (6).

Ленин, В. И.—Избранные произведения. В 6-ти томах. Под общ. ред. В. В. Адоратского, А. И. Криницкого, М. Н. Покровского... (и др.). М. Гос. соц. эк... т. III. 1914-1917, стр. VIII, 752 (7)

Ленин, В. И.—Избранные произведения. В 6-ти томах. Под общей ред. В. В. Адоратского, А. И. Криницкого, М. Н. Покровского (и др.). М. соц. эк. ГИЗ, т. IV, 1918-1920, стр. VIII, 719 (5).

Ленин, В. И.—Сочинения. Изд. III, перепечат. без изм. со 2-го испр. и доп. изд. Под ред. Л. Б. Каменєва. М. Л. Гос. эк., т. II, 1897-1899, стр. X/VIII, 667 (8).

Ленин, В. И.—Сочинения. Изд. III. Перепечат. без измен. со второго испр. и доп. изд. Под ред. Л. Б. Каменева. М. Л. Гос. соц. эк., т. III, стор. VIII, 614 (13).

Ленин, В. И.—Сочинения. Изд. III, перепечат. без изм. со 2-го испр. и доп. изд. под ред. Н. И. Бухарина, В. М. Молотова, И. И. Скворцова—Степанова, М. Л. Гос. эк., т. XX, 1917, стр. VIII, 585 (9), т. XXII, 1917-18, стор. VIII, 680 (11).

Ленинский сборник под ред. В. В. Адоратского, В. М. Молотова М. А Савельева, М. Л. Гос. соц. эк., т. XVII, стр. 342 (4), ц. 2 р. 50 к., пер. 70 к.

Ленін, В.—Твори. Переклад з 2-го видання Інституту Леніна при ЦК ВКП(б). Головний ред. М. Скрипник, „Пролетар", т. XIX, 1916-17. Переклад, зредагував А. Річицький, стор. 500, ц. 1 крб, 80 коп.

Лядов, М. Н.—Партия большевиков 1905 г. М. Л. ОГИЗ — „Московский Рабочий", 1931 г, стор. 93, ц. 18 к.

Покровский, С. А.—Теория пролетарской революции. Изд. III, перераб. М. Л., 1931 р., стр. 352-353. Ц. 80 к.

Самойлов, Ф. Н.—Фракция большевиков IV Гос. Думы в ссылке. М. ОГИЗ, „Молодая гвардия", стр. 96, ц. 40 к.

Сафаров, Г. И.—Проблемы национально-колониальной революции М. Л. ОГИЗ, соц. эк., стр. 285, ц. 2 р. 75 к.

Эссен, М. М.—В эпоху зарождения партии (1891 - 1898). М. ОГИЗ, стр. 64, ц. 25 к.

РЕВОЛЮЦІЙНИЙ РУХ НА УКРАЇНІ І В РОСІЇ

Буйский, А. А.—Красная армия на внутреннем фронте. Борьба с белогвардейцами и кулацкими восстаниями. IV изд. испр. и доп. М. ОГИЗ, стр. 95. ц. 20 к.

Григорьев, В.—Белый террор (в фактах и документах). Л. ОГИЗ—„Прибой", стр. 46, ц. 12 к.

Деятели революционного движения в России. Био-библиогр. словарь От предшественников декабристов до падения царизма. М. изд. об-ва политкаторжан, т. II, 70-е годы, вып. III.

Засулич, В. И.— Воспоминания. М. изд. об-ва политкаторжан, стр. 159, ц. 1 р. 25 к.

Кривошеина, Е. П. — Две демонстрации. (Июнь, 1917 г.) М. Л. ОГИЗ, стр. 175, ц. 1 р.

Кривцов, С. С. — Хрестоматия по истори классовой борьбы народов СССР, изд. VII, перераб. и доп., вып. I., стр. 331, ц 1 р. 25 к., перепл. 25 к., вып. 2-й, стр. 320, ц. 1 р. 25 к., перепл. 25 к. М. Л ОГИЗ,— „Московский Рабочий“.

Кронштадский мятеж. Сб. статей, воспоминаний и документов. Л., стр. 264, ц. 1 р. 20 к.

Кулябко-Корецкий, Н. Г. Из давних лет. Воспоминания лавриста. Изд. об-ва политкаторжан, стр. 311, ц. 2 р. 50.

Львов, П. А.— Сквозь строй (Воспоминания, 1905-17 гг) М. издания общества политкаторжан, стр. 152, ц. 1 р. 30 к.

Мучник, Г. А.—Подполье. Воспоминания рядового подпольщика. Эпоха 1905 г. М. ОГИЗ, стр. 96, ц. 55 к.

Назаров, И. — Побег 35 матросов-революционеров. М. изд. об-ва политкаторжан, стр. 40, ц. 15 к.

I марта 1881 г. (1881-1931). Статьи и воспоминания участников и современников. Испр. 2-е и доп. изд. об-ва политкаторжан, стр. 37, ц. 60 к.

Савич, А. А. — Очерки истории крестьянских волнений на Урале в XVIII-XX веках. М. изд. политкаторжан, стр. 178, ц. 1 р. 75 коп.

Саратовский Совет рабочих депутатов (1917-18) Сб. документов. М. Л. ОГИЗ, стр. XII, 793, ц. 6 руб.

Теодорович, I. А.—1-е марта 1881 года. М. изд. об-ва политкаторжан, стр. 104, ц. 50 коп.

1905 год на Московско-Курской, Нижегородской и мурманской ж. д. Сб. статей, воспоминаний и документов. М., стр. 128, ц. 10 к.

1905 год в Нижегородской губернии. Сб. статей и воспоминаний. Н.-Новгород. ОГИЗ, стр. 245.

Царский флот под красным стягом. (1905-1917 г.). Документы и воспоминания об участии матросов в ревдвижении. М. изд. об-ва политкаторжан. 1931, стр. 253, ц. 1 р. 85 к.

Шліхтер, О. — Твори. „Пролетар“, т. V, стор. 316, ц. 3 крб. 65 к. Напередодні революції 1905 р. та інш.

Ярославський, Г. — Страйк і збройне повстання в революції 1905 р. „Пролетар“, стор. 96, ц. 60 к.

РЕЗОЛЮЦІЇ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАРАДИ МІСЦЕВИХ ІСТПАРТІВ

(Затверджені на Дирекції Інституту Історії Партії 7 липня 1931 р.)

ПРО ПІДГОТОВУ ДО 15-РІЧЧЯ ЖОВТНЯ ТА СКЛАДАННЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО НАУКОВО-ДОСЛІДЧОГО ПЛЯНУ З ІСТОРІЇ ПРОЛЕТАРСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА УКРАЇНІ

Загальні завдання

1. В умовах розгорнутого соціялістичного наступу та викорчовування корнів капіталізму в нашій країні, що неминуче супроводжується загостренням клясової боротьби на даному етапі соціялістичного будівництва в умовах, коли ми вступили в період соціялізму, — вивчення історії пролетарської революції та соціялістичного будівництва набуває особливо актуального політичного значення.

Це вивчення, що є складовою частиною цілої марксо-ленінської науково-теоретичної роботи й підпорядковано завданням партії на сучасному етапі соціялістичного будівництва, надзвичайно важливе так для дальшого розгортання соціялістичного будівництва в СРСР, як і для боротьби робітничої кляси всесвіту за пролетарську революцію.

„Відомо, що теорія, якщо вона є справжня теорія, надає практикам силу орієнтировки, ясність перспективи, упевненість в роботі, віру в перемогу нашої справи. Усе це має, і не може не мати, — величезного значення у справі нашого соціялістичного будівництва". (Сталін).

2. В основу дослідження історії пролетарської революції треба покласти вивчення ленінської теоретичної спадщини, зокрема Ленінових статей, директив і настановлень щодо пролетарської революції на Україні.

Головним моментом цього дослідження мусить бути виявлення керівної та організуючої ролі в Жовтневій революції та громадянській війні більшовицької партії, зокрема, дослідження боротьби КП(б)У з ухилами на два фронти в цей період.

Цілком зрозуміло, що вивчення історії пролетарської революції на Україні, як частини єдиного процесу пролетарської революції на терені колишньої Російської імперії, мусить виявити всі особливості боротьби за диктатуру пролетаріяту на Україні, яку (Україну) використовував світовий імперіялізм, як пляцдарм для наступу на країну пролетарської диктатури — СРСР. Зокрема треба висвітлити ролю національного питання.

3. Усе це ставить перед Інститутом історії партії та Жовтневої революції на Україні при ЦК КП(б)У завдання утворити єдиний Всеукраїнський плян розробки історії пролетарської революції на Україні. Цей плян повинен зважити наявні сили дослідників та активних учасників революційного руху, що їх можна притягти до цієї роботи, встановити певну черговість розробки окремих проблем та розподілити тематику між Інститутом історії партії та Жовтневої революції, місцевими істпартами, їх науково-дослідницькими групами, ВУАМЛІН'ом та іншими науково-дослідчими установами. В зв'язку з

15-річчям Жовтневої революції частину пляну, що охоплює роки 1917-21, треба реалізувати насамперед протягом поточного та наступного років.

4. Підготова до 15-річчя Жовтневої революції повинна стати 1931-32 р. р. центральним завданням так Інституту історії партії й Жовтневої революції при ЦК КП(б)У, як і місцевих Істпартів.

В основному цю підготову слід розгортати лініями наукового опрацьовування історії Жовтневої революції, збирання та готування документів і спогадів, організації масової роботи.

Наукове опрацьовування історії пролетарської революції на Україні

5. Розробка історії пролетарської революції на Україні дотепер йшла переважно лінією вивчення та дослідження окремих проблем, нагромадження археографічних матеріялів і мемуарів. Проте, розгорнутої систематичної роботи з історії пролетарської революції на Україні в цілому досі ще немає, особливо по основних робітничих районах України (Донбас, Криворіжжя).

6. Утворення солідної архівної бази, нагромадження великої кількости мемуарних матеріялів, окремих розвідок і досліджень з історії Жовтневої революції — все це утворює тепер цілком реальні основи, щоб розв'язати завдання систематичної розробки історії пролетарської революції на Україні.

Конкретно це завдання треба реалізувати шляхом складання й видання протягом 1931-33 р. р. колективної праці „Історія пролетарської революції на Україні у нарисах" в декількох томах з таким розрахунком, щоб перші три томи „Нарисів" — „Передумови пролетарської революції на Україні", „Від буржуазно-демократичної революції до пролетарської", „Жовтень на Україні" — видрукувати протягом 1931-32 р. р.

Одночасно випустити 1931 року „Стислий нарис з історії пролетарської революції та громадянської війни на Україні".

7. Разом з систематичною розробкою історії пролетарської революції у Всеукраїнському маштабі треба поставити завдання розробки та видання праць з історії пролетарської революції по головних робітничих районах та центрах України. Треба негайно приступити до утворення на місцях колективів товаришів (3-5 чол.), які взялися б за розробку історії пролетарської революції в даному місті й районі з таким розрахунком, щоб закінчити цю роботу не пізніше 1 березня 1932 р.

Розробити та видати „Нариси з історії Жовтневої революції" по окремих робітничих центрах і районах України" по таких містах: Харків, Дніпропетровське, Київ, Одеса, Миколаїв, Кременчук, Запоріжжя, Криворіжжя, Житомир, Полтава, Кам'янець, Вінниця, Чернигів, Черкаси, Гумань, Бердичів, Зінов'ївське, Херсон, Б. Церква, Сталіне, Луганське, Артемівське, Маріюпіль, Горлівка, Єнакієво, а також і по інших робітничих центрах Донбасу з тим, щоб остаточні списки районів Донбасу, за якими (списками) складається нариси з історії Жовтневої революції, визначити на нараді Істпартів Донбасу при Інституті історії партії".

Вважати за потрібне розробити типову схему „нарисів" та відповідні методичні вказівки.

Для вчасного й успішного виконання „нарисів з історії Жовтневої революції" істпартами та місцевими н.-д групами, які не мають достатньої кількости кваліфікованих робітників та досвіду н.-д. роботи, практикувати допомогу їм від міцніших істпартів (Київ, Одеса, Дніпропетровське, Харків).

8. Велику допомогу в справі наукової розробки історії пролетарської революції на Україні має дати Всеукраїнська хроніка пролетарської революції. Розробку її слід провадити такими темпами, щоб протягом поточного року видрукувати хроніку за перші шість мі-ців 1917 року, 1932 року — за II половину 1917 та 1918 р. р., 1933 р. — за 1919 та 1920 р. р.

Всеукраїнська хроніка пролетарської революції має бути капітальною базою так для наукового опрацьовування історії пролетарської революції, як і для розробки хронік по окремих проблемах партійна хроніка, робітничий рух, юнацький рух тощо.

Великого значення набуває також складання бібліографії з історії пролетарської революції. Треба протягом 1931-32 р. р. розробити та видати бібліографію за роки 1917-21.

9. Особливу увагу слід приділити вивченню боротьби пролетаріяту України, зокрема історії Рад робітничих депутатів та боротьби за диктатуру пролетаріяту в основних робітничих центрах України, особливо боротьби робітників підприємств — велетнів.

Інституту історії партії та Жовтневої революції протягом 1931 року видати збірку „Ради робітничих депутатів 1917 року на Україні", включивши до неї нариси з історії Харківської, Київської, Дніпропетровської, Одеської, Миколаївської, Полтавської Рад та Рад робітничих депутатів Донбасу.

Інституту історії партії та Жовтневої революції разом з місцевими істпартами та їх науково-дослідницькими групами розробити теми: „Боротьба з опортунізмом у робітничому русі України" та „Боротьба пролетаріяту України за контроль над виробництвом і націоналізацію промисловости".

Підготовити й видати до 15-річчя Жовтневої революції праці про участь у боротьбі за диктатуру пролетаріяту робітників таких підприємств України: ДЕЗ, Брянський завод, Арсенал, Шостенський завод, Миколаївський судобудівельний завод, Сталінський завод, Луганський (Гартманівський) завод, Січневі майстерні Одеси.

10. В системі наукової розробки історії пролетарської революції на Україні треба розгорнути вивчення першого та другого періодів радянської влади на Україні. Конкретно треба до 15-річного ювілею розробити такі теми: „Перший період радвлади на Україні (у центрі та на місцях)", „Донецько-Криворізька Республіка", „Румчерод", „Другий період радянської влади на Україні". Розробити питання про аграрну революцію та клясову боротьбу на селі. Надрукувати роботу: „Аграрна революція 1917-18 р. р. на Україні".

Разгорнути дослідження національної проблеми в пролетарській революції. Разом з катедрою нацпитання ВУАМЛІН розробити тему „Національне питання в пролетарській революції на Україні".

Розробити декілька тем з історії революційної боротьби на Західній Україні.

11. Основними проблемами наукового дослідження історії громадянської війни на Україні поставити: ролю пролетаріяту в громадянській війні, комбіди й комнезами, громадянська війна в Донбасі, імперіялістична інтервенція на Україні та боротьба з поміщицько-буржуазною й дрібнобуржуазною контрреволюцією.

Відповідно до цієї проблематики скласти та видати до 15-річчя Жовтневої революції такі роботи: „Червона ґвардія на Україні", Робітнича кляса України в організації збройних сил революції"; збірку „Імперіялістична інтервенція на Україні"; „Центральна Рада та Всеукраїнське повстання проти неї"; збірку „Боротьба проти поміщицько-буржуазної та дрібнобуржуазної контрреволюції (гетьманщини, денікінщини, Директорії, петлюрівщини, григор'євщини, махновщини, вранґелівщини)"; „Комбіди й комнезами у боротьбі за радянську владу"; „Боротьба з бандитизмом на Україні"; „Донбас в боротьбі з Каледіним"; „Донбас у боротьбі з Красновим"; Донбас у боротьби з Вранґелем; „Відступ на Царицин"; „Донбас у боротьбі проти гетьманщини та німецької окупації"; „Організація Червоної гвардії в Донбасі"; „Оборона Луганського від Денікіна".

12. Ценгральним завданням вивчення історії пролетарської революції на Україні повинно бути виявлення керівної та організуючої ролі в революції більшовицької партії.

До 15-річчя Жовтневої революції видати такі праці: „Хроніка з історії КП(б)У"; „Нариси з історії місцевих парторганізацій 1917-21 р. р." (колективна праця); „Основні проблеми з історії КП(б)У"; Збірки: „КП(б)У—організатор збройної боротьби з контрреволюцією"; „КП(б)У в боротьбі на два фронти за генеральну лінію партії"; „КП(б)У у боротьбі проти дрібнобур-

жуазних партій“; „КП(б)У у боротьбі за селянство“; „Більшовизація мас 1917 року“.

13. Зазначену проблематику та головну тематику треба покласти в основу Всеукраїнського пляну наукового дослідження історії пролетарської революції, що його розробляється до 15-річчя Жовтня.

Остаточне оформлення пляну — його конкретизація в точно визначених темах, автурі й часі з чітким розподілом окремих праць між Інститутом історії партії та Жовтневої революції, місцевими істпартами та іншими науководослідницькими установами (низку тем розробить Інститут та місцеві істпарти спільно) — треба провести не пізніше 1-VII-31 року.

14. Основною методою опрацьовання історії пролетарської революції на Україні повинно бути соцзмагання та ударництво. Треба широко вживати методу колективної роботи, зокрема виділяючи для складання тої або іншої роботи бригади з 3-5 чол. Загальну схему та основні проблеми конче потрібно проробити на широкому колективі, притягаючи до цього партактив, зокрема, учасників пролетарської революції та громадянської війни.

Треба мобілізувати навколо наукового вивчення історії пролетарської революції партійну та громадську думку, зачитуючи про це доповіді на партійних, комсомольських та робітничих зборах, друкуючи статті у місцевій пресі, утворюючи на підприємствах, участь яких у Жовтневій революції вивчається, відповідні групи сприяння при істпарткомісіях.

Збирання, упорядкування та публікація джерел з історії пролетарської революції на Україні

15. Для здійснення пляну науково-дослідницької роботи з історії пролетарської революції на Україні треба організувати відповідну базу: архіви, друковані матеріяли (книги та газети), мемуарні фонди.

Треба терміновим порядком закінчити концентрацію, упорядкування та описування архівних фондів (зокрема з ревруху на Донбасі та Західній Україні) 1917-21 р. р., встановивши певну черговість щодо їх впорядкування. Для ознайомлення з архівами наукових робітників, що працюють над історією пролетарської революції, видати перелік та характеристику архівних фондів.

16. Сконцентрувати в Центральному Архіві революції повні комплекти газет 1917-21 років та всіх видань з історії пролетарської революції; прискорити видання в цій справі відповідного декрету. Комплекти партійних газет та інших партійних видань треба концентрувати також у бібліотеці Інституту історії партії та Жовтневої революції.

Організувати концентрацію при Інституті історії партії та Жовтневої революції та використання мемуарних матеріялів, для чого скласти Всеукраїнську картотеку діячів пролетарської революції та налагодити систематичне збирання їх спогадів.

Організувати збирання автобіографій та спогадів старих робітників, насамперед, по великих підприємствах України.

17. Протягом 1931-32 р. р. видати такий корпус документів з історії Жовтневої революції та громадянської війни на Україні: протоколи Рад робітничих депутатів, протоколи РНК та сесій ВУЦВК, стенограми Всеукраїнських з'їздів Рад, протоколи Генерального Секретаріяту та Ради міністрів (гетьманщина), матеріяли з історії робітничого руху, документи з історії інтервенції й т. п.[1]

Масова робота

18. Особливо великого значення набуває масова робота щодо історії пролетарської революції на Україні. До 15-річчя Жовтневої революції треба видати такі серії науково-популярних брошур: „Жовтнева роволюція

[1] Повний список археографічних видань затвердила Дирекція інституту історії партії та Жовтневої революції і ЦАУ.

на Україні", „Громадянська війна на Україні", „Пролетарська революція в Донбасі".

Разом з тим організувати друкування в центральній та місцевій пресі низки статтів з історії пролетарської революції та громадянської війни на Україні та календарів революційних подій, що їх мають розробляти місцеві істпарти.

19. Поставити завдання видати так лінією Інституту історії партії та Жовтневої революції, як і лінією місцевих істпартів біографії діячів пролетарської революції на Україні. Список товаришів, що їх біографії треба надрукувати, затвердити не пізніше 1-VII-1931 року, розподіливши складання й видання біографій між Інститутом та місцевими істпартами.

20. Провести протягом 1932 року низку лекцій та вечорів - спогадів у Харкові й по Україні (зокрема, в Донбасі) з історії пролетарської революції та громадянської війни на Україні. Широко використати для цього радіо.

Поставити перед Українфільмом питання про потребу підготувати до 15 - річчя декілька фільмів з історії Жовтневої революції та громадянської війни на Україні.

Поставити перед НКО та Інститутом педагогіки питання про потребу видати для дітей шкільного віку популярну літературу з історії пролетарської революції та громадянської війни.

Організувати при Всеукраїнському та місцевих музеях революції, а також по великих підприємствах, радгоспах і колгоспах стаціонарні виставки з історії пролетарської революції. Всеукраїнському музеєві революції організувати пересувні виставки з історії Жовтневої революції, громадянської війни, соціялістичного будівництва.

Всебічно допомогати музеям революції в реалізації цих завдань.

Місцевим істпартам виявити місця найвизначніших подій пролетарської революції для їх меморіялізації під час святкування 15 - річчя Жовтневої революції.

Організаційні питання

21. Внести до Секретаріяту ЦК питання про організацію Всеукраїнської та місцевих комісій для святкування 15 - річного ювілею Жовтневої революції.

Поставити на президії ВУЦВК'у, ЦК ЛКСМУ та президії ВУРПС питання про розгортання підготовної роботи до ювілею.

22. Інституту історії партії та місцевим істпартам розробити конкретизований плян їхньої участи в ювілеї Жовтневої революції та відповідні кошториси, поставивши їх на розгляд Всеукраїнської та місцевих ювілейних комісій.

Для забезпечення реалізації цього пляну поставити перед ЦК КП(б)У та місцевими парткомітетами питання про розвантаження авторів перелічених у пляні праць і надання цим товаришам відповідних відпусток.

ПРО СКЛАДАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ХРОНІКИ ІСТОРІЇ ПРОЛЕТАРСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА УКРАЇНІ

Вважати, що складання Всеукраїнської хроніки історії пролетарської революції на Україні є одне з найважливіших завдань, що утворює базу для наукового дослідження пролетарської революції на Україні.

Хроніку 1917 року, як частину загальної хроніки з історії пролетарської революції, треба випустити друком до 15 - річчя Жовтневої революції.

Констатувати, що: а) робота допоміжних груп над складанням хроніки не набула ще відповідних темпів. Деякі істпарти неприпустимо спізнились з організаційним оформленням груп, що й досі не розгорнули роботи (Вінниця, Сталіне, Маріюпіль); б) парткомітети до цього часу не приділили достатньої

уваги роботі місцевих груп, що загалом гальмує роботу над складанням Всеукраїнської хроніки в цілому. А тому:

1) Для забезпечення марксо-ленінського висвітлення подій у хроніці революції 1917 року та своєчасного її видання за встановленими Інститутом історії партії та Жовтневої революції термінами треба забезпечити політичне керівництво та реальну підтримку парткомітетів роботою місцевих груп, створивши громадськість навколо цієї роботи, залучивши до неї активних учасників революції.

2) Прохати відповідні МПК та РПК розвантажити керівників і членів місцевих груп від різних навантажень, а також організаційно закріпити цих товаришів за зазначеною роботою до її закінчення.

3) Місцевим істпартам, провести не пізніше 1 липня перевірку угод на соцзмагання, що їх склали місцеві групи з інститутом історії партії та іншими групами. Звернути головну увагу на виявлення якости роботи, а саме: чи відповідає висвітлення подій у хроніці принципово-політичним настановленням, накресленим інститутом історії партії та жовтневої революції. Перевірити ступінь реалізації зустрічних плянів щодо термінів виконання їх.

4) Істпартам, періодично заслухувати інформації керівників місцевих груп про перебіг складання карток та розробку архівних матеріялів до хроніки революції 1917 року.

5) Прохати МПК та РПК надати відповідну матеріяльну допомогу групам, коли наявні архівні фонди потребують більшої кількости робітників для їх обробки, ніж це передбачено за кошторисом Інституту історії партії. Прохати Центральне Архівне Управління терміново впорядкувати архівні фонди, що потрібні на місцях для складання хроніки за 1917 рік.

6) Зобов'язати місцеві групи протягом червня розробити картотеку за всіма виявленими документальними джерелами за березень — серпень 1917 року й не пізніше 1-го липня надіслати її й передруковані документи до Інституту.

У липні — серпні провести розробку матеріялів на місцях за останні 4 місяці 1917 року.

7) Центральній бриґаді роботу над складанням хроніки по окремих губернях за перше півріччя 1917 року закінчити не пізніше 1-го серпня 1931 року, а зведення губерських хронік до Всеукраїнської — не пізніше 1-го жовтня 1931 року.

ПРО ПІДГОТУВАННЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ПЛЯНУ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ З ІСТОРІЇ КП(б)У

I. Доба розгорнутого соціялістичного будівництва, коли в умовах загостреної клясової боротьби, викорчовуючи рештки капіталізму, ми вступили в період соціялізму, коли на заводи й фабрики, радгоспи, МТС приходять сотні тисяч молодих робітників, десятки тисяч молодих членів партії та комсомольців, які не знають царату, поміщицької, буржуазної експлоатації, які не пройшли школи трьох революцій та громадянської війни, — ця доба ставить перед Інститутом історії партії та Жовтневої революції і місцевими істпартами якнайгостріше питання про потребу прискореними темпами розробити історію КП(б)У та пролетарської революції. Треба передати досвід партії та пролетарської революції сотням, тисячам, мільйонам нових будівничих соціялізму, дати історичну підвалину для їх марксо-ленінського виховування, ознайомити їх, як наша партія керувала боротьбою пролетаріяту проти царату й буржуазії, як вона історично підготовляла диктатуру пролетаріяту, керувала робітничою клясою в громадянській війні та будівництвом соціялізму. „Не може бути свідомим робітником той, хто ставиться як Іван Непомнящий до історії свого руху“, — зазначав Ленін.

II. Всю роботу з історії партії та пролетарської революції ми повинні провадити на основі ленінської теоретичної спадщини, підпорядкувавши

науково-дослідницьку роботу завданням партії в боротьбі за соціялістичну реконструкцію промисловости та сільського господарства, в боротьбі на два фронти проти всяких антиленінських ухилів та примиренства до них, проти правого опортунізму, як головної небезпеки на даному етапі та проти „лівого" опортунізму, проти націоналістичних перекручень історії партії та пролетарської революції, як у бік великодержавного ухилу як головної небезпеки, так і в бік місцевого націоналізму. Ми повинні висвітлювати історичні коріння цих ухилів у минулому, виявляти їх у сучасному, допомогаючи партії піднести політико-теоретичний рівень партійних мас. Наші праці повинні бути максимально політизовані та пройнуті більшовицькою партійністю.

III. Реконструктивна доба потребує рішуче перебудувати істпартівську роботу на засадах дійсного переходу до науково-дослідницької роботи в центрі та на місцях. Реорганізація Істпарту ЦК КП(б)У в Інститут історії партії та Жовтневої революції це перший серйозний крок у цьому напрямку.

Тепер уже безперечно вистигла потреба створити всеукраїнський плян науково-дослідницької роботи з історії КП(б)У, який би охопив роботу всіх товаришів, що працюють на Україні й поза її межами над історією КП(б)У та пролетарської революції.

При істпартах в значніших містах України, переважно пролетарських центрах, повинно утворити постійні науково-дослідницькі групи, до складу яких повинні ввійти викладачі історії партії, ленінізму, партійці наукові співробітники музеїв революції, партархівів та інші члени партії, здібні провадити допоміжну та наукову роботу з історії партії та пролетарської революції. Комісії, що за постановою Секретаріяту ЦК КП(б)У організувалися для складання хроніки та нарисів історії місцевих парторганізацій, повинні перетворитися після закінчення своєї роботи в постійні науково-дослідницькі групи при уповноважених істпарту.

Не пізніше 1-го січня 1932 р. треба перетворити Київський, Дніпропетровський та Одеський істпарти на науково-дослідницькі філії Інституту та встановити по одній штатній посаді для важливіших науково-дослід. груп.

IV. Треба розгорнути енергійну боротьбу за кадри для істпартівської роботи, притягаючи до цієї роботи викладачів історії партії, історії клясової боротьби, ленінізму та пропаґандистів, газетних робітників, аспірантів, студентів старших курсів ВИШ'ів і т. інш. Максимально конкретизуючи завдання, зобов'язувати певні групи товаришів опрацювати ту чи іншу тему спеціяльними постановами парткомітетів. Не може бути жодного соціяльно-економічного ВИШ'у, де не існувала б бриґада для розробки істпартівських завдань. Треба рішуче боротися проти „самопливу" в доборі кадрів.

Всеукраїнський плян науково-дослідницької роботи треба організаційно побудувати так, щоб до нього було включено наукові праці всіх місцевих істпартівських робітників, забезпечивши також їх участь у колективних працях Інституту історії партії. У цьому пляні треба забезпечити, насамперед, розробку найактуальніших політичних питань. Треба побудувати істпартівську роботу так, щоб створити сприятливі умови для організаційного охоплення тих молодих кадрів, що підростають на місцях. Методою науково-дослідницької роботи мусить бути соцзмагання й ударництво. Рішуче поширити практику колективних наукових праць.

V. За минулі роки істпартівської роботи вже нагромаджено велику кількість різних друкованих матеріялів, спогадів, статтів з історії КП(б)У. Тепер потрібно, провадячи дальшу розробку окремих питань, збирання матеріялів та спогадів, головну увагу звернути на *систематизацію та синтетичну обробку вже надрукованих матеріялів з тим, щоб скласти загальні нариси з історії більшовицьких організацій.*

Треба подолати певну косність, боягузливість, певне опортуністичне ставлення до можливости виконання цього завдання. Треба мобілізувати всі сили, щоб у найближчий час мати нариси з історії партійних організацій та історії пролетарської революції. Ці місцеві нариси будуть однією з основних підвалин дійсно наукової історії КП(б)У.

VI. Будуючи всеукраїнський плян н-д. роботи з історії КП(б)У, треба встановити певну черговість вивчення окремих періодів, на яких переважно акцентувати увагу. Всю історію КП(б)У та місцевих парторганізацій можна розподілити на такі періоди:

1) Виникнення та первісний розвиток с.-д. організацій до II з'їзду партії (історичне підготування більшовизму).

2) Більшовицькі організації України за першої революції (1903 - 1907 р. р.).

3) Більшовицькі організації за доби реакції та піднесення (1907 - 1914).

4) Більшовицькі організації за часів війни до лютневої революції (1914-1917 р. р.).

5) Більшовицькі парторганізації 1917 р. в боротьбі за Жовтень та утворення КП(б)У.

6) КП(б)У за доби диктатури пролетаріяту періоду громадянської війни (кінець 1917 р.— до X з'їзду партії).

7) КП(б)У за відбудовної доби (до 15-го з'їзду).

8) КП(б)У за доби реконструкції й розгорнутого соціялістичного будівництва.

Протягом 1931-32 р. р. *головну* увагу треба звернути на період 1917-1921 р. р., рівнобіжно розгортаючи роботу над вивченням періоду піднесення та імперіялістичної війни й закінчуючи роботу з історії більшовицьких організацій 1905 - 1907 р. р.

1933 р. провадити далі роботу над періодом 1917 - 1921 р. й головну увагу перенести на період 1921 - 1926 р. р., закінчуючи розробку періоду піднесення та війни. Розробка окремих періодів, в основному, провадиться *одночасно* по всій Україні. Відповідно до цього провадиться попередню роботу над підготуванням документальної бази.

VII. Розроблюючи всеукраїнський плян, треба звернути особливу увагу на виявлення провідної та організуючої ролі КП(б)У в пролетарській революції й її історичної підготови в боротьбі проти меншовиків, есерів та інших дрібнобуржуазних націоналістичних партій, в невпинній боротьбі партії з ухилами на два фронти за ленінову генеральну лінію.

VIII. Структура всеукраїнського пляну за типом праць та їх проблематикою орієнтовно накреслюється така:

А. Археографічні видання

1. Видати стенографічні звіти III, IV, У конференцій КП(б)У, протоколи пленумів ЦК цієї доби.
2. Збірки протоколів більшовицьких місцевих організацій (протоколи Сталінської організації 1917 р., протоколи Київського партійного к-та тощо).
3. Найважливіші документи жандармських управлінь та охоронних відділів, таємних канцелярій губернаторів про діяльність більшовиків та робітничий рух по окремих темах та періодах для всіх губерній України.
4. Документи та матеріяли більшовицьких організацій за період війни, революції 1905 р. і т. інш.
5. Більшовицька преса („Коммунист", нелеґальні газети за часів підпілля).
6. Декілька збірників найважливіших документів, що характеризують діяльність КП(б)У по окремих проблемах та галузях роботи: КП(б)У в боротьбі проти дрібнобуржуазних партій, КП(б)У в боротьбі на 2 фронти за генеральну лінію партії, робота на селі, політика КП(б)У в національному питанні та національно-культурне будівництво, КП(б)У — організатор збройних сил революції, КП(б)У—організатор боротьби проти буржуазно-поміщицької контрреволюції та інтервенції, КП(б)У в гетьманському підпіллі, КП(б)У в денікінському підпіллі.
7. Переліки та огляди окремих груп архівних матеріялів і жандармські архіви про с.-д. рух; архіви укомів, архіви губпарткомів, архіви чистки 1921 р. і т. інш.

Б. Збірники статтів та окремі монографії

1. КП(б)У в боротьбі проти господарської руїни, за відбудову та соціялістичну реконструкцію промисловости.
2. КП(б)У в боротьбі за соціялістичну перебудову сільського господарства.
3. Стратегія й тактика КП(б)У на основних етапах її розвитку.
4. КП(б)У в боротьбі проти меншовиків та есерів та інш. дрібнобуржуазних націоналістичних партій.
5. КП(б)У в боротьбі проти ухилів на два фронти та примиренства до них, за Ленінову генеральну лінію партії (праві та „ліві" опортуністичні ухили до 1917 та 1917-1930 р. р.).
6. КП(б)У — організатор збройних сил революції, організатор боротьби проти буржуазно-поміщицької й дрібнобуржуазної контрреволюції та інтервенції.
7. КП(б)У в боротьбі за Ленінову політику в національному питанні.
8. Організаційний розвиток КП(б)У, кількісна та якісна динаміка її зростання.
9. Збірник статтів про виникнення та оформлення більшовицьких організацій на Україні.
10. Збірник статтів „Більшовицькі організації в період піднесення та імперіялістичної війни".
11. Збірник „Ленін та Сталін про КП(б)У та пролетарську революцію на Україні".

В. Нариси з історії окремих парторганізацій

За постановою секретаріяту ЦК КП(б)У до 15-річчя Жовтневої революції опрацювати історію 20 важливіших місцевих парторганізацій (схема нарисів додається).

Г. Нариси з історії окремих комосередків

Розробити насамперед нариси з історії комосередків великих заводів (з-д ім. Петровського, Дзержинського, ДЕЗ, Арсенал, з-д ім. Ворошилова і т. д) та нариси з історії окремих сільських осередків.

Ґ. Хрестоматія з історії КП(б)У в 4 томах. (Колективна праця)

Д. Серія науково-популярних та масових брошур

По основних проблемах та галузях партійної роботи зокрема науково-популярна серія „КП(б)У в з'їздах та конференціях".

IX. Одною з основних підвалин науково-дослідницької роботи з історії партії доби 1917-21 р. р. повинна бути загальна хроніка пролетарської революції та хроніка партійних організацій. Хроніка повинна бути фундаментом для нарисів з історії окремих організацій. Стверджуючи орієнтовний проєкт схеми нарисів з історії місцевих парторганізацій з тими додатками, що їх внесено, вважати за потрібне надрукувати цю схему та інструкцію до хроніки в „Літопису Революції". Кожна комісія повинна докладно обміркувати схему нарису, додати до неї нові основні факти та події партійного життя, що є в історії місцевої парторганізації. При чому для проробки схеми треба обов'язково притягти членів партії учасників подій тієї доби. Для розробки в хроніці та нарисах спеціяльних питань діяльности парторганізацій (земельного, харчового тощо) треба обов'язково притягти до роботи партійців, що працюють у відповідних установах.

Вважати за потрібне, щоб у найближчих числах „Л. Р." було надруковано методичні вказівки в найважливіших питаннях щодо опрацьовання історії місцевих організацій.

Вважати також за потрібне утворити постійну консультацію в Інституті в усіх питаннях, що зв'язані з роботою над складанням хронікит а нарисів.

X. Для поглибленої проробки низки теоретичних питань з історії КП(б)У та ленінізму вважати за потрібне восени скликати всеукраїнську конференцію викладачів історії партії.

Вважати за потрібне розробити всеукраїнський плян науково-дослідницької роботи з історії юнацького руху та ЛКСМУ.

XI. Звернути увагу на правильну організацію збирання мемуарів, для чого розробити списки та утворити картотеку активних діячів партії та пролетарської революції (члени парткомів, рад, голови завкомів і т. інш.) і систематично за виборковою системою провадити активне збирання мемуарів, шляхом стенографування. В окремих випадках ставити в парткомах питання про те, щоб зобов'язати написати спогади того чи іншого товариша. Треба також систематизувати у всеукраїнському маштабі всі спогади, що вже написані та опублікувати їх перелік в „Л. Р.".

XII. До Всеукраїнського пляну треба включити роботи, потрібні для освітлення історії КП(б)У в Українській Радянській Енциклопедії, насамперед на літери „А. Б. В." Місцеві Істпарти повинні розробити *тематику* важливіших подій та біографій активних діячів партії та пролетарської революції в даному районі на всі літери.

XIII. Поглиблена постава науково-дослідницької роботи на місцях потребує в найкоротший час розробити бібліографію вже надрукованих праць та статтів з історії партії і бібліографію друкованих офіційних матеріялів, які можна використати для історії партійних організацій.

ПОСТАНОВА ПРО СКЛАДАННЯ НАРИСІВ ТА ХРОНІКИ ІСТОРІЇ МІСЦЕВИХ ПАРТОРГАНІЗАЦІЙ

1. Схвалити схему нарисів як орієнтовну для роботи над складанням нарисів місцевих партійних організацій доби 1917-21 р. р.

2. Цю схему на протязі найближчої декади Комісії для складання нарисів та хроніки повинні обов'язково обговорити з тим, щоб до неї додати різні факти та події з життя місцевих партійних організацій, відповідно до їх особливостей.

3. Не пізніше 1 липня скликати на місцях спеціяльні збори активних учасників пролетарської революції, членів партії, на яких зробити доповідь про складання нарисів та зокрема обміркувати цю схему.

4. Вважати за обов'язкове вмістити статті та декілька заміток в місцевій пресі про складання нарисів.

5. Нариси партійних організацій скласти не пізніше 1 січня 1932 року.

6. Вважати за доцільне скласти договори на соціялістичне змагання між окремими комісіями, зваживши темпи роботи й якість її.

7. Зобов'язати завідувачів істпартів та уповноважених істпартів щомісячно обов'язково повідомляти інформаційним листом Інститут про хід роботи комісій.

8. Вважати за потрібне поставити на Секретаріяті ЦК в кінці червня доповідь про хід підготовної роботи до складання нарисів партійної хроніки, відзначивши, які партійні організації ще не розгорнули цієї роботи.

9. Ввважати за потрібне, щоб комісії на протязі декади обговорили проєкт інструкції для складання партійної хроніки й надіслали свої зауваження.

10. Встановити такі терміни складання партійної хроніки: до 15 вересня закінчити період до німецької окупації; до 15 жовтня—період до денікінщини; до 15 листопада—до X З'їзду партії.

11. Для проробки хроніки у великих містах, де є ВИШ'і, вважати за обов'язкове організацію бриґад з студентів старших курсів.

12. Вважати за потрібне поставити в МПК та РПК питання про асиґнування коштів для витрат на складання хроніки й партійних нарисів.

13. Вважати за потрібне, щоб при складанні партійної хроніки заповнювано не тільки картки встановленої форми (в яких зазначається назва подій, час, короткий зміст події та джерела звідкіля взято відомості), а також подавано додатки копії основних документів, на підставі яких складено дану картку.

14. Вважати за потрібне, щоб картки друковано мінімум у 2-х примірниках, а додаткові документи в 4-х, при чому до Інституту надсилається один примірник картки й 2 примірника додаткових документів до них.

15. У зв'язку з тим, що складання партійної хроніки, партійних нарисів та нарисів пролетарської революції потребує значної кількости кваліфікованих партійних сил, вважати за потрібне поставити питання в місцевих партійних комітетах про закріплення для цієї роботи певної кількости партійців відповідної кваліфікації.

16. Вважати за потрібне, щоб ЦК надіслав місцевим партійним організаціям обіжника про підготову до 15-річчя Жовтневої революції, а також про ті основні роботи над вивченням історії партії, що їх потрібно провести в найближчі два роки.

ОРІЄНТОВНА РОБОЧА СХЕМА НАРИСУ З ІСТОРІЇ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВІД ЛЮТОГО 1917 р. ДО НЕП'у (1921 р.).

Вступне пояснення

Історію місцевої партійної організації треба розробити, маючи на увазі, що вона є невід'ємна частина загальної історії КП(б)У та ВКП(б), що боротьба за пролетарську революцію в даному районі є складова органічна частина загального процесу розвитку пролетарської революції.

Розробляючи історію місцевої парторганізації треба звернути особливу увагу на виявлення керівної її ролі партії, як аванґарду робітничої кляси в боротьбі за соціялістичну революцію; виявлення провідної та організуючої ролі КП(б)У в пролетарській революції та громадянській війні, в боротьбі з різними проявами опортунізму в робітничій клясі, з меншовиками, есерами та іншими дрібнобуржуазними партіями, в невпинній боротьбі на два фронти з усіма ухилами від ленінської генеральної лінії партії та примиренством до них.

Документальною базою для складання нарисів має бути хроніка історії парторганізації, інструкція для складання якої до цього додається (стор. 277).

Короткий вступ

Коротка соціяльно-економічна та політична характеристика даного району. Характер промисловости. Склад робітників. Поміщицьке та селянське землеволодіння. Диференціяція селянства та клясова боротьба на селі. Робітничий рух та більшовицька організація за доби піднесення та війни (1910-1916 р.р.).

І. Боротьба за Жовтень та перший період радвлади

(Від Лютого до німецької окупації)

Лютнева революція. Вихід більшовицької організації з царського підпілля. Склад організації. Чи були окремі більшовицькі осередки.

Перші партійні збори, конференції. Перші більшовицькі проклямації, виступи в пресі. Позиція більшовицької організації щодо війни, Тимчасового уряду та питання про владу. Участь більшовиків у організації Рад Роб. та Салд. депутатів, більшовицькі фракції в них. Керівний актив організації в березні — квітні. З якими іншими партійними організаціями була зв'язана місцева більшовицька організація та зв'язки з партійним центром. Якщо

більшовики входили до складу об'єднаної організації РСДРП, то коли саме вони вийшли з неї. Детально висвітлити внутрішню боротьбу в об'єднаній організації РСДРП. Розходження серед більшовиків у питаннях про об'єднання. Діяльність більшовицької організації серед робітників, профспілок, салдат місцевої залоги, на селі. Боротьба за здійснення гасла — „Вся влада радам". Керування страйками в боротьбі за підвищення зарплатні, за 8-ми годинний робітний день, за робітничий контроль тощо. Боротьба проти меншовиків та есерів—агентур буржуазії в робітничій клясі. Ставлення місцевої організації до українського національного руху. Участь більшовицької організації у квітневій всеросійській конференції РСДРП(б). Ставлення парткомітету й організації в цілому до квітневих тез Леніна (дебати на зборах, резолюції, статті в місцевих газетах). Відгуки на квітневі подій у Ленінграді. Участь у першій всеросійській нараді Рад та у першому всеросійському з'їзді Рад. Хто був з більшовиків на I з'їзді Рад та на губерніяльному, обласному з'їздах. Участь у обласних партконференціях. Ставлення до Центральної Ради. Кампанія проти „позики свободи" й червневого наступу. Липневі події та відгуки на них місцевої партійної організації. Сутички, репресії проти більшовиків. Участь у VI з'їзді партії. Чи обмірковувалися напередодні з'їзду питання, що стояли на з'їзді. Як відбилася в місцевій парторганізації постанова — тимчасово зняти гасло— „Вся влада радам". Кампанія виборів до міських дум. Чи були розходження з приводу виборів. Кількість голосів, що їх одержали більшовики. Ставлення до Московської наради. Корніловщина та відгуки на неї. Прояви правого та „лівого" ухилів у ставленні до липневих подій, тактики під час виборів до міських дум, у ставленні до передпарляменту, до Центральної Ради.

Більшовизація Рад, робітничих мас. Керівництво боротьбою за робітничий контроль. Відхід робітничої маси від меншовиків та есерів. Дальший процес подолання опортунізму в робітничій клясі. Конкретна характеристика збільшення впливу більшовиків у Радах, фабзавкомах, салд. комітетах та військових частинах, на робітничих зборах фабрик, заводів, більшовицькі резолюції у питаннях влади, робітничого контролю, миру, негайної передачі землі селянам і т. інш. Робота на селі. Організація та участь у масових політичних мітингах, демонстраціях.

Боротьба за молодь. Організація Червоної гвардії, військових організацій. Боротьба проти меншовиків, есерів та інших націоналістичних дрібнобуржуазних партій після корніловщини. Підготова Жовтневого перевороту. Вибори на II всеросійський з'їзд Рад та участь у з'їзді. Наявність у організації право-опортуністичних та „ліво-опортуністичних ухилів щодо Жовтневого перевороту та встановлення радвлади в даній місцевості. Виступи більшовиків на пленумах Рад, на заводах. Партійні збори, резолюції, статті в газетах. Більшовицька преса. Збройна боротьба на місцях проти Тимчасового уряду, проти Ц. Р. та Каледіна. Участь місцевих парторганізацій у першій всеукраїнській партконференції (грудень 1917 р.), в першому всеукраїнському з'їзді Рад. Підготова та участь парторганізації у виборах до всеросійських установчих зборів. Кількість голосів, що їх одержали більшовики. Соціяльно-політична аналіза виборів. Ступінь впливу більшовиків у місті та на селі. Зростання партійної організації. Збройна боротьба з Ц. Радою та повалення її.

Встановлення радвлади. Боротьба проти каледінщини. Вибори до українських Установчих зборів. Порівняльна аналіза наслідків виборів з першими виборами—до всеросійських Установчих зборів. Роля партії в організації радянського апарату в місті та на селі та першому етапі радянського, господарського будівництва. Позиція місцевої організації щодо розгону установчих зборів та відгуки розгону. Питання про Берестейський мир у місцевій партійній організації. Партійна організація за часів першої радвлади. Утворення Донецько-Криворізької республіки та позиція місцевої організації щодо утворення її. Боротьба за утворення всеукраїнських партійних та радянських центрів. Недооцінка ваги національного питання та роботи на селі серед окремих парторганізацій. Конкретні прояви правого та „лівого" опортуністичних ухилів щодо Установчих зборів, Берестя. Організація збройних сил для бо-

ротьби проти Ц. Ради та австро-німецьких окупантів. Участь на 2-му всеукраїнському з'їзді Рад. Окупація України військом австро-німецького імперіялізму. Організація партійних груп для підпільної роботи.

II. Діяльність більшовицьких організацій у гетьмансько-петлюрівському підпіллі

Парторганізація в підпіллі на початку австро-німецької окупації. Перші партійні підпільні наради. Склад провідної верхівки партійної організації.

Участь організації в Таганрозькій нараді та її відгуки на місцях. Форми та зміст нелеґальної роботи. Видання проклямацій, листовок, газет, виступи на робітничих зборах тощо. Вплив гетьманського перевороту на розгортання нелеґальної роботи.

Участь у травневій конференції у Києві та її впливи на місцях. Зв'язки місцевої парторганізації з Оргбюром для скликання I з'їзду КП(б)У в Москві Одержування літератури, зокрема „Коммуниста". Підготова та участь у I з'їзді (делеґати на ньому). Ставлення організації до середпартійної боротьби між „лівими", „правими", та „центром" і боротьба на місцях. Робота організації серед пролетаріяту й боротьба проти меншовизму на місцях. Роля організації в страйковому русі. Робота серед молоді. Партійна робота на селі. Участь у організації повстанських загонів, провід ними, провід ревкомами.

Розвиток місцевих організацій після I з'їзду КП(б)У. Утворення краєвих провідних органів. Зростання нелегальних організацій. Утворення нових осередків. Репресії проти більшовиків. Арешти, страти, провали. Залізничий страйк.

Взаємини з дрібнобуржуазними українськими партіям — з лівими есерами, зокрема в повстанській діяльності. Ставлення до українського національного питання.

Як відбилася поразка серпневого повстання. Робота серед салдат окупантської армії. Підготовча робота та участь у II з'їзді КП(б)У, ставлення до його постанов. Зв'язки парторганізації з ЦК. Загострення клясової боротьби на Україні. Розклад окупантської армії. Відгуки замаху на Леніна. Зміцнення радвлади РСФРР. Розгром чехо-словацького повстання. Вплив австрійської та німецької революції. Організація нелеґальних збройних сил на місцях. Посилення повстанської хвилі проти гетьманщини в листопаді. Зростання впливу більшовиків серед робітництва й основних мас селянства.

Повалення гетьманщини. Тимчасова перемога Директорії.

Боротьба проти них. Характеристика роботи в петлюрівському підпіллі. Партійна преса. Провід робітничим рухом. Утворення напівлеґальних рад та ревкомів.

Криза та розклад дрібнобуржуазних партій, зокрема українських, утворення в них „лівих" фракцій. Парторганізація та український національний рух. Репресії петлюрівців. Боротьба „трудових рад" та „трудового конґресу". Робота в петлюрівських військових частинах, зокрема у партизанських загонах, у військові французького десанту.

Організація повстання проти Директорії, зростання впливу більшовиків серед партизанських мас. Їх перехід до радвлади. Зв'язки з ЦК КП(б)У, Тимчасовим робітниче-селянським урядом, частинами Червоної армії. Встановлення радянської влади.

III. Другий період радвлади

Вихід більшовицької організації з гетьмансько-петлюрівського підпілля. Кількісний склад організації. Провідний склад. Перші партзбори або конференції. Утворення ревкомів. Організація частин Червоної армії. Повітові та губерніяльні з'їзди рад. Губерніяльні та повітові партконференції. Вибори до III з'їзду КП(б)У та VIII з'їзду ВКП(б).

Перші партійні комітети та їхня робота. Резолюції різних партзборів з приводу окремих важливих питань. Організація комуністичної молоди. Будівництво радапарату. Організація управління промисловости та міського господарства. Земельна політика, будівництво радгоспів — „хлібних фабрик". Робота на селі. Утворення комбідів. Боротьба за хліб. Посилення куркульських повстань. Боротьба проти них (боротьба проти григор'євщини, махновщини та інш.). Боротьба проти меншовиків за керівництво професійним рухом. Професійні з'їзди, селянські з'їзди влітку 1919 р. Парторганізація на селі. Недооцінка ваги роботи на селі та національного питання в окремих організаціях. Партійні мобілізації та організація збройних сил. Боротьба проти меншовиків, есерів та інших дрібнобуржуазних партій. Преса та агітація цих партій, як агентури капіталістів та інтервентів. Наступ денікінців. Мобілізація та мілітаризація парторганізацій напередодні евакуації. Оборона міста. Збройна боротьба проти денікінців та петлюрівців (на Правобережжі).

IV. Партійні організації України за денікінське підпілля

Підготова підпілля. Склад підпільного партійного комітету та його робота. Стан підпільної організації. Підпільні збори, наради, конференції. Більшовицькі підпільні видання – газети, бюлетені, відозви, листівки, накази т. інш. Відзначення підпільними організаціями 2-ої річниці Жовтневої революції. Провали.

Військова робота партійного комітету. Організація роботи ревкомів. Організація й керівництво партизанським рухом. Боротьба за опанування повстанських мас проти махновщини та петлюровщини. Зв'язок з штабом радянського повстанського війська Лівобережної України й штабами Червоної армії. Спільні виступи червоних партизанських загонів і Червоної армії.

Робота в профспілках. Організація більшовицьких осередків по підприємствах. Організація робітничих страйків і керівництво ними. Боротьба проти меншовиків і есерів, проти кірстовщини, за робітничі та селянські маси.

Боротьба та взаємини підпільної більшовицької організації з боротьбістами, борьбістами й комфарбанд.

Розходження серед комуністичної партії більшовиків України в оцінці революційних перспектив і тактики підпільної роботи. Федералістська течія серед окремих підпільних більшовицьких організацій та її переборення. Гомельська нарада, вибори делегатів на нараду.

К. С. Р. М. в денікінському підпіллі.

Зв'язки місцевої підпільної організації з Зафронтовим Бюром ЦК КП(б)У й підпільними обласними центрами (Київ, Харків), зв'язок і керівництво від губерніяльної організації повітовими й районовими організаціями.

Підпільний парком і ревком напередодні наступу Червоної армії. Повстання робітників, виступи партизанських загонів. Утворення перших органів радянської влади. Вихід з підпілля партійної організації.

Лист Леніна до робітників та селян України.

V. Відновлення радвлади

Встановлення радвлади після денікінщини. Характеристика парторганізацій після виходу з підпілля. Перші партзбори або конференції. Обрання провідних органів. Вихід партійної газети. Як поставилася місцева організація до постанови грудневої всеросійської конференції про Україну та до Ленінового листа. Організація радапарату в місті та на селі. Проведення з'їздів ревкомів та рад. Боротьба проти дрібнобуржуазних партій і їх дальший розклад. Повітові та губерніяльні партконференції. Підготова та участь на IV конференції КП(б)У та IX з'їзді РКП(б). Прояви дрібнобуржуазних ухилів. Демократичний централізм, сапроновщина. Великодержавний націоналізм. Український націоналізм. Ліквідація партії боротьбістів та їх влиття в КП(б)У. Позиція делегатів місцевої парторганізації на IV конференції.

Ставлення місцевої організації до постанов конференції та розпуску ЦК, обраного на IV партконференції. Перереєстрація.

Економічна політика військового комунізму. Націоналізація промисловости. Комунальна політика. Боротьба проти вільної торгівлі, мішечництва та спекуляції. Конфіскація майна буржуазії. Партія в боротьбі проти господарської руїни. Боротьба за відбудову промисловости. Боротьба за вугілля. Боротьба за налагодження транспорту. Боротьба проти меншовиків та есерів у радах, профспілках. Робітничі конференції. Боротьба за молодь, комсомол. Робота серед жінок. Партосвіта. Преса. Робота на селі. Реалізація нових настановлень у галузі земельної політики та ставлення до середняцтва. Утворення комнезамів. Розкуркулення (постанови та конкретні заходи в цій справі місцевої парторганізації). Боротьба за хліб. Продрозкладка. Організація робітничих загонів для роботи на селі. Сільські парторганізації. Комсомол на селі. Боротьба проти куркульських повстань та політичного бандитизму. Організація збройних сил проти білополяків і Врангеля. Партійні мобілізації. Розгром білогвардійців. Ліквідація воєнних фронтів. Економічна криза. Збільшення натиску дрібнобуржуазної стихії та посилення її впливів на окремі ланки парторганізації. Повітові та губерніяльні конференції напередодні V всеукраїнської конференції. Значення їх для місцевих організацій. Радянські з'їзди, повітові, губерніяльні наприкінці 1920 р. Профспілкова дискусія та її розгортання в місцевій організації (троцькізм, робітнича опозиція, демократичний централізм), загальні збори, повітові та губерніяльні партконференції. Підготова до X з'їзду партії. Відгуки кронштадських подій. Проробка постанов X з'їзду РКП у місцевій організації. Характеристика організаційного (зокрема кількісний та якісний склад) та ідеологічного стану парторганізації напередодні та підчас переходу від військового комунізму до НЕП'у,

ІНСТРУКЦІЯ ДЛЯ СКЛАДАННЯ ХРОНІКИ ІСТОРІЇ ПАРТОРГАНІЗАЦІЙ 1917 - 1921 р. р.

I. Загальні завдання та характер партхроніки

Завдання хроніки парторганізацій України полягають у тому, щоб висвітлити в певній послідовності, на підставі суворо перевірених фактичних матеріялів, історію місцевих парторганізацій як складової частини КП(б)У та ВКП(б), авангарду робітничої кляси.

Виходячи з цього завдання, треба при складанні партхроніки звернути особливу увагу на виявлення провідної та організуючої ролі КП(б)У в пролетарській революції і громадянській війні, в боротьбі з різними проявами опортунізму в робітничій клясі, в боротьбі з меншовиками, есерами та іншими дрібнобуржуазними партіями, в невпинній боротьбі на два фронти з усіма ухилами від ленінської генеральної лінії партії та примиренством до них.

Складання партхроніки має охопити відтинок часу з лютого 1917 року до квітня 1921 р. Хроніка повинна бути науково-допоміжним довідковим виданням для дослідувачів з історії партії та пролетарської революції на Україні, насамперед, як допоміжний матеріял для складання нарисів історії окремих парторганізацій, згідно з постановою Секретаріяту ЦК КП(б)У. Освітлення історії місцевої парторганізації в хроніці повинно бути найповніше, охоплюючи також події та факти, що відбулися на окремих підприємствах чи взагалі на терені, де діяла місцева організація КП(б)У, в залежності від історічної та політичної важливости події.

Зважаючи на специфічний характер розвитку пролетарської революції на Україні, слід у партхроніці широко висвітлити соціяльно-політичні та національні особливості умов розгорнутої боротьби місцевих організацій та цілої КП(б)У за Жовтень, за перемогу диктатури пролетаріяту на Україні.

В основному партхроніка повинна відбити такі моменти: загально-організаційні питання, робота конференцій та нарад партії, підпільна робота парторганізацій, боротьба з меншовиками, есерами та іншими дрібнобуржуазними націоналістичними партіями, боротьба з опортуністичними ухилами в партії та з опортунізмом в робітничому русі, організація збройних сил пролетарської революції, боротьба з контрреволюцією, боротьба з розрухою, робота на селі, боротьба за хліб, діяльність у радах, національна політика партії, партосвіта та преса, боротьба за молодь, робота серед жінок тощо.

Критично розроблюючи матеріяли для хроніки, треба спиратися на Ленінську історичну схему про ролю партії, як авангарда пролетаріята в боротьбі за соціялістичну революцію, висвітлюючи події в хроніці в марксистсько-ленінському дусі.

Всю роботу над складанням партхроніки треба провадити цілком на засадах соцзмагання та ударництва, на базі висунення зустрічного пляну передчасного виконання хроніки.

II. Методи роботи над хронікою

Процес роботи над хронікою має складатися з двох етапів: а) добір джерел, критична при цьому оцінка з погляду їх правдивости та політичного змісту; б) складання хроніки (оброблення того або іншого факту), що має бути наслідком творчої комбінованої роботи над низкою критично-перевірених джерел.

Перший етап передбачає, що за основне джерело при встановленні фактів є офіційні документи (місцеві партійні і радянські газети та партархіви), в яких опубліковано факти, відомості про партійне життя.

Під час другої стадії роботи — критичної оцінки відібраного матеріялу та його оброблення — в основу мусимо покласти більшовицьке джерело. Там, де відомості взято з інших джерел, такі факти та повідомлення треба пильно перевірити, порівнюючи їх з офіційними джерелами, свідченнями учасників, мемуарними матеріялами, до яких треба також поставитись критично.

Відбираючи та розподілюючи матеріяли, слід керуватися принциповою установкою схеми — висвітлити певну групу стрижневих питань з історії більшовицької парторганізації коштом стиснення решти питань. Певної пропорції треба додержуватися в освітленні подій залежно від їх значення для місцевої організації та партії в цілому.

П р и м і т к а. Коли подія на периферії мала велике політичне значення, її треба вмістити першою.

Коли подія відбулася протягом декількох днів, але мала епізодичний характер, освітлення її подається в хроніці за один день, з зазначенням її початку та кінця. Коли ж подія мала довготривалий характер, освітлення має відбуватися день-у-день з тими переміжками часу, які були в дійсності.

П р и м і т к а. У даному випадкові дати події відмічати за днем її відбуття, а не за часом, коли виявилися відомості в тому або іншому документі.

При висвітленні документального матеріялу (беручи на увагу обмежений розмір хроніки) треба провадити скорочення обережно, щоб не втратити основного політичного змісту документа. Якщо справа стосується важливіших ухвал більшовицьких організацій, їх треба подати докладно. Щодо найважливіших характерних політичних документів, їх треба в хронологічній послідовності давати у вигляді окремого додатку до картки.

III. Структура розташування матеріялів хроніки

Висвітлюючи історію парторганізації в межах кожного дня, в основу розташування матеріялу треба покласти галузевий тематичний принцип.

Рубрики, що на них треба розподіляти матеріял, мають бути орієнтовно такі:

1. Загально-організаційні питання (кількісний та якісний склад парторганізації, структура її, керівні органи, зв'язки з партійними центрами та іншими парторганізаціями)

2. Партійні конференції, збори та наради (губерніяльні, повітові, міські, районові, волосні тощо).

3. Підпільна робота парторганізації (під час денікінщини, гетьманщини, Директорії тощо).

4. Боротьба з меншовиками, есерами та іншими дрібнобуржуазними націоналістичними партіями.

5. Боротьба з опортуністичними ухилами всередині партії.

6. Партія в робітничому русі, робота партії в профспілках, фабзавкомах (робота фракцій, страйки, збори, мітинґи тощо).

7. Діяльність партії на селі (земельні комітети, сільські ревкоми та ради, робота серед бідноти, розкуркулення, волосні з'їзди, сільські сходи, селянські демонстрації тощо).

8. Організація збройних сил пролетарської революції (Червона ґвардія, Червона армія, партизанські загони).

9. Боротьба з буржуазно-поміщицькою та дрібнобуржуазною контрреволюцією (Тимчасовий уряд, гетьманщина, денікінщина, вранґелівщина, Центральна Рада, Директорія, політичний бандитизм тощо).

10. Партія в боротьбі з розрухою (промисловість, сільське господарство, транспорт, комунальна галузь тощо).

11. Боротьба за хліб (продрозкладка, продзагони, мобілізація тощо).

12. Діяльність партії в радах та радянському будівництві (робота фракції ревкомів, рад, з'їздів та їхніх головних секцій).

13. Політика партії в національному питанні.

14. Боротьба за молодь, робота серед жінок.

15. Партійна освіта та преса (партшколи, курси, газети, журнали, листівки, проклямації, відозви тощо).

Цих рубрик треба додержуватися при розробці партхроніки за всі періоди 1917-1921 р.р.

IV. Матеріяли для хроніки

Матеріяли для складання хроніки мусять бути 4-х типів: архівні, газети, друковані видання, мемуари.

За основні та головніші матеріяли мусять бути такі архівні та друковані матеріяли: стенографічні звіти та звіти про діяльність парторганізацій, протоколи з'їздів та конференцій (всеукраїнських, губерніяльних, повітових та інш.), протоколи пленумів та бюр більшовицьких комітетів, більшовицьких фракцій, рад, спілок, ревкомів, резолюції, відозви, більшовицькі газети та журнали.

Щоб висвітлити боротьбу з контрреволюцією, крім партійних та радянських видань, можна також використати документи та газети контрреволюційних організацій, дрібнобуржуазних та буржуазних партій того періоду, суто-критично перевіряючи їх правдивість.

V. Техніка складання хроніки

Процес складання хроніки має дві стадії: а) підготовної роботи та б) самого складання хроніки.

Підготовний характер роботи полягає в перегляді та проробленні певного комплекту газет, архівних матеріялів, друкованих джерел та інш. за 1917-21 р.р. відповідно до основних розділів схеми.

На картках певного розміру фіксується кожний окремий факт в такий спосіб: ліворуч на картці подається рік, число, місяць, день (за старим та новим стилем), згори (по середині) відмічається повіт, місто або село, де

відбулась подія. Праворуч назва розділу та підрозділу за схемою. Нижче подається назву події (заголовок її), підписується джерела звідки взяти відомості. На звороті картки подається стислий зміст події, складеної на підставі всіх розроблених джерел, що стосуються зазначеної події.

На найважливіші події, крім занесення їх стислого змісту на картки, треба ще передрукувати всі документи, на підставі яких зроблено виклад подій.

Примітка: Ці матеріяли друкується в 3-х примірниках, причому 1 прим. картки та 1 копія всіх передрукованих матеріялів, що стосується подій, надсилається до Інституту для складання Всеукраїнської партхроніки.

VI. Складання самої хроніки

Приступаючи до безпосереднього складання хроніки, треба проаналізувати всі зафіксовані джерела, порівнюючи та перевіряючи суть події.

Якщо джерела не збігаються, за основу береться найбільше підтверджене джерело, а в оригіналі (у виносках) зазначається розходження — інша трактовка цієї події додаткових джерел.

Не зважаючи на те, що хроніку-замітку треба скласти стисло, все ж вона повинна бути по суті змістовна, охоплюючи повністю події в її найважливіших моментах (окремі виступи, їх характер, прізвища промовців, обов'язково зазначаючи належність до партії, резолюції, виборка відозв тощо).

Після пророблення джерел готові картки треба підібрати за ознакою часу, території та інш. В міру нагромадження карток, їх складають в окремі конверти, або папки по місяцях. Коли подія не має дати, а зазначено лише число газети,— то в дужках ставимо дату газети, тому що за дальшого розроблення дату можна буде ще встановити. Якщо встановити точну дату не вдасться, подію фіксують як бездатну та вміщують її наприкінці місяця.

Покажчики до хроніки — на підставі розробленої хроніки складаються такі:

а) прізвищ;
б) тематично-предметовий;
в) перелік використаних джерел та допоміжних видань;
г) перелік скорочень у тексті хроніки з повним роз'ясненням.

ХРОНІКА ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ ПАРТІЇ ПРИ ЦК КП(б)У

В секції КП(б)У

За постановою Дирекції Інституту історії партії та Жовтневої революції 20 парторганізацій України мають розпочати роботу над складанням нарисів та хроніки парторганізацій спеціяльними для цього виділеними комісіями при МПК. Ці нариси та хроніка мають бути видані до 15-річчя Жовтневої революції. 13 комісій безпосередньо вже розпочали цю роботу, серед яких Харківська, Дніпропетровська, Київська, Одеська. Полтавська організація вже закінчила підготовчу роботу коло складання 1-ї частини нарису (до німецької окупації). Артемівська закінчує складання. Зовсім відстають Кременчук, Волинь, особливо Херсон, де досі МПК ще не виділив комісії для складання нарису та партійної хроніки. Широко розгорнув роботу Чернігівський Істпарт, що скупчив навколо себе великий партактив з студентів-комуністів.

Виготовлено до друку

Брошуру т. Иванова — „V конференція КП(б)У".
Брошуру т. Хаїт — „III з'їзд КП(б)У" та протоколи III з'їзду КП(б)У.
Брошуру т. Баранника — „КП(б)У в боротьбі з гетьманщиною."
Збірку проклямацій більшовицьких організацій України 1905 року (т. II — 1905 р.) — т. Волін.

З мемуарної серії спогади т. Квірінга про 1918 рік на Катеринославщині.

Готується до друку

Бриґада для складання „Хрестоматії КП(б)У в матеріялах і документах", III т. (колективна праця) закінчує готування хрестоматії 15/X.

т. Поссе закінчує роботу „Більшовицькі організації України 1905 р."

До інституту надійшов рукопис т. Ляхіна „Харківська парторганізація за імперіялістичної війни", який передано на редаґування.

* * *

Згідно з ухвалою Дирекції Інституту для участи від Інституту в колективній праці Інституту Леніна „Партія Більшовиків у революції 1917 р. виділено т. Д. Фріда, який має скласти до зазначеного збірника статтю „Більшовицька організація України 1917 р." т. Д. Фріду також доручено статтю на цю ж тему й до II т. „Нарисів пролетарської революції на Україні."

Секція Жовтневої революції

Здано до друку: а) рукопис т. Пахомова „Революція 1905 р. на Криворіжжі".

б) Працю т. Іргізова — біографічний нарис „А. Іванов".

в) Збірку документів — т. Перельмана „Катеринославський страйк 1903 р."

г) Науково-популярну брошуру т. Нарцова „Червоні партизани Молдавії в боротьбі за владу Рад".

ґ) Рукопис т. Шльозберга „Загальний страйк 1903 р. на Україні та крах зубатовщини".

Виготовлено до друку:

а) працю т. Штаєрмана „Домбровіцьке повстання.

б) Рукопис т. Лантуха „Боротьба за владу Рад".

в) Працю т. Лимаренка „Громадянська війна на Чигиринщині".

Готується до друку:

а) колективну працю „Нариси пролетарської революції на Україні", т. I. „Передумови пролетарської революції на Україні", т II „Переростання буржуазно-демократичної революції в революцію пролетарську".

б) Спогади т. Затонського „Жовтнева революція та громадянська війна на Україні", т. I.

в) Працю т. Рубача — „Історія Жовтневої революції та громадянської війни на Україні", т. I.

г) Збірку статтів—„Ради роб. депутатів 1917 р. на Україні" (колективна праця).

ґ) Науково-популярну брошуру: т. Фельдман—„Ради робітничих депутатів на Україні 1917 р.".

До XV-річчя Жовтневої революції готується дві науково-популярні брошури з історії с.-г. комуни: т. Давиденко „Історія комуни ім. Комінтерна" — 6 др. арк. та працю Рабічева „Історія Басарабської комуни ім. Котовського — 5 др. арк.

Хроніка революції 1917 р. на Україні

З 10 квітня ц.р. розпочато роботу по 9 колишніх губерн. центрах над складанням хроніки революції 1917 р., утворено було 9 місцевих допоміжних бриґад для збирання матеріялів та складання картотеки для хроніки, а в Харкові центральну бриґаду для складання хроніки та керівництва місцевими групами.

Одеська бриґада готує матеріял й складає хроніку по колишн. Херсонської губ. та А. М. С. Р. Р. Розробку матеріялів за 1917 р. закінчили такі місцеві бриґади — Полтава, Київ, Дніпропетровське, Волинь, Луганське, Артемівське, Чернігів, Поділля. Закінчують — Маріюпіль, Одеса, Сталіне. Надіслано близько 6000 карток та копій ріжних документів.

В центрі — закінчено складання хроніки Полтавщини за перше півріччя 1917 р.

Поділля — неповно	за 6	місяців
Чернігова	„ 4	„
Дніпропетровського	„ 4	„
Донбасу	„ 3	„
Волині	„ 3	„
Одеси	„ 3	„
Харкова	„ 3	„
Києва	„ 2	„

Робота над складанням хроніки за перше півріччя 1917 р. має бути закінчена 15/IX 1931 р.

Наукова Рада

На засіданні Наукової Ради Інституту розглянуто плян нарису т. Редькіної — „Національно - визвольний рух на Україні за імперіялістичної війни" до I т. „Нарисів пролетарської революції на Україні" та для другого тому „Нарисів" пляни т. т. —

Похілевича — „Боротьба за армію та фльоту",
Луканенка — „Робітничий рух 1917 р."
Розглянуто пляни: статтів збірника „Ради роб. деп. на Україні 1917 р."
т. Терезанської — Одеська Рада робітничих депутатів
т. Лобахіна — Харківська Рада робітничих депутатів
т. Шарківни — Полтавська Рада робітничих депутатів

Секція Західньої України

Розглянуто пляни науково - популярних брошур.
т. Качюка — „Реврух на Буковині 1918 - 19 р. р."
т. Войтюка — „Реврух на Холмщині 1917 - 20 р. р."
т. Мондок готує працю „Закарпатська Україна 1918 - 19 р. р."
Для збирання відповідних матеріялів т. Мондоку надано наукове відрядження до Москви.

Донбасівська комісія

Виготовлено до друку популярну серію спогадів революційних діячів Донбасу (7 назов), з яких вже передано до друку спогади т. т. Петровського, Терехова, Зайцева, Ворошилова та інш.

На засіданні комісії ухвалено додати до н/досл. пляну такі теми: 1) Більшовицькі організації Донбасу за імперіялістичної війни; 2) Нариси з історії більшовицьких організацій Маріюполя, Сталіного, Луганського та Артемівщини.

На засіданні комісії II/VI - 31 р. ухвалено приступити до складання календаря революційних подій в Донбасі.

Секція юнацького руху

Незабаром вийдуть друком:
1) Петровський, Г. І. — „Стан гірничої молоді".
2) З серії „ЛКСМУ в з'їздах та конференціях" брошури:

Д. Марченка — „V конф. ЛКСМУ“. Мільчакова — „VII з'їзд ЛКСМУ“.

Збірка документів та матер. дискусії 1920-21 р. р. (20 др. арк.) про „Клясовість та масовість“, що висвітлює спірні питання дискусії та її розвиток.

Київський Істомол готує до XIV р. р. комсомольської організації низку популярних брошур з історії Київського комсомолу.

Дніпропетровський Істомол організував розробку архівних матеріялів з історії комсомольської організації 1920-28 р. р., а також розробку архматеріялів за імперіялістичної війни.

Єдиний мемуарний фонд (ЄМФ)

Закінчено роботу над розробкою матеріялів єдиного мемуарного фонду, а саме складено каталоги:

1) Абетковий — каталог наявних мемуарів.
2) Географічний, що показує місце подій згаданих у мемуарах.
3) Періодичний, що показує, до якого часу належать відпов. спогади.
4) Довідковий — списки учасників пролетарської революції та громадянської війни, некрологи та біографії.

ЄМФ має 1264 спогадів. Є великий матеріял окремих груп учасників громадянської війни на Україні — Донбаської, Київської, Дніпропетровської, К. Подільської, а також групи учасників Домбровіцького повстання.

З нагоди XV-річчя Жовтневої революції ЄМФ приступив до складання єдиної картотеки революційних діячів України 1917 р.

Сперанська, Н.

ПОПУЛЯРНА КНИЖКА РОБІТНИКАМ ДОНБАСУ

Одним з чергових завдань комісії Донбасу є участь в справі комуністичного виховання молодих робітничих кадрів, скерованого на піднесення масового робітничого ентузіязму для виконання генерального пляну соціялістичного будівництва та згуртування робітників, як міцного пролетарського колективу навколо більшовицької партії.

Частина робітництва, що недавно прийшла з села й не пов'язана з Донбасом минулих років, молодь, що стала на роботу після перемоги пролетарської революції, — ці нові лави робітництва, що повсякденно приливають в Донбас, неозброєні революційним досвідом, не набули міцного революційного гарту, який мають старі донецькі шахтарі та металісти.

Отже, проблема передачі новим лавам пролетаріяту революційних традицій та революційного досвіду від старих кадрів робітництва набуває щодалі актуальнішого значення для Донбасу.

Одним із засобів розв'язання цієї проблеми є розповсюдження серед широких робітних мас популярної літератури як за змістом, так і за формою цілком приступної масовому читачеві робітникові. Треба, щоб невеличкі книжечки, що висвітлюють революційне минуле Донбасу, найшли собі місце в книгозбірнях, в клюбах робітничих районів, просунулися в червоні кутки на підприємства, стали звичайною річчю в робітничих казармах, „балаганах“, щоб усе робітництво Донбасу було ознайомлено з тими героїчними сторінками, які вписав пролетарський Донбас кров'ю робітників в історію спільної боротьби пролетаріяту України та СРСР в цілому за пролетарську революцію.

До цього часу ми не мали ще такої масової літератури: ті спогади, статті, що розповідали про революційну боротьбу в Донбасі, не мали масового читача, вміщались в журналах або в збірках, які не доходили до робітника Донбасу.

Отже, щоб полегшити передачу революційних традицій Донбасу молодим кадрам робітників і частково заповнити ту прогалину, що є у висвітленні історії ревруху Донбасу для широких мас, комісія Донбасу при Інституті історії партії та Жовтневої революції при ЦК КП(б)У готує популярну серію брошур, розміром від $^{3}/_{4}$ до $1^{1}/_{2}$ аркуш., що має охопити розвиток революційного руху Донбасу з перших років 20-го віку (напередодні 1905 року), закінчуючи відбудовою вугільної та металюргійної промисловости Донбасу після революції, а також простежити розвиток більшовицьких організацій Донбасу та висвітлити їх ролю в розгортанні революційної боротьби.

Намічено більше ніж 30 назв брошур, в які повинно війти висвітлення умов життя та праці донецького робітництва за часів царату, зародження перших більшовицьких організацій, боротьба донецького пролетаріяту в революції 1905 року, стан робітництва та більшовицьких організацій за часів реакції та піднесення, Лютнева революція 1917 року в Донбасі, етапи боротьби за пролетарську революцію від Лютого до Жовтня, більшовизація робітничих мас, діяльність Рад Робітничих Депутатів, перемога пролетаріяту, громадянська війна й боротьба з контрреволюцією й нарешті — відбудови виробництва Донбасу.

Матеріялами для серії є вже друковані мемуари, що вміщалися в „Літопису Революції", а також в окремих збірках. спогади та статті окремих революційних діячів та робітників Донбасу, що пишуться заново для серії; також використовується ще невидрукований матеріял з мемуарното фонду Істпарту.

1931 року в першу чергу передбачено видати 10 назв серії, а саме:

1. К. Е. Ворошилов. 2 Спогади тов. Терехова. 3. Спогади тов. Зайцева. 4. Спогади тов. Батова. 5. Спогади Г. І. Петровського. 6. Збройне повстання робітників Донбасу 1905 року. 7. Г. І. Петровський та робітники Донбасу за доби 4-ої Державної думи. 8. Донбас у боротьбі з Калединщиною 9. Ради роб. депутатів у Донбасі 1917 року 10. Страйк 1916 року в Горлово-Щербинівському районі.

На-сьогодні більшість брошур передано до друку. Спогади т.т. Терехова та Зайцева написано заново для серії. Переглянув також і вніс певні зміни тов. Петровський в його спогади про Жовтень у Донбасі.

Поруч видання 10 назв серії, Комісія Донбасу переводить підготовну роботу продовження видання серії на 1932 рік.

ПОСТАНОВА ПРЕЗИДІЇ ТОВАРИСТВА ІСТОРИКІВ МАРКСИСТІВ ПРИ КОМАКАДЕМІЇ ЦВК СРСР В ПИТАННІ ПРО „ІСТОРІЮ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ"

1. В зв'язку з важливою постановою ЦК ВКП(б) про видання „Історії громадянської війни" з ініціятиви А. М. Горького, президія товариства істориків-марксистів закликає всіх членів товариства, всі відділи та осередки сприяння до найактивнішого сприяння виданню „Історії громадянської війни".

Цю роботу всебічної допомоги через безпосередню участь спеціялістів-істориків у виданні, через збирання та обробку матеріялів, документів, спогадів, треба зробити одним із центральних завдань товариства істориків, марксистів, всіх його відділів на місцях.

Товариство істориків-марксистів повинно провести роботу сприяння цьому видданню широкою й систематичною політичною кампанією всього історічного фронту, змобілізувавши для цього всі потрібні сили й засоби. Цю роботу треба зв'язати також з готуванням до 15-річчя Жовтневої революції.

2. Свою роботу товариство істориків марксистів повинно повести в щільному контакті з военною секцією Комакадемії, інститутами історії партії та істпартами на місцях, партизанськими комісіями та асоціяціями пролетарських письменників.

3. За першочергові завдання президія товариства вважає широку популяризацію цієї постанови ЦК і науково-громадське обговорення пляну видання.

4. Треба розгорнути роботу осередків сприяння на підприємствах, комвишах та вишах коло обліку активних учасників громадянської війни та притягненню до лав товариства товаришів, що виявили себе на роботі коло збирання матеріялів, писання спогадів тощо.

5. Найближчим часом треба на місцях і в центрі провести ряд наукових та науково-популярних доповідей на великих підприємствах, радгоспах та колгоспах, дати ряд статтів та нарисів в „Историке-марксисте", „Борьбе классов" та інших історичних журналах, вмістити ряд статтів про завдання історії громадянської війни та методах роботи коло збирання матеріялів у місцевій пресі тощо.

6. Для обговорення роботи сприяння виданню „Історії громадянської війни" місцевим відділам товариства треба протягом вересня провести спеціяльні наради на місцях і конкретний плян роботи подати до президії товариства істориків-марксистів 1 жовтня. До пляну роботи товариства в цілому, його секцій та відділів на місцях треба включити: 1) організацію комітетів з історії громадянської війни, зв'язуючи цю роботу відповідно до місцевих умов з музеями революції; 2) організацію гуртків активних учасників громадської війни на підприємствах, радгоспах та колгоспах; 3) налагодження консультаційної та бібліографічної роботи; 4) збирання металю спеціяльними подорожами до важливіших пунктів громадянської війни; 5) допомогу у виявлені архівних матеріялів тощо.

Мінімум літератури, потрібної для вступу до аспірантури інституту історії партії та Жовтневої революції на Україні при ЦК КП(б)У

(До січневого набору 1932 року).

I. Історія ВКП(б), КП(б)У та Жовтневої революції

Історія ВКП(б) т. I, II, III та IV за редакцією Ярославського.
М. Попов — Нариси історії ВКП(б).
М. Попов — Нарис історії КП(б)У.
КП(б)У в резолюціях та постановах її з'їздів. Видання Істпарту ЦК КП(б)У.
„ черки по истории Октябрьской революції", т. I, II за редакц. Покровського.
М. Скрипник — „Історія пролетарської революції на Україні".
Ерде — „Революція 1917 року на Україні".
Ленин — том I. „Задачи русской социал-демократии", изд. I, 1924 г.
„ „ II. „От какого наследства мы отказываемся".
„ „ V. „Что делать".
„ „ VI. „Две тактики социал-демократии".
„ „ VII. „Победа катедов и задача пролетариата".
„ „ XII. „Итоги дискуссии о самоопределении".
„ „ XX. XXI. 2-е издание полностью.
„ „ XV. „Пролетарская революция и ренегат Каутский".
„ „ XVII. „Детская болезнь левизны в коммунизме".
„ „ XVIII. ч. I. „4-летие годовщины Октябрьской революции".
„ „Речи на с'езде крестьянских депутатов".
„ Брошура „О продналоге".
„ Доклады и выступления на VIII, IX и X с'ездах РКП.

Сталін — „Питання ленінізму“.
Хрестоматія з історії КП(б)У за редакцією Равича - Черкаського, видання істпарту.
Дискусія про революцію 1905 року: „Большевик“ за 1931 р., ч. ч. 7, 8, 9, статті Горина та Ярославського.

II. Історія України, Росії та Заходу

Покровский М. Н. — „Русская история“, т. I—IV.
„ — „Марксизм и особенности исторического развития России“.
„ — „Внешняя политика России к концу XIX и вначале XX века“.
Ленин — „Развитие капитализма в России“.
Туган - Барановський — „Русская фабрика“.
Оглоблин — „Украинская фабрика“.
Грушевський — „Ілюстрована історія України“, або „Очерк истории украинского народа“.
Ленин — „Аграрный вопрос в России к концу XIX века“, „Аграрная программа социал - демократии в русской революции 1905 - 1907 г. г.
Балабанов — „Очерки по истории рабочего класа России“.
„ — „Очерки по истории рабочего класса Украины“.
Пажитнов — „Очерки по истории рабочего класса на Украине“.
„ — „Підручник по історії України“, т. I (виходить друком у вересні 1931 року).
„ — Сборник „Дисскусия о „Народной Воле“.
„ — Дисскус. сборник „Против механистических тенденцій в исторической науке“. Доклад.
„ — „Літопис Революції №№ 2, 3 - 4 і 5 за 1930 рік, дискусія на доповідь Яворського про схему історії України.
Фридлянд — „История Западной Европы“, том I и II.
Лукин — „Новая история“, том I.
Карл Маркс — „Классовая борьба во Франции“, „18 Брюмера“, „Гражданская война во Франции“.
Энгельс — „Революция и контрреволюция в Германии“.
„ — Резолюции конгресса Коминтерна.

III. Національне питання

Ленин — том XIX.
Сталин — „Марксизм и национальный вопрос“.
Маркс и Энгельс — „Война и революция“.
Скрипник — Додовідь про культбудівництво на Україні на X з'їзді КП(б)У.

IV. Політекономія і економполітика

К. Маркс — „Капитал“, том I.
„ — „Нищета философии“.
„ — „Критика политической экономии“.
К. Каутский — Экономическое учение К. Маркса“.
Ленин — „Империализм как новейший этап капитализма, том XIII.
Лапидус и Островитянин — „Политическая экономия в связи с теорией советского хозяйства“.
Сегал и Тал — „Основы эконономполитики“.
Гильфердинг — „Финансовый капитал“.

V. Філософія

Энгельс — „Л. Феербах“.
„ — „Анти - Дюринг“.
Плеханов — „Основні питання марксизму“.
Ленин — „Карл Маркс“
„ — „Держава і революція“.
Разумовский — „Курс исторического материализма“.

ПОПРАВКИ

В № 6 за 1930 р. на стор. 98, 2 рядок тексту знизу надруковано ...„й до Південного Бюра ЦК, що його утворили меншовики“. Треба читати —...„й до Південного Бюра ЦК, що його утворили більшовики-примиренці“.

В № 3 за 1931 р. на стор. 30, 1 абзац згори в 6 рядку надруковано:

„Ще 1905 року Бухарін“... треба читати: Ще 1915 р. Бухарін“.

В цьому ж нумері, на стор. 195 надруковано прізвище рецензента: „Штейн І.“ треба читати: „Штейн С.“

ЗМІСТ

I. СТАТТІ

II. СПОГАДИ

III. МАТЕРІЯЛИ ТА ДОКУМЕНТИ

IV. ТРИБУНА

V. КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

Рецензії.

VI ХРОНІКА

Стор.

ЗМІСТ

I. СТАТТІ

II. СПОГАДИ

III. МАТЕРІЯЛИ ТА ДОКУМЕНТИ

IV. КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

Рецензії

По журналах

Нові книжки

V. ХРОНІКА

ЦІНА ОДИН КРБ.